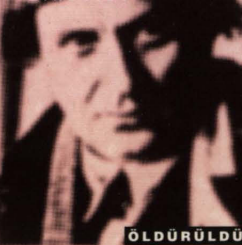

Krestinski

Rikov

Zinovlev

Kamanev

ÖLDÜRÜLDÜ ÖLDÜRÜLDÜ

ÖLDÜRÜLDÜ ÖLDÜRÜLDÜ

Rakovski

Yagoda

Radek

Buharin

HAPSEDİLDİ ÖLDÜRÜLDÜ

HAPSEDİLDİ ÖLDÜRÜLDÜ

LEV TROÇKİ

ihanete uğrayan devrim

Lev Troçki
İhanete Uğrayan Devrim

İlk baskı tarihi: Eylül 1980 (Köz)
İkinci Baskı Tarihi: Ekim 1991
Üçüncü Baskı: Mayıs 1998

Türkçesi:
AYLA ORTAÇ

Kapak:
İnci Batuk

Baskı:
Söğüt Matbaası

Yazın Yayıncılık
Asmalı Mescit Sok. 13/9
Tünel - İSTANBUL

Yazışma:
PM 224 Beyoğlu - İBTANBUL

LEV TROÇKI

SOVYETLER BİRLİĞİ
NEREYE GİDİYOR?

İHANETE UĞRAYAN DEVİRİM

ÖNSÖZ ve GİRİŞ
ERNEST MANDEL
LIVİO MAİTAN

Türkçesi:
AYLA ORTAÇ

YAZIN YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

"Reel Sosyalizm"ın teşhiri: Livio Maitan	7
Önsöz: Ernest Mandel	15
Giriş:	
Bu Çalışmanın Amacı	31
I. Kazanımlar	
1.Endüstriyel Büyümenin Temel Göstergeleri	35
2.Bu Başarıların Karşılaştırmalı Değeri	38
3.Kişi Başına Üretim	43
II. Ekonomik Büyüme ve Liderliğin Çızdığı Zikzакlar	
1."Askeri Komünizm", NEP ve Kulaklara Yaklaşım	48
2.Ani Dönüş: "Dört Yılda Beş Yıllık Plan" ve "Tam Kollektifleştirme."	57
III. Sosyalizm ve Devlet	
1. Geçiş Rejimi	68
2. Program ve Gerçek	71
3. İşçi Devletin İkili Karakteri	74
4. "Genelleşmiş Yokluk" ve Jandarma	77
5. "Sosyalizmin Tam Zaferi" ve "Diktatörlüğün Perçilenlenmesi."	80
IV. Emeğin Üretkenliği Mücadelesi	
1. Para ve Plan	84
2. "Sosyalist Enflasyon"	87
3. Rublenin İtibarının Geri Verilmesi	91
4. Stahanov Hareketi	94
V. Sovyet Termidoru	
1. Stalin Neden Zafere Ulaştı	101
2. Bolşevik Partisinin Dejenerasyonu	107
3. Termidorun Toplumsal Kökenleri	116

VI. Eşitsizliğin ve Toplumsal Uzlaşmazlıkların Büyümesi

1. Sefalet, Lüks ve Spekülasyon.....	124
2. Proletaryanın Farklılaşması.....	130
3. Kollektif Köyde Toplumsal Çelişkiler.....	135
4. İktidar Tabakasının Toplumsal Fizyonomisi.....	140

VII. Aile, Gençlik ve Kültür

1. Ailede Termidor.....	148
2. Gençliğe Karşı Mücadele.....	160
3. Milliyet ve Kültür.....	169

VIII. Dış Politika ve Ordu

1. "Dünya Devrimi"nden "Statüko"ya.....	183
2. Cemiyeti Akvam ve Komünist Enternasyonal.....	189
3. Kızıl Ordu ve Doktrini.....	198
4. Milislerin Kaldırılması ve Subay Rütbelerine Geri Dönüş.....	207
5. Sovyetler Birliği ve Savaş.....	215

IX. Sovyetler Birliği Nedir?

1. Toplumsal İlişkiler.....	222
2. Devlet kapitalizmi Mi?.....	230
3. Bürokrasi Bir Hakim Sınıf Mıdır?.....	233
4. Tarihin Henüz Karara Bağlamadığı Sovyetler Birliğinin Karakteri Sorunu..	236

X. Yeni Anayasanın Aynasından Sovyetler Birliği

1. "Yeteneğe Göre" İş ve Kişisel Mülkiyet.....	240
2. Sovyetler ve Demokrasi.....	243
3. Demokrasi ve Parti.....	247

XI. Sovyetler Birliği Nereye Gidiyor?

1. Bir Kriz Rejimi Olarak Bonapartizm.....	254
2. Bürokrasinin "Sınıf Düşmanı" İle Mücadelesi.....	259
3. Yeni Bir Devrimin Kaçınılmazlığı.....	263

Ek:

1. "Tek Ülkede Sosyalizm".....	269
2. Sovyetler Birliğinin "Dostları".....	277

“Reel Sosyalizm”in teşhiri

Livio Maltan

Troçki'nin özellikle *İhanete Uğrayan Devrim* adlı eserinde geliştirdiği sovyet toplumu analizini, yarım asırı aşkın bir süreden sonra, gereğince değerlendirebilmek için şu üç soruya cevap vermeliyiz:

— Bu analiz gerçekten o dönemin sovyet toplumunun temel noktalarını ve dinamiğini yakalayabilmiş mi?

— Bu analiz sadece uygun ampirik verilere dayanmakla kalmayıp, aynı zamanda genel değerlere sahip teorik kategorilerin ve yönetsel ölçütlerin sıkı bir incelemesine dayanıyor mu?

— Bu analiz ve genellemeler son yıllarda Sovyetler Birliği'nde ve diğer ülkelerde olup bitenleri anlamakta ve bugünün eğilimlerini yakalamakta işlevselliğini sürdürüyor mu?

Tarihi perspektifi gözden kaçırmamak açısından şunu hatırlatmakta yarar var: *İhanete Uğrayan Devrim* yayınlandığında ve onu izleyen yirmi yıl boyunca Troçki'nin bu tezleri iftira olarak nitelenmiş ve reddedilmişti. En iyi niyetli eleştirmenler bile Troçki'yi, yeni bir toplum yaratma sürecinde rastlanması kaçınılmaz olan, olumsuz yönleri ön plana çıkartmakla suçluyorlardı. Bu “kaçınılmazlık” tezinin sahipleri o dönemde SSCB'nin “dostları” veya yol arkadaşları olarak tanınıyorlardı. Fransa'da, örneğin, kırklı yıllarda bu görüş başlıca yazarları arasında Charles Bettelheim ve Gilles Martinet'in bulunduğu *la Revue Internationale* grubu tarafından temsil ediliyordu.

Bugün artık Troçki'nin tezlerinin ve sert eleştirilerinin doğruluğu tartışma götürmüyor. Sayısız tarihçi ve o dönemin hayatta kalan tanıklıkları bu tezleri doğrulamıştır. Oysa yine de şu noktayı hatırlatmakta yarar var: 1930'ların ortalarında stalinci devletin “*tarihte benzeri görülmemiş bir baskı devleti*” olarak tanımlanmasını ve bürok-

rasinin *"kitlelere hakim olan denetimsiz bir güç"* olarak görülmesini çok az kişi kabul ediyordu.

Emekçilerin sömürülmesinin ifşa edilmesi için de durum böyleydi: *"Parça başı ücret gibi klasik yöntemler o kadar çıplak ve kaba şekillerde uygulanıyor ki, burjuva ülkelerin reformist sendikaları bile buna tahammül edemezdi"*. Daha o zamanlar yolsuzluk ve rüşvetçiliğin bürokratik sistemin içsel eğilimlerinden biri haline geldiğini Troçki'nin belirttiğini de ekleyelim. Nitekim Troçki, iktidar partisindeki değişimi de şu şekilde tanımlar: *"Eski bolşevik partisi artık işçi sınıfının öncüsü değil, bürokrasinin siyasi örgütüdür."*

Temel Bir Yöntem

Bu hatırlatmaları yaptıktan sonra ikinci soruya dönebiliriz. *Ihanete Uğrayan Devrim*'in yazarı sadece belirli bir toplumun ciddi bir tahli-lini yapmakla yetinmiyor. Aynı zamanda, söz konusu öğeleri ve daha bütünsel sonuçlarını anlamaya yönelik temel metodolojik unsurları da belirtiyor. En gelişkin yönleriyle marksist geleneğe dayanarak, daha önce yaşanmamış olan ve daha sonraki tarihçilerin yargısı ne olursa olsun asrın tarihine iz bırakan bir deneyin temel çizgilerini ve dinamiklerini yakalıyor.

Troçki, kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumu ve çelişkileri konusunda Marks ve Lenin'in düşüncelerinden kalkınıyor, ve bunları, söz konusu çelişkilerin daha da keskin bir biçimde ortaya çıktığı rus toplumu gibi geri bir topluma uygulayarak, geliştiriyor. *Ihanete Uğrayan Devrim*'in temel bölümlerinden birinde şöyle yazar: *"Rusya'yla Batı arasındaki fark esas şimdi ortaya çıkmaya başlıyor. En olumlu koşullarda, yani iç çalkantı ve dış felaket olmadığı takdirde bile, Rusya'nın kapitalist medeniyetin ekonomik ve eğitsel kazanımlarını –ki ilk kapitalist ülkeler için bunların mazisi asırlar öncesine dayanıyor– tam olarak özümseyebilmesi için çok uzun bir süre gerekiyor. Şu aşamada SSCB'nin ekonomik ve kültürel çalışmasının özü, sosyalizm öncesi görevlere sosyalist yöntemler uygulamaktır."* Söz konusu "ekonomik ve kültürel çalışma", uluslararası ortamın olumsuz geliş-

meleri –ki bunların bir kısmı stalinist yönetimin hatalarından kaynaklanmıştır ve korkunç yıkımlara neden olacak bir savaşla sonuçlanmıştır– karşısında daha işin başından iyice güçleşiyordu. Dolayısıyla SSCB “*en olumlu koşullarda çok uzun bir süre*”den yararlanamadı. Şunu da eklemeliyiz ki, aynı sorun, nicel olarak değilse de nitel olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan tüm kapitalizm ötesi toplumlarda da ortaya çıkmıştır.

Troçki, bu olumsuz koşullara rağmen katedilen mesafeyi de inkar etmez. *İhanete Uğrayan Devrim*’in ilk bölümünün adı “kazanımlar”dır. Bugün dönüp baktığımızda, haklı olarak bu bölümün biraz göreceleştirilmesi gerektiğini düşünebiliriz. Ama bu, son zamanlarda rağbette olan, SSCB tarihinin sürekli krizler ve iflaslardan ibaret olduğu tezinin doğru olduğu anlamına gelmez. Kaldı ki böyle bir yorum şu anki krizin özelliğini kavramamızı engeller. Kuşkusuz, bu krizin belirleyici özelliği üretici güçlerin duraklaması ve sovyet yöneticilerin iki zıt sistem arasındaki mücadeleden temel unsur olarak ilan ettikleri ekonomik mücadelede uğranılan yenilgidir. Ancak bu krizi doğuran nedenlerden biri de, bir yandan hakim ve baskıcı bir aygıtın boğucu mekanizmalarıyla, öte yandan 1920’li ve 1930’lu, hatta 1950’li ve 1960’lı yıllara göre büyük ölçüde gelişen bir sivil toplumun maddi ve kültürel gereksinimleri arasındaki çelişkiydi. Her halükarda, Troçki’nin katkısı, Sovyetler Birliği’nin bürokratlaşma sürecinin 1920’lerin ortalarından itibaren tarif edilmesi ve rejim için doğurduğu çelişkilerin tanımlanmasıdır. Başka bir deyişle Troçki, tüm kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumlarında yaşanan çelişkilerle, bürokratlaşmış bir geçiş toplumuna özgü çelişkilerin birbirilerine eklemelenmesini incelemiştir.

Bürokratlaştırılmış Geçiş

Troçki, öncelikle üretim araçlarının kamulaştırılmasına dayalı bir üretim biçimi ile geçmiş toplumdan kalma bölüşüm yöntemleri arasındaki çelişkiyi ortaya çıkartıyor. Aynı zamanda, planlamanın mantığıyla bürokrasinin özel tüketim çıkarları arasındaki çatışmayı da ta-

rif ediyor. Tüm bu çelişkiler bir üçüncü çatışmaya yol açıyor: bu da, üretim ilişkileri düzeyinde, bir yandan eşitlikçi bir eğilim gerektiren emeğin derhal sahip olduğu sosyal nitelik ile, öte yandan, giderek bariz farklılaşmalara yol açma eğilimini taşıyan işletmelerdeki hiyerarşik bağımlılık arasındaki çelişkidir. Tüm bu olgular, ekonomik mekanizmanın yapısal gerekleri olmayıp, çelişkiyi farklı, hatta zıt yönlerde çözmeye çalışan somut sosyal güçlerin (bürokrasi, işçi sınıfı, köylülük) varlığı ile açıklanabilir.

Bu temelden kalkınarak Troçki, sosyalizmin gerçekleştiği yönündeki resmi propagandaya elbette karşı çıkacaktı. En ileri kapitalist ülkelere ekonomik alanda "yetişilmesi" ve onların "geçilmesi" yönündeki Stalinci –ve Stalin sonrası, hatta Hruşçov'cu– söylemlerin sahteliğini de açığa çıkartmıştır. Bu yönde atlanması imkansız olan istatistiki bilgileri ortaya dökmüş ve daha önemlisi, kıyaslamaya dayalı bir değerlendirme için temel ölçütlerin neler olması gerektiğini de belirtmiştir: *"Şu anki güçler ilişkisini gelişme dinamiği değil, maddi birikimlerde, teknikte, kültürde ve özellikle de insan emeğinin verimliliğinde açığa çıkan biçimiyle, iki rakibin toplam gücünün çatışması belirlemektedir".*

Elbette Troçki bu durumun uluslararası ortamdaki gelişmelere bağlı olarak değişebileceğini dikkate almıştır. Ancak şunu belirtir: *"SSCB tek başına kaldığı sürece, hatta daha beteri, Avrupa proletaryası yenilgiden yenilgiye sürüklenip geriledikçe, sovyet rejiminin gücü sonuç olarak emeğin üretkenliği ile ölçülür, bu da meta üretiminde maliyet fiyatları ve satışla ölçülür. İç fiyatlarla dünya pazarındaki fiyatlar arasındaki fark, güçler ilişkisinin iyi bir ölçütüdür. Oysa sovyet istatistikçilerinin bu konuya girmesi tamamen yasaklanmıştır. Çünkü tüm duraklamasına rağmen kapitalizm teknik, çalışmanın düzenlenmesi ve çalışma kültürü konularında henüz ezici bir üstünlüğe sahiptir"*

Başka bir bölümde de Troçki şunun altını çizer: *"Rejimlerin gücü ve istikrarı son aşamada üretimin negatif verimliliğiyle ölçülür. Gerçekten de, teknik açıdan kapitalizmi geçmekte olan bir sosyalleştirilmiş ekonomi bir yönüyle kendiliğinden diyebileceğimiz bir sosyalist gelişmeyi tümüyle güvence altına almış olurdu. Ancak maalesef sov-*

yet ekonomisi için böyle birşey söylemek mümkün değil". Marks'ın "ekonominin özünde zaman kazanılması yatar" sözünü hatırlatarak Troçki konuyu şöyle bağlar: "Sosyalizm ancak sömürüyü ortadan kaldırarak meşrulaşabilir; topluma kapitalizmde olduğundan daha fazla zaman kazandırabilmelidir"

Analiz ve yöntemler için söyleyebileceğimiz bunlardır. Troçki'nin en önemli teorik katkılarından biri, hatta en önemli teorik katkısı budur denilebilir. Çünkü bu, bürokratlaştırılmış bir geçiş toplumunu, başka bir deyişle, dejenere olmuş bir işçi devletini tanımlamaktadır. Kızıl Ordu'nun kurucusunun sürekli altını çizdiği gibi bu esas olarak geçici bir sosyal yapılanmadır —tarihi bir açıdan sosyal yapıların ömrü yıllar hatta onyıllarla ölçülmez— ve iktidarı da, son tahlilde, tüm güçlü baskı aygıtına rağmen cılız kalmaktadır. Bürokrasi ise, siyasi oluşumu ve üretim ilişkilerindeki konumu açısından bir sınıf olarak değil bir kast, bir "zümre" olarak tanımlanmıştır.

Bu noktada da üçüncü sorumuza geliyoruz: Troçki'nin analizleri ve genellemeleri yaşanan süreçleri ne ölçüde anlamaya yardımcı olmaktadır?

Kehanete Dönüşen Bir Senaryo

Sovyetler Birliği'nin bugün yaşadığı bunalımın temelinde ekonomik büyümenin tıkanması yatmaktadır, başka bir deyişle, bürokrasinin görece fren olmaktan çıkıp mutlak fren haline dönüşmesi eğilimi bulunmaktadır. Bu da elbette, Hruşçov ve hatta Brejnev döneminde bile sadece baskıya dayanarak ayakta durmayan sistemin sosyal dengelerine doğal olarak yansımıştır. Bu olgu "müttefik" ülkelerde daha dramatik boyutlar kazanmıştır, çünkü bu ülkelerdeki rejimlerin kökleri daha zayıftı ve dıştan dayatılmış rejimler olarak algılanıyorlardı. Bir diğer belirleyici etken de şu olmuştur: duraklama, uluslararası ekonomik rekabet alanındaki kesin bir yenilgiye yol açmıştır. Bu konuda Troçki'nin belirtmiş olduğu ölçütler, bürokratik rejimlerin tarihi yenilgisini tüm boyutlarıyla kavramakta da yardımcı olmaktadır.

Bu yenilginin neden şu anda, kapitalist ekonominin, 1929-32'den sonraki en ağır krizi olan 1974-75 krizini yaşadıkdan sonra girdiği ve henüz kurtulamadığı uzun duraklama veya sınırlı gelişme dalgası içinde olduğu bir zamanda yaşandığı sorgulanabilir. Mutlak ölçüler açısından, ne kadar inkar edilmeye çalışılırsa çalışılsın, iki sistem de bunalımdadır. Ancak kısa vadede görece ölçüler mutlak ölçülerden ağır basmaktadır. Bilanço açıktır: uzun bir duraklama dalgası çerçevesinde ileri sanayileşmiş kapitalist ülkeler olumlu konjonktürlerden yararlanmışlardır, farklı mekanizmalara sahip SSCB ekonomisi ise kendi içine kapanmaya ve zemin kaybetmeye devam etmektedir. SSCB ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde kriz —siyasi alanda da— daha keskin hale geldiği halde, Batı Avrupa'da ve hele hele ABD ve Japonya'da güç ilişkileri ana hatlarıyla işçi sınıfı aleyhinde olmaya devam etmiştir. Şurası da açık ki, 1989 olaylarının etkisi altına girmeden önce de, işçi sınıfı on yılı aşkın bir süredir savunmaya itilmiş ve benzeri görülmemiş bir kimlik bunalımına düşmüştü.

İç dinamikleri açısından, uzayan bürokrasi egemenliği iki yönlü felaketlere yol açmıştır. Bürokrasi, geçmiş devrimci geleneklere dayanarak bir alternatif olarak ortaya çıkabilecek olan tüm güçleri maddi olarak yok etmiş veya çok dar boyutlara indirgemıştır. Bunu yaparken de öyle koşullar yaratıldı ki, sosyalist çözümlere yönelik düşüncelerin itibarı yok edildi ve aksine, pazar ekonomisi ve "batılı" parlamenter demokrasi konusunda her türlü yanılsama yayıldı.

Kapitalizmin yeniden inşasını öngören eğilimler işte böyle bir ortamda gelişiyor. Bu alanda da Troçki'nin yazıları zengin ipuçları ve dersler getiriyor.

İhanete Uğrayan Devrim'in son bölümlerinden birinde bürokratik sistemin içine düşeceği bir bunalım konusunda şu düşünceler yer alıyor: *"Sovyet rejiminin yok olması, kaçınılmaz olarak planlı ekonominin de yok olmasına yol açacaktır ve dolayısıyla devlet mülkünün de tasfiyesi gerçekleşecektir. Tröstler içindeki tröst ve fabrikalar arasındaki zorunlu bağlantılar kopacaktır. En verimli işletmeler kendi kaderlerine terkedilecektir. Ya anonim şirket haline dönüşeceklerdir ya*

da başka geçici mülkiyet şekillerini, örneğin işçilerin kârlara ortak olmasını, benimseyeceklerdir. Kolhozlar da aynı anda, hem de daha çabuk, dağılacaktır”.

Daha sonra Troçki şöyle der: “Eğer bir burjuva partisi, yönetimdeki sovyet kastını devirirse, bugünün bürokratları, teknisyenler, müdürler, parti sekreterleri ve genel olarak yöneticiler arasında bol miktarda kendilerine hizmet edecek personel bulabilecektir. Bu koşullarda da devlet aygıtında bir temizlik elbet gerekecektir; ancak, bir burjuva restorasyonunun kapı dışarı etmek zorunda kalacağı sovyet bürokrat sayısı, her halde bir devrimci partinin kovacağı bürokrat sayısından hayli az olacaktır. Yeni iktidarın hedefi üretim araçlarındaki özel mülkiyeti yeniden kurmak olacaktır. Bu amaçla öncelikle zayıf kolhozlara zengin çiftçiler yaratma olanağını verme yoluna gidecek ve zengin kolhozları ise burjuva tipi üretim kooperatiflerine veya anonim şirketlere dönüştürecektir. Sanayide özelleştirmelere hafif sanayi ve gıda sanayi dallarından başlanacaktır. Plan, ilk aşamada, iktidarla korporasyonlar, yani sovyet sanayinin yöneticileri, olası mülk sahipleri, eski göçmen mülk sahipleri ve yabancı kapitalistler arasında pazarlık ve uzlaşma alanına dönüşecektir”.

Haklı olarak bu satırların, onyıllarca önce yazılmış bir hipotez mi, yoksa bugünün gerçeğinin tarifi mi olduğu sorusunu sorabiliriz! Bazen Troçki gibi önderler, olumsuz koşulların etkisiyle yeterli güçleri toplayamadıkları için bazı savaşları yitirebilirler, ancak yine de geleceği hazırladıkları açıktır.

2 ağustos 1990

Önsöz

Ernest Mandel

I

Bu kitabın Kore diline çevrilmesi, uluslararası işçi hareketi ile anti emperyalist hareketin tarihinde bir dönüm noktasına rastlıyor. Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti ve Doğu Avrupada'ki derin toplumsal bunalım (Kuzey Kore'de de benzeri bir bunalımın ortaya çıkması çok sürmeyecektir) artk herkesce bilinmekte ve tüm dünyadaki emekçi kitleler tarafından kabul edilmektedir. Bu kitlelerin hiçbir ciddi kesimi bunun yalnızca bir "burjuva propagandası" ya da "birtakım hataların düzeltilmesi" olduğuna inanmamaktadır. "Gerçekte varolan sosyalizm"ın itibarı ölümcül bir darbe yemiş bulunuyor. Bu itibar kaybına uluslararası sosyal demokrasinin de iflası eşlik etmiştir. 70 yıldır sosyal demokrat partiler hükümetlerde bulunmuş, hükümetler yönetmiş ya da tek başlarına hükümet olmuşlar ve becerdikleri de, en iyisinden temelde hiçbir hastalığını değiştirmeden kapitalizme hafif reformlar getirmek olmuştur.

Böylece daha genel bir anlamda sosyalizmin itibarı tarihsel olarak düşük bir noktadadır. Neredeyse evrensel bir koro şöyle bağırıyor: "Komünizm öldü. Sosyalizm bitti. Kapitalizm komünizmle giriştiği yarışta kazandı. Devrim kesinlikle bitti."¹ Sosyal demokratlar ve sol liberaller ekliyorlar: "Toplumsal ilerlemede tek geçerli yol kapitalizm çerçevesinde yapılacak reformlardır."²

Troçki'nin marksist düşünce ve pratiğe katkısının tarihsel önemi

¹ Sovyetler Birliği'nde de Gorbaçov'un bazı destekleyicileri tarafından (ama hepsi değil) "devrimi yıkmak" ihtimali ve gerekliliği ilan edilmiştir. Örneğin Natan Edelman'ın *Nouvelle de Moscou*'de "Clôre l'ère des Révolution" adlı makalesine bakınız, 17 Temmuz 1989.

bu bağlamda her zamandan çok daha belirleyici olarak görünmekte. Gerçekten de Lev Troçki'nin temel önerileri ve tezleri kabul edilmeden sosyalizmin bugün içinde bulunduğu itibar bunalımından çıkılamayacağını söylemek hiç de abartma olmaz.

Stalinizmin başlıca ideolojik suçlarından biri, sınıfsız bir toplum olmakla hiçbir ilişkisi bulunmayan kapitalizm sonrası toplumlara "sosyalizm" yaftasını yapıştırınak oldu. Bu, "tek ülkede sosyalizmin kurulabilirliği" şeklindeki gerici miti benimsemenin kaçınılmaz sonucuydu. Bürokratik diktatörlükler tarafından fazlasıyla şişirilen bu toplumların, tüm kusurlarına ve eksiklerine rağmen, "gerçekte varolan sosyalizm" olduğunu söylemek suretiyle Stalin ve sonrasının stalinizmi burjuva ideolojisi ve propagandasına dünya çapında mümkün olabilen en büyük hizmette bulundular. Onların tekrar tekrar "Sosyalizm bir şeye yaramaz. Sosyalizm başansız oldu," demesine fırsat verdiler.

Troçki'nin marksizmin gelişmesine yaptığı başlıca kuramsal katkılardan biri de Sovyet toplumunun ve Sovyet devletinin toplumsal yapısını ve de bunların temel çelişkileri ile dinamiğinin hassas bir şekilde tahlil etmesiydi. Bu tahlil birtakım diğer faktörlerle birlikte, Sovyet bürokrasisini, ne "eski" (kapitalist) ne de "yeni" bir hakim sınıf olarak değil, katılmış bir toplumsal tabaka ya da kast olarak ele alan derin ve hassas bir başka tahlille bütünleşiyordu.

Troçki, doğru bir şekilde, Sovyet ekonomisinin, Sovyet devletinin ve Sovyet bürokrasisinin kapitalist olmayan yapısını vurguluyordu. Aynı zamanda bürokrasinin herşeye kadir olmadığını da vurguluyordu. Despotizmi, kendini bir türlü kurtaramadığı dünya piyasasının baskısı ve bir karamame ile ortadan kaldıramadığı SSCB'deki değer yasasının sürekli işleyişi ("işleyişi" tabii ki "hakimiyeti" ile aynı değildir) ile sınırlıydı. Tarih, özellikle Çin Halk Cumhuriyeti, Yugoslavya, Polonya, Macaristan ve SSCB'nin yakın tarihi bu yargının geçerliliğini kanıtlamıştır.

2.Bakınız Alec Nove: "The Economics of Feasible Socialism" Londra, Allen and Unwin, 1983 (türkçesi: Uygulanabilir bir sosyalizmin ekonomisi, Belge yayınları) ve Michael Harrington: "Socialism, Past and Future", Arcade Publishing, New York, 1989.

Bürokrasi sorunu ile Lev Troçki tarafından önerilen bunalımdan çıkış yolu yakından ilişkilidir ve şu formülde özetlenir; “anti bürokratik politik devrim.” Bu kitabın XI. Bölümünde özetlendiği gibi böylesine bir devrim, politik çoğulculuk temelleri üstünde demokratik işçi iktidarını kurumlaştırmalıdır. İşçiler ve köylüler sovyetlere kimi istiyorlarsa seçebilmelidirler Böylesine bir iktidarın oluşması, işçi ve köylülerin farklı adaylar arasından seçme hakları olmadan ve bu seçim farklı platformlara ve kendi içinde tutarlı alternatif önerilere dayanmadan, başka bir deyişle, seçilenlerin ve seçenlerin farklı eğilimler, hizipler, birlikler ve partiler kurma hakları olmadan mümkün değildir. Kapitalizm sonrası bir toplumda bu fazlasıyla işlevseldir. Birçok ekonomik, toplumsal ve politik karar merkezi olarak alındığı için, emekçi kitlelerin ekonomi alanındaki gerçek tercihleri (önceliklerin belirlenmesi) ancak çoğulcu sosyalist demokrasi mekanizmaları sayesinde genel olarak saptanabilir. Aksi takdirde bu öncelikler ya devlet despotizmi ya da piyasa despotizmi tarafından diktatörce empoze edilecektir. Ancak çoğulcu sosyalist demokrasi koşulları altında ve genelleşmiş işçi denetiminde üretici/tüketici kitleleri, tutarlı bir biçimde neyi nasıl üretip dağıtacakları ve harcayacakları konusunda karar verme özgürlüğüne sahip olacaklardır.

Sosyalist çoğulculuğun, çok partili sistemin varlığının “burjuva demokrasisi” ile hiçbir ilgisi yoktur. Gerçekten de, SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Avrupa, Kuzey Kore, Küba gibi ülkelerde çok parti sistemini ve demokratik özgürlükleri baskı altına almak isteyenler aslında kapitalistleri ve küçük burjuvaziyi (Çin gibi daha az gelişmiş ülkelerde yalnızca küçük burjuvaziyi) baskı altına almıyorlar. Aslında işçileri ve emekçi köylüleri baskı altına alıyorlar.

Komünist/sosyalistler, teoride ve pratikte, kitlelerin demokratik özgürlüklerinin en köktenci, en kararlı ve en tutarlı savunucuları olarak görülmedikleri sürece, kapitalizm sonrası toplumların hiçbirinde, sosyalizmin geleceği yoktur. Demokrasi olmadan, politik özgürlük olmadan, insan hakları tam anlamıyla serpilmeden sosyalizm mümkün değildir. Komünizmi, Stalin’in ve takipçilerinin içine soktukları ba-

taktan çıkarmak için Troçki'nin ve Troçkizmin temel mesajı budur. Bu anlamda, Dördüncü Enternasyonal'in programatik belgesi *Sosyalist Demokrasi ve Proletarya Diktatörlüğü*'nde bir düzene oturtulduğu şekliyle Troçki'nin mirası tüm dünyada Komünizmin mümkün tek geleceğini temsil etmektedir.

Troçki'nin Stalin'in suçlarına karşı glasnost sayesinde bu suçları gerçek boyutları SSCB'de artık ortaya çıkmıştır –bürokratik diktatörlüğe karşı verdiği mücadele, sosyalist demokrasi mücadelesini bürokratik ayrıcalıklara karşı mücadele ve eşitlik mücadelesi ile birleştiriyordu. 1989 Temmuz'undaki muhteşem madenciler grevinde ortaya konduğu gibi bugün SSCB'de kitlelerin özlemlerinin ve mücadelelerinin iki ana eksen bunlardır. Bu istekler şu formülle ifade edilebilir: *glasnost'a evet, perestroika'ya hayır*.

Yine, sosyalizmin tarihsel kaynağına köktenci bir dönüş yapılmadığı sürece SSCB'de ve benzeri ülkelerde sosyalizmin hiçbir geleceği yoktur: kapitalizmden ve sınıflı toplumun herhangi bir biçiminden tamamen farklı, adil bir toplum için mücadele, çok daha yüksek bir özgürlük, eşitlik, dayanışma, işbirliği ve kardeşlik düzeyine dayalı bir toplumsal düzen. Bu da Troçki'nin mesajıdır. Sosyalist demokrasiyi destekleyen mesajı gibi bunun da Sovyetler Birliği ve öteki ülkelerde giderek büyüyen bir yankıya sahip olacağı kuşkusuzdur.

II

Ancak Troçki'yi temelde ya da yalnızca Stalin ve stalinizmin inatçı bir eleştirmeni, Sovyetler Birliği'nde despotizme ve eşitsizliğe karşı savaşıran biri olarak sunmak çok yanıltıcı olur. Troçki, kapitalizm ve emperyalizme karşı yılmaz bir savaşçı olma platformu üzerinde stalinizmin amansız bir hasmıydı. Bu nedenle bu kitabı, Troçki'nin *dünya devrimi* kuramı ve pratiğinin ve 20. yüzyılda dünya sosyalizminin temel stratejistlerinden biri olduğu cümlesi ile bitiriyoruz.

Bu, isteğe bağlı ya da ütöpik bir seçim değildi. “Devrimci savaş”ın ya da “sürekli savaş”ın lehinde bir tercih de değildi.³ Tam tersine: Bi-

rinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizmin nesnel olarak bunalım yüklü bir yapıda oluşuna ilişkin bilimsel bir yargı ifade ediyordu. Bugün "komünizmin başarısızlığı"ndan dolayı, "devrimin sonu"nu ilan eden kapitalizm/emperyalizm özürçüleri bir dizi şok ve sarsıcı deneyim geçirmekten kurtulamayacaklardır. Bu şokların nedeni öncelikle ideolojik tartışmalar olmayacaktır. Gerçi etrafta bunlardan bol bol vardır ama onların güvenini asıl yıkacak olan olaylar olacaktır. Devrimler "projeler" değildir. Bunlar tarihsel yaşamın temel olaylarıdır. 200 yıldır birçok devrim gerçekleşmiştir. Önümüzdeki yıllarda ve on yıllarda da daha birçok devrim olacaktır.

Kuşkusuz Troçki'nin devrimci anti-kapitalist/anti-emperyalist mesajı bugün sosyalist demokrasi ve eşitlik mesajı kadar belirgin değildir. Bugün bir ideolojik reaksiyon evresinde yaşamaktayız ve bu, seksenli yıllarda yaşanan gerek Doğu Avrnpa ülkelerindeki gerekse kapitalist bunalımla bağlantılıdır. Ancak dünyanın büyük bir bölümünde, kapitalizmin iç çelişkileri bir dizi ekonomik, toplumsal, kültürel ve ideolojik patlamalar halinde ortaya çıktıklarında –ki bunlar periyodik olarak öncelikle (ama yalnızca değil) işçi sınıfının ani kitle ayaklanmaları olarak görüleceklerdir– Troçki'nin devrimci anti-kapitalist/anti-emperyalist mesajı yine ön plana çıkacaktır.

Bu anlamda şunu da söylemeden geçmeyelim ki bir yanda devrimci anti-emperyalist ve anti-kapitalist görüş ve stratejilerle diğer yanda demokratik özgürlükler ve eşitlik mücadelesi arasında bir bağ vardır. Burjuva toplumunun bunalımının derinliğini anlıyorsak bur-

---

3. Bazı son yazılarında Lukacs tarafından da ortaya atılmış olan, Troçki'nin "tek ülkede sosyalizm"e karşı "devrimci savaş" ve "askeri maceralar" geliştirdiği ithamı bugün Sovyet bürokrasisinin birkaç sözcüsü tarafından dile getirilmiştir. Bu tamamen uydurmadır. Troçki'nin "tek ülkede sosyalizm"e getirdiği alternatif toplu bir hareketi içeriyordu: SSCB'de fazla abartılmamış bir tempoda olmak şartıyla hızlandırılmış bir sanayileşme ve işçilerle yoksul ve orta köylüler arasındaki ittifakı koruma; bu arada kapitalist ülkelerde komünist ve işçi hareketinin bağımsız bir biçimde gelişmesine ve kitleler üzerinde etkili olmasına ve böylece devrim öncesi ve devrimci bunalım dönemlerinde SSCB'nin askeri müdahalesi olmadan iktidarı ele geçirebilme yönünde hareket edebilmesi için çalışma.

juva hükümetlerinin ve burjuva devletlerin, sosyal-demokrat önderlik altında bile olsalar⁴, demokratik özgürlükleri genişletme değil de kısıtlama eğiliminde olduklarını, sosyal güvenliği yaygınlaştırma değil de kısıtlama eğiliminde olduklarını, toplumsal eşitsizliği kısıtlama değil de artırma eğiliminde olduklarını da anlıyoruz demektir.⁵ Son tahlilde piyasa ekonomisi ve burjuva devleti de bu demektir. Bu da bu gün sosyalistlere demokrasinin, eşitliğin ve dayanışmanın en kararlı savunucuları olarak dünya çapında tekrar sahneye çıkmada benzersiz bir fırsat vermektedir, yeter ki kendileri herhangi bir ülkede, herhangi bir yerde ve herhangi bir zaman bu ilkeleri uygulamayarak ve çiğneyerek kendi itibarlarını mahvetmesinler.

Troçki'nin dünya devrimi kavramı 1914'te başlayan dönemi bir kapitalist çöküş dönemi olarak gören tarihsel bir anlayışa dayanır. Bu kitapta biz bu çöküşün üretici güçlerin aşağı yukarı sürekli bir mutlak çöküşü ile tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusunu ele alıyoruz. Cevabımız kategorik olarak "hayır"dır. Aynı şekilde Troçki'nin, en azından bazı yazılarında bu konuda biraz müphem olduğunu da belirtmek isteriz. Bu sorunun marksist cevabının ne olması gerektiğini kısaca şöyle ifade edebiliriz: kapitalist büyümenin giderek artan savurgan yapısı ve buna eş olarak giderek artan yıkıcılığı. Marks'ın çarpıcı bir formülünü kullanırsak: çürüyen kapitalizm altında üretici güçler dönemsel olarak giderek artan bir sıklıkta ve giderek daha korkunçlaşan sonuçlarla yıkıcı güçlere dönüşürler. Birinci Dünya Savaşı 10 milyon kişinin ölümüne neden oldu. İkinci Dünya Savaşı 80 milyon ölüme mal oldu (kimi 100 milyon diyor). Üçüncü Dünya Savaşı kaç kişinin ölümüne neden olacak?

Kuşkusuz kapitalist çöküş dönemi, kapitalist üretici güçlerin bü-

---

4.Sosyal demokrat cumhurbaşkanı yönetiminde olan Venezuela'nın başkenti Karakas'ta yakın zamanda açlık grevleri ordu tarafından bastırılmış, bine yakın kişi öldürülmüştür. Bu Tienanman Meydanında Pekin Komününü temsil eden kişilerin bastırılması sırasında öldürülenlerin sayısından çok daha fazladır.

5.Bugün bile emperyalist (metropolitan) ülkelerde nüfusun yoksulluk sınırının altında yaşayan kesiminin oranı %15 ile %35 arasında değişmektedir.

yümesinin olumlu, uygarlaştırıcı yanlarını tamamiyle yok eden sürekli olarak artan bir yıkıcılığı ima etmemektedir. 1945'ten beri yalnızca silahlar değil, uyuşturucu ve çevresel tehlikeler de arttı. Aynı zamanda kimi ülkelerde diğerlerinden daha çok olmak üzere ama yoksul ülkeler de dahil genel bir eğilim olarak birçok ülkede yiyecek, giyecek, elektrikli alet, kitap, okul, hastahane, ilaç, müze, park sayısı da arttı. Bunu reddetmek ya da daha yüksek bir yaşama standardının, daha yüksek yetenek ve kültür düzeyinin ancak gelecek kuşaklar pahasına elde edildiğini iddia etmek kabul edilmez bir gerici-likdir ve nihayetinde insanca olmayan bir tavidir. Aynı zamanda bunun, hergün tenin bütün zevklerini tadarken hertürlü şeyden el etmek çekilmesinin erdemini savunanlarca söylenmesi de ikiyeüzlülüktür.

Ancak bugün, Troçki'nin II. Dünya Savaşı'nın arifesinde kapitalizmin barbarlığa dönüştüğünü söylediği⁶ dönemden ya da bu kitabın yazıldığı dönemden çok daha açıklıkla söyleyebileceğimiz birşey varsa o da yalnızca barbarlık tehlikesi değil, geç kapitalist büyümeye giderek daha çok eşlik eden insan türünün tam anlamıyla yok olması tehlikesidir. Nükleer kıyamet tehlikesi, çevrenin mahvolması tehlikesi, "üçüncü dünya"da açlık ve hastalık tehlikesi, metropol ülkelerde de nüfusun önemli kesimlerinin ani mutlak yoksullaşması; bütün bu tehlikeler artık sürekli olarak burnumuzun dibinde. Lenin'in ve Rosa Luxemburg'un zamanında olduğu gibi Troçki'nin zamanında da ikilem şuydu: Ya Sosyalizm Ya Barlarlık. Bugün ikilem daha çok şu biçimde: Ya Sosyalizm Ya Ölüm. Başta çevrecilik olmak üzere "yeni toplumsal hareketler" diye nitelenen oluşumlar, insan türünün geniş kesimlerinde bu tehlikeye ilişkin bilincin geliştiğini ifade etmektedir.

Bu koşullar altında gerek politik gerekse kişisel inanç alanında sosyalist dünya devriminden yana bir seçim tek gerçekçi seçimdir. Bunun alternatifi ya saf bir biçimde toplum düzeninde köklü bir değişiklik olmadan bu tehditlerin ortadan kalkacağına ya da herhangi

6.Troçki, II.Dünya Savaşı arifesinde Avrupa'daki tüm Yahudi nüfusun fiziksel olarak yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu uyarısında bulunan belki de tek kişiydi.

bir şey yapmak için çok geç olduğuna, insan türünün sonunun geldiğine inanmaktır. Troçki'nin seçimi bugün, otuzlarda olduğundan daha gerçekçidir.

III

Komünizm, devrimci sosyalizm, son tahlilde, özgürlük, eşitlik, işbirliği ve dayanışma temellerinde toplumu yeniden kurma gayretinden, ücretli emeğin içgüdüsel olarak bu yöndeki dürtüsünü yansıtan bilinçli bir gayretten ibarettir. Ancak dayanışma ulusal alanla kısıtlanamaz. Troçki, 20. yüzyılda üretici güçlerin uluslararası bir nitelik kazanması (bugün, Gorbaçev'in etkisinde "globalleşme" formülü sık sık kullanılıyor) eğilimini ve bunun uluslararası sınıf mücadelesinde ne anlama geleceğini anlayan belki de ilk marksistti. Dünya devrimi perspektifi, diğer bazı önkoşulların yanı sıra, önce birkaç ülkede, sonra giderek daha çok ülkedeki halk ayaklanmalarına ve kitle mücadelelerinin biraraya gelmesine bağlıdır.

Yine, bugün pratik, aktif enternasyonalizm geniş kitlelerin gözünde, Ekim devriminden bu yana inanılabilirliğinin en düşük noktasında görünüyor. Birkaç istisnanın dışında en iyi devrimci ya da yarı-devrimci (merkezci) örgütler bile tek konu içeren uluslararası dayanışma kampanyaları ile "ulusal-komünizm" (ya da "ulusal-merkezcilik")in dışına çıkmıyorlar. Son tahlilde örgütlü enternasyonalizmi kendi uzun dönemli ulusal iktidar mücadeleleri ile iktidar mücadelesi/devlet iktidarı önceliklerinin yanında ikinci plana itiyorlar. İşte temel olarak Dördüncü Enternasyonal'in dışında gerçekten işlevselliği olan hiçbir uluslararası örgütün bulunmamasının nedeni bu.

Ulusal öncü partilerle birlikte devrimci bir enternasyonalini aynı anda kurma gereği bugün takipçileri için olduğu gibi Troçki için de acil bir politik ihtiyacı ve üretici güçlerin uluslararası hale gelmesi sonucunda sınıf mücadelesinin aldığı tarihi çizgiye karşılık düşmekteydi.

1917'den bu yana dünya devriminin zaferlerini ve yenilgilerini içeren tarihsel nedenlerden dolayı bugün nesnel dünya gerçekliği iş-

çi sınıfı ile öncü partisini, “dünya devriminin üç sektörü” (ya da nesnel dünya gerçekliğinin üç sektörü) dediğimiz farklı stratejik ve politik görevlerle karşı karşıya getirmektedir. Bu görevler az gelişmiş ülkelerde, emperyalist (metropol) ülkelerde ve bürokratikleşmiş kapitalizm sonrası toplumlarda farklı farklıdır. Bu farklılıklar şu şekilde özetlenebilir: Troçki’nin 1938’de belirttiği gibi, sürekli devrim, proleter devrimi, politik anti-bürokratik devrim.

İşçi sınıfı tarafından politik iktidarın ele geçirilmesi ve doğrudan kullanılmasının bu üç farklı stratejiyi bütünleştirdiği doğrudur. Uluslararası işçi sınıfının birliğin, dünya gerçekliğinin üç sektöründeki kitle mücadeleleri arasındaki etkileşim vasıtasıyla dünya tarihine kendini nesnel olarak dayattığı da doğrudur. Ancak bunlar çok uzun tarihsel dönemlerde kendilerini hissettiren eşitsiz süreçlerdir. Bu arada her üç sektörde de kitle mücadelelerini desteklemek her yerdeki devrimcilerin ve öncü işçilerin acil ve kaçınılmaz görevidir. Ve şunu da soğukkanlılıkla kabul etmek gerekir ki bu dayanışma hareketlerinin bazılarının etkileyici sonuçları olmuşsa da hiçbir büyük gücün bu üç sektördeki tüm kitle mücadelelerini aynı şekilde ve birlikte, *herhangi birine öncelik tanımadan* desteklediği görülmemiştir. Ancak Troçki tarafından kurulan akım bu anlamda tutarlı bir davranış göstermiştir.

Böylesine dışlayıcı olmayan bir yaklaşım olmadan, giderek artan sayıda öncü işçinin dünya çapında güncel enternasyonalist deneyimi olmadan enternasyonalizmin, bu kavrama yakışır, temelden ve kalıcı bir biçimde canlanması olmayacaktır –çeşitli bürokratlaşmış işçi devletindeki hakim bürokrasilerin çelişkili diplomatik ve askeri girişimlerinin eleştirel olmayan desteğini “proleter enternasyonalizmi” diye sunan acınacak karikatür değil!

Ne var ki uluslararası dayanışma hareketleri, öncü güçlerin aktif girişimleri, hatta bunların en önemlileri bile kendi başlarına kapitalizmin başlangıcından beri dünya işçi sınıfının birleşmesini engelleyen temel nesnel engeli aşamazlar: Bu engel emek piyasasının parçalanmışlığıdır.

Ulusal çapta bile parçalanmayı aşmak onyıllarca sürmüştür. ABD, Japonya, Güney Afrika gibi ülkelerde bu süreç bugüne dek aşılmış değildir. Batı Avrupa'da ise burjuvazi bu süreci bilerek tersine çevirmeye çalışmakta ve bunun için emekçi kitlelerin önemli sektörlerini, işçi hareketinin elde ettiği sosyal güvenlik ile belirlenen "resmi" emek piyasasının dışında tutan bir "ikili toplum"u kurumlaştırma stratejisi uygulamaktadır.

Ancak uluslararası düzeyde emek piyasasının parçalanmışlığı ulusal çapta olduğundan on kez daha derindir. Bu durum ilk kez Troçki tarafından ifade edilen eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının Sermaye ve Emegin hareketliliği alanındaki işleyişinden sonuçlanmaktadır. Uluslararası alanda bu hareketlilik Sermaye açısından, Emeye kıyasla çok daha büyüktür.

Kapitalizm altında temel olarak emeği uluslararası çapta çeken ya da iten, uluslararası göçü belirleyen sermayedir. Sermayeyi çeken "fazlasıyla bol" emek değildir. Öyle olsaydı uzun dönemde az gelişmiş kapitalist ülke diye birşey olmazdı.

Kuşkusuz, örneğin Hindistan ve İngiltere, Meksika ve Avusturalya gibi daha yoğun ya da seyrek nüfuslu ülkeler arasında başlangıçta demografik farklılıklar vardır. Bunlar kapitalist üretim tarzının başlangıcındaki "yedek emek ordusu" arasındaki farklılığı açıklamakta ve uluslararası emek piyasasının bütünleşmesini zorlaştıran önemli ücret farklılığı yaratmaktadır.

Ancak parçalanmış uluslararası bir emek piyasasının sürdürülmesinde bu başlangıçtaki demografik farklılıklarla giderek birleşen ve onları da gölgede bırakan olgular söz konusudur: özgül üretim ilişkilerinin varlığı, boş toprakları elde etme açısından farklı düzeyler, sanayi öncesi (zanaat) kentsel gelirlerin, mevcut politik kurumların (sömürgecilik, bağımsız işçi hareketinin ortaya ne denli çıktığı) farklı görelî dereceleri, uluslararası emek göçüne konan kurumsal engeller, emperyalizmin etkisi, az gelişmiş ülkelerde "yerli" ve yabancı sermayenin özgül stratejileri, ideolojik unsurların (ırkçılık) etkisi...

Bu parçalanmanın katılaşmış karakteri uluslararası çapta ücret

farklılığının da katılaşmasına yol açtı.⁷ Öte yandan bu durum da uzun dönemler boyunca emek piyasasının parçalanmasını pekiştirdi. Ücret farklılıklarında dalgalanmalar olmuştur ve bunlardan bazıları sansanyoneldir. Ama Bombay'daki bir tekstil işçisinin (bırakın Hintli bir tarım işçisinin) ücreti ile bir Amerikalı, İngiliz ya da Alman metal işçisinin ücreti arasındaki fark bugün 1950'dekinden 1900'dekinden, hatta 1850'dekinden daha fazladır.

Ne Birinci, ne İkinci, ne Üçüncü Enternasyonal ne de çeşitli uluslararası sendika federasyonları, tüm dünyadaki işçi mücadelelerinin pratik olarak birleştirilmesi yolundaki bu nesnel engeli ortadan kaldırmayı başaramışlardır. Troçki'nin "sürekli devrimin ikinci yasası" için, Dördüncü Enternasyonal ve dünya devrimi için verdiği mücadele komünistlerin, devrimci sosyalistlerin, öncü işçilerin ve gençliğin bu engeli aşabilmek için gerekli öznel koşulları yaratmak için gösterdikleri öznel gayreti ifade etmektedir.

Bu gayret uzun dönemde bazı "üçüncü dünya" ülkelerinde sanayinin gelişmesi ile ve daha da önemlisi geç kapitalizm altında sermayenin nicel olarak giderek artan uluslararası nitelik kazanması ile desteklenmektedir. Bugün dünya piyasasına yediyüz çokuluslu şirket hakimdir. Sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması yasası ulusal çapta olduğu kadar uluslararası çapta da geçerli olduğu için bu sayı daha da azalırken bu şirketlerin sanayinin ve finansın ana sektörleri üzerlerindeki hakimiyetleri de artacaktır. Bunların birçoğu en güçlü burjuva devletlerinden bile daha güçlüdür. Bunlar para sermayeyi, yatırımları, üretim bölgelerini ve böylece istihdamı istedikleri gibi bir ülkeden diğerine, bir kıtadan diğerine aktarabilirler.

Sendikalar, örgütlü işçi hareketi ve emekçiler bu gelişmeye temel olarak iki şekilde tepki gösterebilirler. Ya "ulusal" sermaye ile sınıf işbirliği durumuna gerileyebilirler; "ulusal" işverenlerinin "rekabet içindeki durumlarını" korumaya çalışırlar ve böylece sonu gelmeyecek bir şekilde ücretlerinin sürekli azalmasını kabul ederler. Ya da aynı çokuluslu şirkette çalışan işçilerle başlamak üzere uluslararası alanda

⁷Bu konuyu, "Gerçek ücretleri uzun dönemde belirleyici unsurlar" adlı makalemizde ele aldık.

diğer işçilerle uluslararası işbirliğine giderler. Bu şekilde ücretlerin düşüş olduğu ülkelerde ücretleri arttırmakla işe başlayarak gerçek uluslararası sendikalar kurabilirler. Böylece uluslararası parçalanmış emek piyasasının yavaş yavaş ortadan kaldırılması için çalışırlar.

İkinci yol uzun ve dikenli bir yoldur. Ama işçilerin acil çıkarlarının savunulması ile tarihsel amaçları için verdikleri mücadeleyi birleştiren tek yoldur. Bu yolda ne denli ilerlersek, Dördüncü Enternasyonal'in yalnızca bir başlangıç çekirdeği olduğu gerçek bir devrimci kitle enternasyonalini kurmaya o denli yaklaşmış oluruz. Troçki'nin de öngördüğü şekliyle Dünya Devrimi pratiğine de o denli yakınlaşırız.⁸

IV

Bu kitap ilk yazıldığında ve İngiltere'de yayımlandığında Troçki ve troçkizm, Sovyetler Birliği'nde, Çin Halk Cumhuriyeti'nde ve (Troçki'nin birkaç kitabının yasal olarak yayımlandığı Yugoslavya hariç) Doğu Avrupa ülkelerinde tabuydu. Bugün durum tamamen değişmiştir.

Troçki'nin giderek daha çok kitabı Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde yayımlanmaktadır. Teng Hsiaoping'in "liberalleşme" döneminin ilk aşamasında Çin Halk Cumhuriyeti'nde de birkaç kitabı yayımlanmıştır.⁹ Troçki, meşhur Moskova mahkemeleri döneminde kendisine ve birçok eski Bolşeviğe yüklenen canice suçlardan *de facto* arındırılmıştır.¹⁰ Sovyet iktidarının zafere ulaşmasına ve pekiştiril-

---

8.Eğer emperyalizmin "domino kuramı" karşı devrimci müdahalenin mazereti ise devrimci zaferlerin uluslararası etkisi yadsınmaz nenel bir süreçtir. Orta Amerika ve Güney Afrika'da bu birkez daha kanıtlanmıştır. Devrimciler belli ölçüde bağımsızlıklarını korudukları takdirde belirleyici unsurlar olmayacak olan "süpergüçler" bu sonuçlar üzerinde iyice düşünmelidirler.

9."Düşüncenin serbest bırakılması" gereğinin ilan edildiği, K.P'nin II.Kongresi Merkez Komitesinin üçüncü genel toplantısı bu aşamada yapılmıştır (Aralık 1978).

10.SSCB Yüksek Mahkemesi üç Moskova mahkemesinde yargılananların (GPU başkanı Yagoda'nın dışında) resmen itham edildikleri suçlardan suçsuz olduklarını ilan etmiştir. Moskova mahkemeleri kararlarında suçlu ilan edilen kişiler arasında, birinci mahkeme (1936) kararlarında açıkça adı belirtilen Troçki de vardı.

mesine yaptığı katkılar kabul edilmiştir. Fikirleri, eleştirel bir biçimde de olsa giderek daha çok tartışılmaktadır. Moskova'da yapılan bir kamuoyu yoklamasında katılanların %20'si onun hakkında olumlu bir tavır takınmışlardır ve bu, başka herhangi bir ülkede elde edilecek orandan daha yüksektir.

İlk bakışta bu durum glasnost'un, yani Gorbaçov altında SSCB'de politik ve kamu yaşamında görülen yavaş, kısmi ve yarım yamalak demokratikleşmenin bir sonucudur.¹¹ Bu, SSCB tarihinin eleştirel olarak yeniden incelenmesi, tarihin her türlü çarpıtılma biçiminin kesinlikle reddedilmesi ve "geçmiş hakkında hakikati öğrenmeden gelecek için de hakikat olmaz ve bugünkü bunalımdan çıkılamaz" inancı içinde tarihsel hakikat için mücadele anlamına gelmiştir. Bu ahlaki olduğu kadar politik ve pratik bir ihtiyacı ifade etmektedir.

Ancak SSCB'deki bugünkü tarihsel gelişim tarafından Troçki'nin itibarının iade edilmesi daha derin bir tarihsel değişime işaret etmektedir. Giderek artan sayıda Sovyet bilgini, eleştirel komünist, işçi ve gençlik Stalin'e ve 1923'te başlayan Sovyet "Termidor"a karşı Troçki'nin ve Sol Muhalefetin verdikleri mücadelede temelde haklı olduklarını öğrenmekte. Gerçekten de Moskova Üniversitesi'nde Komünist Gençlik (Konsomol) bu yaz Troçki'nin *Yeni Yol*'unu yayımladığında birçok okuyucu şöyle demiştir: "Bu Gorbaçov'un iddia ettikleri ile hemen hemen aynı. Üstelik daha açık ve tutarlı bir biçimde ifade edilmiş. Bir de eski Bolşevikler 1923-24'te ülkemiz ve dünya Stalinizmin en berbat suçlarından ve vahşetinden kurtarılabilceğini anlatabilselerdi."

Böylece tarih dönüp dolaşıp aynı yere gelmiş gibi görünüyor. Stalin artık Sovyet halkının büyük çoğunluğu tarafından nefretle karşılanıyor. Troçki artık beğeniliyor ve saygıyla anılıyorsa bunun en önemli nedeni onun bizzat Stalin'in bile kabul ettiği üzere, Stalin'in en tutarlı ve en amansız muhalifi olmasıdır.¹²

¹¹ SSCB'deki son gelişmeleri geniş bir biçimde "*Beyond perestroika*" adlı kitabımızda ele aldık. Verso Books, Londra, 1988.

¹² Bugün SSCB'de en azgın anti troçkistler Stalin'in bütün yaptığının Troçki'nin önerilerini uygulamak olduğunu iddia ederek bunu yalanlamaya çalışıyorlar. Ama Troçki'nin yazılarının yayınlanması, tarihin stalinist tahrifatını yok ettiği gibi bu hikayeyi de tümüyle ortadan kaldıracaktır.

Troçki'nin yarattığı harekete katılan ya da sempatizanı olan kişiler için, hakikatin ve işçilerin özörgütlerinin dışında komünizmin hiçbir geleceği olmadığını anlayan kişiler için, tüm uluslararası emek hareketi için bu gerçekten muazzam bir çapta haklı çıkmaktır.

Tarihte daha önce hiçbir kanlı diktatörlük tarafından politik ve ideolojik bir hareketi, kapsadığı tüm kişileri, başlıca önderini ve ailesini bastırmak için Stalin'in Troçki'yi, troçkistleri (troçkistliği iddia edilenler de dahil) ve troçkizmi önce katledip sonra da bunları resmi hafızadan ve hatta bireylerin hafızasından silme gayreti kadar sistematik bir gayret gösterilmemiştir. Hiçbir zaman böyle bir amaca hizmet etmesi için bunca cinayet işlenmemiş, işkence yapılmamış, insanlar hapse atılmamış, kitaplar yasaklanıp yakılmamış, kayıtlar tahrip edilmemiş ve milyonlarca yayında yalanlar basılmamıştır. Bugün bunların hepsinin boşuna yapıldığı sonucuna varılabilir. Şimdi tüm ilerici kadınların ve erkeklerin yapmaları gerektiği gibi hakikatin yalanlardan daha üstün geldiğini, ilkelerin sinik *Realpolitik*'ten gerçekten daha güçlü olduğunu, suçlunun cezasını çektiğini dünyanın her yerinde kutlayabiliriz.

Hitler, Stalin, Japon militarizmi ve ABD emperyalizminin yarım yüzyıldan uzun bir zaman yolundan çıkarmayı başardıkları tarih treni tekrar raylarının üzerinde ilerlemeye başladı. Çünkü glasnost'un, Troçki'ye SSCB'de, Doğu Avrupa'da, Nikaragua'da itibarının iade edilmesinin ardında dünyanın en büyük işçi sınıfı olan güçlü Sovyet işçi sınıfının uyanışı yatmakta. Bu yalnızca başlangıcın başlangıcı. Çin'de (Pekin Komünü gelecekteki uyanışın yalnızca bir ilk işaretiydi), Hindistan'da, Japonya'da ve her yerden çok Amerika Birleşik Devletleri'nde diğerleri bunu izleyecek. Ama bu gerçekten yeni bir çağın başlangıcı. Troçki'nin mücadelesi yeni çağın dünya üzerinde demokratik işçi iktidarı olması içindi. Hâlâ bir umut var, kesinlik değil. Bu da ancak bilinçli, örgütlü gayretler sayesinde gerçekleştirilebilir. Günümüz mücadelelerinin kendiliğinden bir sonucu olmayacaktır. Ama bir ütopya da değildir. Gerçekçi bir umuttur. Gerçekleştirilebilir.

Bu nedenle komünizm/sosyalizmin bugün içinde bulunduğu bu-

nalım dönemini bir reaksiyon dönemi olarak görmek tekyanlı ve bu nedenle de oldukça yanıltıcıdır. Evet, fikir alanında burjuvazi hemen hemen her yerde hücumdadır. Ama asıl mücadeleler alanında, SSCB, Brezilya, Güney Afrika, Güney Kore, Güney Avrupa'nın yanı sıra Polonya'da ve hatta İsrail'in işgali altındaki bölgelerde tarih ters yönde ilerlemektedir. İnisiyatif işçi sınıfında ve ezilenlerin kimi sektörlerinin elindedir. Uzun dönemde gerçek, gerici ideolojilerden daha kuvvetli olacaktır.

İşte bu nedenle bu önsözü büyük bir güven içinde bitirebiliyoruz. Gelecek komünizmin ve devrimci sosyalizmindir. Gelecek tüm ezilenlerin kurtuluşundan yanadır çünkü gelecek şimdi yavaş yavaş uyanan proletarya ile birlikte.

30 Eylül 1989

Giriş

I - Bu Çalışmanın Amacı.

Burjuva dünyası önceleri Sovyet rejiminin ekonomik başarılarını — yani sosyalist yöntemlerin uygulanabilirliğinin deneyimsel kanıtını— görmezlikten gelir görünmeye çalıştı. Sermayenin bilge iktisatçıları hâlâ çoğu kez Rusya'nın endüstriyel gelişmesinin eşine rastlanmayan temposu karşısında derinden derine düşünceli suskunluklarını sürdürmeye çalışmakta veya kendilerini “köylünün aşırı sömürüsü” gözlemleri ile sınırlamaktadırlar. Böylelikle örneğin Çin'de veya Japonya'da veya Hindistan'da köylünün canavarca sömürülmesinin nasıl olup da Sovyetler Birliği'ninkine en küçük bir benzerlik gösteren bir sanayileşme temposu yaratmadığını açıklamak için fevkalade bir fırsatı kaçırmaktadırlar.

Ama sonunda zafer olgularındır. Tüm uygar ülkelerin kitapçı rafları şimdi Sovyetler Birliği hakkında kitaplarla doludur. Bunda şaşılacak birşey yok; böylesine garibelere ender rastlanıyor. Körü körüne gerici kinin yolaştığı edebiyat türü hızla azalmaktadır. Sovyetler Birliği hakkındaki en yeni çalışmaların dikkati çekecek kadar büyük bir bölümü olumlu, hatta bazen heyecanlı bir tavrı benimsemektedirler. Sonradan görme devletin uluslararası ününün arttığına işaret eden bu edebiyatın zenginliği ancak sevinçle karşılanabilir. Dahası, faşist İtalya'yı idealize etmektense Sovyetler Birliği'ni idealize etmekte kıyas kabul etmez yarar vardır. Bununla birlikte okuyucu, bu edebiyatın sayfaları arasında Ekim devrimi ülkesinde neler olup bittiğinin bilimsel bir değerlendirmesini boşuna arayacaktır.

“Sovyetler Birliği'nin dostları”nın yazılarını üç ana kategoride toplamak mümkündür: Yarı aydın bir gazetecilik, bir ölçüde “sol” eği-

limli bir röportajcılık bunların makale ve kitaplarının esas kitlesine hakimdir. Bunun yanında, her ne kadar daha iddialı ise de, insancıl, lirik ve pasifist bir “komünizm”in ürünleri yer almaktadır. Üçüncü grupta, eski Alman *Katheder Sozialismus* ruhuna uygun ekonomik şematikleştirme çalışmaları toplanmaktadır. Louis Fischer ve Durranty birinci türün yeterince tanınan temsilcilerindendir. Müteveffa Barbusse ve Romain Rolland “insancıl” dostlar kategorisini temsil etmektedirler. Stalin’e gelmeden önce bunlardan birincisinin İsa’nın, ikincisinin ise Gandi’nin hayatını yazmış olmaları rastlantısal değildir. Ve nihayet muhafazakarca ukala sosyalizm en güçlü sesini yorulmak bilmez Fabian çifti, Beatrice ve Sidney Webb ile bulmuştur.

Aralarındaki farklılıklara karşın bu üç kategoriye birleştiren şey *fait accompli* karşısında el pençe divan durmaları ve uyuşturucu genellemelere yandaş olmalarıdır. Kendi öz kapitalizmlerine karşı isyan etmek bu yazarların harcı değildir. Dolayısıyla, artık suları yatağına çekilmiş bulunan, yabancı bir devrim konusunda tavır almak için o ölçüde daha istekliydiler. Ekim devriminden önce ve onu izleyen birkaç yıl süresince ne bu insanların ne de kendilerinin manevi seleflerinin bir teki bile, sosyalizmin bu dünyaya nasıl geleceği sorusu hakkında düşünmek zahmetinde bulunmuştu. Bu nedenle Sovyetler Birliği’nde bugün gözlediğimiz şeyi sosyalizm olarak kabul etmek onlar için kolaydır. Bu onlara yalnızca çağına ayak uyduran ilericiler kişiler görünümü vermekle kalmayıp üstelik belli bir ahlaki istikrar da sağlamaktadır. Ve aynı zamanda da onları kesinlikle hiçbir şeye bağlamamaktadır. Bu tür düşünceli, iyimser ve adına yıkıcıdan başka her şey denebilecek edebiyat, tüm tatsızlıkları geçmişe maletmekte ve okuyucunun sinirleri üzerinde gayet yatıştırıcı bir etkisi olduğundan hazır bir pazar bulmaktadır. Böylelikle, *Kültürlü Burjuvazi için Bolşeviklik* veya daha veciz söylemek gerekirse *Radikal Turistler için Sosyalizm* olarak benimsenebilecek uluslararası bir ekol sessiz sakin oluşmaktadır.

Bu ekolün ürettikleriyle bir polemige girmeyeceğiz çünkü bunlar polemik için ciddi bir zemin sunmamaktadırlar. Onlar için sorular,

gerçekte daha başlarken bitmektedir. Bu araştırmanın amacı, geleceği daha iyi anlayabilmek için şimdinin doğru bir saptamasını yapmaktır. Geçmişe, ancak geleceği görmemize yardımcı olacağı ölçüde değineceğiz. Kitabımız eleştirel olacaktır. Her kim *fait accompli*'ye, oldu-bitti'ye taparsa, geleceği hazırlama yeteneğinden yoksundur.

Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik ve kültürel gelişme süreci artık birkaç aşamadan geçmiştir bile ama hiçbir anlamda bir içsel dengeye ulaşmış değildir. Sosyalizmin görevinin, dayanışma ve tüm gereksinimlerin ahenkle karşılanması üzerinde yükselen sınıfsız bir toplum yaratılması olduğunu hatırlayacak olursanız, bu temel anlamda Sovyetler Birliği'nde sosyalizmden henüz eser yoktur. Hiç kuşkusuz Sovyet toplumundaki çelişkiler, kapitalizmin çelişkilerinden için için farklıdır. Ama gene de gergindirler. İfadelerini, maddi ve kültürel eşitsizliklerde, hükümet baskılarında, siyasal gruplaşmalarda ve hi-zipler arası çekişmelerde bulmaktadırlar. Polis baskısı bir siyasal kavgayı susturur ve çarpıtır ama ortadan kaldırmaz. Yasaklanan düşüncelerin, hükümet politikasının her adımında etkileri vardır ve o politikaya ya verimli toprak, ya da engel oluştururlar. Bu koşullar altında, Sovyetler Birliği'nin gelişmesi üzerine yapılacak bir çözümleme, ülkenin bir başından bir başına verilmekte olan, bastırılmış ama heyecan dolu bir siyasal savaşa ait fikirleri ve sloganları göz önüne almayı bir an için bile ihmal edemez. Burada tarih, yaşayan siyaset ile doğrudan birleşmektedir. Akıllı uslu "sol" filistenler, Sovyetler Birliği'ni eleştirirken son derece dikkatli olmamız gerektiğini, aksi taktirde sosyalist inşa sürecini zedeleyebileceğimizi söylemeye bayılıyorlar. Biz kendi hesabımıza Sovyet devletini hiç de o denli eğreti bir yapı olarak görmüyoruz. Sovyetler Birliği'nin düşmanları, onun gerçek dostlarına, tüm ülkelerin işçilerine göre kat kat bilgililer. Emperyalist hükümetlerin genel kurmayları, Sovyetler Birliği'nin günahlarının ve sevaplarının tam bir hesabını tutmaktadırlar, hem de yalnızca açık raporlarına dayanarak değil. Ne çare ki düşman, işçi devletin zayıf yanından faydalanma olanağına sahiptir ama hiç bir zaman kendilerine olumlu gelen özelliklere doğru yönelişlerin eleştiri-

sini dikkate almayacaktır. Resmi "dostların" çoğunluğunun eleştiriye karşı düşmanlığı, gerçekte Sovyetler Birliği'nin hassaslığına ilişkin bir korkuyu değil, kendilerinin Sovyetler Birliği'ne duyduğu sempa-
tinin hassaslığını, kırılabilirliğini gizlemektedir. Biz bu tür korkuların ve ikazların hepsini gönül rahatlığıyla göz ardı edeceğiz. Kararı verecek olan yanılsamalar değil, olgulardır. Maksadımız maskeyi değil, suratı göstermektir.

L. T.

4 Ağustos 1936

Not: Bu kitap, Moskova'da "terörist" komplo mahkemesi ilan edilmeden önce bitirilmiş ve yayınevine gönderilmişti. Dolayısıyla, mahkeme sürecinin değerlendirilmesine bu kitapta doğal olarak yer verilememiştir. Bu "terörist" davanın tarihsel mantığını belirtmesi ve muammasının bilhassa yaratılmış bir muamma olduğunu önceden sergilemesi de o ölçüde önem kazanmaktadır.

Eylül 1936

I. Kazanımlar?

I. Endüstriyel Büyümenin Temel Göstergeleri.

Rus burjuvazisinin önemsizliğinden dolayı geri bir ülke olan Rusya'da demokratik adımlar -monarşinin ve köylünün yarı feodal köleliğinin ortadan kaldırılması gibi- ancak proletarya diktatörlüğü aracılığıyla gerçekleştirilebilirdi. Bununla birlikte köylü yığınlarının başında iktidarı ele geçiren proletarya bu demokratik kazanımlarla yetinemezdi. Burjuva devrimi, sosyalist devrimin ilk aşamaları ile doğru-
dan bağlantılıydı. Bu olgu rastlantısal değildi. Yakın on yılların tarihi çok açık bir biçimde göstermektedir ki kapitalizmin gerileme koşulları altında geri kalmış ülkeler, eski kapitalist merkezlerin ulaşmış oldukları düzeye ulaşmaktan acizdirler. Kendileri bir çıkmaza varmış olan üst düzeyde uygar uluslar, uygarlaşma sürecinde bulunanların yollarını kesmektedirler. Rusya'nın proleter devrim yoluna girmiş olması onun ekonomisinin sosyalist dönüşüm için ilk olgunlaşan ekonomi olmasından değil, kapitalist koşullar altında daha fazla gelişmesine olanak bulunmamasındandır. Üretim araçlarının toplumsallaştırılması, ülkeyi barbarlıktan kurtarmak için zorunlu bir koşul haline gelmişti. Geri ülkeler için *bileşik gelişme yasası* budur. Lenin'in deyişiyle "kapitalist zincirin en zayıf halkası" olarak sosyalist devrime giren eskinin Çarlık İmparatorluğu şimdi, devrimden ondokuz yıl sonra bile Avrupa ve Amerika'ya "yetişmek ve onları geçmek" —dolayısıyla ilk ağızda *yetişmek*— gibi bir görevle karşı karşıyadır. Yani ileri ülkelerde kapitalizmle çoktan çözülmüş bulunan teknik sorunları ve verimlilik sorunlarını kendisi çözmek zorundadır.

Başka türlü olmasına gerçekten imkan var mıydı? Eski hakim sınıfların devrilmesi gündemdeki görevi tamamlamamış, ancak bütünüyle açığa çıkarmıştı: barbarlıktan uygarlığa yükselmek. Aynı za-

manda üretim araçlarını devlet elinde yoğunlaştıran devrim, yeni ve karşılaştırılamayacak kadar daha etkin endüstriyel yöntemlerin uygulanmasına olanak vermişti. Yalnızca planlı yönetimleydi ki emperyalist ve iç savaşların yitliğini yeniden yapmak, devasa yeni girişimler yaratmak, yeni üretim türleri getirmek ve yeni sanayi dalları kurmak bu denli kısa bir süre içinde mümkün olmuştu.

Bolşevik parti liderlerinin gecikmesiz yardımına güvendiği uluslararası devrimin gelişmesindeki olağanüstü ağırlık Sovyetler Birliği için çok büyük zorluklar yaratmış ancak aynı zamanda onun kendi güçlerini ve kaynaklarını da ortaya çıkarmıştır. Bununlar birlikte ulaşılan sonuçların —büyüklüklerinin olduğu kadar yetersizliklerinin de— doğru değerlendirilmesi ancak uluslararası bir ölçek yardımıyla mümkündür. Bu kitap, sürecin tarihsel ve sosyolojik bir yorumu olacaktır, istatistiksel örneklemelerin biraraya yığılması değil. Ancak gerçeğe de daha ilerdeki tartışmaya yardımcı olmak üzere bazı önemli rakamları çıkış noktası olarak almak zorunluluğu vardır.

Hemen tüm kapitalist dünyadaki tıkanma ve gerilemeye karşılık Sovyetler Birliği'nde sanayileşmenin geniş alanı aşağıdaki kaba rakamlarla reddedilemez bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Almanya'daki sınai üretim, eksik olmasın yalnızca çılgın savaş hazırlıkları nedeniyle, şu sıralarda 1929'daki düzeyine erişmektedir. Korumacılığın etkilerine tutunan Büyük Britanya üretimi ise bu altı yıl içinde yüzde üç veya dört bir yükseliş göstermiştir. Birleşik Devletler'de endüstriyel üretim takriben yüzde 25 gerilemiştir; Fransa'da bu rakam yüzde 30'un üstündedir. Kapitalist ülkeler arasında birinci sırayı çılgınca silahlanmakta ve komşularını talan etmekte olan Japonya işgal etmektedir. Bu ülkenin üretimi neredeyse yüzde 40 artmıştır! Ama bu istisnai rakam bile Sovyetler Birliği'nin gelişme dinamiği karşısında sönük kalmaktadır. Onun sınai üretimi aynı süre içinde aşağı yukarı 35 katına çıkmış veya yüzde 250 artmıştır. Son on yıl (1925-1935) içinde ağır sanayi üretimi on kattan fazla artmıştır. İlk beş yıllık planın birinci yılında (1928-1929) sermaye yatırımlarının tutarı 5.4 milyar rubleydi; 1936 yılında ise bu rakam 32 milyar olarak belirtilmektedir.

Ölçü birimi olarak rublenin istikrarsızlığını göz önüne alarak parasal tahminleri bir yana bırakacak olursak, sorgulanma olanağı kesinlikle bulunmayan bir başka birime varırız. 1913 Aralık'ında Don havzasında üretilen kömür 2.275.000 tondur; 1935 Aralık'ında ise bu miktar 7.125.000 tondur. Son üç yıl içinde demir üretimi iki katına çıkmıştır. Çelik ve hadde üretimi hemen hemen 2,5 kat artmıştır. Petrol kömür ve demir üretimi savaş öncesi rakamlarına göre 3-3,5 kat artmıştır. 1920 yılında ilk elektrifikasyon planı yapıldığında ülkede 10 tane bölge enerji istasyonu ve bunların toplam 253.000 kilowattlık bir enerji üretimi vardı. 1935 yılında ise bu istasyonların sayısı doksanbeşe, toplam enerji üretimleri 4.345.000 kilowata ulaşmıştı. 1925 yılında Sovyetler Birliği elektrik enerjisi üretimi açısından onbirinci sıradaydı; 1935 yılında ise önünde, yalnızca Almanya ve Birleşik Devletler bulunuyordu. Kömür üretiminde Sovyetler Birliği onuncu sıradan dördüncü sıraya yükselmiştir. Çelikte, altıncılıktan üçüncülüğe. Traktör üretiminde dünyada birinci sıraya. Bu aynı zamanda şeker üretiminde de böyledir.

Sanayide dev başarılar, tarımda çok büyük şeyler vaadeden adımlar, eski sanayi kentlerinin olağanüstü büyümesi ve bunlara yenilerinin eklenmesi, işçi sayısının hızla artması, kültür düzeyinin ve kültürel taleplerin yükselmesi —işte Ekim devriminin kesin sonuçları, eski dünya kahinlerinin insan uygarlığının mezarı olarak görmeye çalıştıkları devrimin sonuçları bunlardır. Burjuva iktisatçıları ile artık üzerinde münakaşa edeceğimiz bir şey kalmadı. Sosyalizm, zaferi hakkettiğini göstermiştir ve bunu *Kapital*'in sayfalarında değil, yeryüzünün altıda birini oluşturan endüstriyel arenada yapmıştır —kullandığı dil diyalektiğin dili değil, çeliğin, çimentonun, elektriğin dili olmuştur. İç zorluklar, dış darbeler ve liderlik kadrosunun yanlışları sonucu Sovyetler Birliği çökse bile —ki bunun olmayacağını kesinlikle umuyoruz— hiçbir şeyin yokedemeyeceği şu olgu geleceğin güvencesi olarak kalacaktır: geri bir ülke, on yıldan kısa bir süre içinde tarihte eşine rastlanmayan başarıları, yalnızca proletarya devrimi sayesinde gerçekleştirmiştir.

Bu aynı zamanda işçi hareketi içindeki reformistlerle olan tartışmalara da son vermektedir. Onların farelerinkine benzeyen telaşları ile, devrimin yeni bir yaşam arzusu ile doldurduğu bu halkın gerçekleştirdiği devasa işi bir an için bile olsa karşılaştırabilir miyiz? 1918 yılında Alman Sosyal Demokratları, işçilerin kendilerine verdiği gücü kapitalizmi kurtarma yerine sosyalist devrim uğruna kullanmış olsalardı, bugün Orta ve Doğu Avrupa ile Asya'nın hatırı sayılır bir bölümünde bir sosyalist blokun ne denli yenilmez bir ekonomik güce sahip olacağını Rusya tecrübesine bakarak kestirmek kolaydır. Dünyaya halkları, reformizmin tarihsel cürmünün bedelini yeni savaşlar ve devrimler ile ödeyeceklerdir.

2. Bu Başarıların Karşılaştırmalı Değeri.

Sovyet sanayisinin dinamik katsayıları eşsizdir. Ama gene de kesin olmaktan çok uzaktırlar. Kapitalist ülkeler çok yüksek bir düzeyden aşağı kayarken, Sovyetler Birliği kendisini korkunç düşük bir düzeyden yukarı yükseltmektedir. Güçler arasındaki ilişkiler şu anda büyüme hızı ile değil, maddi birikimler, teknik, kültür ve hepsinin üstünde, insan emeğinin verimliliği ile ifade edildiği biçimleriyle, iki kampın tüm güçlerinin karşılaştırılmasıyla belirlenmektedir. Konuya bu istatistiksel bakış açısından yaklaştığımızda durum derhal ve Sovyetler Birliği'nin son derece aleyhine olarak değişmektedir.

Lenin'in formüle ettiği soru *-kim kazanacak?* sorusu- bir yanda Sovyetler Birliği ve dünya devrimci proletaryasının, öteki yanda uluslararası sermaye ve Sovyetler Birliği'ndeki düşman güçlerin arasındaki ilişkiye değinmektedir. Sovyetler Birliği'nin ekonomik başarıları, ona kendisini tahkim etme, ilerleme, silahlanma ve gerektiği zaman geri çekilip bekleme -tek kelimeyle dayanma- olanağı vermektedir. Ama özünde, "kim kazanacak?" sorusu yalnızca askeri değil, daha da büyük ölçüde ekonomik bir soru olarak Sovyetler Birliği'nin karşısına dünya ölçeğinde çıkmaktadır. Askeri müdahale bir tehlikedir. Kapitalist ordunun yük trenleriyle gelecek ucuz malların müda-

halesi karşılaştırılamayacak kadar büyük bir tehlike olacaktır. Batı ülkelerinin birinde proletaryanın muzaffer olması elbette güç ilişkilerini derhal ve kökten değiştirecektir. Ancak Sovyetler Birliği tek başına kaldığı sürece ve bundan da kötü olmak üzere, Avrupa proletaryası geri dönüşlere maruz kalıp arkada kalmaya devam ettiği sürece Sovyet rejiminin gücü son çözümlemede emeğin verimliliği ile ölçülür. Ve bu da bir pazar ekonomisinin çerçevesi içinde ifadesini, üretim maliyetleri ve fiyatlarda bulur. İç fiyatlar ile dünya pazarındaki fiyatlar arasındaki fark, bu güçler ilişkisini ölçmenin başlıca araçlarından biridir. Bununla birlikte Sovyet istatistikçilerinin bu soruya eğilmeleri bile yasaklanmıştır. Neden, tıkanma ve çürüme koşullarına karşın kapitalizmin hâlâ teknik, organizasyon ve emek niteliği açısından çok önde olmasıdır.

Sovyetler Birliği'nde tarımın geleneksel geriliği yeterince bilinmektedir. Tarımın hiçbir dalında, sanayideki ilerlemeyle çok uzaktan bir karşılaştırmayı bile mümkün kılacak bir ilerleme gerçekleştirilmemiştir. Örneğin Molotov 1935 sonunda "Pancar mahsulümüz kapitalist ülkelerinkiyile karşılaştırıldığında hâlâ çok düşüktür" diye şikayet etmektedir. "1934 yılında bir hektar topraktan 82 kental ürün aldık; 1935 yılında Ukrayna'da olağanüstü bir mahsülle bu rakkam 131 kentale çıktı. Çekoslovakya ve Almanya'da aşağı yukarı 250, Fransa'da hektar başına 300 kental ürün alınmaktadır." Molotov'un şikayeti tarımın her dalına uzatılabilir —tahıl olduğu kadar tekstil ürünü ve özellikle hayvan yetiştirmeceliğine. Ürünlerin uygun rotasyonu, tohum seçimi, gübreleme, traktörler, kombineler, damızlık hayvan çiftlikleri; bunların hepsi toplumsallaşmış tarıma doğru, gerçekten dev bir devrimi hazırlamaktadır. Ama devrimin de tam bu en tutucu alanda zamana ihtiyacı vardır. Bu arada kollektifleşmeye karşın sorun hâlâ, her ne kadar küçük çiftlik sistemi ile engellenmekteyse de kapitalist Batı'nın daha üstün olan modellerine yaklaşmaktadır.

Sanayide emeğin verimliliğini artırma çabasının yürüyecek iki yolu vardır: ileri bir teknolojinin benimsenmesi ve emek gücünün daha iyi kullanılması. Birkaç yıllık bir süre içinde en modern türde dev

fabrikaların kurulmasına olanak veren şey bir yanda Batı'da ileri kapitalist teknolojinin, öte yanda içerde planlı ekonomi rejiminin varoluşudur. Bu alanda Sovyetler dışardakilerin başarılarını aynen uygulama sürecindedir. Sovyet sanayisinin ve onunla birlikte Kızıl Ordu'nun donatılmasının zorlanmış bir tempo ile gelişmiş olmasının çok büyük potansiyel avantajları vardır. Endüstriler, İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi nuh nebiden kalma uygulamaları sürdürme zorunda kalmamışlardır. Ordu, modası geçmiş donanımları taşımaya mahkum edilmemiştir. Ancak tastamam bu çılgın büyümenin bir de olumsuz yanı olmuştur. Sanayinin değişik elemanları arasında bir karşılıklılık yoktur; insanlar teknolojinin gerisindedir; liderlik yapılacak iş karşısında yetersizdir. Topluca bu olgu ifadesini yüksek üretim maliyetlerinde ve düşük ürün kalitesinde bulmaktadır.

Petrol sanayiinin başındaki kişi "tesislerimiz, Amerikan tesislerinde bulunan malzeme ile donatılmıştır" diye yazmaktadır. "Ama çıkarma organizasyonu geridir; adamlarımız yeterince vasıflı değildir." Kendisi çok sayıdaki arıza olaylarını "dikkatsizlik, vasıfsızlık ve teknik gözetme yetersizliğinin" sonuçları olarak açıklamaktadır. Molotov yakınmaktadır: "İnşaat sanayinin örgütlenmesinde son derece geriyiz... İşler çoğunlukla eski biçimlerde, araçların ve mekanizmaların berbat bir kullanımıyla yürütülmektedir." Böylesine itiraflara yer yer tüm Sovyet basınında rastlanmaktadır. Yeni teknoloji hâlâ kapitalist anavatanında elde edilen sonuçları vermekten çok uzaktır.

Ağır sanayilerin toptan başarısı devasa bir kazanımdır. Yalnızca bu temel üzerine yapı çıkma olanağı vardır. Ancak modern sanayinin sınavcısı, hem teknik hem de genel kültür gerektiren hassas mekanizmalar üretimidir. Bu alanda Sovyetler Birliği'nin geriliği hâlâ büyüktür.

Hiç kuşkusuz en önemli başarılar, hem nitel hem de nicel olarak, savaş sanayilerinde elde edilmiştir. Ordu ve donanma hem en etkili hem de en titiz müşterilerdir. Gene de yaptıkları bir dizi açık konuşmalarda Savaş Bakanlığı ileri gelenleri ve bunların arasında Voroşilov, durmadan şikayet etmektedirler: "Kızıl Ordu için bize verdiğiniz

malların kalitesinden her zaman tam olarak memnun değiliz.” Bu ihtiyatlı sözlerin gizlediği endişeyi hissetmek zor değildir.

Ağır sanayilerin başkanı resmi bir raporunda makine imalatı ürünlerinin “kalitesinin iyi olması gerektiğini ve maalesef iyi olmadığını” söylemektedir. Devam etmektedir: “Bizdeki makineler pahalıdır.” Bunları söyleyen kişi her zamanki gibi dünya üretimine göre tam karşılaştırmalı bilgileri vermekten kaçınmaktadır.

Traktör Sovyet sanayisinin gururudur. Ancak traktörlerin etkin kullanım katsayısı çok düşüktür. Geçtiğimiz sanayi yılı içinde traktörlerin yüzde 81’ini esaslı tamire sokmak gerekmiştir. Dahası, traktörlerin hatırı sayılır bir miktarı tam hasat zamanında tekrar bozulmuştur. Yapılan bazı hesaplara göre makine ve traktör istasyonları ancak hektar başına 20-22 kental mahsul ile masraflarını karşılayacaktır. Ortalama mahsulün bu rakkamın yarısının altında olduğu şu sırada devlet, açığı kapatmak için milyarlar harcamak zorunda kalmaktadır.

Motorlu nakliyat konusunda işler daha da kötüdür. Amerika’da bir kamyon yılda altmış ile seksen, hatta yüz bin kilometre katetmektedir; Sovyetler Birliği’nde bu rakam yalnızca yirmi bindir, yani üçte veya dörtte bir oranındadır. Her yüz araçtan ancak ellibeşi çalışır haldedir; geri kalanlar ya onarılmakta veya onarım beklemektedir. Onarımların maliyeti, yeni yapılan tüm araçların maliyetinin iki katıdır. Devlet muhasebe bürosunun şu raporunda şaşılacak bir yan yok: “Motorlu taşımacılık, üretim maliyetlerinin üzerine binen ağır bir yükten başka bir şey değildir.”

Halk Komiserleri Konseyi Başkanı’nın dediğine göre demiryollarında taşıma gücünün artışı “sayısız arıza ve kazalarla” başabaş gitmektedir. Temel neden aynıdır: eskilerden devralınan emeğin düşük vasıflılığı. Şalterleri düzenli koşullarda tutma çabası kendine özgü bir kahramanlığa dönüşmekte, şalterlerin üstün başarılı kızları Krem-lin’de en yüksek iktidar çevrelerine bu konuda raporlar sunmaktadır. Gemi nakliyatı son yıllardaki ilerlemelere karşın demiryolu nakliyatının çok gerisindedir. Gazeteler belli aralıklarla “gemi nakliyatının bozuk işleyişi”, “gemi onarımlarının son derece düşük kalitesi” vb. ha-

berlerinin lekelerini taşımaktadır.

Hafif sanayideki koşullar ağır sanayide olduğundan da daha kötüdür. Sovyet sanayisine özgü bir yasa şöyle formüle edilebilir: genel bir kural olarak metalar tüketici kitleye ne denli yakınsa o denli kalitesizdir. *Pravda*'ya göre tekstil endüstrisinde "bozuk malların yüzdesi utanç verecek kadar yüksek, çeşit kıt, düşük kaliteli mallar egemendir." Yaygın tüketim mallarının kötü kalitesi hakkında şikayetler sık sık basında yer almaktadır: "kaba mutfak eşyası"; "kötü yapılmış ve temiz bitirilmemiş çirkin mobilya"; "doğru dürüst düğme bulmaya imkan yok"; "toplumsal yiyecek arzı için kurulan sistem tamamen yetersiz çalışmakta". Ve liste sonsuza dek uzamaktadır.

Sanayideki ilerlemeyi yalnızca nicel endekslerle, niteliği göz önüne almaksızın betimlemek hemen hemen bir insanın görünüşünü yalnızca boy ölçüsüyle, göğüs çevresine bakmaksızın anlatmak gibi birşeydir. Dahası, Sovyet sanayisinin dinamiği hakkında doğru bir hüküm vermek için, nicel düzeltmelerin yanında bir de bazı dallardaki hızlı ilerlemenin bazı diğer dallardaki geriliklerle birlikte yürüdüğünü daima akılda tutmak gereği vardır. Devasa otomobil fabrikalarının kuruluşunun bedeli kara yollarının azlığı ve bakımsızlığı ile ödenmektedir. "Yollarımızdaki tahribat olağanüstüdür. En önemli karayolumuzda —Moskova Yaroslav arasında— otomobiller saatte ancak on kilometre alabilmektedir" (*Izvestia*). Devlet Planlama Komisyonu Başkanı, ülkenin hâlâ "karayolunun olmadığı yüzyıllar" geleneğini sürdürmekte olduğunu söylemektedir.

Kent ekonomileri de benzer koşullar içindedir. Kısacık sürelerde yeni sanayi kentleri doğmaktadır; aynı zamanda düzinelerle eski kentler tohuma kaçmaktadır. Başkentler ve endüstri kentleri büyümekte, süslenmektedir; pahalı tiyatrolar ve kulüpler ülkenin çeşitli kesimlerinde yerden bitivermektedir; ama konut sayısının azlığı dayanılır gibi değildir. Bir kural olarak konutlara ilgisizlik sürmektedir. "Hem kötü hem de çok pahalı inşaat yapıyoruz. Konutlarımız aşırı yoksulmakta ve yenilenmemektedir. Az onarıyoruz, onu da kötü yapıyoruz" (*Izvestia*).

Tüm Sovyet ekonomisi böylesi oransızlıklardan ibarettir. Bunlar belli sınırlar içerisinde kaçınılmazdır, çünkü ilerlemeye en önemli dallardan başlama gereği vardı ve hâlâ da vardır. Bununla birlikte bazı dallardaki gerilik, ötekilerin yararlı işleyişini büyük ölçüde sekteye uğratmaktadır. İdeal planlama direktifleri açısından, ki bu ayrı ayrı dallarda azami tempo yerine tüm ekonomide optimal sonuçları güvenceye almaya yönelik olacaktır, büyüme katsayısı ilk dönemde daha düşük olacak ancak bir bütün olarak ekonomi ve özellikle de tüketici, bundan kazançlı çıkacaktır. Uzun vadede, genel endüstriyel dinamik de kazançlı çıkacaktır.

Resmi istatistiklerde, otomobil üretim ve onarımı toplam endüstriyel üretimin içine katılmaktadır. Ekonomik verimlilik açısından toplama değil, çıkarma yapmak uygun olacaktır. Bu gözlem sanayinin başka kolları için de geçerlidir. Bu nedenle ruble cinsinden verilen tüm toplam rakamların yalnızca görelî bir değeri vardır. Bir rublenin ne olduğu kesin değildir. Arkasında neyin saklı olduğu her zaman açık değildir -bir makinenin yapımı mı yoksa zamansız bozulması mı. Eğer, "sabit" rublelerle verilen rakamlara göre, büyük sanayilerdeki toplam üretim savaş öncesi üretimin 6 katına çıkmışsa, petrol, kömür ve demirin ton cinsinden üretimi 3-3,5 kat artmış olacaktır. Bu endekslerin farklı olmasındaki başlıca neden Sovyet endüstrisinin Çarlık Rusya'sınca bilinmeyen bir dizi yeni sanayi kolu yaratmış olmasıdır, ancak ek bir neden de amaçlı olarak rakamlarla oynanmasıdır. Gayet iyi bilinmektedir ki her bürokrasinin olguları allayıp pullamaya organik bir gereksinmesi vardır.

3. Kişi Başına Üretim.

Sovyetler Birliği'nde ortalama bireysel emek üretkenliği hâlâ çok düşüktür. En iyi metal işletmesinde, kendi müdürünün kabul ettiğine göre, işçi başına düşen demir ve çelik üretimi, Amerikan işletmelerinin *ortalama* üretiminin üçte biri kadardır. İki ülkedeki ortalama rakamların karşılaştırılması herhalde bire beş gibi veya daha kötü bir

oran ortaya koyacaktır. Bu koşullarda, Sovyetler Birliği'nde yüksek fırınların kapitalist ülkelerde kullanıldığından "daha iyi" kullanıldığını ilan etmek anlamsız kalmaktadır. Teknolojinin işlevi insan emeğinden tasarruf etmektir, başkaca birşey değildir. Kereste ve inşaat sanayisinde işler metal sanayisinde olduğundan da kötüdür. Birleşik Devletler'de taş ocaklarında, çalışan işçi başına, yılda 5.000 ton düşmektedir; Sovyetler Birliği'nde bu rakam 500 tondur, yani onda bir oranında. Böylesine belirgin farklılıklar yalnızca vasıflı işçinin olmayışıyla değil, daha büyük ölçüde işin kötü örgütlenmesiyle açıklanabilir. Bürokrasi bütün gücüyle işçileri mahmuzlamaktadır ama emek gücünü doğru değerlendirmekten acizdir. Tabii tarımda işler sanayide olduğundan daha kötüdür. Emeğin düşük verimliliğine tekabül eden şey düşük ulusal gelirdir ve dolayısıyla halk yığınlarının düşük yaşam standardıdır.

Sovyetler Birliği'nin 1936'da endüstriyel üretim hacminde Avrupa'da ilk sırayı işgal edeceğini söyledikleri zaman —ki bu ilerleme kendi başına ele alındığında dev boyutlardadır!— yalnızca malların kalite ve üretim maliyetlerini gözardı etmekle kalmayıp ülke nüfusunu da bu hesaba katmamaktadırlar. Ama bir ülkenin genel gelişme düzeyi ve özellikle kitlelerin yaşam standartları, hiç değilse kaba rakamlarla, ancak üretileni tüketici sayısına bölmekle tanımlanabilir. Gelin bu basit aritmetik işlemini yapmaya çalışalım.

Demiryolu nakliyatının ekonomik, kültürel ve askeri amaçlar için önemi, açıklamaya ihtiyaç göstermeyecek biçimde ortadadır. Sovyetler Birliği'nin 83.000 km demiryoluna karşılık Almanya'nın 58.000, Fransa'nın 63.000, Birleşik Devletler'in 417.000 km demiryolu vardır. Bunun anlamı her 10.000 kişiye Almanya'da 8.9, Fransa'da 15.2, Birleşik Devletler'de 33.1 ve Sovyetler Birliği'nde 5.0 km demiryolu düştüğüdür. Böylelikle demiryolu endekslerine göre Sovyetler Birliği'nin uygar dünyada en düşük sıralardan birini işgal etmeye devam ettiği görülmektedir. Ticaret filosu ki son beş yılda üç katına çıkmıştır, şu anda aşağı yukarı Danimarka ve İspanya'nınkine eşit durumdadır. Bu olgulara, hâlâ son derece düşük rakamlarla ifade edi-

lebilen kaplanmış kara yollarını eklemek zorundayız. 1935'te Sovyetler Birliği'nde bin kişi başına 0.6 otomobil üretilmiştir. Büyük Britanya'da (1934'te) yaklaşık 8, Fransa'da yaklaşık 4.5, Birleşik Devletler'de 23 (1928'te 36.5 olmasına karşılık). Aynı zamanda at oranı açısından (her 10-11 yurttaş için yaklaşık 1 at) Sovyetler Birliği, demiryolu, kara ve gemi nakliyatının son derece geri olmasına karşın ne Fransa'nın ne de Birleşik Devletler'in önüne geçebilmekte, üstelik sürülerinin kalitesi açısından onların çok gerisinde kalmaktadır.

En çarpıcı başarıların elde edildiği ağır sanayi alanında karşılaştırmalı endeksler hâlâ olumsuzluklarını sürdürmektedirler. 1935 yılında Sovyetler Birliği'nde kömür üretimi kişi başına takriben 0.7 tondur; Büyük Britanya'da hemen hemen 5 ton; Birleşik Devletler'de hemen hemen 3 ton (1913'te 5.4 ton olmasına karşılık); Almanya'da hemen hemen 2 ton. Çelik: Sovyetler Birliği'nde kişi başına takriben 67 kilogram, Birleşik Devletler'de 250 kilogram, vb. pik ve haddelenmiş demirde hemen hemen aynı oranlar. Sovyetler Birliği'nde 1935 yılında kişi başına elektrik üretimi 153 kilowatt saat. Büyük Britanya'da (1934'te) 443, Fransa'da 363, Almanya'da 472 kilowatt saat.

Hafif sanayilerde genel kural olarak kişi başına endeksler daha da düşüktür. 1935 yılında yünlü dokuma kişi başına yarım metreden az, yani Birleşik Devletler veya Büyük Britanya'daki rakkamın 8-10 kez altında. Yünlü kumaş ancak ayrıcalıklı Sovyet vatandaşlarının ulaşabileceği bir şeydir. Kitleler için basma, ki kişi başına 16 metre kadar imal edilmiştir, hâlâ kışlık giyim için kullanılmak zorundadır. Sovyetler Birliği'nde ayakkabı üretimi şu anda adam başına yarım çift kadardır. Almanya'da bir çiftten fazla, Fransa'da birbuçuk çift ve Birleşik Devletler'de takriben üç çifttir. Ve bunlar kalite endeksini tamamen bir yana bırakmaktadır ki hesaba katıldığında karşılaştırmalı rakkamları daha da düşürecektir. Burjuva ülkelerinde birkaç çift ayakkabısı olan insanların yüzdesinin Sovyetler Birliği'nde olanın çok üstünde olduğunu kesin kabul edebiliriz. Ama maalesef Sovyetler Birliği hâlâ yalınayak dolaşan insanların yüzdesi açısından da ilk sıralardan birini tutmaktadır.

Yiyecek maddeleri üretiminde de kısmen daha da kötü olmak üzere aşağı yukarı aynı ilişki hüküm sürmektedir. Son yıllarda Rusya'nın hiç kuşkusuz göstermiş olduğu ilerlemeye karşın, pasta ve şekerleme şöyle dursun konserve, sosis, peynir gibi yiyecekler nüfusun temel kitlesi için tamamen ulaşılmaz şeylerdir. Süt mamulleri konusunda bile durum iyi değildir. Fransa ve Birleşik Devletler'de takriben beş kişiye bir inek düşmektedir, Almanya'da altıya bir, Sovyetler Birliği'nde sekize bir. Ama verdikleri süt konu edildiğinde, iki Sovyet ineğine birmiş gözüyle bakılmalıdır. Yalnızca tahıl üretiminde, özellikle çavdarda ve ayrıca patatesten Sovyetler Birliği nüfusuna göre yapılan hesaplarla Avrupa ülkelerinin çoğunluğunu ve Birleşik Devletleri çok gerilerde bırakmaktadır. Ama nüfusun temel yiyecek maddesinin çavdar ekmeği ve patates olması sefaletin klasik simgesidir.

Kağıt tüketimi kültürün başlıca göstergelerinden birisidir. 1935 yılında Sovyetler Birliği kişi başına 4 kilogramdan az üretmiştir. Birleşik Devletler 34'ten fazla (1928'de 48 olmasına karşılık) ve Almanya 47 kg. Birleşik Devletler'de her insan yılda 12 kurşunkalem tüketirken Sovyetler Birliği'nde bu rakam yalnızca dördettir ve bu 4 kalem öylesine kötü kalitelidir ki yararları tek bir iyi kalemin veya haydi haydi iki kaleminkini aşmaz. Gazeteler sık sık ilk okuma kitaplarının, kağıdın ve kalemin yokluğu okullarda çalışmaları felce uğrattığı diye şikayet etmektedir. Ekim devriminin onuncu yıldönümü için belirtilen yüzde yüz okur yazarlık hedefine ulaşılmış olmaktan hâlâ çok uzak bulunulmasında şaşılacak birşey yoktur.

Daha genel düşüncelerle yola çıkarak da sorun benzer biçimde aydınlatılabilir. Sovyetler Birliği'nde kişi başına düşen ulusal gelir Batı'da olduğundan hatırı sayılır ölçüde düşüktür. Ve ana mal yatırımı takriben yüzde 25-30'u tükettiğine göre —herhangi başka bir yerle karşılaştırılamayacak kadar yüksek— halk yığınları tarafından tüketilenin toplamının, ileri kapitalist ülkelerde tüketilenin çok altında olmasına imkan yoktur.

Elbette Sovyetler Birliği'nde, israfı halk yığınlarının düşük tüketimiyle dengelenen mülk sahibi sınıflar yoktur. Bununla birlikte, bu sı-

nıfların olmamasının etkisi ilk bakışta görünebileceği kadar büyük değildir. Kapitalist sistemin temel sakatlığı, her ne kadar bu başlı başına iğrenç bir şeyse de, mülk sahibi sınıfların israfı değil, israf hakkını güvenceye almak için burjuvazinin üretim araçlarında özel mülkiyetini sürdürmesi ve böylelikle ekonomik sistemi anarşi ve çürümeye mahkum etmesidir. Lüks maddeler konusunda tabii burjuvazinin tüketim tekeli vardır. Ama temel ihtiyaç maddeleri sözkonusu olduğunda çalışan yığınlar, tüketicilerin ezici çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Dahası, ileride göreceğiz, her ne kadar Sovyetler Birliği'nde kelimenin tam anlamıyla mülk sahibi sınıflar yoksa da, gene de bu ülkede nüfusun gayet ayrıcalıklı buyurucu bir tabakası vardır ve bu tabaka tüketimin aslan payına el koymaktadır. Ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nde temel ihtiyaç maddelerinin kişi başına düşen üretimi ileri kapitalist ülkelerde olduğundan düşükse, bunun anlamı kesinlikle Sovyet halkının yaşam düzeyinin kapitalistlerinkinin altında olduğudur.

Bu durumun tarihsel sorumluluğu elbette Rusya'nın karanlık ve ağır geçmişinde, karanlık ve sefil mirasında yatmaktadır. İlerleme yolunda mesafe katetmek için kapitalizmi devirmekten başka çare yoktu. Kendinizi buna inandırmak için Baltık Denizi ülkelerine ve Polonya'ya, bir zamanlar çarın imparatorluğunun en ileri kesimleri olup şimdi bataklıktan kurtuldukları bile söylenmesi zor olan yerlere bir göz atmanız yeterli olacaktır. Sovyet rejiminin ölümsüz hizmeti, Rusya'nın bin yıllık geriliğine karşı yoğun ve başarılı savaşında yatmaktadır. Ama daha ileriye gitmenin ilk koşulu başaranmış olanın doğru saptanmasındadır.

Sovyet rejimi bir *hazırlık* aşamasından geçmekte, Batı'nın teknik ve kültürel kazanımlarını ithal etmekte, ödünç almakta, kendine mal etmektedir. Karşılaştırmalı üretim ve tüketim katsayıları, bu hazırlık aşamasının henüz tamamlanmış olmaktan çok uzak olduğuna tanıklık etmektedir. Kapitalizmin tümünden durgunluğunun sürmesi gibi muhtemel olmayan koşullarda bile, bu aşama bütün bir tarihsel dönemi işgal etmek zorundadır. Bu ilk, ve son derece önemli sonuca, incelememiz ilerledikçe ihtiyaç duyacağız.

II. Ekonomik Büyüme ve Liderliğin Çizdiği Zigzaglar

I. “Askeri Komünizm”, “Yeni Ekonomik Politika” (Nep) ve Kulaklara Yaklaşım.

Sovyet ekonomisinin gelişme çizgisi, kesintisiz ve düzenli yükselen bir eğri olmaktan çok uzaktır. Yeni rejimin ilk onsekiz yılı içinde şiddetli krizlerin simgelediği birçok aşamayı açıkça ayırtedebilirsiniz. Hükümetin politikasına bağlı olarak Sovyetler Birliği'nin ekonomik tarihinin kısaca ana hatlarının çıkarılması, gerek teşhis gerek tedavi açısından kesinlikle gereklidir,

Devrimden sonraki ilk üç yıl açık ve acımasız bir iç savaş dönemi idi. Ekonomik yaşam tamamiyle cephenin gereksinmelerine tabiydi. Kültürel yaşam kenarda köşede kalmış, maddi olanakların olağanüstü kıtlığıyla engin bir yaratıcı düşünce gelişmişti ki bunun en başında Lenin'in kişisel düşüncesi sayılabilir. Bu dönem, kapitalist ülkelerin “askeri sosyalizmine” kahramanca bir paralel oluşturan “askeri komünizm” denilen dönemdi (1918-21). O yıllarda Sovyet hükümetinin ekonomik sorunları temelde savaş sanayilerini desteklemek, geçmişten devralınan kıt kaynakları askeri amaçlar için kullanmak ve kent nüfuslarını yaratmak etrafında toplanıyordu. Özünde askeri komünizm, kuşatma altındaki bir kalede tüketimin sistematik olarak düzenlenmesiydi.

Bununla birlikte, ilk kavranıldığı biçimiyle çok daha geniş amaçlar peşinde olduğunu kabul etmek gereklidir. Sovyet hükümeti, bu düzenleme yöntemlerini, yalnız bölüşümde değil, üretimde de doğru-
dan doğruya bir planlı ekonomi sistemine dönüştürme umudu ve çabası içindeydi. Bir başka deyişle “askeri komünizmden” giderek, ama

sistemi bozmadan, gerçek komünizme varmayı umuyordu. 1919 Mart ayında kabul edilen Bolşevik partisi programı şöyle diyordu: “Bölüşüm düzeyinde Sovyet hükümetinin şu andaki görevi, ürünlerin bölüşümünü kararlı bir biçimde planlı, örgütlü ve devlet çapında sürdürerek, şu anda varolan ticaretin yerini almaktır.”

Ama gerçekler, “askeri komünizm” programı ile artan ölçüde çatışyordu. Üretim sürekli olarak düşüyor ve bunun nedenini yalnız savaşın yıkıcılığı değil, aynı zamanda üreticiler arasındaki kişisel ilgi itkilerinin bastırılması da oluştuyordu. Kentler kırsal kesimlerden tahıl ve ham madde talep ediyor, karşılığında ise eski anıların verdiği alışkanlıkla adına para denilen renkli kağıt parçalarından başka bir şey vermiyordu. Ve mujik, depoladıklarını toprağa gömüyordu. Hükümet silahlı işçi birlikleri gönderiyordu, tahıl için. Mujik daha az ekiyordu. 1921 yılının sınai üretimi, iç savaşın hemen ardından en fazla savaş öncesi rakkamlarının beşte birine ulaşıyordu. Çelik üretimi 4.2 milyon tondan 183 bin tona —yani eski rakamın 1/23’üne— düşmüştü. Toplam tahıl hasadı 801 milyon kentaldan 1922 yılında 503 milyona düşmüştü. O yıl korkunç bir açlık yılıydı. Aynı dönemde dış ticaret 2.9 milyar rubleden 30 milyona düşmüştü. Üretici güçlerdeki yıkılış, tarihin tanık olduğu tüm örneklerini aşıyordu. Ülke ve onunla birlikte hükümet, uçurumun tam kenarına gelmişti.

Çağın askeri komünizminin ütöpik umutları, daha sonra acımasız ve birçok bakımlardan haklı eleştirilerle karşılaştı. İktidar partisinin teorik yanlışları ise, ancak o zamanki hesapların tamamının Batı’da devrimin gecikmesiz zafere ulaşacağı umuduna dayandırıldığı olgusunu hesaba katmamakla açıklamasız kalabilir. Muzaffer Alman proletaryasının, ilerde verilecek yiyecek ve ham madde karşılığında Sovyet Rusya’ya yalnızca makine ve mamul madde değil, aynı zamanda onbinlerce nitelikli işçi, mühendis ve örgütleyici göndereceğine muhakkak gözüyle bakılıyordu. Ve hiç kuşku yoktur ki, eğer proleter devrim Almanya’da zafere ulaşmış olsaydı —ulaşmamasının yegane ve mutlak nedeni Sosyal Demokratlar’ın engellemeleridir— Almanya’nın olduğu kadar Sovyetler Birliği’nin de ekonomik gelişmesi, bu-

günkü Avrupa'nın ve dünyanın kaderini karşılaştıramayacak kadar daha uğurlu kılacak dev adımlarla ilerleyecekti. Gene de kesinlikle denebilir ki, o mutlu olay karşısında bile, ticari yöntemlerin lehine ürünlerin doğrudan devlet eliyle dağıtılmasından vazgeçmek gerekli olacaktı.

Lenin, pazarın yeniden işler hale getirilmesi gereğini, ülkedeki milyonlarca köylü girişiminin varlığı ve bunların dış dünya ile olan ekonomik ilişkilerini ticaret dışında bir yolla betimlemeye alışık olmamalarıyla açıklamıştı. Ticari dolaşım, o zamanlar dendiği gibi, köylü ile ulusallaştırılan sanayi arasında bir "bağ" kuracaktı. Bu "bağ" için öne sürülen teorik formül gayet basittir; endüstri kırsal kesimlere öylesine fiyatlarla mal verecekti ki, devletin, köylü emeğini zorla toplamasına gerek kalmayacaktı.

Kırsal kesimlerle ekonomik ilişkileri düzeltmek, NEP'in hiç kuşkusuz en kritik ve acil işiydi. Bununla birlikte kısa bir tecrübe, sanayinin kendisinin bile, toplumsallaştırılmış karakterine karşın, kapitalizmin geliştirdiği parayla ödeme yöntemlerine gereksinme duyduğunu göstermişti. Planlı ekonomi sadece zihinsel verilere dayandırılmaz. Arz/talep mekanizması, uzun bir süre için gerekli maddi temel ve vazgeçilmez düzenleyici olarak kalır.

NEP'in yasallaştırdığı pazar, organize bir para biriminin yardımıyla kendisine düşeni yapmaya başladı. Daha 1923 yılında ve kırsal kesimlerden gelen ilk itki sayesinde sanayi canlanmaya başlamıştı. Ve dahası, çabucak yüksek bir tempoya ulaşmıştı. Üretimin 1922 ve 1923 yıllarında iki katına çıktığını ve 1926 yılında savaş öncesi düzeyine ulaştığını —yani 1921'de olduğunun beş kat daha büyümüş bir düzeye vardığını— söylemek yeterlidir. Her ne kadar çok daha mütevazı bir hızla da olsa aynı zamanda hasat da artmaktaydı.

Kritik 1923 yılında başlamak üzere, sanayi ile tarım arasındaki ilişki üzerine iktidar partisi içinde daha önce gözlenen anlaşmazlıklar keskinleşmeye başlamıştı. Stoklarını ve rezervlerini tamamen tüketmiş bir ülkede, sanayinin, köylüden tahıl ve ham maddeyi borç alma dışında herhangi bir yolla gelişmesi mümkün değildir. Ancak faz-

laca ağır “zorla ödünç verdirme”, emek sarfetme itkisini yok edecektir. İllerdeki başarıya inanmayan köylü, kentten gelen tahıl heyetlerine bir ekmeme greviyle karşılık verecektir. Öte yandan fazlaca hafif toplanmalar, sanayiye durma noktasına getirmeyle tehdit edecektir. Sanayi malları edinemeyen köylü, kendi gereksinmelerini karşılamak üzere sınai emeğe dönecek ve böylelikle eski el sanatlarını canlandıracaktır. Parti içindeki anlaşmazlıklar, iki kesim arasındaki dinamik dengeyi bir an önce sağlamak üzere köyden sanayiye ne kadar aktarım yapılacağı sorusu etrafında başladı. Anlaşmazlık hiç gecikmeden köyün kendisinin toplumsal yapısı sorusu ile büsbütün karmaşılaştı.

1923 yılı ilkbaharında bir parti kongresinde, “Sol Muhalefet”in — ki o zamanlar daha bu adla bilinmiyordu — bir temsilcisi, sınai ve tarımsal fiyatların birbirlerinden uzaklaşmasını uğursuz bir diyagram ile sergilemişti. O zamanlar bu olaya ilk kez “makas” denmişti ki, terim daha sonra neredeyse uluslararası olmuştur. Konuşmacı demişti ki, eğer sanayinin daha da geri kalması bu makasın uçlarını açmaya devam ederse, kent ile kır arasında bir kopma kaçınılmazdır.

Köylüler, Bolşevik partisinin gerçekleştirdiği demokratik ve tarımsal devrim ile sosyalizmin temellerini atmaya yönelik politikası arasında kesin bir ayırım yapıyorlardı. Toprak ağalarının ve devletin arazisine el konulması, köylülere yılda yarım milyar altın rubleyi aşan bir gelir sağlamıştı. Ancak devlet ürünlerinin fiyatlarıyla köylüler çok daha yüksek bir meblağ ödüyorlardı. İki devrimin, Ekim düğümüyle sınıksız kenetlenmiş demokratik ve sosyalist devrimin net sonucu köylü için kendisini yüzlerce milyonun kaybına indirgediği sürece, iki sınıfın birleşmesi şüpheli kalıyordu.

Köylü ekonomisinin geçmişten devralınan dağınık niteliği Ekim devriminin sonuçları ile körüklenmişti. Devrimi izleyen on yıl içinde bağımsız çiftlik sayısı onaltıdan yirmibeş milyona çıkmış, bu da doğal olarak köylü girişimlerinin saf tüketici niteliğini kuvvetlendirmişti. Tarımsal ürün yokluğunun nedenlerinden bir tanesi buydu.

Küçük meta ekonomisi kaçınılmaz olarak sömüren takımını ortaya çıkarır. Köylerin kendilerine gelmeleriyle orantılı olarak köylü kit-

lesi arasındaki farklılaşma da büyümeye başlamıştı. Bu gelişme yılanmış alışkanlıkların açtığı izlere saplandı. Kulakların semirmesi, tarımdaki genel büyümeyi çok gerilerde bıraktı. Hükümetin “kıra dönmek” sloganı altındaki politikası aslında yüzünü kulaka dönmekten ibaretti. Tarımsal vergiler, üstelik devlet kredilerinin de kaymağını alan varlıklılar değil, tersine yoksullar üzerinde daha ağırdı. Çoğunlukla köyün üst tabakasının elinde bulunan artık tahıl, yoksulları köleleştirmek ve kentlerdeki burjuva ögelere spekülatif satışlara yol açmak için kullanılıyordu. O zamanlar iktidarda olan hizbin kuramcısı olan Bukharin, köylülere ünlü sloganını savurmuştu: “Zenginleşin.” Teori dilinde bunun anlamı sözüm ona kulakların giderek sosyalizme katılmaları demek oluyordu. Pratikteki anlamı ise ezici çoğunluğun sırtından azınlığın zenginleşmesiydi.

Kendi politikasının esiri olan hükümet, kırsal küçük burjuvazinin talepleri karşısında adım adım gerilemek zorunda kalmıştı. 1925 yılında emek gücünün kiralanması ve toprağın kiraya verilmesi tarım için yasallaştırılmıştı. Köylü bir yanda küçük kapitalist ve öteki yanda gündelikçi emek olmak üzere kutuplaşıyordu. Aynı zamanda sınai metallerden yoksun olan devlet de kırsal pazarın dışına atılıyordu. Kulak ile küçük zanaatçı arasında, adeta yerden bitercesine, aracı ortaya çıkmıştı. Hammadde arayan devlet işletmeleri giderek artan ölçüde özel tüccar ile iş yapmak zorunda kalıyordu. Kapitalizmin yükselen dalgası her yerde görünür hale gelmişti. Düşünen insanlar açıkça görüyordu ki mülkiyet biçiminde yapılan bir devrim sosyalizm sorununu çözmeye değil gündeme getirmeye yarardı.

1925 yılında kulaklaşma süreci hızla ilerlerken Stalin toprağın ulusal olmaktan çıkması için hazırlıklara girişti. Kendi tavsiyesi üzerine bir Sovyet gazetesinin sorduğu: “Her köylüye kendi ekip biçtiği toprağı on yıl süre ile vermek, tarımın çıkarları açısından yararlı olmaz mı?” sorusuna Stalin’in verdiği cevap: “Evet olur ve hatta kırk yıl süre ile” olmuştur. Gürcistan bölgesinin Tarım Halk Komiseri, Stalin’in kendi girişimiyle toprağı ulusal olmaktan çıkararak bir yasa tasarısunu sunmuştu. Amaç çiftçiye, kendi geleceğinden emin olma duygusu

vermekti. Bütün bunlar olup biterken 1926 ilkbaharında, satışa yönelecek tahılın hemen hemen yüzde 60'ı, mal sahibi köylülerin yüzde 6'sının elinde toplanmıştı! Devlet yalnızca dış ticaret için değil, aynı zamanda iç gereksinme için bile gerekli tahıldan yoksundu. Dışsatımın önemsizliği mamul madde getirmekten vazgeçilmesini ve makina ve hammadde ithalatının sınırlandırılmasını zorunlu hale getirmişti.

Sanayiye kösteklemek ve genel olarak köylü yığınlarına bir darbe indirmek suretiyle bu zengin çiftçiye yatırım yapma politikası, iki yıl, 1924-26, gibi bir süre içinde siyasal sonuçlarını gözler önüne serdi. Gerek kent gerek köy kesimindeki küçük burjuvazide olağanüstü bir öz-bilinç yükselişine yol açarak bunların küçük sovyetlerin birçoğunu elerine geçirmelerine, bürokrasinin güç ve özgüveninin artmasına, işçiler üzerinde artan bir baskıya ve parti ve sovyet demokrasisinin tamamen ezilmesine neden oldu. Kulakların büyümesi, iktidar grubunun iki seçkin üyesini, Zinoviev ve Kamenev'i uyarmıştı. Bu ikisinin iki büyük proleter merkezde, Leningrad ve Moskova'daki Sovyetlerin başkanı olmaları gayet önemlidir. Ancak taşra ve taşradan da çok, bürokrasi kesinlikle Stalin'in yanındaydı. Zengin çiftçiye yönelik gelişme, sonunda kazandı. 1926 yılında Zinoviev ve Kamenev, taraftarlarıyla birlikte 1923 Muhalefetine ("Troçkistlere") katıldılar.

Elbette "prensip olarak" iktidar grubu o zaman bile tarımın kolektifleşmesinden vazgeçmedi. Yalnızca kendi perspektifleri içinde bu işi birkaç kuşak ertelediler. Geleceğin Tarım Halk Komiseri Yakovlev, 1927 yılında, her ne kadar köyün sosyalist yeniden inşası ancak kolektifleşme ile gerçekleşebilirse de, gene de "bunun bir, iki veya üç yılda ve hatta on yılda bile başarılabilmesine imkan olmadığı açıktır" diye yazıyordu. "Kollektif çiftlikler ve komünler... şimdi oldukları gibi uzun bir süre için ilerde de hiç kuşkusuz bireysel köylü mülkleri denizi içinde küçük adacıklar olarak kalacaklardır" diye devam ediyordu. Ve gerçekte de o dönemde köylü ailelerinin ancak yüzde 8'i kollektif çiftliklerde yer alıyordu.

Adına "genel çizgi" denilen konu üzerinde parti içinde 1923 yılında da su yüzüne çıkan çatışma, 1926 yılında özellikle yoğunlaşmış ve

alevlenmişti. Sanayinin ekonominin tüm sorunlarını ele alan genişletilmiş platformunda Sol Muhalefet şöyle yazıyordu: "Parti, proletarya diktatörlüğünün temel direklerinden biri olan toprağın ulusallaştırılmasını ortadan kaldıracak veya zedeleyecek tüm eğilimlere karşı direnmeli ve bunları ezmelidir." Bu konuda Muhalefet başarılı oldu; ulusallaştırmaya karşı doğrudan girişimlerden vazgeçildi. Ama sorun tabii ki toprakta mülkiyet biçimlerinden fazlasına ilişkindi.

"Ülkede bireysel çiftçiliğin (Fermerstvo) yayılmasına karşı kollektif çiftçiliğin daha akıcı bir yayılımını koymalıyız. Sistemetik olarak her yıl, kollektif çiftliklerde örgütlenmiş yoksul köylülere yardımcı olmak üzere hatırı sayılır bir meblağ ayırmak gereklidir. Kooperatiflerin bütün çalışmalarında, küçük üretimi geniş kollektif üretime dönüştürme amacı hakim olmalıdır." Ama bu geniş kollektifleşme programı, gelecek yıllar için inatla ütöpik olarak kabul ediliyordu. Görevi Sol Muhalefet'i partiden atmak olan 15. parti kongresi hazırlıkları sırasında, gelecekte Halk Komiserleri Sovyeti'nin başkanı olacak olan Molotov tekrar tekrar şöyle diyordu: "Bizler yaygın köylü kitlelerinin kollektifleşmesi konusunda yoksul köylü yanlısamalarına kaymamalıyız (!). İçinde bulunduğumuz koşullarda buna artık olanak yoktur." Takvime göre o zamanlar 1927 yılının sonlarıydı. İktidar grubu o zaman, köylülere karşı ilerde kendisinin güdeceği politikadan bu denli uzaktaydı!

Aynı yıllar (1923-28) iktidardaki koalisyon, Stalin Molotov, Rikov, Tomski, Buharin (Zinoviev ve Kamenev 1926 yılı başında Muhalefete katılmıştı) ile "süper sanayileşme" ve planlı önderlik savunucuları arasında süren bir çatışma ile geçti. Tarihçiler ilerde, sosyalist devlette iktidarın köküne kadar saplandığı, cesur ekonomik girişimleri hor görme ve reddetme haleti ruhiyesini yeniden ortaya çıkarırken çok şaşacaklardır. Sanayileşme temposunda bir hızlanış, dışardan gelen güdülerle, tüm hesapların bir kalemde silinmesiyle, genel giderlerin olağanüstü artmasıyla ampirik olarak gerçekleşti. 1923 yılında Muhalefet beş yıllık planı talep ettiği zaman bu öneri tam "bilinmeyene doğru atılımdan" dehşete düşen küçük burjuva ruhuna

uygun olarak küçümsenmişti. 1927 yılının Nisan ayına gelindiğinde bile Stalin, Merkez Komitesi'nin bir genel toplantısında, bizim için Dinyeper'de bir hidroelektrik santrali kurmanın, bir mujik için inek yerine gramofon almakla eş anlamlı olacağını öne sürüyordu. Bu sakat özdeyiş tüm programı özetliyordu. O yıllarda tüm dünyanın burjuva basının ve onun ardında da sosyal demokrat basının, "Sol Muhalefete endüstriyel romantiklik atfeden resmi görüşü, anlayışla tekrarladığını kaydetmeye değer.

Parti tartışmalarının gürültüleri arasında köylüler, sinai malların yokluğuna giderek kararlı grevlerle cevap veriyorlardı. Ne tahıllarını pazara götürüyor, ne de daha çok ekmeye razı oluyorlardı. O dönemin havasını belirleyen sağ kanat (Rikov, Tomski, Buharin) sanayiye de temponun yavaşlaması pahasına bile olsa, tahıl fiyatlarını yükselterek köyde kapitalist eğilimlere daha geniş bir alan tanınmasını talep ediyordu. Böylesi bir politika ile tek çözüm ihraç edilecek tarımsal hammaddelere karşılık mamul maddeler ithalatına gitmek olabildi. Ancak bunun anlamı, köylü ekonomisi ile sosyalist sanayiler arasında değil, kulak ile dünya kapitalizmi arasında bir "bağ" kurmak olacaktı. Bunun için de Ekim Devrimi'ni yapmaya değmezdi.

1926 parti toplantısında Muhalefet temsilcisinin cevabı şöyleydi: "Özellikle kulakları artan biçimde vergilendirerek sanayileşmeyi hızlandırmak, büyük yığınlar halinde mal üretimi ve düşük pazar fiyatları sağlayacaktır ki bu da hem işçinin hem de çoğunluk köylünün yararına olacaktır... *Yüzümüzü köye çevirmek* sanayiye sırtınızı çevirmek anlamını taşımaz; *köye sanayi* anlamını taşır. Çünkü devletin "yüzü" sanayiye kapsamıyorsa, köye hiçbir faydası yoktur."

Karşılık olarak Stalin, Muhalefetin "akıllara durgunluk veren planları"na gürleyerek cevap veriyordu. Sanayi "tarımdan koparak, ülkemizdeki birikim hızını bir yana bırakarak, hızla ileriye atılmamalıydı". Parti kararları, köylü kesiminin zengin üst tabakalarına edilgen bir uyumluluk gösteren bu şiarları tekrarlamaya devam etti. Aralık 1927'de "süper sanayileşmecileri" nihai olarak ezmek üzere toplanan 15. parti kongresi, "devlet sermayesinin büyük yatırımlara fazlaca bu-

laşmasının getireceği tehlike” konusunda uyarıda bulundu. Zamanın iktidar grubu hâlâ herhangi başka bir tehlike görmeyi reddediyordu.

1927-28 ekonomik yılında, sanayinin çokluk devrim öncesi makinelerle ve tarımın eski araçlarla çalıştığı, adına restorasyon dönemi denilen süre artık sona eriyordu. Daha fazla ilerleyebilmek için, büyük çapta bağımsız sanayinin inşa edilmesine gerek vardı. El yordamıyla ve plansız olarak daha ilerilere gitmeye olanak yoktu.

Daha 1923-25 yıllarında sosyalist sanayileşmenin hipotetik olasılıkları Muhalefet tarafından çözümlenmişti. Ulaştıkları genel sonuç, burjuvaziden devralınan malzemeyi bitirdikten sonra Sovyet sanayilerinin, sosyalist birikim temeline dayalı olarak kapitalizmin ulaşamayacağı bir büyüme ahengine erişebilecekleriydi. İktidardaki hizbin liderleri, %15 ila 18 arasında dolaşan ihtiyatlı katsayılarımızla açıkça alay ettiler, bilinmeyen bir geleceğe ait hayali türküler söylediğimizi ileri sürdüler. O zamanlar “Troçkizm”e karşı savaşın özünü bu oluştuyordu.

Sonunda 1927 yılında hazırlanan beş yıllık planın ilk resmi tasarısı, yama üstüne yama vurmaya benimseyen cimrilik ruhuyla dolmuş taşıyordu. Endüstriyel üretimde öngörülen büyüme hızı yılda yüzde 9’dan yüzde 4’e kadar her yıl düşürülüyordu. Kişi başına düşen tüketim bütün bu beş yıllık süre içinde yüzde 12 artacaktı! Bu ilk plandaki inanılmaz düşünce ürkekliği, beş yılın sonunda devlet bütçesinin toplamının ulusal gelirin yüzde 16’sını oluşturması olgusuyla açıkça ortaya çıkmaktadır. Halbuki sosyalist bir toplum yaratmak gibi bir niyeti olmayan Çarlık Rusyası’nda bütçe, gelirin yüzde 18’ini yutuyordu! Belki de eklemekte yarar vardır, bu planı hazırlayan iktisatçılar ve mühendisler birkaç yıl sonra şiddetle hüküm giymiş ve yasa tarafından dış güçlerin yönetimi altında hareket eden bilinçli sabotajcılar olarak cezalandırılmışlardı. Suçlananlar kendilerinde o cesareti bulsalar, planlarının o zamanki Politbüro “genel çizgi”sine tamamen uyum gösterdiği ve onun emirleri ile gerçekleştirildiği biçiminde cevap verebilirlerdi.

Eğilimlerin savaşı artık aritmetik diline dökülmüştü. “Ekim Dev-

rimi'nin onuncu yıldönümünde böylesine ağlamaklı ve karamsar bir plan sunmak" diyordu Muhalefet platformu, "gerçekte sosyalizme karşı çalışmak anlamını taşır." Bir yıl sonra Politbüro yeni bir beş yıllık plan benimseyerek ortalama yıllık üretim artışını yüzde 9 olarak kabul etti. Gelişmedeki gerçek yönelim ise, "süper sanayileşmeciler'in katsayılarına yaklaşan inatçı bir eğilimi ortaya koyuyordu. Bir yıl daha geçtikten ve hükümet politikası köklü bir biçimde değiştikten sonra Devlet Planlama Komisyonu üçüncü beş yıllık plan hazırladı ki bundaki büyüme hızı, 1925 yılında Muhalefet tarafından hipotetik olarak yapılan saptamaya, beklenebilecek olandan çok daha fazla yaklaşıyordu.

Sovyetler Birliği'nin ekonomik politikasının gerçek tarihi böylece gördüğümüz gibi resmi masallardan çok farklıdır. Maalesef Webb'ler gibi iman dolu araştırmacılar buna en küçük dikkati bile göstermemektedirler.

2. Ani Dönüş: "Dört Yılda Beş Yıllık Plan" ve "Tam Kollektifleştirme".

Bireysel köylü işletmeleri karşısında kararsızlık, büyük planlara güvensizlik, asgari hızın savunulması, uluslararası sorunların ihmal edilmesi, bütün bunlar birlikte alındığında, Stalin tarafından ilk kez 1924 sonbaharında ve Almanya'da proletaryanın yenilgisinden sonra ileri sürülen "tek ülkede sosyalizm" teorisinin özünü oluşturmaktadırlar. Sanayileşmede acele etmemek, muhtemle kavgaya girişmemek, dünya devrimine bel bağlamamak ve hepsinin ötesinde parti bürokrasisinin gücünü eleştiriden korumak! Köylünün farklılaşması Muhalefetin bir icadı olarak mahkum ediliyordu. Daha önce sözü edilen Yakovlev, kayıtlarında kulaka otoritelerce uygun görülenden fazla yer ayıran Merkezi İstatistik Bürosu'nu azletmiş, liderler sükunet içinde mal kıtlığının kendi kendini aşmakta olduğunu, "ekonomik gelişmede barışçıl bir tempoya girdiğini", tahıl toplamalarının ilerde daha "düzgün" bir biçimde yapılacağını, vb. öne sürmüştü. Kuvvetlendiril-

len kulak, orta köylüyü de beraberinde sürükleyerek kentleri bir tahıl ablukası altına aldı. Ocak 1928'de işçi sınıfı ilerleyen bir kıtlık gölgesi ile yüz yüze kalıyordu. Tarih kin dolu şakalar yapmayı bilir. Tastamam o aydı ki bir yanda kulaklar devrimi boğazlarken öteki yanda Sol Muhalefet'in temsilcileri, kulak hayaleti karşısında "paniğe" kapıldıkları için cezalandırılmak üzere hapishanelere atılmakta veya Sibirya'nın şurasına burasına sürülerek ortadan kaldırılmaktaydı.

Hükümet, olan biteni, tahıl grevi yalnızca, kulakın (hani yoktu böyle biri?) sosyalist devlete düşmanlığından, yani genel siyasal dürtülerden kaynaklanıyormuş gibi sunmaya çalışıyordu. Ama kulakın bu tür "idealizm"e pek meyli yoktur. Eğer tahılını sakladıysa, bunun nedeni kendisine sunulan pazarlık koşullarının kârlı olmayışydı. Yine aynı nedenledir ki köylünün geniş bir kesimini kendi etkisi altına almayı başaramıştı. Kulak sabotajlarına karşı daha fazla baskıya yönelmek açıkça yetersizdi. Gerekli olan, politikanın değiştirilmesiydi. Yine de iki şık arasında tereddütle harcanan zaman hiç de az değildi.

O zamanlar hâlâ hükümet başkanı olan Rikov 1928 Temmuz'unda şu beyanatı veriyordu: "Bireysel çiftlikleri geliştirmek ... partinin başlıca görevidir." Ve Stalin onu destekliyordu: "Bireysel çiftliklerin yararlılıklarını tükettiğini, bunları desteklemememiz gerektiğini düşünen insanlar var... Bu insanların parti çizgimizle ortak hiçbir şeyleri yoktur." Henüz bir yıl geçmeden parti çizgisinin bu sözlerle ortak hiçbir şeyi kalmamıştı. "Tam kollektifleşme"nin şafağı ufukta sökmek üzereydi.

Yeni yönelişe tastamam bir önceki gibi ampirik olarak ve hükümet bloku içinde gizli çalışmalarla gelinmişti. "Sağdaki ve merkezdeki gruplar, Muhalefete karşı genel bir düşmanlık ile birleşmişlerdir" —Muhalefet Platformu bir yıl önceden böylece uyarıyordu— "ve sonuncusunun tasfiye edilmesi, kaçınılmaz olarak bu iki kesim arasında yaklaşan çatışmaya hız verecektir". Ve söylendiği gibi de oldu. Ayırışan blokun liderleri elbette ve ne pahasına olursa olsun sol kanadın bu teşhisinin, birçok öteki teşhisleri gibi, doğru çıktığını kabul etmeyeceklerdir. 19 Ekim 1928'e gelindiğinde bile Stalin bir açık be-

yanatı ile şöyle diyordu: “Bir Sağ sapmanın varlığı ve Merkez Komitemizin Politbürosunda buna karşı bir uzlaşmacı tavır olduğu yolundaki dedikodulara bir son vermek zamanı gelmiştir.” O sırada her iki grup da parti mekanizmasını yoklamakla meşguldü. Baskı altındaki parti karanlık söylentiler ve tahminlerle yaşıyordu. Ama henüz birkaç ay geçmişti ki resmi basın, mahcubiyete karşı her zamanki bağışıklığıyla hükümet başkanı Rikov’un “Sovyet iktidarının ekonomik zorlukları üzerine spekülasyon yaptığını”, Komünist Enternasyonal’in başkanı Buharin’in “burjuva-liberal etkilerin taşıyıcı kablo” olduğunu, tüm Rusya Merkezi Sendikalar Konseyi’nin Başkanı Tomski’nin sefil bir sendikacıdan başka bir şey olmadığını ilan ediyordu. Her üçü de, Rikov, Buharin ve Tomski politbüro üyeleri idi. Sol Muhalefete karşı bir önceki savaş tüm silahlarını sağ gruplardan edinirken şimdi Buharin, gerçeklere hiç ihanet etmeden, Stalin’i, Sağ ile olan savaşında lanetlenmiş Sol Muhalefet platformunun bir kısmını kullanmakla suçlayabiliyordu.

Şu veya bu şekilde değişiklik yapılmıştı. “Zenginleşin!” sloganı ile birlikte kulakın acısız sosyalizme geçiş teorisi gecikmeyle, ama o denli de kesinlikle lanetlendi. Sanayileşme gündeme getirildi Kendi kendine tatmin olmanın verdiği suskunluğun yerini bir panik aceleciliği almıştı. Lenin’in yarı unutulmuş “yetişmek ve geçmek” sloganını dolduran sözcükler “mümkün olan en kısa zamanda” değişimdekiler olmuştu. Parti kongresi tarafından prensip olarak onaylanmış bulunan minimalist beş yıllık planın yerini, temel öğeleri *olduğu gibi*, dağıtılan Sol Muhalefet platformundan alınan yeni bir plana bıraktı. Daha dün gramofona benzetilen Dnieprostroy, bugün tüm dikkatleri üzerinde topluyordu.

İlk yeni başarılarından sonra slogan ilerletildi: “Beş yıllık plana dört yılda ulaşmak.” Telaşlı ampiristler şimdi her şeyin mümkün olduğuna karar vermişti. Tarihte sık sık rastlandığı gibi oportünizm kendi karşıtına, maceracılığa dönüşmüştü. 1923-28 yılları arasında Buharin’in “kaplumbağa temposu” felsefesini benimsemeye hazır olan Politbüro, şimdi büyük bir çeviklikle yıllık yüzde 20’den yüzde 30 bü-

yüme hızına sığıyor, her kısmi ve geçici kazanımı bir norm haline dönüştürmeye çalışıyor ve değişik sanayi kollarının koşullandırıcı ilişkilerini gözden kaybediyordu. Plandaki parasal gedikler basılan kağıtlarla tıkanıyordu. İlk plan döneminde tedavülde bulunan kağıt para 1.7 milyardan 5.5 milyara çıktı ve ikinci beş yıllık planın başlangıç yılında bu rakam 8.4 milyar rubleye ulaştı. Bürokrasi yalnız bu zorlamalı sanayileşmenin üzerlerine dayanılmaz bir ağırlık yüklediği yığınların siyasal denetiminden kendisini kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda şervonetz (teorik eşitliği 5\$) tarafından gerçekleştirilen otomatik denetimden de kurtulmuştu. NEP'in başlarında sağlam bir temele oturtulmuş olan parasal sistem şimdi yeniden kökünden sallanıyordu.

Ama asıl tehlike, ve yalnızca planın gerçekleştirilmesi açısından değil, rejimin kendisi açısından da köylüler tarafından geliyordu.

15 Şubat 1928'de *Pravda*'da çıkan bir başyazı ile kırsal nüfus, köylerdeki durumun hiç de o zamana kadar yetkililerce anlatıldığı gibi değil, tam tersine uzaklaştırılan Sol Muhalefet'in sunduğu biçime çok benzer olduğunu şaşırarak öğreniyordu. Daha dün kulakların varlığını inkar eden basın, yukardan aldığı bir işaretle bugün bu adamları yalnızca köylerde değil, partinin kendisinde bulup çıkarıyordu. Parti hücrelerinin, çeşitli tarım makinelerine sahip olan, bol kiralık emek kullanan hükümetten, yüzlerle, binlerle ölçülen tahılları gizleyen ve "Troçkist" politikayı mahkum etmekte kimseden geri kalmayan zengin köylülerce yönetildiği sergileniyordu. Gazeteler, yerel sek-reterlikleri ellerinde tutan kulakların nasıl yoksul köylülerin ve emekçilerin partiye girmesine engel oldukları konusunda sansasyonel açıklamalar basmakta birbirleriyle yarış ediyordu. Eski kriterlerin hepsi tersine döndürülmüştü; *artılarla eksiler* yer değiştirmişti.

Kentleri beslemek için günlük ekmeği derhal kulakın elinden almak gerekiyordu. Bu ancak zor kullanılarak yapılabilirdi. Yalnız kulakın değil, orta köylünün elindeki tahıl rezervine el konulmasına resmi dilde "olağanüstü önlemler" deniliyordu. Bu deyimın sözüm ona anlamı, yarın herşeyin eski alışkanlıklara döneceğiydi. Ama köy-

lüler bu güzel sözcüklere inanmadılar ve haklıydılar. Tahıla zorla el konulması zengin köylülerde daha çok ekme arzusunu yok etti. Kiralık emekçiler ve yoksul köylüler işsiz kaldılar. Tarım bir kez daha çıkmaza girmiş, devleti de beraberinde sürüklemişti. Her ne pahasına olursa olsun “genel çizgi”de reform gerekiyordu.

Başlıca yeri bireysel çiftçiliğe ayırmaya hâlâ devam eden Stalin ve Molotov, Sovyetlerin ve kollektif çiftliklerin daha hızla geliştirilmesi gereğini vurgulamaya başladı. Ama yiyecek için duyulan acı gereksinme kırsal kesime gönderilen askeri heyetlerin sona erdirilmesine izin vermediği için, bireysel çiftlikleri destekleme programı havada asılı kaldı. Kollektifleşmeye “kaymak” gerekli olmuştu. Tahıl toplamak için ileri sürülen geçici “olağanüstü önlemler” anızın “kulakları bir sınıf olarak tasfiye” programına dönüştü. Yiyecek karnelerinden çok daha bol miktarda yağın çelişkili emirlerden hükümetin, köylü sorununa ilişkin değil beş yıllık, beş aylık bile bir programı olmadığı belli oldu.

Yiyecek buhranının mahmuzları altında hazırlanan yeni plana göre, beş yılın sonunda kollektif çiftlikler, köylünün elindeki varlığın yüzde 20’si kadarını oluşturacaktı. Bu program —ki hemen önceki on yılda kollektifleşmenin ülkenin yüzde birinden azını etkilediğini düşünecek olursanız ne denli büyük olduğu açıklık kazanacaktır— beş yıllık dönemin ortalarına gelindiğinde, gene de çok gerilerde bırakılmıştı. 1929 Kasım ayında kendi tereddütlerini bir yana bırakan Stalin bireysel çiftçiliğin sona erdiğini ilan etti. Köylüler, dediğine göre, “bütün köyler, ilçeler ve hatta eyaletler” halinde kollektif çiftliklere katılıyorlardı. İki yıl önce kollektiflerin daha uzun yıllar yalnızca “köylü mülkleri denizinde adacıklar” olarak kalacağına ısrar eden Yakovlev, şimdi Tarım Halk Komiseri olarak “kulakları bir sınıf olarak ortadan kaldırmak” ve “mümkün olan en kısa zamanda” tam kollektifleşmeyi kurmak için emir alıyordu. 1929 yılında kollektif çiftliklerin oranı yüzde 1.7’den yüzde 3.9’a çıktı. 1930 yılında bu oran yüzde 23.6’ya, 1931’de 52.7’ye, 1932’de 61.5’a yükseldi.

Şu anda hemen hiç kimse kollektifleştirmenin bütünüyle kaba

kuvvet sayesinde gerçekleştirildiğini söyleyen liberallerin gevezeliklerini tekrarlayacak kadar budala olamaz. Tarihin önceki çağlarında toprak uğruna kavga eden köylüler bir keresinde toprak ağalarına karşı ayaklanmış, bir başka keresinde ekilip biçilmeyen bölgelere kolonici akınlar başlatmış daha da başka bir keresinde dünya üzerindeki daracık yerine karşılık mujik'i cennetteki münhal yerlerle ödüllendirmeyi vaad eden her türden mezheplere koşmuşlardır. Şimdi ise büyük malikanelere el konulduktan ve toprağın aşırı bölünmesinden sonra bu parçaların birleştirilmesi ve büyük topraklar haline getirilmesi, köylüler için, tarım için ve bütünüyle toplum için bir ölüm kalem sorununa dönüşmüştü.

Ancak sorun bu genel tarihsel düşüncelerle çözümlenmiş olmaktan çok uzaktır. Kollektifleşmenin gerçek olanakları köylerdeki çıkmazın derinliğiyle değil, hükümetin idari enerjisiyle de değil, ilk önce varolan üretken kaynaklarla belirlenmektedir —yani sanayinin büyük çapta tarına gerekli makineleri sağlayabilmesi ile. Bu maddi koşullar ortada yoktu. Kollektif çiftlikler esas itibariyle ancak küçük çapta tarım için uygun malzemeler ile kurulmuştu. Bu koşullar altında abartılmış bir kollektifleşme hızı bir ekonomik macera niteliğine büründü.

Kendi politikasındaki dönüşün radikalizmi ile gafil avlanan hükümet, yeni yöneliş için ilkel bile olsa bir siyasal hazırlık yapmadı, yapamazdı. Yalnızca köylü kitlesi değil, yerel iktidar organları bile kendilerinden ne istenildiği konusunda cehalet içindeydi. Köylüler, hayvanlarına ve mallarına devlet tarafından el konulacağı yolundaki söylentilerle fitili almıştı. Bu söylentiler de gerçekten pek uzak değildi. Aslında Sol Muhalefet'in, kendilerinin yarattığı karikatürünü gerçekleştiren bürokrasi "köyleri soydu" Kollektifleşmenin köylüye görüldüğü başlıca biçim, tüm varlığına el konulmasıydı. Onların kollektiflettiği yalnızca atlar, sığır, koyun, domuzlar değil, aynı zamanda yeni civcivlerdi de. Bir yabancı gözlemcinin yazdığı gibi onlar "kulaklığı kaldırmayı, küçük çocukların ayaklarından söküp aldıkları pabuçlara kadar vardırıdılar." Sonuç olarak köylüler yok pahasına

ve salgın halinde hayvanlarını satmaya veya etinden, derisinden yararlanmak üzere kesmeye başladılar.

1930 yılı Ocak ayında Moskova'da yapılan bir kongrede Merkez Komitesi üyelerinden Andreyev kolektifleşmenin iki yönlü bir resmi ni çizdi: Bir tarafta öne sürdüğü, tüm ülkede kuvvetle gelişmekte olan kolektif hareketin "yolunun üzerine çıkacak her engeli artık ortadan kaldıracığı" idi; öte yanda ise köylülerin kolektiflere girmeden önce tamahkarlıkla satmakta oldukları kendi araçları, hayvanları ve hatta tohumları "mutlak felaket oranlarına ulaşmaktaydı". Bu iki genelleme ne denli çelişkili olursa olsun, umutsuzluk ölçütü olarak kolektifleşmenin bulaşıcı niteliğini iki karşıt taraftan doğru olarak göstermektedir. Aynı yabancı eleştirmen, "tam kolektifleşme ulusal ekonomiyi, eşine hemen hemen hiç rastlanmayan ve sanki üç yıllık bir savaş geride bırakılmışcasına bir çöküntü içerisine sürükledi" diye yazıyordu.

Dün tarımın yegane itici gücünü oluşturan —köylünün total eşiği kadar zayıf ama gene de güçlüdürler— yirmibeş milyon izole köylü bencilliğinin yerine bürokrasi, tek bir hareketle, teknik malzemeden, tarımsal bilgiden ve hatta bizzat köylülerin desteğinden yoksun ikibin kolektif çiftlik idari bürosunun buyruklarını getirmeye çalıştı. Bu maceracılığın feci sonuçları kendilerini göstermekte gecikmedi ve yıllar boyu da sürdü 1935 yılında 835 milyon kental'a yükselmiş bulunan toplam tahıl ürünü, izleyen iki yıl içinde 700 milyonun altına düştü. Fark kendi başına felaketmiş gibi görünmemektedir ancak yitirilen, kentleri olağan açlık düzeyinde tutabilmek için gerekli olan miktardı. Teknik üreticilikte sonuçlar daha da kötüydü. Kolektifleşmenin hemen öncesinde şeker üretimi hemen hemen 109 milyon po-od'a çıkmıştı ve kolektifleşmenin zirvesinde, pancar yokluğu nedeniyle, 48 milyon po-od'a —yani eski rakkamın yarısına— düşmüştü. Ama kasırganın büyüğü hayvanlar krallığını kasıp kavurdu. Atların sayısı yüzde 55 azaldı —1929'da 34.6 milyondan 1934'te 15.6 milyona. Boynuzlu sığır sayısı 30.7 milyondan, 19.5 milyona —yani yüzde 40— düştü. Domuz sayısı yüzde 55, koyun sayısı yüzde 66

düştü. Açlık, soğuk, salgın hastalık ve baskı önlemleri ile yitirilen insanların sayısı, katledilen hayvanlarınkine göre maalesef daha dikkatsizce kayıtlara geçmiştir ama bu da milyonlarla ölçülmektedir. Bu kurbanların günahı kolektifleşmenin değil, kolektifleşmenin gerçekleştirildiği gözü kapalı, zorba ve kumarbazca yöntemlerin boynuna-dır. Bürokrasi hiçbir şeyi önceden görmedi. Köylülerin kişisel çıkar-ları ile çiftliğin çıkarlarını birleştirmek yolunda bir girişim yapan kollektiflere ait anayasalar bile, bahtsız köyler böyle acımasızca harabe-ye dönmeden önce basılmamıştı.

Bu yeni yönelişin zorba niteliği, 1923-28 politikasından bir ölçü-de selamete ulaşma gereğinden doğmuştu. Ama öyle bile olsa kollektifleşme, daha mantıklı bir tempoyu ve daha iyi düşünülmüş bi-çimleri içermeliydi, içerebilirdi. Gerek iktidarı gerek sanayileri elinde tutan bürokrasi, ulusu felaketin eşiğine sürüklemekten bu süreci dü-zenleyebilirdi. Bürokrasi ülkenin maddi ve manevi kaynaklarına da-ha iyi uyarlanmış tempoları benimseyebilirdi, benimsemeliydi. "Sol Muhalefet" in sürgündeki organı 1930 yılında şöyle yazıyordu: "Mü-sait iç ve dış koşullar altında, tarımdaki maddi-teknik koşullar, on-onbeş yıl gibi bir süre içinde köküne kadar dönüştürülerek kolektif-leşmenin üretici temelini oluşturabilir. Ancak aradaki bu yıllar zarfın-da, Sovyet iktidarını birkaç kez devirmek için zaman olacaktır."

Bu uyarıda abartma yoktu. Ekim devrimi hiçbir zaman mahvedi-ci soluğu tam kolektifleşme yıllarında duyduğu gibi ensesinde duymamıştı. Rahatsızlık, güvensizlik, hoşgörüsüzlük ülkeyi yiyip bi-tiriyordu. Paranın sallanması, sabit, "geleneksel" ve serbest pazar fi-yatlarının yükselmesi, devletle köylü arasındaki adeta *ticaret*ten ta-hıl, et ve süt vergilerine geçiş, kolektif mülkü kitlesel talan ile ölüm kalım savaşı ve bu talanların kitlesel olarak gizlenmesi, kulak sabo-tajlarına karşı savaş için partinin saf askeri seferberliği (kulakların bir sınıf olarak "ortadan kaldırılması"ndan sonra) bununla birlikte yiyecek kartları, açlık karneleri ve nihayet pasaport sistemine dönül-mesi - bütün bu önlemler baştan başa tüm ülkede sözüm ona çoktan bitmiş olan iç savaş atmosferini canlandırdı.

Fabrikalara sunulan yiyecek ve ham maddeler bir mevsimden bir mevsime azalıyordu. Dayanılmaz çalışma koşulları emek gücünün göç etmesine, yalandan hastalanmalara, dikkatsiz çalışmalara, makinelerin bozulmasına, yüksek oranda süprüntü üretimine ve genelde düşük kaliteye neden oluyordu. Emegin ortalama üretkenliği 1931 yılında yüzde 11.7 düştü. Molotov'un laf arasında kabul ettiğine ve tüm Sovyet basınında yer aldığına göre, sınai üretim 1932 yılında, planda belirlenen yüzde 36 yerine yalnızca yüzde 8.5 arttı. Hiç kuşkusuz bundan hemen sonra tüm dünyaya, beş yıllık planın dört yıl, üç ayda gerçekleştirildiği haberi verildi. Ama bunun yegane anlamı, bürokrasinin istatistikler ve kamu oyunu istediği gibi manipüle etmekteki istihzasının sınırı olmadığıdır. Ancak asıl önemli olan o değildir. Beş yıllık planın kaderi değil, rejimin kaderi söz konusuydu.

Rejim fırtınayı atlattı. Ama bu, halk toprağında derin kökler salmış bulunan rejimin kendi meziyetidir. Hiç de aşağı kalmayan bir başka nedeni de olumlu dış koşullardır. Köylerdeki o ekonomik karmaşa ve iç savaş yıllarında Sovyetler Birliği, bir dış düşman karşısında özünde felce uğramış durumdaydı. Köyün hoşnutsuzluğu orduyu sardı. Güvensizlik ve tereddüt bürokratik mekanizmayı ve emir veren kadroları moral çöküntüsüne uğratmıştı. O süre içinde Doğu'dan ya da Batı'dan gelecek bir darbenin ölümcül sonuçları olabilirdi.

Ticaret ve sanayideki buhranın ilk yılları tüm kapitalist dünyada şaşkınlıkla gözlenen bekleyişler yaratmıştı. Hiç kimse savaşa hazır değildi; hiç kimse girişmeye cesaret edemiyordu. Dahası düşman ülkelerin hiç birisinde, "genel çizgi"nin onuruna haykıran resmi türkü altında Sovyet topraklarını titreten bu toplumsal kaynaşmaların şiddeti hakkında yeterli bir kavrayış yoktu.

Kısalığına rağmen umuyoruz ki çizdiğimiz tarihsel ana hatlar, işçi devletinin gösterdiği gerçek gelişmenin, başarıları giderek ve düzenli bir biçimde üst üste yığılmaktaymış gibi gösteren saf ve zarif resimden ne denli uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Geçmişin buhranlarından daha sonra ilerisi için önemli göstergeler çıkartacağız.

Ama onun yanında, Sovyet hükümetinin ekonomik politikası ve zigzaglarına tarihsel bir bakış, başarının gerçek ve uydurma nedenlerini devrimin yarattığı toplumsallaştırılmış mülkiyet koşullarında değil de liderliğin olağanüstü niteliğinde bulan yapay indoktrinasyonla yaratılmış bireyci fetişizmi yıkmak için gerekli gördük.

Yeni toplumsal rejimin nesnel üstünlüğü elbette kendini liderlerinin yöntemleri ile de sergilemektedir. Ancak bu yöntemler eşit derecede ülkenin ekonomik ve kültürel geriliğini ve iktidar kadrolarının kurulduğu küçük burjuva taşra koşullarını da yansıtmaktadır.

Bütün bunlardan Sovyet liderlerinin politikalarının üçüncü derecede önem taşıdığı anlamını çıkarmak, yapılabilecek yanlışların en kabası olurdu. Dünya üzerinde bir başka hükümet yoktur ki tüm ülkenin kaderini böylesine yoğun bir derecede elinde tutuyor olsun. Kapitalist bireyin başarı ve başarısızlıkları, elbette bütünüyle değil ama gayet hatırı sayılır ve bazen belirleyici bir ölçüde kendi kişisel niteliklerine bağlıdır. Sovyet hükümetinin tüm ekonomik sistemle ilişkili olarak işgal ettiği konum *Mutatis mutandis* bir kapitalistin tek bir işletmeye karşı olan konumudur. Ulusal ekonominin merkezleştirilmiş niteliği, devlet iktidarını son derece önemli bir faktör haline dönüştürmektedir. Ama işte tam bu nedenle de hükümet politikası, özetlenmiş sonuçlarla değil, çıplak istatistik verileriyle değil, bu sonuçlara ulaşılmasında bilinçli ileriye görüş ve planlı liderliğin oynadığı özgül rol ile muhakeme edilmelidir.

Hükümetin izlediği çizgideki zigzaglar yalnızca durumun nesnel çelişkilerin değil, aynı zamanda liderliğin, bu çelişkileri, sırasında anlamaya ve bunlara karşı önlem almaya yetersiz olan yeteneklerini de yansıtmaktadır. Liderliğin yanlışlarını muhasebeci ölçüleriyle anlatmak kolay değildir ama bu zigzagların tarihi üzerine yaptığımız şematik açıklama onların, Sovyet ekonomisi üzerine korkunç genel masraflar yükledikleri sonucunun çıkarılmasına izin vermektedir.

Fikir açısından en fakir olan ve en çok yanlış sırtında taşıyan bir hizbin bütün öteki gruplar üzerinde hakimiyet kurarak iktidarı ele geçirmesi ve elinde sınırsız bir güç yoğunlaştırması doğal olarak an-

laşılmaz kalmaktadır —en azından tarihe akılcı bir yaklaşım ile. İlerdeki çözümlememiz bize bu sorunu anlamak açısından da yardımcı olacaktır. Aynı zamanda, otokratik liderliğin bürokratik yöntemlerinin ekonominin ve kültürün talepleriyle nasıl giderek keskinleşen çelişkiye girdiklerini ve yeni buhranlarla çalkantıların Sovyetler Birliği'nin gelişmesinde nasıl kaçınılmaz gereklilikle ortaya çıktığını da göreceğiz.

Ancak, “sosyalist” bürokrasinin ikili rolüne eğilmeden önce şu soruyu yanıtlamak zorundayız: Bir önceki başarının net sonucu nedir? Sovyetler Birliği'nde sosyalizme gerçekten ulaşılmış mıdır? Ya da daha temkinli olarak: Şu andaki ekonomik ve kültürel kazanımlar, kapitalist restorasyon tehlikesine karşı bir garanti oluşturmaktadır mıdır —tıpkı burjuva toplumunun, gelişmesinin belli bir aşamasında kendi başarılarıyla, serflik ve feodalizmin restorasyonuna karşı sigortalanması gibi?

III. Sosyalizm ve Devlet

I. Geçiş Rejimi.

Resmi otoritelerin öne sürdüğü gibi Sovyetler Birliği'nde sosyalizm artık gerçekleştirilmiş midir? Ve eğer gerçekleştirilmemişse, hiç değilse sağlanan başarılar, dünyanın geri kalan kısımlarında olaylar nasıl gelişirse gelişsin, sosyalizmin ulusal sınırlar içinde gerçekleşmesini emniyete almış mıdır? Sovyet ekonomisi endekslerinin biraz önce yapılan eleştirel değerlendirmesi, bizlere bu soruya doğru cevap için çıkış noktasını vermelidir, ancak belli hazırlayıcı teorik başvuru noktalarına da gereksinmemiz olacaktır.

Marksizm, ilerlemenin temel yayı olarak teknolojinin gelişmesinden yola çıkar ve komünist programı, üretim güçlerinin dinamiği üzerine inşa eder. Eğer bir kozmik felaketin yakın zamanda gezegenimizi yok edeceği görüşündeyseniz, o zaman elbette komünist perspektifi ve onunla birlikte daha bir sürü şeyi reddetmek zorundasınız. Hâlâ problemlili olan bu tehlikenin dışında, teknik, üretici ve kültürel olanaklarımıza önceden herhangi bir sınır koymak için en ufak bir bilimsel temel yoktur. Marksizm, ilerleme iyimserliği ile doyum noktasına gelmiştir ve sırası gelmişken, yalnızca bu bile onu, uzlaşmaz bir biçimde dine karşıt hale getirir.

Komünizmin maddi temeli, insanın ekonomik güçlerinin öylesine yüksek bir gelişmesi olmalıdır ki artık bir yük olmaktan çıkan üretici emek herhangi bir dürtü değneğine gereksinme duymamalı ve yaşam için gerekli malların dağıtımı sürekli bolluk koşullarında —şimdi herhangi bir hali vakti yerinde ailede veya “saygın” pansiyonda olduğu gibi— eğitim, alışkanlık ve toplumsal fikirden başka hiçbir denetim istememelidir. Açık konuşmak gerekirse gerçekten mütavazı olan böyle bir perspektifi “ütopik” bulmak bence oldukça ahmakçadır.

Kapitalizm toplumsal bir devrimin koşullarını ve güçlerini hazırlamıştır: teknoloji, bilim ve proletarya. Ancak komünist toplum derhal burjuva toplumun yerini alamaz. Geçmişten devralınan maddi ve kültürel miras bunun için tamamen yetersizdir. Atacağı ilk adımlarda işçi devleti, “herkesin yeteneklerine göre” —yani çalışabildiği ve canı istediği kadar— çalışmasına daha izin veremez; yaptığı iş ne olursa olsun herkesi “ihtiyaçlarına göre” de ödüllendiremez. Üretici güçleri arttırmak için, alışlagelmiş ücret ödemesi normlarına —yani bireysel emeğin niteliği ve niceliğine oranla dünya nimetlerinin dağıtılmasına— başvurma zorunluğu vardır.

Marks yeni toplumun bu ilk aşamasını “komünizmin en alt aşaması” olarak nitelendirmiş ve yokluğun son hayaletleriyle birlikte maddi eşitsizliklerin de ortadan kalkacağı en üst aşamadan ayırmıştı. Şu andaki resmi Sovyet doktrini “tam komünizme henüz tabii ulaşamadık” diyor “ancak sosyalizme yani komünizmin *en alt* aşamasına ulaşmış bulunuyoruz.” Buna kanıt olarak sanayide devlet tröstlerinin hakimiyetini, tarımda kollektif çiftlikleri, ticarete devlet ve kooperatif işletmelerini gösteriyorlar. İlk bakışta bu Marks’ın şemasına *a priori* —ve dolayısıyla hipotetik— bir tam uyum gösteriyor. Ama bu sorunun, emeğin ulaşılan verimliliği göz önüne alınmaksızın mülkiyet biçimlerine bakılarak kapatılması bir Marksist için söz konusu değildir. Ne olursa olsun Marks komünizmin en alt aşaması derken ekonomik gelişmesinde en başından itibaren en gelişkin kapitalizmi geride bırakmış bir toplum kastediyordu. Teorik olarak böylesine bir anlayışın hiç açığı yoktur çünkü *dünya ölçeğinde* ele alındığında komünizm, daha ilk başlangıç aşamasında bile burjuva toplumunkine göre daha yüksek bir gelişme düzeyi anlamını taşır. Dahası Marks, toplumsal devrimi Fransız’ın başlatmasını, Alman’ın sürdürmesini ve İngiliz’in bitirmesini bekliyordu; Rus’a gelince, Marks onu çok arkalarda bırakmıştı. Ama bu kavramsal düzen olgular tarafından bozuldu. Her kim Marks’ın evrensel tarih anlayışını, Sovyetler Birliği’nin şu andaki gelişme aşamasının özeline mekanik olarak uygulamaya çalışırsa içinden çıkılmaz çelişkilere dolanacaktır.

Rusya kapitalizm zincirinin en kuvvetli değil, en zayıf halkasıydı. Şimdiki Sovyetler Birliği dünya ekonomi düzeyinin üzerinde yer almakta, yalnızca kapitalist ülkelere yetişmeye çalışmaktadır. Eğer Marks, çağının en ileri kapitalizminde üretici güçlerin toplumsallaştırılması temeli üzerine kurulacak olan topluma komünizmin en alt aşaması adını verdiyse, açıktır ki bu adlandırma bugün hâlâ teknoloji, kültür ve dünya nimetleri açısından kapitalist ülkelerden çok yoksul bulunan Sovyetler Birliği'ne uygulanamaz. Dolayısıyla tüm çelişkileriyle bugünkü Sovyet rejimini bir sosyalist rejim olarak değil, kapitalizmden sosyalizme *geçiş* için bir *hazırlık* rejimi olarak adlandırmak daha doğru olacaktır.

Bu terminolojik titizlik kaygısında ukalalığın zerresi bile yoktur. Rejimlerin kuvveti ve istikrarı uzun dönemde emeklerinin görelî verimliliği ile belirlenir. Kapitalizminkine göre üstün bir teknolojiye sahip olan bir sosyalist ekonomi gerçekten de sosyalistliğinin gelişmesini güvence altına almıştır —nerdeyse otomatik olarak— ki Sovyet ekonomisi için bunu söylemek maalesef pek mümkün değildir.

Sovyetler Birliği'ni olduğu gibi savunanların çoğunluğu aşağı yukarı şu mantığı yürütme eğilimindedir: Her ne kadar Sovyet rejiminin henüz sosyalist olmadığını teslim etseniz de, bugünkü temeller üzerinde üretim güçlerinin daha da gelişmesi, eninde sonunda sosyalizmin tam zaferine yol açmak zorundadır. Dolayısıyla belirsiz olan yalnızca zaman faktörüdür. Ve bunun üzerinde de gürültü ko-partmaya değer mi? Böylesi bir sav ilk bakışta ne denli muazzam görünürse görünsün, gerçekte son derece yapaydır. Tarihsel süreçler söz konusu olduğunda zaman kesinlikle ikincil bir faktör değildir. Şimdiki zaman ile gelecek zamanı siyasette karıştırmak, dil bilgisinde karıştırmaktan çok daha tehlikelidir. Evrim, Webb türü kaba evrimcilerin hayal ettiği gibi, varolanın düzenli birikiminden ve sürekli "ıslahat"ından ibaret olmaktan çok uzaktır. Nicelikten niteliğe geçişler, krizler, sıçramalar, geriye dönüşler vardır. Sovyetler Birliği'nin dengeli bir üretim ve dağıtım sistemi olarak sosyalizmin ilk aşamasına ulaşmış olmaktan çok uzak olmasındandır ki, gelişmesi ahenk

içinde değil, çelişkiler içinde sürmektedir. Ekonomik çelişkiler toplumsal uzlaşmaz karşıtlıklar doğururlar, bu karşıtlıklar da üretim güçlerinin daha fazla büyümesini beklemeksizin kendi mantıklarını geliştirirler. Bunun ne denli doğru olduğunu az önce kulak vakasında gördük; kulaklar, sosyalizm tarafından özümsemeyi reddederek, bürokrasi ile ideologlarının beklemediği, tamamlayıcı bir devrim talep etmişlerdi. İktidarı ve serveti elinde yoğunlaştıran bürokrasi barışçıl olarak sosyalizme varmak isteyecek midir? Buna ilişkin kuşuklara kesinlikle yer vardır. Ne olursa olsun bu konuda bürokrasinin sözüne inanmak tedbirsizlik olur. Şu anda Sovyet toplumunun ekonomik çelişkilerinin ve toplumsal karşıtlıklarının önümüzdeki üç, beş ya da on yıl içinde hangi yönde gelişeceği sorusuna nihai ve dönüşsüz bir cevap vermek imkânsızdır. Sonuç, yaşayan toplumsal güçlerin savaşına bağlıdır —hem de ulusal değil, uluslararası ölçekte. Dolayısıyla her yeni aşamada gerçek ilişkilerin ve eğilimlerin birbirlerine bağlantılı olarak ve sürekli etkileşim içinde somut çözümleri gereklidir. Böyle bir çözümlemenin önemini şimdi devlet bağlamında göreceğiz.

2. Program ve Gerçek.

Marks ve Engels'den sonra Lenin proleter devrimin ilk ayırıcı özelliğini, sömürenlerin mülksüzleştirilmesinden sonra toplumun üzerinde yer alan bir bürokratik aracın —ve hepsinin ötesinde bir polis ve ordu kuvvetinin— gerekliliğinin ortadan kaldırılması olarak görüyordu. “Proletarya’nın bir devlete gereksinmesi vardır- tüm oportünistler size bunu söyleyebilir.” diye yazıyordu Lenin 1917 yılında, iktidarın ele geçirilmesinden iki-üç ay önce, “ama onlar —yani oportünistler, proletaryanın yalnızca ölüm halinde bir devlete, yani öylesine inşa edilmiş bir devlet ki hemen sönmölenmeye başlayacak ve sönmölenmekten kaçınmayacaktır— gereksinmesi olduğunu eklemeyi unuturlar.” (*Devlet ve Devrim*) O zamanlar bu eleştiri Rus Menşevikleri, İngiliz Fabianları, vb. türünden reformist sosyalistlere yöneltilmişti. Şimdi ise katmerli bir

kuvvetle, “sönümlenmeye” en ufak bir niyeti bile olmayan bürokratik devlet tapınmalarıyla Sovyet putperestlerini hedef almaktadır.

Bir bürokrasi için toplumsal talep, keskin karşıtlıkların “yumuşatılma”, “ayarlanma” ve “düzenleme” gereksinmesi gösterdiği (daima ayrıcalıklı, varlıklı kişilerin çıkarına ve daima bürokrasinin kendi yararına olmak üzere) tüm koşullarda ortaya çıkar. Dolayısıyla ne denli demokratik olursa olsun tüm burjuva devrimlerinde, bürokratik mekanizmanın güçlenmesine ve kusursuzlaştırılmasına rastlanmıştır. “Memuriyet ve hazır ordu,” diye yazar Lenin, “yani burjuva toplumunun bünyesindeki ‘asalak’; bu toplumu parçalayan iç çelişkilerin yarattığı bir asalak, ama yine de canlı hücreleri tıkayan bir asaktan başka bir şey değil.”

1917 yılından başlamak üzere -yani iktidarın ele geçirilmesinin partinin karşısına pratik bir sorun olarak dikilmesinen itibaren- Lenin sürekli olarak bu “asalak”ın ortadan kaldırılması düşüncesi ile uğraşıyordu. Sömürücü sınıfların devrilmesinden sonra -*Devlet ve Devrim*’in her bölümünde tekrar tekrar yazmakta ve açıklamaktadır- proletarya eski bürokratik mekanizmayı dağıtacak ve emekçilerle işçilerden kendi aracını yaratacaktır. Ve bunların bürokratlaşmamaları için önlemler alacaktır : “Marks ve Engels’in ayrıntılı olarak çözümlediği önlemler: (1) yalnız seçilme değil, aynı zamanda her an geri çağırılma; (2) işçi ücretinin üstünde bir ödeme yapılmaması; (3) *herkesin* denetim ve gözetim işlevlerini yerine getireceği, dolayısıyla *herkesin* geçici olarak “bürokrat” olabileceği ve bunun sonucu olarak hiç kimsenin bürokrat olamayacağı bir rejime hemen geçilmesi.” Lenin’in bir on yıllık dönemin sorunları hakkında konuştuğunu düşünmemelisiniz. Hayır, bu “proleterya devrimine ulaşmak için *başlangıç* noktamızı oluşturması gereken” ilk adımdı.

Proleterya diktatörlüğünde devletin konumuna ilişkin aynı cesur görüş iktidarın ele geçirilmesinden birbuçuk yıl sonra, ordu kesimi de dahil olmak üzere Bolşevik partisi programında kesin ifadesini buldu. Güçlü bir devlet, ama mandarinsiz; silahlı kuvvet, ama Samuraysız! Askeri ve sivil bürokraasiyi yaratan şey savunma işleri değil,

savunma örgütlenmesine taşınmış toplumsal sınıf yapısıdır. Ötekilerde olduğu gibi işçi devletinde de özel askeri bir teknik organizasyona, dış tehlikeyle savaş için elbette gereksinme vardır ama ayrıcalıklı bir subay sınıfına (kastına) kesinlikle gerek yoktur. Parti programı, hazır ordunun yerini silahlı halkın almasını talep etmektedir.

Böylelikle proletarya diktatörlüğü rejimi en başından itibaren, ke-
limerin eski anlamıyla “devlet” —yani, halkın çoğunluğunu boyun-
duruk altında tutmak için özel bir araç— olmaktan çıkar. Silahlarla
birlikte maddi güç de derhal ve doğrudan doğruya, Sovyetler gibi iş-
çi örgütlerinin ellerine geçer. Bürokratik mekanizma olarak devlet,
proletarya diktatörlüğünün ilk gününden itibaren sönmölenmeye
başlar. Bugün hâlâ geçerliliğini koruyan parti programından gelen
ses bunu söylemektedir. Garip şey: şimdi bu ses, mozoleden gelen bir
hayalet sesini andırıyor.

Şimdiki sovyet devletin niteliğini nasıl yorumlarsanız yorumla-
yın, tartışma götürmez bir gerçek vardır ortada: varlığının yirminci yı-
lında yalnız ölüp gitmemiş değil, “ölüp gitmeye” başlamamıştır bile.
Daha kötüsü, şimdiye kadar emsali duyulmamış bir zorlama meka-
nizmasına dönüşmüştür. Bürokrasi yalnızca yerini yığınlar terkedip
yokolmamakla kalmamış yığınlar egemen olan denetimsiz bir güç
haline gelmiştir. Ordu, silahlı halka yerini terketmemiş, mareşallerle
taçlandırılmış ayrıcalıklı bir subay sınıfını doğurmuş, “diktatörlüğün
silahlı desteği” olan halk ise artık Sovyetler Birliği’nde patlayıcı olma-
yan silah taşımaktan bile menedilmiştir. En geniş hayal gücü ile da-
hi, Marks, Engels ve Lenin’in çizdiği işçi devleti şeması ile şu anda
Stalin’in başkanlığını yaptığı devlet arasında varolandan daha çarpıcı
bir karşıtlık düşünmeye olanak yoktur. Bir yandan Lenin’in eserle-
rini basmaya devam eden (hiç kuşkusuz sansür tarafından uygun
görölen bölümleri ve saptırarak) Sovyetler Birliği’nin şimdiki liderle-
ri ve onların ideolojik temsilcileri, program ve gerçek arasında böyle-
sine avaz avaz haykıran bir uzaklaşmanın nedenleri sorusunu orta-
ya atmamaktadır bile. Bunu onların yerine biz yapmaya çalışacağız.

3. İşçi Devletin İkili Karakteri.

Proletarya dikkatörlüğü, burjuva ve sosyalist toplumlar arasında bir köprüdür. Dolayısıyla özünde bir geçicilik karakteri taşır. Diktatörlüğü gerçekleştiren devletin rastlantısal ancak özlü bir işi, kendi yokoloşunu hazırlamaktır. Bir ölçüde bu “rastlantısal” işi gerçekleştirme derecesi, temel misyonunu yerine getirmekteki başarısının bir ölçütüdür: sınıfsız ve maddi çelişkilerden arınmış bir toplumun inşası. Bürokrasi ve toplumsal ahenk birbirleriyle ters orantılıdır.

Dühring’e karşı ünlü polemiginde Engels şöyle yazıyordu: “Bir sınıfın hakimiyeti ve üretimdeki şu andaki anarşinin yarattığı bireysel varolma kavgası ile birlikte bu kavganın sonucu olarak ortaya çıkan çatışma ve mezalim görünürden kaybolduğu zaman, işte o zamandan itibaren bastırılacak hiçbir şey kalmayacak ve baskı için özel bir araç, devlete de gerek duyulmayacaktır.” Filisten, jandarmayı sonsuza dek varolacak bir kurum sanır. Gerçekte ise jandarma insanlığa, ancak insan doğaya tamamen gem vurana kadar gem vuracaktır. Devletin ortadan kalkması için, “sınıf egemenliğinin ve bireysel varoluş kavgası”nın ortadan kalkması zorunludur. Engels bu iki koşulu birleştirmektedir, çünkü değişen toplumsal rejimler perspektifinde birkaç on yıl birşey ifade etmez. Ama devrimin ağırlığını taşıyan kuşaklar için durum farklı görünmektedir. Kapitalist anarşinin herkesin herkese karşı savaşını yarattığı doğrudur ancak sorun, üretim araçlarının toplumsallaştırılması ile otomatik olarak “bireysel varoluş kavgasının” henüz ortadan kalkmayışındadır. Sorunun özü buradadır!

En ileri kapitalist temel üzerine Amerika’da kurulacak bir sosyalist devlet bile, derhal herkesin tüm gereksinmelerini karşılayamaz ve dolayısıyla da herkesi mümkün olduğu kadar çok üretsin diye mahmuzlamaya zorlanır. Bu koşullarda “teşvik” görevi doğal olarak devlete düşer ki o da kaçınılmaz olarak çeşitli değişiklik ve yumuşatmalarla, kapitalizmin geliştirdiği emeğin karşılığının ödenmesi yöntemlerine başvurur. 1875 yılında Marks işte bu anlamda yazıyordu: “Uzun emek sancılarında sonra kapitalist toplumdan geldiği biç-

miyle burjuva hukuku ... komünist toplumun ilk döneminde kaçınılmazdır. *Hukuk hiç bir zaman ekonomik yapıdan ve o yapının koşullandırdığı toplumun kültürel gelişmesinden üstün olamaz.*"

Bu çarpıcı satırları açıklarken Lenin şunları ekler: "Tüketim nesnelerin dağıtımına ilişkin olarak *burjuva hukuku*, elbette kaçınılmaz olarak burjuva devletini varsayar çünkü yaptırım gücü olan bir aygıt olmaksızın hukuk hiçbir şey ifade etmez. Bunun mantıksal sonucu (hâlâ Lenin'den alıntı yapıyoruz) Komünizm altında, belli bir süre için yalnızca burjuva hukukunun değil, aynı zamanda burjuvazi olmaksızın burjuva devletinin de yaşayacağıdır!" Bu son derece önemli sonuç, ki buna şimdiki resmi teorisyenler tarafından tamamen kayıtsız kalınmaktadır, Sovyet devletinin niteliğinin anlaşılması açısından, ya da daha doğrusu böyle bir anlamaya doğru ilk yöneliş için kesin bir öneme sahiptir. Sosyalist dönüşüm görevini devlet, eşitsizliği —yani bir azınlığın maddi ayrıcalıklarını— baskı yöntemleri ile savunma zorunda olduğu ölçüde, burjuvazisiz bile olsa "burjuva" devleti olarak kalır. Bu sözcükler ne bir övgüyü ne de bir suçlamayı içermektedir; yalnızca eşyaya gerçek adını koymaktadır.

Burjuva dağıtım kuralları, maddi gücün büyümesini hızlandırarak sosyalist amaçlara hizmet etmelidir. Ancak devlet doğrudan doğruya ve en başından itibaren ikili bir karaktere bürünür: üretim araçlarında toplumsal mülkiyeti savunduğu ölçüde sosyalist; yaşam gereçlerinin kapitalist değer önlemleriyle dağıtıldığı ve bundan doğan tüm sonuçlar ölçüsünde burjuva. Böylesine çelişkili bir nitelendirme dogmatikleri ve skolastikleri dehşete düşürebilir; onlara taziyelerimizi sunmaktan başka bir şey yapamayız.

İşçi devletinin nihai fizyonomisi, içindeki burjuva ve sosyalist eğilimlerinin, değişen ilişkileri ile belirlenmelidir. Sonuncunun zaferi, *ipso facto*, jandarmanın nihai olarak ortadan kalkmasına işaret etmelidir, yani, kendi kendini yöneten bir toplum içinde devletin erimesine. Yalnızca bundan bile Sovyet bürokratizmi sorununun, gerek kendi başına, gerekse araz olarak ne denli ölçülmez bir önem taşıdığı yeterince açıklık kazanmaktadır.

Tüm zihinsel tabiatıyla uyumlu olarak Lenin'in, Marks'ın kavrayışına son derece keskinleştirilmiş bir ifade vermesindendir ki o, çözümlemesini sonuna kadar götürmeyi kendisi başarmamış da olsa, ilerdeki zorlukların, bu arada kendininkilerin de, kaynağını açıklayabilmiştir. "Burjuvazisiz bir burjuva devleti" hakiki Sovyet demokrasisi ile tutarsızlığını kanıtlamıştır. Devletin ikili görevinin, yapısını etkilememesine olanak yoktu. Teorinin önceden açıklıkla göremediği şeyi deneyim ortaya koydu. Toplumsallaştırılmış mülkiyeti burjuva karşı-devrimine karşı korumak için "silahlı işçilerin devleti" tam olarak yeterli idiyse bile, tüketim düzeyinde eşitsizlikleri düzenlemek çok değişik bir konuydu. Mülkten yoksun bırakılanların onu yaratmak ve korumak için bir eğilimi yoktur. Çoğunluk, azınlığın ayrıcalıklarını kendisine sorun edinemez. "Burjuva hukuku"nun korunması için işçi devleti, "burjuva" tipi bir araç yaratmak zorunda kaldı, kısacası yeni bir üniforma ile bile olsa bildiğimiz jandarma.

Böylelikle Bolşevik programı ile Sovyet gerçeği arasındaki temel çelişkiyi anlamak yolunda ilk adımı atmış oluyoruz. Eğer devlet ölüp gitmiyor, aksine giderek daha da despotlaşıyorsa, eğer işçi sınıfının tam yetkili elçileri bürokratikleşiyorsa ve bürokrasi yeni toplumun üzerine yükseliyorsa, bunun sebebi geçmişten devralınan psikolojik kalıntılar, vb. gibi ikincil nedenler değil, sahici eşitliği garanti altına almak olanaksız olduğu sürece ayrıcalıklı bir azınlığı doğurmak ve desteklemek için varolan katı gerekliliktir.

Kapitalist ülkelerdeki işçi hareketini boğan bürokratizm eğilimleri, bir proleter devriminden sonra bile her yerde kendilerini gösterecektir. Ama son derece açıktır ki, devrimden çıkan toplum yoksul olduğu ölçüde, bu "yasa"nın ifadesi de daha kat'i ve çıplak olacak, bürokratizmin benimsediği biçimler kabalaşacak ve sosyalist gelişme için daha tehlikeli hale gelecektir. Sovyet devletinin yalnızca sönümlenmesi değil, kendisini bürokratik asalaktan kurtarması da engellenmektedir ve üstelik Stalin'in çıplak polis doktrininin beyan ettiği gibi, eski hakim sınıfların "kalıntıları" tarafından değil, çünkü bu kalıntılar kendi başlarına güçsüzdürler. Engelleyenler çok daha

güçlü faktörlerdir, maddi yokluk gibi, kültürel gerilik ve bunlardan doğan “burjuva hukuku”nun egemenliği gibi her insana doğrudan ve sipsivri dokunan kişisel varlığını güvence altına alma uğraşdır.

4. “Genelleşmiş Yokluk” ve Jandarma.

Komünist Manifesto'dan iki yıl önce genç Marks şöyle yazıyordu: “Üretim güçlerinin gelişmesi (Komünizmin) kesinlikle zorunlu pratik temelidir çünkü onsuz, yokluk genelleşecek ve yoklukla birlikte gereksinmeler için girişilen kavga yeniden başlayacaktır ki bunun anlamı tüm eski pisliklerin yeniden su yüzüne çıkması zorunluluğudur.” Bu düşüncesini Marks hiç bir zaman geliştirmede ve nedeni hiç rastlantısal değildi: Geri bir ülkede proleter devrimin gerçekleşebileceğini hiçbir zaman tahmin etmedi. Lenin de bunun üzerinde durmadı ve bu da rastlantısal değildi: O da Sovyet devletinin bu kadar uzun bir süre tecrit edilmiş kalacağını tahmin etmedi. Gene de alıntı, Marks'tan bir soyutlamaya varma ve karşıtından çıkarsama yoluyla, Sovyet rejiminin tamamen somut sıkıntılarına ve hastalıklarına vazgeçilmez bir anahtar sunmaktadır. Emperyalist ve iç savaş yıkıntılarıyla körüklenen yoksulluğun tarihsel temeli üzerinde, “bireysel varoluş kavgası”, burjuvazinin devrilmesinden hemen soraki gün ortadan kalkmamak bir yana, bu olayı izleyen yıllarda da azalmamış, tam tersine zaman zaman duyulmadık canavarlıklara bürünmüştür. Ülkenin belli kesimlerinde iki kez yamyamlık noktasına varıldığını hatırlatmamıza bilmem gerek var mıdır?

Çarlık Rusya'sını Batı'dan ayıran mesafe ancak şimdi gerçekten takdir edilebilir. En müsait koşullarda —yani iç rahatsızlıkların ve dış felaketlerin yokluğunda— Sovyetler Birliği, kapitalist uygarlığın ilk doğan uluslarının yüzyıllar harcayarak edindiği o ekonomik ve eğitimsel kazanımlara ulaşmak için daha birçok beş-yıllık dönem isteyecektir. *Sosyalizm öncesi* sorunların çözülmesi için *sosyalist* yöntemlerin uygulanması: işte Sovyetler Birliği'nin gündemindeki ekonomik ve kültürel işlerin özü budur.

Hiç kuşkusuz Sovyetler Birliği şu anda bile Marks'ın yaşadığı

çağda en ileri durumda olan ülkelerdeki üretim güçlerini aşmıştır. Ama ilk önce, iki rejim arasındaki tarihsel rekabette, sorun o kadar mutlak düzeylerle değil, göreceli düzeylerle ilgilidir; Sovyet ekonomisinin karşısında Hitler'in, Baldwin'in ve Roosevelt'in kapitalizmi vardır, Bismarck'ın, Palmerston'un ya da Abraham Lincoln'un değil. İkinci-si, insan taleplerinin kapsamı, dünya teknolojisinin gelişmesiyle temelli değişmektedir. Marks'ın çağdaşlarının otomobilden, radyodan, sinemadan, uçaklardan haberi yoktu. Ancak bunlardan özgürce yararlanılmadığı yerlerde bir sosyalist toplum düşünülemez.

Marks'ın terimini kullanacak olursak, "Komünizmin en alt aşaması", en ileri kapitalizmin yaklaşmakta olduğu düzeyde başlar. Önemizdeki Sovyet beş yıllık planının gerçek programı ise "Avrupa ve Amerika'ya yetişmek"tir. Sovyetler Birliği'nin uçsuz bucaksız topraklarında bir otoyol ve asfalt şebekesi inşa etmek, Amerika'dan otomobil fabrikaları alıp aynılarını burada kurmaya ya da hatta onların teknolojisini edinmeye göre çok daha fazla zaman ve malzeme gerektirecektir. Her sovyet vatandaşı istediği yönde gitmek için bir otomobil kullanma, hiç sıkıntı çekmeden yol üzerinde benzin deposunu doldurma olanağı vermek için kaç yıl gereklidir? Barbar toplumda yolcu ve yaya iki sınıf oluşturunuyordu. Otomobil de toplumu en az binek atı kadar ayırıştırır. Mütevazı bir "Ford" bile bir azınlığın ayrıcalığı olduğu sürece, burjuva toplumuna özgü tüm ilişkiler ve alışkanlıklar sürdürülür. Ve onlarla birlikte de eşitsizliğin koruyucusu, devlet kalır.

Tamamen Marks'ın proletarya diktatörlüğü teorisine dayanan Lenin, daha önce de söylediğimiz gibi, ne bu soruya ayırdığı başlıca çalışmasında (Devlet ve Devrim) ne de parti programında, ülkenin ekonomik geriliği ve tecrit edilmişliğinden devletin niteliğine ilişkin tüm gerekli sonuçları çıkarmayı başaramadı. Bürokratizmin yeniden canlanmasını, yığınların yönetime aşına olmayışları ve savaş sonucu ortaya çıkan özel zorluklarla açıklayan program, "bürokratik çarpıklıklar"ı aşmak için siyasal önlemler önermekle yetinmektedir: Tüm tam yetkili elçiler için seçim ve her an geri çağırılma, maddi ayrıcalıkların kaldırılması, kitleler tarafından aktif denetim, vb. Bu yol üzerinde bir

yerde bürokratin patron olmaktan çıkıp, basit ve dahası, geçici bir teknik temsilci olacağı ve devletin de giderek, sessiz sedasız sahneden çekileceği varsayılmıştı.

Yaklaşan sıkıntıların böylesine apaçık azımsanması, programın tamamen uluslararası bir perspektif üzerine dayandırılma olgusu ile açıklanmaktadır. “Rusya’da Ekim devrimi proletarya diktatörlüğünü gerçekleştirmiştir ...Dünya proletaryası komünist devrimi çağı başlamıştır.” Bunlar programın giriş satırlarıydı. Bu satırların yazarları yalnızca “tek ülkede sosyalizm” -o zamanlar bu fikir hiç kimsenin, hele hele Stalin’in aklına gelmemişti- inşa etmek gibi bir amacı benimsememiş olmakla kalmayıp, yirmi yıl gibi bir süre ileri kapitalizmin çoktan çözmüş bulunduğu ekonomik ve kültürel sorunları tek başına çözmeye mecbur kalırsa, Sovyet devletinin nasıl bir karaktere bürüneceği sorusuna da değinmediler.

Savaşın sonraki devrimci buhran Avrupa’da sosyalizmin zaferine yol açmadı. Sosyal demokratlar burjuvazinin imdadına koştu. Lenin ve arkadaşlarına kısa bir “soluklanma nöbeti” gibi görünen o dönem, koskoca bir tarihsel kesite uzandı. Sovyetler Birliği’nin çelişkili toplumsal yapısı ve devletin ultra-bürokratik karakteri, aynı zamanda kapitalist ülkelerde faşizme ve faşizm öncesi gericiliğe de yol açan bu yegane ve “beklenmedik” tarihsel duraklamanın dolaysız sonuçlarıdır.

Bürokratizmden arınmış bir devlet yaratmak için ilk girişim, kitlelerin kendi kendilerini yönetmeye aşına olmamalarının, sosyalizme kendilerini adanmış işçilerin yokluğunun, vb. pençesine düştükten sonra hemen yakınlarındaki bu sıkıntıların ardından kısa zamanda daha önemlileriyle karşılaştı. Parti programında yer alan devletin “muhasabe ve denetim” işlevlerine indirgenmesi ve zorlama işlevinin sürekli daralması talebi, en azından göreceli bir genel hoşnutsuzluk koşulları varsayıyordu. Bu gerekli koşul ise eksikti. Batı’dan hiçbir yardım gelmedi. Varlıkları savunma için, sanayi için, teknoloji ve bilim için gerekli olan ayrıcalıklı grupları barındırmak gündeme geldiği zaman, demokratik Sovyetlerin gücünün engelleyici, hatta dayanılmaz oldu-

ğu kanıtlandı. Kesinlikle “sosyalistçe” olmayan ve on kişiden alınanı bir kişiye veren bu işleyiş içinden dağıtımda ihtisaslaşmış güçlü bir kast berraklaştı ve gelişti.

Ama nasıl ve neden oldu da yakın geçmişteki devasa ekonomik başarılar eşitsizliğin yumuşamasına değil, tam tersine keskinleşmesine ve aynı zamanda bürokratizmin daha da yayılarak bir “çarlık” olmaktan çıkıp artık bir yönetim sistemi haline gelmesine yol açtı? Bu soruyu yanıtlamaya girişmeden önce, Sovyet bürokrasisinin yetkili liderlerinin kendi rejimlerini nasıl gördüklerine bakalım.

5. “Sosyalizmin Tam Zaferi” ve “Diktatörlüğün Perçinlenmesi”.

Son yıllarda Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin “tam zaferi”ne ilişkin birçok beyanatta bulunuldu; “bir sınıf olarak kulakların ortadan kaldırılması” bağlamında özellikle kategorik biçimler alan beyanatlar. 30 Ocak 1931’de Stalin’in bir konuşmasını yorumlayan *Pravda* şöyle diyordu. “İkinci beş yıllık dönemde, ekonomimizdeki kapitalist öğelerin *son kalıntıları* ortadan kaldırılacaktır.” (Vurgu bizimdir.) Bu perspektifin bakış açısından, aynı dönemde devletin de kesin bir biçimde ortadan kalkması gerekir çünkü kapitalizmin “son kalıntıları” ortadan kalktığı yerde devletin işi yoktur. Bu konuda Bolşevik parti programı “Toplumsal sınıflara bölünmüşlüğü ve *onunla birlikte* tüm devlet gücü tamamen ortadan kalkmadıkça, her devletin sınıf karakterine sahip olmasının kaçınılmazlığını, Sovyet iktidarı açıkça kabul eder” demektedir. Ama bazı Moskova kuramcıları, kapitalizmin “son kalıntıları”nın ortadan kaldırılması sözüne inanıp, temkinsiz davranarak devletin ortadan kalkması yolunda bir çıkarsama yapınca, bürokrasi hemen bu teorileri “karşı devrimci” ilan etmiştir.

Bürokrasinin teorik yanlışı nerede yatmaktadır, temel çıkış noktasında mı yoksa sonuçlarında mı? Hem birinde, hem ötekinde, ilk “tam zafer” beyanatlarına Sol Muhalefet şu cevabı vermişti: Olgunlaşmamış, çelişkili ve tarımda hâlâ çok istikrarsız olan toplumsal-hu-

kuksal ilişki biçimleriyle kendinizi kısıtlamamalı, temel kriter olan üretim güçleri düzeyinden soyutlama yapmamalısınız. Teknik düzeyin yüksekliğine bağımlı olarak hukuksal biçimlerin kendilerinin özünde değişik toplumsal içeriği vardır. “Hukuk hiç bir zaman ekonomik yapıdan ve onun koşullandırdığı kültürel düzeyden üstün olamaz.” (Marks) Amerikan teknolojisinin en modern kazanımlarının ekonominin tüm kollarına yerleştirildiği bir temel üzerinde yer alacak Sovyet mülkiyet biçimleri: bu gerçekten sosyalizmin ilk aşaması olurdu. Düşük emek üretkenliğiyle Sovyet biçimleri yalnızca, tarihin henüz kaderini nihai olarak tartmadığı bir geçiş rejimi anlamını taşır.

“Olur rezalet mi?” diye yazdık 1932 Mart’ında. “Ülke kıtlıktan kurtulamamaktadır. Erzak ulaşımı ikide birde aksamaktadır. Çocuklar süten yoksundur. Ama resmi kahinler beyan ederler ki “Ülke sosyalizm dönemine girmiştir!” Sosyalizmin adından daha çirkin bir taviz vermek mümkün olabilir mi? İktidardaki Sovyet çevrelerinin şu anda ünlü bir yazarı olan Karl Radek liberal Alman gazetesi *Berliner Tageblatt*’ın Sovyetler Birliği’ne ayrılan özel bir sayısında (Mayıs 1932) ölümsüzlüğü hakeden şu kelimelerle bu sözleri anlatıyordu: “Süt, sosyalizmin değil, ineklerin ürünüdür ve halk yığınlarının maddi durumlarında herhangi bir hatırı sayılır yükselme olmaksızın bir ülkenin bir süre için daha yüksek bir gelişkinlik düzeyine yükselebileceğini anlamamak için sizin gerçekten sosyalizmi, ırmaklarından süt akan bir ülke hayaliyle karıştırıyor olmanız gerekir.” Bu satırların yazıldığı sırada korkunç bir kıtlık ülkeyi kasıp kavuruyordu.

Sosyalizm, insan gereksinmelerinin en iyi karşılanması amacıyla yönelik bir planlı üretim yapısıdır. Eğer inekler toplumsallaştırılmışsa ama sayıları çok azsa, ya da sağılacak çok az sütleri varsa, o zaman yetersiz süt arzından dolayı çatışmalar ortaya çıkar —kentle kır arasında, kolektiflerle, köylü bireyler arasında, proletaryanın farklı tabakaları arasında, tüm çalışan yığınlarla bürokrasi arasında çatışmalar. Aslında sığırların toplumsallaştırılmasıydı ki bunların köylüler tarafından kitle halinde kıyımlarına yol açtı. Yokluğun yarattığı toplumsal çatışmalar da kendi hesaplarına “tüm eski pisliklerin” yeniden ortaya

çıkmasına yol açabilirler. Bizim cevabımız özünde buydu.

20 Ağustos 1935 tarihli bir kararı ile Komünist Enternasyonal'in 7. Kongresi, ulusallaştırılmış sanayilerin başarılarının tamamında, kollektifleşmenin kazanımlarında, kapitalist öğelerin sökülüp atılmasında ve kulakların bir sınıf olarak ortadan kaldırılmasında "Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin nihai ve geriye dönüşsüz zaferine ve proletarya diktatörlüğü devletinin her yönden perçinleştirilmesine ulaşılmış" olduğunu ciddiyetle iddia ediyordu. Tüm kategorik havasına karşın Komünist Enternasyonal'in bu ifadesi tamamen kendi kendisiyle çelişkilidir. Eğer sosyalizm, ilkede değil, yaşayan bir toplumsal rejim olarak "nihai ve dönüşsüz" zafere ulaşmışsa, o zaman diktatörlüğünün yeniden "perçinlenmesi" apaçık saçmalaktır. Ve tersine eğer, diktatörlüğün perçinlenmesi rejimin gerçek taleplerinden kaynaklanmaktaysa, bunun anlamı sosyalizmin zaferinin hâlâ çok uzaklarda olduğudur. Yalnızca bir Marksist değil, herhangi bir gerçekçi siyasal düşünürün anlaması gerekir ki diktatörlüğün "perçinlenmesi" gereğinin ta kendisi —yani hükümet baskısı— sınıfsız bir ahenge değil, yeni toplumsal karşıtlıkların büyümesine tanıklık etmektedir. Bütün bunların altında ne yatmaktadır? Emegün düşük üretkenliği sonucu yaşayabilme araçlarının yokluğu.

Bir zamanlar Lenin sosyalizmi "Sovyet iktidarı artı elektrifikasyon" olarak nitelemişti. Tek yanlılığının nedeni zamanın propaganda kaygıları olan o vecize, asgari bir başlangıç noktası olarak en azından kapitalist eletrifikasyon düzeyini varsayıyordu. Halihazırda Sovyetler Birliği'nde kişi başına düşen elektrik enerjisi, ileri ülkelerdeki- nin üçte biridir. Bu arada Sovyetlerin yığınlardan bağımsız olan bir siyasal mekanizma yarattığını düşünecek olursanız, Komünist Enternasyonal'in sosyalizmin, *bürokratik güç artı kapitalist elektrifikasyonun üçte biri* olduğundan başka beyan edecek bir şeyi kalmamaktadır. Böyle bir tanımlamanın fotografik doğruluğu olacaktır ancak sosyalizm için bu pek yeterli değildir! 1935 Kasım'ında, Stahanovistlere yaptığı bir konuşmada, konferansın ampirik amaçlarına itaat eden Stalin beklenmedik bir bildiride bulundu: "Neden sosyalizm kapita-

list ekonomik sistemi *fethedebilsin*, *fethetmeli* olsun ve zorunlu olarak *fethedecek* olsun? Çünkü daha yüksek bir emek verimliliği sağlayabilir." Sırası gelmişken, aynı soru üzerine üç ay önce Komünist Enternasyonal'in benimsediği kararı ve kendisinin sık sık tekrarladığı beyanatlarını reddeden Stalin burada sosyalizmin "zaferi"nden gelecek zamanda söz etmektedir. Diyor ki, sosyalizm kapitalist sistemi, onun emek üretkenliğini geçtiği zaman fethedecektir. Gördüğümüz gibi bir andan ana yalnızca fiillerin zamanı değil, toplumsal kriterler de değişmektedir. Sovyet vatandaşının "genel çizgi"ye ayak uydurması kuşkusuz kolay değildir.

Nihayet 1 Mart 1936'da Roy Howard ile yaptığı bir konuşma sırasında Stalin Sovyet rejimi için yeni bir tanım getirdi: "Yarattığımız toplumsal örgüt Sovyet sosyalist örgütü olarak adlandırılabilir, henüz tamamen bitirilmiş değildir ancak kökünde toplumun sosyalist bir örgütlenmesidir." Bilhassa bulanık olan bu tanımda ne kadar sözcük varsa hemen hemen o kadar da çelişki vardır. Toplumsal örgüt "Sovyet sosyalist" olarak adlandırılmaktadır ama Sovyetler bir devlet biçimidir ve sosyalizm bir toplumsal rejimdir. Bu adlandırmalar yalnızca eş olmamakla kalmayıp, bizim ilğimiz açısından, uzlaşmaz karşıtlardır da. Toplumsal örgütlenme sosyalist olduğu ölçüde, Sovyetler, inşaat bittikten sonra sökülen iskeleler gibi ortalıktan kalkmalıdır. Stalin bir düzeltme getiriyor: Sosyalizm "henüz tamamen bitirilmiş değildir". "Tamamen değil" ne anlam taşıyor. Yüzde 5 mi, yoksa yüzde 75 mi? Bunu bize söylemiyorlar, tıpkı "kökünde sosyalist" olan bir toplum örgütlenmesinden ne kastettiklerini söylemedikleri gibi. Mülkiyet biçimleri mi demek istiyorlar yoksa teknoloji mi? Halbuki tanımdaki sisin ta kendisi, 1931-35 yıllarının çok daha kategorik formülasyonundan bir gerilemeyi ima etmektedir. Aynı yolda atılacak bir adım daha, her toplumsal örgütün "kökü"nü üretim güçlerinin oluşturduğunu, ve Sovyet kökünün sosyalist gövde ve onun yapraklarını, insan refahını, taşımak için yeterince kuvvetli olmadığını kabul etmek olacaktır.

IV. Emeğin Üretkenliği Mücadelesi

I. Para ve Plan.

Devletin kesitinde Sovyet rejimini incelemeye çalıştık. Benzer bir incelemeyi para kesitinde de yapabiliriz. Bu iki sorun, devlet ve para, birçok ortak özelliklere sahiptir, çünkü her ikisi de son çözümlemede kendilerini sorunların sorununa indirgerler: Emeğin üretkenliği. Para zorlaması gibi devlet zorlaması da, dışlarının arasında tuttuğu koskoca bir bıçakla devleti, fetişlerin en tehlikelisini, bu fetişleri korumaya memur ettikten sonra insanın insanla olan ilişkilerini dinsel ya da laik fetişlerin dışında bir biçimde tanımlamaktan aciz olan sınıflı toplumun bir mirasıdır. Komünist toplumda devlet ve para ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla bunların giderek yok olması sosyalizm ile başlamalıdır. Sosyalizmin fiili zaferinden ancak devletin yarı devlete dönüştüğü ve paranın sihirli gücünü yitirmeye başladığı tarihsel anda söz edebileceğiz. Bunun anlamı, kendisini kapitalist fetişlerden kurtaran sosyalizmin, insanlar arasında daha berrak, özgür ve değerli ilişkiler yaratmaya başladığı olacaktır.

Paranın “kaldırılması”, ücretlerin “kaldırılması”, devlet ve ailenin “tasfiyesi” gibi karakteristik olarak anarşist talepler, ancak mekanik düşünce modelleri olarak ilginçtir. Para keyfi bir biçimde “kaldırılamaz”, ya da devlet ve eski aile “tasfiye” edilemez. Bunların tarihsel misyonlarını tamamlayıp, buharlaşmaları ve düşmeleri lazımdır. Para fetişizmine ölümcül darbe, ancak toplumsal servetin sürekli artarak biz çift ayaklı hayvanlara her fazla emek dakikasına karşı aldığımız sefil tavır ve payımıza düşen karnenin miktarı hakkındaki küçültücü korkumuzu unutturduğu zaman, o sahneden indirilecektir. Mutluluk getirme ve insanları toz toprak içinde çiğneme yeteneğini yitirdikten sonra para, istatistikçilerin kolaylığı ve planlama amaçla-

rı için sadece bir muhasebe makbuzuna dönüşecektir. Daha da uzak bir gelecekte belki bu makbuzlara da gerek duyulmayacaktır. Ama bu sorunu, tamamen bizden çok daha zeki olan geleceğe bırakabiliriz.

Üretim araçlarının ve kredinin ulusallaştırılması, iç ticaretin kooperatifleştirilmesi ya da devletleştirilmesi, dış ticarette tekel, tarımın kollektifleştirilmesi, kalıtım yasası, kişisel para birikimine sıkı sınırlamalar getirmekte ve onun özel sermayeye (tefeci, ticari ve sanayi) dönüşmesini engellemektedir. Ancak paranın bu işlevleri ki sömürü ile sımsıkı bağlıdır, proletarya devriminin başında tasfiye edilmekte, düzeltilmiş bir biçimde devlete, evrensel tüccar, kredi kaynağı ve sanayiciye aktarılmaktadır. Aynı zamanda da paranın daha elementer işlevleri, *bir değer ölçütü, bir değişim aracı ve bir ödeme zemini* olması yalnız korunmakla kalmayıp, kapitalizm altında olduğundan daha kapsamlı bir eylem alanı kazanmaktadır.

İdari planlama gücünü yeter ölçüde sergilemiştik —ama onunla birlikte gücünün sınırlarını da. *A priori* bir ekonomik plan— özellikle 170 milyon nüfuslu ve kent ile kırsal arasında derin çelişkileri bulunan geri bir ülkede, değişmez bir mukaddes kitap değil, yerine getirilme süreci içinde doğrulanması ve yeniden inşası zorunlu olan bir çalışma faraziyesidir. Gerçekten de bir kural koyabiliriz: Bir idari iş ne denli “kusursuz” yerine getirilirse, ekonomik liderlik o denli kötüdür. Planların düzenlenmesi ve uygulanması için iki kaldıraca gereksinme vardır: İlgili kitlelerin kendilerinin liderliğe katılımı biçiminde siyasal kaldırıcı ki sovyet demokrasisi olmaksızın düşünülemez bir şeydir; ve bir evrensel eşitin yardımıyla *a priori* hesapların gerçek sınanması biçiminde bir parasal kaldırıcı ki istikrarlı bir para sistemi olmaksızın düşünülemez bir şeydir.

Sovyet ekonomisinde paranın rolü yalnız bitmemiş değil, dediğimiz gibi, daha önünde uzun bir gelişme süresi bulunan bir roldür. Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki geçici dönem bir bütün olarak ele alındığında ticaretin kısılması değil, tam tersine olağanüstü artması anlamını taşır. Sanayinin tüm kolları kendilerini dönüştürür ve büyür. Yenileri sürekli olarak ortaya çıkar ve birbirleriyle olan ilişkileri-

ni gerek nitel gerek nicel olarak tanımlamaya zorlanır. Tüketici köy ekonomisinin ve onunla birlikte kapalı aile yaşamının tasfiyesi, daha önce köylünün bahçesi ya da özel barınağı sınırları içinde harcanan tüm emek enerjisinin toplumsal alışveriş ve *ipso facto* para dolaşımı düzeyine aktarılması anlamını taşır. Tarihte ilk kez tüm ürünler ve hizmetler birbirleri karşılığında değiştirilmeye başlar.

Öte yanda, planlı sisteme üretici ve tüketicinin dolaysız kişisel çıkarları, egoizmleri katılmaksızın başarılı bir sosyalizm inşası düşünülemez —ki o da ancak hizmetinde alışlagelmiş güvenilir ve esnek araç, para, varsa meyve verebilir. Emeğin üretkenliğinin artırılması ürünlerinin kalitesinin düzeltilmesi, sanayinin tüm hücrelerine serbestçe nüfuz eden tam bir ölçüt olmaksızın ulaşılabilir şeyler değildir —yani istikrarlı bir para birimi olmaksızın. Dolayısıyla kapitalizmde olduğu gibi geçiş ekonomisinde de yegane hakiki paranın altına dayalı para olduğu açıktır. Öteki paraların tümü yalnızca bir ikamedir. Hiç kuşkusuz Sovyet devletinin elinde aynı zamanda metalar yığını ve para basmak için makineler bulunmaktadır. Ancak bu, durumu değiştirmez. Meta fiyatları düzeyinde idari manipölasyonlar, ne iç ne de dış ticaret için en küçük ölçüde bile istikrarlı bir para birimi yaratmaz, ya da onun yerini tutmaz. Bağımsız bir temelden -yani altın dayanağından- yoksun olan Sovyetler Birliği para sistemi, birçok kapitalist ülkenin para sistemi gibi, zorunlu olarak kapalı bir karaktere sahiptir. Dünya pazarı için ruble diye bir şey yoktur. Eğer Sovyetler Birliği bu para sisteminin ters yönlerine Almanya ya da İtalya'dan daha kolaylıkla katlanabiliyorsa, bunun nedeni yalnızca kısmen dış ticaretteki tekeldir. Başlıca nedeni ise ülkedeki doğal zenginliklerdir. Otarşi pençesinde boğulmayı önleyen yalnızca budur. Ancak başarılması gereken tarihsel iş yalnızca boğulmaktan kaçınmak değil, dünya pazarının en yüksek kazanımlarıyla yüz yüze gelerek, en çok zaman tasarrufunu ve dolayısıyla en yüksek kültür açılımını garanti edecek akılcı ve güçlü bir ekonomi yaratmaktır.

Sürekli teknik devrimler ve büyük çapta deneyimlerden geçmekte olan Sovyet ekonomisinin dinamiği, herhangi bir devamlı sınanmadan başka istikrarlı bir değer ölçütü aracılığına da gereksinme gös-

termektedir. Eğer Sovyet ekonomisi altın rubleye sahip olsaydı, teorik olarak en küçük bir kuşku bile olamaz ki beş yıllık plan şimdikilerden karşılaştırılmaz derecede daha olumlu sonuçlanırdı. Elbette olmayan birşey üzerine varsayımda bulunmayız. Ama zorunluluk fazilete dönüştürülmemelidir, çünkü o zaman fazladan ekonomik yanlışlıklara ve kayıplara yol açılacaktır.

2. “Sosyalist” Enflasyon.

Sovyet para biriminin tarihi yalnızca bir ekonomik sıkıntılar, başarı ve yenilgiler tarihi değil, aynı zamanda bürokratik düşüncedeki zigzagların tarihidir de.

NEP'e geçişle bağlantılı olarak 1922-24 yıllarında rublenin restorasyonu, tüketim nesnelerinin dağıtımında “burjuva hukuk normlarının” restorasyonu ile dolaysız bir biçimde kenetliydi. Hali vakti yerinde çiftçiye yönelik sürdüğü müddetçe, şervonetz hükümetin kaygısıydı. Beş yıllık planın ilk döneminde ise, tersine, enflasyonun tüm vanaları açılmıştı. 1925 başlarındaki 0.7 milyar rublelik tedavüldeki toplam para 1928 başlarında görece olarak mütevazı bir toplam olan 1.7 milyara çıkmıştı ki savaş arifesinde Çarlık Rusya'sında dolaşan kağıt para miktarı aşağı yukarı bu kadardı —ancak, tabii bu kez eski madeni dayanağından yoksundu. İzleyen yıllardaki enflasyon eğrisi aşağıdaki hummalı dizide görülmektedir: 2.0-2.8-4.3-5.5-8.4! Son 8.4 milyar ruble 1933 başlarında ulaşılan miktardır. Bunlardan sonraki yıllar, yeniden düşme ve gerileme yılları olmuştur: 6.9-7.7-7.9 milyar (1935). Resmi kurda 1924 yılında 13 frank olan ruble, 1935 Kasım ayında 3 franka düşürülmüştü; yani değerinin dörtte birinin altına ya da hemen hemen savaş sonucu olarak Fransız frankının düştüğü oranda. Her iki parite, hem eskisi hem yenisi, koşullu bir karaktere sahiptir; dünya fiyatlarına göre rublenin alım gücü şu anda 1.5 frankı zor bulmaktadır. Gene de devalüasyon çizgisi, Sovyet kurunun 1934 yılına kadar ne denli cehennemi bir hızla yokuş aşağı kaymakta olduğunu göstermektedir.

Ekonomik maceracılığının bütün hızıyla Stalin NEP'i —yani pazar ilişkilerini— “cehennemin dibine” göndermeyi vaadediyordu. 1918'de olduğu gibi, tüm basın, dış simgesini yiyecek kartlarının oluşturduğu, “doğrudan sosyalist dağıtım”ın tüccar satışlarının nihai olarak yerini aldığı üzerine yazılar yazıyordu. Aynı zamanda da enflasyon, Sovyet sistemi ile tutarsız bir olgu olarak kategorik bir biçimde reddediliyordu. “Sovyet kurunun istikrarı” diyordu Stalin 1933 yılında, “öncelikle devletin elinde bulunan ve sabit fiyatlarla dolaşıma sokulan metaların sonsuz çokluğuyla garanti edilmiştir.” Bu esraren-giz özdeyiş ne geliştirilmiş ne de açıklığa kavuşturulmuş olmasına karşın (aslında kısmen bu yüzden) Sovyet para teorisinin temel yasalarından biri haline geldi; ya da daha doğrusu, reddettiği enflasyonun ta kendisinin. O zamandan sonra şervonetz'in evrensel bir eşitlik değil, “sonsuz” sayıdaki metaların yalnızca bir gölgesi olduğu kanıtlandı. Ve tüm gölgeler gibi o da uzayıp kısalma hakkına sahipti. Eğer bu rahatlatıcı doktrinin herhangi bir anlamı var idiyse o da şuydu: Sovyet parası para olmaktan çıkmıştır; artık bir değer ölçütü olarak hizmet etmemektedir; “sabit fiyatlar” devlet gücü ile ifade edilmektedir; şervonetz, planlı ekonominin alışlagelmiş bir etiketidir; yani evrensel bir dağıtım kartıdır. Tek kelimeyle sosyalizm “nihai ve dönüşsüz” bir biçimde muzaffer olmuştur.

Askeri komünizm döneminin en ütöpik görüşleri böylelikle yeni bir ekonomik temel üzerinde geri getirilmişti —biraz daha yüksek, doğru, ama ne yazık ki, gene de para dolaşımını tasfiye etmek için yetersiz. İktidar çevreleri, planlı ekonomide enflasyondan korkulamayacağı fikrine tümüyle kapılmışlardı. Bunun aşağı yukarı anlamı, eğer pusulanız varsa, su alan bir gemide tehlike olmadığıdır. Gerçekte ise, kaçınılmaz olarak bir kredi enflasyonu yaratacak olan para enflasyonu, gerçek rakamlar yerine yalancı rakamlar konması sonucunu doğurmakta ve planlı ekonomiyi içinden kemirmektedir.

Enflasyonun, çalışan yığınlar üzerine korkunç bir vergi yüklediğini söylemeye gerek yoktur. Bunun sosyalizme sağladığı yararlar ise şüpheli olmaktan da ötedir. Kuşkusuz sanayi, hızlı büyümesini sür-

dürmüştür ama devasa kuruluşun ekonomik etkinliği, istatistiksel olarak tahmin ediliyordu, ekonomik olarak değil. Rubleyi buyruğu altına alan; yani nüfusun değişik tabakalarında ve ekonominin değişik sektörlerinde ona çeşitli keyfi alım güçleri veren bürokrasi, kendi kendisini, başarılarını ve başarısızlıklarını nesnel olarak ölçmek için gerekli bir araçtan yoksun bıraktı. Kağıt üzerinde “geleneksel ruble” ile birleşimler aracılığıyla üstü örtülen hatasız muhasebenin yokluğu gerçekte, kişisel ilginin azalmasına, üretkenliğin düşmesine ve daha da düşük mal kalitesine yol açtı.

İlk beş yıllık plan döneminde bu illet tehlikeli boyutlara ulaştı. 1931 Temmuz’unda Stalin, başlıca emeli sanayi mallarının üretim maliyetini düşürmek olan ünlü “altı koşul”u ile ortaya çıktı. Bu “koşullar” (emeğin bireysel verimliliğine göre ödeme, üretim maliyeti muhasebesi, vb) içerik olarak hiçbir yeniliğe sahip değildi. “Burjuva hukuk normları” NEP’in ilk başlarında öne sürülmüş, ve 1923 yılı başında partinin 12. Kongresi’nde geliştirilmişti. Anamal yatırımlarının azalan verimliliğinin etkisiyle Stalin bunları ancak 1931 yılında tesa-düfen buldu. İzleyen iki yıl içinde, bu “koşullar”ın selamete ulaştırma gücünden söz etmeyen bir tek makale bile Sovyet basınında zor çıktı. Bu arada süregelen enflasyon ile onun neden olduğu hastalıklar doğal olarak tedavi edilmedi. Yıkıcı ve sabotajcılara karşı alınan şiddetli baskı önlemleri de işleri düzeltmekte daha fazla yardımcı olmadı.

“Kişisellik” uğruna ve “eşitleşmeye” karşı bir savaş —ki hedefi anonim bir “ortalama” emek ve herkes için gene “ortalama” bir ücrettir— açan bürokrasinin aynı zamanda NEP’i, ki emek gücü dahil herşeyin parayla değerlendirilmesi demektir, “cehennem dibine” gönderiyor olması şu anda nerdeyse inanılmaz bir olgu gibi görünmektedir. Bir elleriyle “burjuva kuralları”nı geri getirirken, öteki elleriyle bu kurallar altında yer alan işe yarar yegane aracı yok ediyorlardı. Ticaretin yerini “kapalı dağıtıcılar”ın alması ve fiyatlarda tam bir karmaşa sonucunda, bireysel emek ile bireysel ücret arasındaki tüm karşılıklı zorunlu olarak ortadan kalkmış ve onunla birlikte de işçinin kişisel ilgisi yok olmuştur.

Ekonomik muhasebeye, kaliteye, üretim maliyetine ve verimliliğe ilişkin en kesin talimatlar havada asılı bırakılmıştı. Bu durum, liderlerin, tüm ekonomik sıkıntıların nedeni olarak Stalin'in altı maddeli reçetesinin hiyanetle yerine getirilmemesini ilan etmelerine engel olmadı. Enflasyona yapılan en temkinli atıfları onlar devlet suçları ile bir tuttular. Benzer vicdanlılıkla, sırası geldikçe yetkililer bir yandan öğretmenleri okul sağlığı kurallarını çiğnemekle suçlarken öte yandan onların sabun yokluğundan söz etmelerini yasaklıyordu.

Şervonetz'in kaderi sorusu, Komünist partisi içinde hizip çatışmalarında belirgin bir yere sahip olmuştur. Muhalefet platformu (1927) "para biriminin koşulsuz istikrarının garanti edilmesini" istemiştir. Bu telaş izleyen yıllarda bir tema haline dönüşmüştü. Muhalefetin sürgündeki organı 1932 yılında "Enflasyon sürecini demirden bir elle durdurun ve istikrarlı bir para birimini geri getirin" diye yazdı, "anamal yatırımlarını korkusuzca kısma" pahasına olsa bile. "Kaplumbağa hızı"nın savunucuları ile süper-sanayileşmeciler geçici olarak yer değiştirmişti sanki. Pazarı "cehennemin dibine" gönderecekleri yolundaki şişinmelerine karşı, Muhalefet şu sloganı benimsemelerini tavsiye etti: "Enflasyon planlı ekonominin frengisidir."

Tarım alanında da enflasyon daha hafif sonuçlar getirmede.

Köylü politikasının hâlâ hali vakti yerinde çiftçiye yönelik olduğu dönemde, NEP'e dayalı bir temelden yola çıkan tarımda sosyalist dönüşümün, kooperatifler aracılığı ile birkaç on yıl içinde başarılabacağı varsayılıyordu. Birbirinin ardından alım, satım ve kredi işlevlerini yüklenecek olan kooperatifler uzun vadede üretimin kendisini de toplumsallaştırmalıydı. Bütünüyle alındığında bunun adına "Lenin'in kooperatif planı" deniyordu. Bildiğimiz gibi gerçek gelişme ise tamamen değişik ve neredeyse karşıt bir yol izledi —şiddet yoluyla kulaklığın kaldırılması ve toplu kolektifleşme. Aynı ekonomik işlevlerin giderek toplumsallaştırılması ve bununla birlikte yürüyecek maddi kültürel koşulların hazırlanışı hakkında hiçbir şey söylenmiyordu. Kolektifleşme, sanki tarımda komünist rejimin bir anda gerçekleşmesiymiş gibi sunuldu.

Bunun hemen ortaya çıkan sonucu yalnızca hayvanların yarısından fazlasının kıyıma uğraması değil, ondan da önemli olarak, kolektif çiftlik üyelerinin toplumsallaşmış mülke ve kendi emeklerinin sonuçlarına tamamen kayıtsızlaşmasıydı. Hükümet düzensiz bir geri çekilmeye zorlandı. Bir kez daha köylüye tavuklar, domuzlar, koyun ve sığırlar kişisel mal olarak verildi. Çiftlik topraklarına bitişik özel tarlalar verdiler onlara. Kollektifleşme filmi tersten oynatılmaya başlandı.

Böylelikle küçük, kişisel çiftçi mülkiyetini geri getiren devlet, adeta köylünün bireyci eğilimlerini parayla satın almaya çalışırcasına bir tavizi benimsedi. Kollektif çiftlikler korunmuştu; dolayısıyla ilk bakışta bu geri çekiliş ikincil bir öneme sahipmiş gibi görünebilir. Gerçekte ise önemi ne kadar vurgulansa azdır. Kollektif çiftlik aristokrasisini bir yana bırakacak olursak, ortalama köylünün günlük gereksinimleri hâlâ, kolektife katılımından çok “kendi başına” çalışmasıyla sağlanmaktadır. Kişisel girişimlerden köylünün geliri, özellikle teknik tarım da, meyve ya da hayvan yetiştiriciliğine yönelmişse, çok kere aynı köylünün kolektif ekonomi içinde kazandığının üç katını bulmaktadır. Sovyet basının kendisinin tanıklık ettiği bu olgu bir yanda on milyonlarca insan ve özellikle kadın gücünün cüce girişimlerde barbarca israf edilmesini, öte yanda ise kolektif çiftliklerde hâlâ çok düşük olan emek verimliliğini çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Büyük ölçekli kolektif tarımda standardı yükseltmek için bir kez daha köylüyle onun anladığı dilde konuşmak gerekiyordu; yani, pazarı yeniden canlandırmak ve aynı vergilerden ticarete dönmek- tek kelimeyle, Şeytan'dan zamanından önce kendisine gönderilen NEP'i geri istemek. Az çok istikrarlı para muhasebesine geçiş böylece tarımın daha fazla gelişebilmesi için gerekli koşul haline geldi.

3. Rublenin İtibarının Geri Verilmesi.

İyice bilindiği gibi, bilgelik baykuşu günbatımından sonra uçmaya başlar. Böylece, “sosyalist” para ve fiyatlar sistemi teorisi de ancak enflasyonist yanlısamaların, alacakaranlığından sonra geliştirilmiştir.

Stalin'in yukarıda belirtilen esrarengiz sözlerini geliştirirken itaatkâr profesörler öyle eksiksiz bir teori yaratmayı başardılar ki bu teoriye göre, pazar fiyatlarının tersine Sovyet fiyatlarının münhasıran planlayıcı ve yönlendirici bir karakteri vardı. Bir başka deyişle bu, ekonomik değil, idari bir kategoridir ve böylelikle de sosyalizm çıkarına insanların gelirlerini yeniden dağıtma amacına daha iyi hizmet eder. Profesörler, gerçek maliyetler bilinmeksizin bir fiyatın nasıl "yönlendirilebileceğini", ve eğer tüm fiyatlar bürokrasinin iradesini ifade ediyor da harcanan toplumsal olarak gerekli emeği ifade etmiyorsa, gerçek fiyatların nasıl tahmin edilebileceğini açıklamayı unuttular. Gerçekte, halkın gelirini yeniden dağıtmak için hükümetin elinde, vergiler, devlet bütçesi ve kredi sistemi gibi çok güçlü araçları vardır. 1936 yılı harcama bütçesine göre 37.6 milyar rublenin üstünde bir tutar doğrudan doğruya ve milyarlarca da dolaylı olarak ekonominin çeşitli dallarının finansmanına ayrılmıştı. Bütçe ve kredi mekanizması, ulusal gelirin planlı dağıtımı için tamamen yeterlidir. Fiyatlara gelince, onlar, günün gerçek ekonomik ilişkilerini dürüstçe ifade etmeye başladıkları ölçüde, sosyalizm davasına daha iyi hizmet edeceklerdir.

Tecrübe, bu konuda son sözünü söylemeyi başarmıştır. "Yönlendirici" fiyatlar gerçek hayatta, bilim adamlarının kayıtlarında olduklarından az etkileyici olmuştur. Aynı meta için değişik kategoride fiyatlar konulmuştur. Bu kategorilerdeki geniş çatlaklar arasında her türlü spekülasyona, kayırcılığa, asalaklığa ve başka pisliklere yer vardı ve bu da istisna olmaktan çok, kuraldı. Aynı zamanda da sabit fiyatların inatçı gölgesi olması gereken şervonetz gerçekten kendi gölgesinden başka bir şey olmadı.

Bir kez daha keskin bir dönüş yapmak gerekli oldu —bu kez ekonomik başarılarından doğan sıkıntıların sonucu olarak. 1935 yılı ekmek karnelerinin kaldırılması ile başladı. Ekim geldiğinde öteki yiyecek maddeleri için kartlar da tasfiye edilmişti. Ocak 1936'ya gelindiğinde genel tüketim için sanayi ürünleri kartları kaldırıldı. Kentle kırsal devletle ve birbirleriyle olan ekonomik ilişkileri para diline çevrildi. Ruble tüketim nesnelerinin nitelik ve niceliğinden başlamak üzere eko-

nomik planlar üzerindeki nüfusun etkisinin bir aracıdır. Sovyet ekonomisini herhangi başka bir yolla rasyonalize etmeye olanak yoktur.

1935 yılı Aralık ayında Devlet Planlama Komisyonu Başkanı bir bildiri yayınladı: "Bankalar ve sanayi arasında varolan karşılıklı ilişkiler sistemi revizyona tabi tutulmalı ve bankalar ciddi bir biçimde ruble denetimini gerçekleştirmelidir." Böylelikle idari plan ve idari fiyatlara ilişkin batıl itikat karaya oturuyordu. Eğer sosyalizme yaklaşmak parasal düzeyde rublenin bir dağıtım kartına yaklaşması anlamını taşıyorsa, o zaman 1935 yılı reformları sosyalizmden bir uzaklaşma olarak görülmek zorundadır. Gerçekte ise böyle bir değerlendirme kaba bir yanılgıya düşmek demektir. Kartın yerini rublenin alması yalnızca masalı reddetmek ve sosyalizmin çıkış noktasını, burjuva dağıtım yöntemlerine dönerek yaratmak gereğini açıkça kabul etmektir.

1936 Ocak ayında Merkez Yürütme Komitesi'nin bir toplantısında, Maliye Halk Komiseri bildiriyordu. "Sovyet rublesi, dünya üzerinde hiçbir para biriminin olmadığı kadar istikrarlıdır." Bu bildiriye yalnızca bir böbürlenme olarak görmek yanlış olur. Sovyetler Birliği'nin devlet bütçesi, giderlerin üstüne çıkan yıllık gelir artışı ile dengelenmektedir. Dış ticaret, her ne kadar kendi başına önemsiz olduğu su götürmezse de, aktif sayfasında bir fazla doğurmaktadır. 1926 yılında 164 milyon rubleden ibaret olan Devlet Bankası altın rezervi şimdi bir milyarı aşmıştır. Ülkedeki altın üretimi hızla artmaktadır. 1936 yılında bu sanayi kolunun dünyada ilk sırayı tuttuğu hesaplanmaktadır. Yeniden yaratılan pazarda meta dolaşımındaki artma çok hızlanmıştır. Kağıt para enflasyonu 1934 yılında fiilen durdurulmuştur. Ruble'nin belli bir stabilizasyonu için gerekli olan şeyler vardır. Bununla birlikte, Maliye Halk Komiseri'nin bildirisi, hatırı sayılır bir ölçüde şişirilmiş bir iyimserlikle açıklanmalıdır. Eğer Sovyet rublesinin sanayinin genel olarak yükselmesinde güçlü bir desteği varsa da, canevi yine de üretim maliyetinin dayanılmaz yüksekliğidir. Ruble'nin en istikrarlı para birimi olması ancak Sovyet verimliliği tüm dünyanınkinden üstün duruma geldiği andan itibaren mümkün olacaktır ki o zaman da ruble kendi ölüm döşeginin düşüncesine dalmış olacaktır.

Teknik açınsındansa rublenin parite iddiasında bulunması daha da geçersizdir. Bir milyanın üzerinde bir altın rezerviyle ülkede dolaşmakta olan banknot miktarı yaklaşık 8 milyar kadardır. Dolayısıyla karşılama oranı ancak yüzde 12.5'i bulmaktadır. Devlet Bankası'ndaki altın, bir para dayanağı olmaktan çok hâlâ hatırı sayılır ölçüde savaş amaçları için dokunulmaz bir rezerv niteliğindedir. Kuşkusuz teorik olarak Sovyetlerin daha üst bir gelişme düzeyinde, iç ekonomik planları kesinleştirmek ve yabancı ülkelerle ekonomik ilişkileri basitleştirmek için altın para birimine başvurması olanaksız değildir. Böylelikle, hayaletten vazgeçmeden önce para birimi bir kez daha saf altın pırıltısı ile parlayabilir. Ancak ne olursa olsun bu yakın geleceğin bir sorunu değildir.

Yakın bir gelecekte de altın standardına dönmenin sözü edilemez. Ancak hükümet, altın rezervini arttırma yoluyla sırf teorik bir kuvertür yüzdesini bile yükseltmeye çalıştığı ölçüde, banknot emisyonunun sınırları nesnel olarak belirlendiği ve bürokrasinin iradesine bağımlı olmadığı ölçüde, Sovyet rublesi en azından görece bir istikrar kazanabilir. Yalnızca bunun bile dev bir önemi olacaktır. İleride enflasyona kesin bir karşı çıkışla, para, her ne kadar altın standardının yararından yoksun ise de, önceki yıllarda bürokratik özelliğin ekonomide açmış olduğu çok sayıdaki derin yarayı su götürmez bir biçimde tedaviye yarayacaktır.

4: Stahanov Hareketi.

“Tüm ekonomi” diyordu Marx —ki bunun anlamı uygarlığın her aşamasında insanın doğa ile giriştiği her mücadeledir— “son çözümlemede bir zaman ekonomisi demektir.” Birincil temeline indirgendiğinde tarih, çalışma zamanında iktisat yapma kavgasından başka bir şey değildir. Sosyalizm yalnızca sömürünün ortadan kaldırılması ile haklı gösterilemezdi, topluma, kapitalizmin garantilediğinden daha üstün bir zamandan tasarruf garantilemeliydi. Bu koşul gerçekleşmediği takdirde, yalnızca sömürünün kaldırılması, ilerisi olmayan bir ti-

yatro olayından öteye geçemeyecektir. Sosyalist yöntemlerin uygulanmasında ilk tarihsel deney, onların içerdikleri büyük olasılıkları ortaya çıkarmıştır. Ama Sovyet ekonomisi hâlâ zamanı, uygarlığın o en kıymetli ham maddesini, kullanmayı öğrenmiş olmaktan çok uzaktır. Zamandan tasarrufun başlıca aracı olan ithal edilen teknoloji, hâlâ Sovyet topraklarında, kendi kapitalist anavatanı için normal olan sonuçları üretmekten geri kalmaktadır. Bu anlamda, tüm uygarlık için karar verici olarak sosyalizm, henüz muzaffer olmamıştır. Zafere ulaşabileceğini, ulaşmak zorunda olduğunu göstermiştir. Ama henüz zafere ulaşmamıştır. Aksine tüm deyişleri, cehalet ve şarlatanlık ürünüdür.

Merasim teranesinden öteki Sovyet liderlerine göre zaman zaman biraz daha bağımsızlık gösteren Molotov —adamin hakkını verelim— Ocak 1936'da Merkez Yürütme Komitesi'nin bir toplantısında şöyle diyordu: "Bizim ortalama emek verimliliğimiz... Amerika ve Avrupa'ninkinin hâlâ çok altındadır." Bu sözleri aşağı yukarı şu biçimde biraz daha doğrulaştırmak yerinde olur: Üç, beş ve hatta zaman zaman Avrupa ve Amerika'ninkinin on kat altında ve bizim mukabil üretim maliyetimiz aynı oranda yüksek olmak şartıyla. Aynı konuşmasında Molotov daha genel bir itirafta bulundu: "Bizim işçilerimizin ortalama kültür düzeyi hâlâ birçok kapitalist ülke işçisinin mukabil düzeyinin altındadır." Buna bir de ortalama yaşam standardının eklenmesi gerekir. Laf arasında sarfedilen bu ciddi sözlerin, sayısız resmi yetkilinin böbürlenmeyle dolu bildirilerini ve yabancı "dostların" ağızlarından damlayan balları nasıl acımasızca çürüttüğünü açıklamaya gerek yoktur!

Emeğin verimliliğini arttırma kavgası ve onun yanında savunma kaygısı, Sovyet Hükümeti'nin faaliyetinin temel içeriğidir. Birliğin evrimindeki çeşitli aşamalarda bu kavga çeşitli niteliklere bürünmüştür. İlk beş yıllık plan sırasında ve ikincisinin başlarında uygulanan yöntemler, "şok tugayı" yöntemleri, ajitasyona, kişisel örneğe, idari baskıya ve her türden grup özendirmelerine ve ayrıcalıklarına dayalıydı. 1931'in "altı koşul" temeli üzerinde bir nevi parça başı ödeme

getirme çabası, paranın hayali karakteri ve fiyatların değişikliği karşısında suya düştü. Ürünlerin devlet eliyle dağıtılması sistemi, emeğin farklı, esnek değerlendirilmesini, adına “prim sistemi” denilen ve özünde bürokratik kapris anlamını taşıyan bir sistemle değiştirmişti. Bol ayrıcalıklar peşinde koşulurken çok tugayları safları arasında özel nüfuza sahip artan sayıda yontucular ortaya çıktı. Uzun vadede bütün sistem kendi amaçlarına karşıt bir hale geldi.

Yalnızca kart sisteminin kaldırılması, fiyatlarda istikrarın ve birliğin başlaması, parça başı ödeme uygulaması koşulunu hazırladı. Buna dayalı olarak çok tugaycılığının yerini Stahanov hareketi denilen olay aldı. Artık çok gerçek bir anlam kazanan rublenin peşinde koşan işçiler, makineleri ile daha çok ilgilenmeye ve çalışma zamanlarını daha dikkatli kullanmaya başladılar. Stahanov hareketi büyük ölçüde emeğin yoğunlaşması ve hatta çalışma gününün uzatılmasından ibarettir. Sözüm ona “çalışmama” zamanında, Stahanovistler, tezgahlarını, aletlerini düzeltir ve hammaddelerini ayırır, tugay komutanları tugaylarına talimat verir, vb. Böylelikle 7 saatlik çalışma gününün ardından başka bir şeyi yoktur ortada.

Parça başı ödemenin sırrını bulanlar Sovyet idarecileri değildi. Bu sistem, ki görünür bir dış zorlama olmaksızın insanın iliğini söker, Marks'a göre “kapitalist üretim yöntemlerine en uygun olanıdır.” İşçiler bu yeniliğe yalnızca duygularıyla katılmamakla kalmadılar, düşünceyle de karşıladılar. Onlardan herhangi başka bir şey beklemek doğal olmazdı. Gerçekten heyecanlı sosyalistlerin Stahanov hareketine katıldıkları kuşkusuzdur. Özellikle idari düzeyde, yalnızca kariyeri ve yalancılara oranla sayılarının ne kadar fazla olduğunu söylemek zor olur. Ama işçilerin ana kitlesi yeni ödeme biçimine ruble açısından yaklaşmakta ve sık sık paranın azaldığının farkına varmak zorunda kalmaktadır.

Her ne kadar ilk bakışta Sovyet hükümetinin “sosyalizmin nihai ve dönüşsüz zaferinden” sonra parça başı ödemeye dönmesi, kapitalist ilişkilere bir geri gidiş gibi görünebilirse de, gerçekte rublenin itibarının iadesiyle ilgili olarak söylenenleri burada tekrarlamak gerek-

lidir: Soru sosyalizmden vazgeçmek sorusu değil, yalnızca kaba yanılsamaları terketme sorusudur. Ücret ödeme biçimi çok basit olarak ülkenin gerçek kaynaklarına daha iyi uyar hale getirilmiştir. “Hukuk hiçbir zaman ekonomik yapının üstünde olamaz.”

Bununla birlikte Sovyetler Birliği'ndeki iktidar tabakası henüz toplumsal bir maske olmaksızın barınamaz. Ocak 1936'da Merkez Yürütme Komitesi'ne sunduğu bir raporda, Devlet Planlama Komisyonu Başkanı Mezhlauk şöyle diyordu. “Ruble, emeğin karşılığının ödenmesinde sosyalist (!) ilkenin gerçekleşmesi için yegane gerçek araç haline gelmektedir.” Her ne kadar eski monarşi zamanında herşeye hatta umumi helalara bile, “kraliyet” sıfatı ekleniyorduyrsa da, bundan çıkarılacak anlam, işçi devletinde herşeyin otomatik olarak sosyalist olduğu değildir. Ruble, emeğin karşılığının ödenmesinde *kapitalist* ilkenin gerçekleşmesi için “yegane gerçek araç”tır, sosyalist mülkiyet biçimlerine dayalı olsa bile. Bu çelişkiye biz zaten aşinayız. Yeni “sosyalist” parça başı ödeme efsanesini kurarken Mezhlauk ekliyordu: “Sosyalizmin temel ilkesi, herkesin kendi yeteneklerine göre çalışıp, gösterdiği emeğe göre karşılık almasıdır”. Bu efendilerin teorileri kendilerine uydurmakta çekingenlik gösterdiği herhalde söylenemez! Emeğin temposu peşinde koşulan ruble ile belirlendiği zaman, insanlar güçlerini “yeteneklerine göre” sarfetmezler -yani, kaslarının sinirlerinin durumlarına göre sarfetmezler-, kendilerine tecavüz biçiminde sarfederler. Bu yöntem ancak koşullu olarak ve kesin gereklilik gösterilerek haklı bulunabilir. Onun “sosyalizmin temel ilkesi” olduğunu beyan etmek, müstehzi bir edayla, yeni ve üstün kültür fikrini, kapitalizmin iyi bilinen pisliğinde ayaklar altına almaktır.

Stalin bu yolda bir adım daha atmış, Stahanov hareketini “sosyalizmden komünizme geçiş koşullarının hazırlanması” olarak sunmuştur. Okuyucu şimdi, Sovyetler Birliği'nde idari kaygılarla kullanılan terimlere bilimsel bir tanım getirmenin ne denli önemli olabileceğini görecektir. Sosyalizm, ya da komünizmin en alt aşaması, elbette emek miktarının ve tüketim miktarının sıkı bir denetimini gerektirir, ancak ne olursa olsun, sermayenin sömürücü dehasının icat ettikle-

rinden daha insancıl denetim biçimlerine bürünür. Şimdi Sovyetler Birliği'nde yapılan ise, geri bir insan materyalinin, kapitalizmden ödünç alınan teknolojiye acımasızca monte edilmesidir. Avrupa ve Amerika standartlarına ulaşma çabası içinde, parça başı ödeme gibi klasik sömürü yöntemleri öylesine çıplak ve kaba biçimlerde uygulanmaktadır ki burjuva ülkelerindeki reformist sendikalar bile bunlara izin vermez. Sovyetler Birliği'nde işçilerin "kendileri için" çalışmakta olduğu düşüncesi yalnızca tarihsel bir perspektif içinde ve yalnızca —ilerde söyleyeceklerimize şimdiden değineceğiz— işçilerin, otokratik bir bürokrasinin vuracağı semere boyun eğmemeleri koşulu ile doğrudur. Ne olursa olsun, üretim araçlarında devlet mülkiyeti, tezeği altına dönüştürmez ve üretici güçlerin en yücesini, insanı, tüketen atelye sisteminin çevresini bir kutsallık halesi ile sarmaz. "Sosyalizmden komünizme geçiş"in hazırlanmasına gelince, o iş tam karşıt uçtan başlayacaktır —parça başı ödemenin getirilmesiyle değil, barbarlığın bir kalıntısı olarak kaldırılması ile.

Stahanov hareketinin günahlarını ve sevaplarını karşılaştırmak için henüz erkendir. Ancak yalnızca harekete değil, aynı zamanda tümüyle rejime de özgü bir takım özellikleri ayırdetmek şimdiden mümkündür. Tek tek işçilerin belli başarıları, yalnızca sosyalizme açık olanakların kanıtı olarak kuşkusuz son derece ilginçtir. Ancak bu olanaklardan, bunların tüm ekonomi ölçeğinde gerçekleşmesine uzanan yol çok uzundur. Bir üretim sürecinin bir ötekine yakından bağımlı olması, sürekli yüksek üretimin yalnızca kişisel çabalar sonucu gerçekleştirilebilmesini olanaksız kılar. Ortalama verimliliğin yükseltilmesi, üretimin gerek fabrika düzeyinde gerek işletmeler arası ilişkilerde yeniden örgütlenmesi yapılmadan başarılamaz. Dahası, milyonlarca kişinin küçük ölçüde teknik vasıf kazanmasını sağlamak, dürtüyle birkaç bin şampiyon yaratmaktan, karşılaştırılamayacak kadar zordur.

Duyduk ki liderlerin kendileri de zaman zaman Sovyet işçilerinin vasıfsızlığından yakınmaktadır. Ancak bu gerçeğin sadece yarısı ve

üstelik küçük yarısidir. Rus işçisi girişimcidir, akıllıdır ve yeteneklidir. Sovyet işçileri arasından alınacak herhangi bir yüz kişi, diyelim Amerikan sanayisinin koşullarına aktarıldığı takdirde, birkaç ay ve hatta hafta sonra, herhalde benzer bir grup Amerikan işçisinin gerisine düşmeyecektir. Sıkıntı, emeğin genel örgütlenmesinde yatmaktadır. Genel Kurul Sovyet İdari personeli, yeni üretim görevlerinin başarılması için işçiden çok daha az yeterlidir.

Yeni bir teknoloji ile parça başı ödeme, kaçınılmaz olarak şimdilerde çok düşük olan emek verimliliğinin sistematik bir biçimde yükselmesine yol açmalıdır. Ama bunun için gerekli koşulların yaratılması, idarenin kendi düzeyinin, işyerindeki ustabaşından Kremlin'deki liderlere kadar, yükseltilmesini gerektirir. Stahanov hareketi ancak çok küçük bir ölçüde bir gereği karşılamaktadır. Bürokrasi, aşamadığı engellerin üzerinden atlamak için ölümcül çaba göstermektedir. Parça başı ödeme kendisinden hemen beklenen mucizeleri başlı başına gösteremediği için, çılgın bir idari baskı, bir yanda primler ve laf kalabalıkları, öte yandan cezalar ile yardımına koşmaktadır.

Hareketin ilk adımları, teknik mühendislik personeline, direnmeye, sabotajla ve hatta bazı durumlarda Stahanovistleri öldürmekle suçlanan işçilere karşı kitlesel baskı ile simgelenmişti. Baskının şiddeti, direnişin kuvvetine tanıklık eder. Patronlar bu sözüm ona "sabotaj" olaylarını siyasal muhalefet olarak açıkladılar. Gerçekte ise çoğunlukla bunların kökü, hatırı sayılır bir bölümü bürokrasinin kendisinden kaynaklanan teknik, ekonomik ve kültürel sıkıntılardaydı.

Anlaşılan kısa sürede "sabotaj" kurulmuştu. Hoşnutsuzlar korkmuş, feraset sahibi olanlar susmuştu. Duyulmadık başarılardan söz eden telgraflar oradan oraya uçmaya başladı. Ve gerçekte, sorun tek tek öncülere ilişkin olduğu sürece, buyruklara uyan yerel yöneticiler, işlerini olağanüstü bir ileri görüşle düzenlediler, her ne kadar madenlerdeki ya da topluluktaki öteki işçiler pahasına da olsa. Ancak yüzlerce, binlerce işçi birden "Stahanovist"lerin arasında sayılmaya başlarken yönetim tam bir şaşkınlık içine düşer. Kısa bir süre içinde üretim rejimini nasıl yola koyacağını bilmeyen ve nesnel olarak bu im-

kanı olmayan yönetim, hem emek gücüne hem teknolojiye tecavüz etmeye çalışır. Saat yavaş çalışmaya başlayınca, küçük çarklarının arasına bir çivi sokar. “Stahanovist” günlerin ve on günlük dönemlerin sonucu olarak birçok işletme tam bir karmaşa içerisine sürüklendi. Bu durum, ilk bakışta şaşırtıcı görünen bir olguyu, Stakhanovistlerin sayısındaki artışın çoğu kez, işletme içinde genel verimliliğin artmasıyla değil, azalmasıyla birlikte yürümesini açıklamaktadır.

Şu anda hareketin “destansı” dönemi, anlaşılan geçmiş bulunmaktadır. Günlük gıcırta başlamaktadır. Öğrenmek lâzımdır. Öğretenlerin öğrenmesi özellikle gereklidir. Ama onlar, öğrenmeyi en az isteyenlerin ta kendileridir. Sovyet ekonomisindeki tüm bölümlere engel olan ve onları felce uğratan toplumsal bölümün adı bürokrasidir.

V. Sovyet Termidoru

I. Stalin Neden Zafere Ulaştı.

Sovyetler Birliği tarihçisi, iktidardaki bürokrasinin büyük sorunlar üzerindeki politikasının bir dizi çelişkili zigzag olduğu sonucuna varmamazlık edemez. Bunları “değişen koşullar”larla açıklama ya da haklı gösterme çabasının açıkça su götürür yanı yoktur. Yönlendirmek en azından bir dereceye kadar sağduyu kullanmak demektir. Stalin hizbi, gelişmenin kaçınılmaz sonuçlarını önceden görmenin yanından bile geçmemiştir; her seferinde uyuklarken yakalanmışlardır. Yalnızca idari reflekslerle tepki göstermişlerdir. İzleyen her dönüşün teorisi, olgunun ardından ve bir gün önceki öğretileri hemen hiç dikkate alınmaksızın yaratılmıştır. Aynı yadsınamaz olgu ve belgelere dayanarak tarihçi, adına “Sol Muhalefet” denilen grubun, ülkedeki süreçlerin karşılaştınlamayacak kadar daha doğru bir çözümlemesini yaptığı ve bunların ilerdeki gelişmelerini çok daha doğru olarak gördüğü sonucuna varmak zorunda kalacaktır.

İlk bakışta bu iddia basit bir olguyla çelişmektedir: İlerisini göremeyen hizip sürekli muzaffer olurken daha derinlere inen grup yenilgi üzerine yenilgi almıştır. Ama otomatik olarak akla gelen bu tür itiraz ancak rasyonel düşünen ve siyaseti bir mantıksal sav, ya da bir santranç oyunu olarak görenler için inandırıcıdır. Siyasi mücadele özünde bir çıkarlar ve güçler mücadelesidir, savlar değil. Liderliğin niteliği elbette çatışmanın sonucu açısından farketmez olmaktan uzaktır, ama tek faktör değildir, son çözümlemede karar verici de değildir. Dahası, çatışan tarafların her biri de kendi görüntüsünde liderlere gereksinme gösterir.

Şubat devriminin Kerenski ve Tseretelli'yi iktidara getirmesi, bunların iktidardaki çarlık kliğinden daha "akıllı" ya da "kurnaz" olmalarından değil, en azından geçici olarak, eski rejime isyan eden devrimci halk yığınlarını temsil etmelerindendi. Kerenski'nin, Lenin'i gizlenmeye zorlaması ve öteki Bolşevik liderleri hapse atabilmesi, kişisel niteliklerinde bunlardan üstün olmasından değil, o günlerde işçi ve askerlerin çoğunluğunun hâlâ yurtsever küçük burjuvazinin ardında olmasındandı. Kerenski'nin kişisel "üstünlüğü", eğer bu bağlamda böyle bir kelime kullanmak uygunsa, ezici çoğunluğun gördüğünden daha ilerisini görememesinden ibaretti. Sonra da Bolşeviklerin küçük burjuva demokratları fethetmesi, liderlerinin kişisel üstünlükleri ile değil, toplumsal güçlerin yeni bir ilişkisiyle oldu. Proletarya sonunda hoşnutsuz köylüyü burjuvaziye karşı sürüklemeyi başarmıştı.

Büyük Fransız Devrimi'nin sırayla gelen aşamaları, gerek yükseliş, gerek düşüş dönemlerinde, en az bu kadar inandırıcı bir biçimde "liderleri"nin ve "kahramanları"nın kuvvetinin öncelikle kendilerini destekleyen sınıf ve tabakaların niteliğine uyumundan ibaret olduğunu sergilemektedir. Her ne olursa olsun ilgisiz üstünlükler değil, yalnızca bu uyumdur ki her birisinin belli bir tarihsel döneme kendi kişiliğinin damgasını vurmasına izin vermiştir. Mirabeau'nun, Brissot'nun, Robespierre'in, Barras'ın ve Bonaparte'ın ardarda gelen üstünlükleri sırasında, tarihsel kahramanların kendi özelliklerinden çok daha etkili olarak bir nesnel hukuka itaat söz konusudur.

Yeterince bilinir ki bugüne kadar yapılan her devrimin arkasından bir gerileme, hatta bir karşı devrim gelmiştir. Elbette bu hiçbir zaman ulusu başlangıç noktasına kadar geri götürmemiştir ama daima halkın elinden kazanımlarının aslan payını almıştır. Genel bir kural olarak ilk gerici dalganın kurbanları, devrimci saldırı sırasında yığınların başında bulunan öncüler, önyak olanlar, kışkırtıcılar olmuştur. Onların yerine, ikinci sırada bulunanlar, devrimin önceki düşmanları ile birleşerek ön saflara getirilmiştir. Açık siyasal sahnedeki bu dramatik "baş yıldızlar" düellosunun altında, sınıflar arası ilişkilerde

değişiklikler olmuş ve en az o kadar önemli olarak da yakın zamanın devrimci yığınları, derin psikolojik değişmeler göstermiştir.

Bolşevik partisinin ve işçi sınıfının eylemlerine ne olduğunu —devrimci girişimin, özveri ruhunun ve halkçı onurun nereye gittiğini— neden bütün bunların yerini bunca iğrençliğin, korkaklığın, yüreksizliğin ve kariyerciliğin aldığını; şaşkınlıkla soran birçok yoldaşa Rakovski, onsekizinci yüzyıl Fransız devrimine gönderme yaparak cevap verdi ve Abbaye hapishanesinden çıktığında, Paris'in kahraman halkına ne olduğunu merak eden Babeuf örneğini verdi. Bir devrim, gerek bireysel, gerek kollektif insan enerjisini yutan bir canavardır. Sinirler dayanmaz. Bilinç sarsılır, kişilikler yıpranır. Olaylar, kayıpların yerine taze kuvvetlerin akmasına izin vermeyecek kadar hızla gelişir. Açlık, işsizlik, devrimci kadroların ölümü, yığınların yönetimden uzaklaştırılması, bütün bunlar Paris eteklerinde öylesine bir fiziksel ve moral yoksullaşmaya yol açtı ki, yeni bir isyana hazır olmaları için daha otuz yıl gerekti.

Sovyet edebiyatında görülen ve burjuva devrim yasalarının proleter devrim için “geçersiz” olduğunu aksiyomatik bir biçimde iddia eden sözlerin hiçbir bilimsel içeriği yoktur. Ekim devriminin proleter niteliği dünya konjonktürü ve iç güçlerin özel ilişkisiyle belirlenmişti. Ama sınıfların kendileri, çarlığın ve geri kapitalizmin barbarca koşullarında oluşmuştu ve hiç de sosyalist devrimin isteklerini karşılamak üzere ismarlama yapılmış değildi. Durum bunun tam tersiydi. Bizzat, birçok yönlerden hâlâ geri olan bir proletaryanın birkaç aylık bir süre içinde yarı feodal bir monarşiden sosyalist diktatörlüğe eşsiz sıçraması nedeniyle ki safları arasında gericilik kaçınılmaz olmuştur. Bu tepki ardarda gelen bir dizi dalgalar halinde gelişmiştir. Dışsal koşullar ve olaylar, bunu beslemek için birbirleriyle yarış etmiştir. Bir müdahalenin arkasından bir başkası gelmiştir. Devrim Batı'dan hiçbir dolaysız yardım almamıştır. Ülkenin beklenen başarıları yerine, kötülük habercisi bir umarsızlık uzun süre hüküm sürmüştür. Dahası, işçi sınıfının ileri gelen temsilcileri, ya iç savaşta ölmüş, ya da birkaç basamak daha yükselerek yığınlardan kopmuştur. Ve

böylelikle benzersiz bir kuvvet, umut ve yanılsama geriliminin arkasından uzun bir yorgunluk, çöküş ve devrimin sonuçlarından düpedüz hayal kırıklığıyla dolu bir dönem geldi. "Halkçı onur"un yükselişi, bir korkaklık ve kariyercilik seline yer verdi. Yeni komuta kastı bu dalga üzerinde makamına yükseldi.

Beş milyonluk Kızıl Ordu'nun dağıtılması bürokrasinin oluşumunda hiç de küçük olmayan bir rol oynadı. Muzaffer komutanlar, yerel Sovyetlerde, ekonomide, eğitimde liderlik mevkiileri edindiler ve inatla her yerde, iç savaş sırasında başarıyı garantilemiş olan rejimi getirdiler. Böylece her tarafta yığınlar, ülkenin liderliğine gerçek katılımdan giderek itildiler.

Proletarya içinde doğan tepki, NEP'le yeni bir yaşama özendirilen ve giderek cesurlaşan kent ve kır küçük burjuvazisinde olağanüstü bir umut ve güven akımına neden oldu. İlk önceleri proletaryanın bir aracı olarak ortaya çıkan genç bürokrasi, şimdi kendisini sınıflar arası bir uzlaşma mahkemesi olarak duymaya başlıyordu. Bağımsızlığı aydan aya artıyordu.

Uluslararası konjonktür de büyük ölçüde aynı yöneydi. Dünya işçi sınıfına ne denli ağır darbeler indiriliyorsa, Sovyet bürokrasisi de o denli öz güvene sahip oluyordu. Bu iki olgu arasında yalnızca kronolojik değil, aynı zamanda nedensel bir ilişki de vardı ve bu ilişki iki yönde işliyordu. Bürokrasinin liderleri, proletarya yenilgilerini kolaylaştırıyor, yenilgiler, bürokrasinin yükselmesini kolaylaştırıyordu. 1923 yılında Bulgar ayaklanmasının bastırılması ve Alman işçi partisinin süklüm püklüm geri çekilmesi, 1924 yılında Estonya ayaklanma girişiminin çökmesi, 1926 yılında İngiltere'de Genel Grev'in hainlikle tasfiyesi, Polonya işçi partisinin Pilsudski tesirinde yakışık almaz tavrı, 1927 yılında Çin devriminin hunharca katli ve nihayet daha da kötüye alamet olmak üzere Almanya ve Avusturya'daki son yenilgiler —bütün bunlar Sovyet yığınların dünya devrimine inançlarını öldüren ve bürokrasinin tek selamet ışığı olarak durmadan yükseltilmesine izin veren tarihsel felaketlerdir.

Son onüç yıl içinde dünya proletaryasının aldığı yenilgilerin ne-

denlerine gelince, yazar burada, Kremlin'deki liderliğin, kitlelerden kopuk ve için için tutucu haliyle tüm ülkelerdeki devrimci harekette oynadığı yıkıcı rolü gözler önüne serdiği öteki çalışmalarına gönderme yapmak zorundadır. Burada öncelikle ilgilendiğimiz yalanlanamaz ve öğretici olgu, Avrupa ve Asya'da devrimin sürekli yenilgilerinin, bir yandan Sovyetler Birliği'nin uluslararası konumunu zayıflattırken öte yandan Sovyet bürokrasisini son derece kuvvetlendirdiğidir. Bu tarihsel dizide iki tarih özellikle önemlidir. 1923 yılının ikinci yarısında Sovyetler Birliği işçilerinin dikkati tutkuyla, proletaryanın iktidara uzanır gibi görüldüğü Almanya'ya çevrilmişti. Alman Komünist Partisi'nin panik içinde geri çekilmesi, Sovyetler Birliği çalışan yığınlarına mümkün olan en ağır düş kırıklığı olarak geldi. Sovyet bürokrasisi hemen "sürekli devrim" teorisine karşı bir kampanya başlatarak Sol Muhalefet'e ilk acımasız darbesini indirdi. 1926-1927 yıllarında Sovyetler Birliği nüfusu yeni bir umut yükselişi yaşadı. Şimdi bütün gözler Çin devrimi dramının açılım göstermekte olduğu Doğu'ya çevrilmişti. Sol Muhalefet önceki darbelerin etkisinden kurtulmuş ve yeni bir yandaş alayı toplamaya başlamıştı. 1927 yılı sonunda Çin devrimi, Komünist Enternasyonal'in Çinli işçi ve köylüleri ihanet içinde eline teslim ettiği cellat Çan-Kay-Şek tarafından katledilmişti. Sovyetler Birliği kitlelerini buz gibi bir hayal kırıklığı sardı. Basında ve toplantılarda gemi azıya almış bir kandırma sürecinin sonunda bürokrasi 1928 yılında Sol Muhalefet içinde kitle tutuklamalarına girişti.

Kuşkusuz onbinlerce devrimci savaşçı Bolşevik Leninistlerin bayrağı altında toplandı. İşçilerin ileri kesimi kesinlikle Muhalefete sempati duyuyordu ancak bu sempati edilgen kaldı. Yığınlar, durumun yeni bir savaş ile ciddi olarak değişebileceği inancından yoksundu. Bu arada bürokrasi iddia ediyordu: "Uluslararası devrim uğruna Muhalefet bizi devrimci savaşa sürüklemeyi öneriyor. Sarsıntılar yeter! Dinlenmeye hak kazandık biz. Sosyalist toplumu biz burada inşa edeceğiz. Bize, liderlerinize güvenin!" bu dinlenme vaazı, aparatçiki, askeri ve sivil memurları iyice pekiştirdi ve yorgun işçiler ve daha yo-

ğın olarak, köylüler arasında tartışmasız yankı buldu. Muhalefet'in "sürekli devrim" fikri uğruna Sovyetler Birliği'nin çıkarlarını feda etmeye gerçekten hazır olduğu doğru olabilir mi diye soruyorlardı kendilerine. Gerçekte ise çatışma, Sovyet devletinin yaşam çıkarları üzerineydi. Almanya'da Enternasyonal'in yanlış politikası on yıl sonra Hitler'in zaferine yol açıyordu —yani Batı'dan gelen tehditkar bir savaş tehlikesine. Ve yanlışlıkla ondan aşağı kalmayan bir Çin politikası, Japon emperyalizmini güçlendirerek Doğu'daki tehlikeyi çok daha yakınlaştırdı. Ama gericilik dönemleri herşeyden önce yürekli düşünceden yoksunlukları ile nitelenir.

Muhalefet tecrit edilmişti. Bürokrasi, darbesini demir tavındayken indirdi. İşçilerin şaşkınlık ve edilgenliğini sömürerek, onların geri katmanlarını ilerilerin karşısına dikerek ve giderek artan bir cesaretle kulak ile genelde küçük burjuva müttefike yaslanarak. Böylelikle birkaç yıl içinde bürokrasi, proletaryanın devrimci öncülerini paramparça etti.

Önceleri kitleler tarafından bilinmeyen Stalin'in eksiksiz bir stratejik plan ile silahlanmış olarak aniden bulutlardan indiğini tasavvur etmek saflık olur. Elbette böyle olmadı. Kendisi izleyeceği yolu yoklamadan önce bürokrasi Stalin'in kendisini yokladı. Stalin bürokrasi için gerekli olan tüm garantileri verdi: Eski bir Bolşevik'in prestiji, kuvvetli bir karakter, dar görüşlülük ve etkinliğinin yegane kaynağı olarak siyasal mekanizma ile yakın bağlar. Uğradığı başarı, önceleri, Stalin'in kendisi için de şaşırtıcı oldu. Kendisini eski ilkelerden ve kitlelerin denetiminden kurtarmaya çalışan ve iç işlerinde güvenilir bir hakeme gereksinme gösteren yeni iktidar grubunun dostça bir karşılaşmasıydı bu. Kitlelerin önünde ve devrim olaylarında ikincil bir rol oynayan Stalin, Termidorcu bürokrasinin kesin lideri, onun içinden en ileri geleni olarak kendisini kanıtladı.

İktidardaki yeni kast çok geçmeden kendi fikirlerini, duygularını ve daha da önemlisi çıkarlarını ortaya koydu. Varolan bürokrasinin eski kuşağına ait olanların ezici çoğunluğu Ekim devrimi sırasında barikatların öteki tarafında durmuştu. (Örneğin yalnız Sovyet elçile-

rini alalım. Troyanovski, Maiski, Potemkin, Suritz, Hinçuk, vb.) Ya da en iyi olasılıkla çatışmanın dışında kalmışlardı. Ekim günlerinde Bolşevik tarafında bulunan şimdiki bürokratlar çoğu hallerde dikkate değer bir rol oynamamışlardı. Genç bürokratlara gelince, bunlar büyükleri tarafından ve çoğunlukla kendi çocukları arasından seçilmiş ve eğitilmişti. Bu insanlar Ekim devrimine ulaşamazlardı ama onu sömürmek için biçilmiş kaftandılar.

Bu iki tarihsel bölüm arasındaki dönemde yer alan kişisel olaylar elbette etkisiz olmadı. Örneğin Lenin'in hastalığı ve ölümü hiç kuşkusuz sonucu hızlandırdı. Lenin daha uzun yaşamış olsaydı, bürokratik gücün baskısı, en azından ilk yıllarda daha yavaş gelişecekti. Ancak daha 1926 yılında Krupskaya, bir Sol Muhalefet çevresinde şöyle diyordu. "İliş hayatta olsaydı, herhalde çoktan hapiste olurdu." Lenin'in korkuları ve uyarıcı kehanetleri hâlâ belleğinde tazeliğini koruyordu ve Kurupskaya karşı tarihsel rüzgâr ve akımlara karşı onun kişisel mutlak kudretine ilişkin hiçbir yanılısma içinde değildi.

Bürokrasi Sol Muhalefetin ötesinde bir şey fethetti: Bolşevik Partisini. Başlıca tehlikeyi devlet organlarının "toplumun hizmetkârlarından toplumun efendilerine" dönüşmesinde gören Lenin'in programını yenilgiye uğrattı. Bütün bu düşmanları, muhalefeti, partiyi ve Lenin'i fikirler ve savlarla değil, kendi toplumsal ağırlığı ile yenilgiye uğrattı. Bürokrasinin koca kıcı, devrimin başına ağır bastı. İşte Sovyet Termidor'unun sırtı budur.

2. Bolşevik Partisi'nin Dejenerasyonu.

Bolşevik Partisi Ekim zaferini hazırladı ve garantiledi. Aynı zamanda Sovyet devletini de yarattı ve ona gürbüz bir iskelet verdi. Partinin dejenerasyonu, devletin bürokratikleşmesinin hem sebebi hem de sonucu oldu. Bunun nasıl olduğunu hiç değilse kısaca göstermek gereklidir.

Bolşevik Partisi'ndeki iç rejim, *demokratik merkeziyetçilik* yöntemi ile nitelenmişti. Bu iki kavramın, demokrasi ve merkeziyetçiliğin

bileşimi hiç çelişkili değildir. Parti yalnızca sınırlarının daima kesinlikle tanımlanmış olmasına değil, aynı zamanda bu sınırların içine giren herkesin, parti politikasının yönünü tanımlamada fiili hak sahibi olmasına da titiz bir dikkat gösteriyordu. Eleştiri özgürlüğü, entellektüel mücadele, parti demokrasisinin geriye dönülmez içeriğini oluştuyordu. Bolşevikliğin hizipleri hoşgörmedigine dair şimdi varolan doktrin, çöküş döneminin bir efsanesidir. Gerçekte ise Bolşeviklik tarihi, bir hizipler çatışması tarihidir. Ve gerçekten de, dünyayı devirmek ve bayrağı altında en cüretli putkırıncıları, savaşçıları ve isyancıları toplamak görevini benimseyen hakiki devrimci bir örgüt, entellektüel çatışmalar, gruplaşmalar ve geçici hizip oluşturmalar olmaksızın nasıl yaşayabilir ve gelişebilirdi? Bolşevik liderliğin ileri görüşlülüğü çoğu kez çatışmaları yumuşatmaya ve hizip kavgalarının süresini kısaltmaya olanak verdi, ama hepsi bu kadar. Merkez Komitesi bu kaynayan demokratik desteğe güveniyordu. Karar alma ve emir verme cüretini bundan alıyordu. Tüm kritik aşamalarda liderliğin hataya düşmeyişinin aşikârlığı, ona merkeziyetçiliğin paha biçilmez moral sermayesi olan o yüce otoriteyi sağlamıştı.

Bolşevik Partisi'nin özellikle iktidara gelmeden önceki rejimi ile, yukardan atanan "liderler"i ve bunların bir tek buyruklarıyla politikanın tamamen değiştirilmesi, tabana karşı tavırlarında kurumlu, Kremlin'e karşı tavırlarında boynu bükük, denetlenmeyen mekanizmalarıyla Komünist Enternasyonal'in şimdiki kesimlerinde var olan rejim tam bir çelişki içerisinde. Ama iktidarın ele geçirilmesinden hemen sonraki ilk yıllarda ve hatta parti üzerinde idari pas görünmeye başladıktan sonra bile, Stalin dahil her Bolşevik, kendisine bir ekran üzerinde partinin on ya da onbeş yıl sonraki görüntüsünü gösterecek herhangi birisini habis bir iftiracı olarak lanetlerdi.

Lenin'in ve arkadaşlarının dikkatinin merkezinde, Bolşevik safları, iktidarda olanların kötülüklerinden korumak için sürekli bir kaygı vardı. Ancak partinin devlet mekanizmasına olağanüstü yakınlığı ve zaman zaman iç içe geçmişliği daha o ilk yıllarda parti rejiminin özgürlüğüne ve esnekliğine tartışmasız zarar vermişti. Sıkıntıların art-

masıyla orantılı olarak demokrasi daraltılmıştı. Başlangıçta parti, Sovyetler çerçevesinde siyasi çatışmayı korumak istemiş, bunu yapabilmeyi ummuştu. İç savaş bu hesaba katı değişiklikler getirdi. Muhalefet partileri birbiri arkasından yasaklandı. Bolşevik liderler, Sovyet demokrasisinin ruhu ile açıkça çatışan bu önlemi, bir ilke olarak değil, gelip geçici bir öz savunma eylemi olarak görüyorlardı.

İktidar partisinin hızla büyümesi, işlerinin yeniliği ve çokluğu, kaçınılmaz olarak iç anlaşmazlıklara yol açtı. Ülkedeki gizli muhalefet akımları çeşitli kanallardan, yegane siyasal örgüt üzerine baskı yaparak, hizip çatışmalarını keskinleştirdiler. İç savaş bitiminde bu çatışma öylesine keskin biçimlere ulaşmıştı ki, devlet gücünü sarsmakla tehdit eder olmuştu. 1921 yılı Mart ayında, Kronstadt isyanı günlerinde (ki bu isyan çok sayıda Bolşeviği saflarına çekmişti), partinin onuncu kongresi, hiziplerin yasaklanmasına başvurmayı —yani devlette hakim olan siyasal rejimi, iktidar partisinin iç yaşamına aktarmayı— gerekli gördü. Hiziplerin bu yasaklanması da yine, durumda kaydedilecek ilk ciddi düzelme ile vazgeçilecek istisnai bir önlem olarak görülüyordu. Aynı zamanda Merkez Komitesi de bu yeni yasayı uygulamakta son derece temkinli davranıyor, herşeyden önce bu yasanın partinin iç yaşamını boğazlamasından kaygılanıyordu.

Ancak ilk tasarımı, yalnızca sıkıntılı bir durum karşısında verilen gerekli bir tavizden ibaret olan şeyin, parti iç yaşamına münhasıran idari rahatlık açısından bakmaya başlamış olan bürokrasinin tam ağızına layık olduğu kanıtlandı. Daha 1922 yılında, sağlığında görülen kısa bir iyileşme sırasında, bürokratikleşmenin tehditkâr büyümesinden dehşete düşen Lenin; devlet mekanizmasını ele geçirmede ilk adım olarak kendisini parti mekanizmasının ekseni haline getiren Stalin hizbine karşı bir savaşa hazırlanıyordu. İkinci bir inme ve ondan sonra da ölüm, onun bu içsel gericilikle boy ölçüşmesine engel oldu.

O zamanlar Zinoviev ve Kamenev'in de kendisiyle el ele çalışmakta olduğu Stalin'in bütün çabası, o andan itibaren parti mekanizmasını parti saflarının denetiminden kurtarmaya yönelikti. Merkez Ko-

mitesi'ndeki bu "istikrar" kavgasında Stalin, arkadaşları arasında en tutarlı ve güvenilir kişi olduğunu kanıtladı. Kendisini uluslararası sorunlardan kopartmak gibi bir gereksinmesi hiç yoktu; zira bunlarla hiçbir zaman ilgilenmemiştir. Yeni iktidar tabakasının küçük burjuva görüntüsü onun bizzat kendi görüntüsüydü. Sosyalizmi yaratma işinin, ulusal ve idari bir nitelik taşıdığına derinden inanıyordu. Komünist Enternasyonal onun için gerekli bir şer idi ve mümkün olduğu ölçüde dış politika amaçları için kullanılmalıydı. Önun gözünde kendi partisinin değeri, mekanizma için herşeye razı olan bir destekten ibaretti.

Tek ülkede sosyalizm teorisi ile birlikte, bürokrasi tarafından, Bolşeviklikte, Merkez Komitesi'nin herşey, partinin ise hiçbir şey olduğuna dair bir teori de tedavüle girdi. Ne olursa olsun bu ikinci teori birincisine göre daha fazla başarıyla gerçekleşti. Lenin'in ölümünden yararlanan iktidar grubu bir "Leninist toplama"ya girişti. Her zaman titizlikle korunan partinin kapıları bu kez ardına kadar açıldı. İşçiler, memurlar, küçük yetkililer sürüler halinde katıldı. Bu manevranın siyasal amacı, devrimci öncüler, tecrübesiz, bağımsızlıktan yoksun ve bir o kadar da otoriteye boyun eğme alışkanlığına sahip olan bir insan hammaddesi içinde eritmektir. Plan başarılı oldu. Bürokrasiyi proletarya öncülerinin denetiminden kurtarma yoluyla "Leninist toplama", Lenin'in partisine ölümcül bir darbe indirdi. Mekanizma gerekli bağımsızlığı kazanmıştı. Demokratik merkezîyetçiliğin yerini bürokratik merkezîyetçilik aldı. Parti mekanizmasının içinde şimdi, en yukardan en aşağı kadar köklü bir personel değişikliği gerçekleştirilmişti. Bir Bolşeviğin başlıca fazileti, itaat olarak belirlendi. Muhalefetle mücadele maskesi altında, devrimcilerin yerine memurları getiren geniş bir operasyona girişildi. Bolşevik Partisi'nin tarihi, onun hızla dejenerasyonunun tarihine dönüştü.

Gelişen mücadelenin siyasal anlamı, birçokları için, her üç grubun, Sol'un, Orta'nın ve Sağ'ın liderlerinin, Kremlin'deki aynı ve tek kurmay heyete, yani Politbüro'ya dahil olmaları dolayısıyla bulanmaktaydı. Yüzeysel düşünenler için sorun, yalnızca bir kişisel reka-

bet, Lenin'in "mirasına" konma mücadelesi olarak görünüyordu. Oysa demirden diktatörlük koşullarında, toplumsal uzlaşmazlıklar ilk elde iktidar partisi kurumları dışında kendilerini gösteremezlerdi. Zamanında Jakobin çevrelerinden birçok Termidorcu çıkmıştı. Bonaparte'in kendisi ilk yıllarında bu çevredendi; ve sonra, Fransa'nın birinci Konsül'ü ve İmparator'u, en güvenilir hizmetkârlarını eski Jacoben'ler arasından seçecekti. Zaman değişir, zamanla birlikte Jacoben'ler de ve tabii yirminci yüzyıl Jacoben'leri de dahil olmak üzere.

Lenin zamanı Politbüro'dan geriye kalan, şimdi yalnız Stalin'dir. Onun iki üyesi, Zinoviev ve Kamenev, ki yıllar boyu sürgünde Lenin'le işbirliği yapmışlardır, şimdi işlemedikleri bir suç için onar yıllık hapis cezasına katlanmaktadır. Diğer üç üye, Rikov, Buharin ve Tomski, liderlikten tamamen uzaklaştırılmış olmakla birlikte, boyun eğmelerinin ödülü olarak ikincil mevkilerde bulunmaktadır. Ve nihayet bu satırların yazarı sürgündedir. Lenin'in dul eşi Krupskaya da yasak altındadır çünkü tüm çabalarına karşın kendisini tamamen Termidor'a uyarlamayı başaramamıştır.

Şimdiki Politbüro üyeleri, Bolşevik Partisi'nin tarihi boyunca daima ikincil mevkilerde bulunmuşlardır. Devrimin ilk yıllarında biri çıkıp da onların ilerde yükseleceklerini söyleseydi, ilk şaşırımlar kendileri olurdu ve bu şaşkınlıklarında da sahte tevazudan eser olmazdı. İşte tam bu nedenledir ki Politbüro'nun daima haklı olduğu ve ne olursa olsun hiç kimsenin Politbüro'ya karşı haklı olamayacağı kuralı şimdilerde daha katıdır. Ancak dahası, Politbüro da Stalin'e karşı haklı olamaz, çünkü o yanlış yapamaz ve dolayısıyla da kendisine karşı haklı olamaz.

Parti içi demokrasi talepleri bütün bu dönemde her muhalefet grubunun inatçı olduğu kadar umutsuz sloganlarıydı. Sol Muhalefet'in yukarda sözü edilen platformu 1927 yılında, Ceza Kanunu'na özel bir yasa eklenerek "bir işçinin eleştiri nedeniyle doğrudan ya da dolaylı eziyet görmesinin ciddi bir devlet suçu olarak cezalandırılması" talep ediyordu. Bunun yerine Ceza Kanunu'na, Sol Muhalefet'in bizzat kendisine karşı olan bir madde getirildi.

Parti içi demokrasi konusunda geriye kalan, yalnızca yaşlı kuşağın anılarıydı. Onunla birlikte Sovyetlerdeki, sendikalardeki, kooperatiflerdeki, kültür ve spor örgütlerindeki demokrasi de ortadan kalkmıştı. Tek tek herbirinin tepesinde, parti sekreterlerinin sınırsız bir hiyerarşisi hüküm sürmektedir. Rejimin niteliği “totaliter” olmuştu, bu sözcük Almanya’dan gelmeden yıllar önce. “Düşünen komünistleri birer makineye dönüştüren, irade, karakter ve insanlık onurunu yok eden moral bozucu yöntemler sayesinde” diye yazıyordu Rakovsky 1928 yılında, “iktidar çevreleri kendilerini, sınıf ve partinin yerini alan, yerinden alınamaz ve karşı çıkılamaz bir oligarşiye dönüştürmeyi başarmışlardır.” Bu haklı infial satırlarının yazılmasından bu yana, rejimin dejenerasyonu çok daha ilerlemiştir. G.P.U. parti iç yaşamında karar verici faktör olmuştur. Eğer Molotov 1936 yılı Mart ayında, bir Fransız gazetecisine, iktidar partisi içinde artık hiçbir hizip mücadelesi yok diye övünebildiyse, bunun nedeni artık anlaşılmazlıkların siyasal polisin otomatik müdahalesi ile halledilmesidir. Eski Bolşevik Partisi ölmüştür ve hiçbir kuvvet onu yeniden canlandıramayacaktır.

Partinin siyasal dejenerasyonuna koşut olarak, denetimsiz mekanizmada da bir moral çöküş başgösterdi. *Sovbur* —Sovyet burjuva— sözcüğü işçilerin kelime haznesine oldukça erken girmiş ve ayrıcalıklı yüksek rütbeliler için kullanılır olmuştu. NEP’e geçiş ile burjuva eğilimleri çok daha geniş bir eylem alanı buldu. 1922 yılı Mart ayındaki XI. Parti Kongresi’nde Lenin, iktidar tabakasının dejenere olma tehlikesine ilişkin uyarıda bulunmuştu. Fethedilenin daha üst bir düzeyde bulunduğu koşullarda, fethedenin, fethedilenin kültürünü benimsemesine tarihte bir kezden çok rastlanmıştır demişti o. Rus burjuvazisinin ve eski bürokrasinin kültürü kuşkusuz sefilaneydi, ama heyhat, yeni iktidar tabakası, o kültür karşısında sık sık şapkasını çıkarmak zorundadır. Moskova’da “dörtbinyediyüz sorumlu komünist” devlet mekanizmasını idare etmektedir. “Kim kime liderlik ediyor? Komünistlerin liderlik konumunda olduklarının söylenebilece-

ğinden çok kuşkuluyum..." İzleyen kongrelerde Lenin konuşmadı. Ama aktif yaşamının son aylarındaki tüm düşünceleri, işçileri, baskıya, kaprise ve bürokrasinin çürümesine karşı uyarma ve silahlandırma niteliğindeydi. Ancak kendisi, hastalığın yalnızca ilk belirtilerini görmüştü.

Ukrayna Sovyeti Halk Komiserliği'nin eski başkanı ve daha sonra Londra ve Paris'te Sovyetler'in Büyükelçisi olan Kristian Rakovski, artık sürgünde bulunduğu 1928 yılında arkadaşlarına, Sovyet bürokrasisini kısaca sorgulayan bir yazı göndermişti. Yukarda bundan birkaç kez alıntı yaptık çünkü hâlâ bu konuda yazılmış olanların en iyisidir. "Lenin'in kafasında ve bizim hepimizin kafasında", diye yazıyor Rakovski, "parti liderliğinin görevi, hem partiyi hem de işçi sınıfını, iktidar tarafından yer verilecek, ayrıcalıkların, mevki ve patronajın bozucu etkisinden, eski soyluluk ve kentsoyluluk kalıntıları ile *barışmaktan*, NEP'in bozucu etkisinden, burjuva ahlak ve ideolojilerine kapılmaktan korumaktır... Açıkça, kesinlikle ve bağıra bağıra söylemeliyiz ki parti mekanizması bu görevi yerine getirmemiştir, koruyucu ve eğitici olarak oynaması gereken iki rolde tamamen yetersiz olduğunu göstermiştir. Başaramamıştır. İflas etmiştir."

Bürokratik baskı ile çöken Rakovski'nin, sonradan kendi eleştirilerinden vazgeçtiği doğrudur. Ama yetmiş yaşındaki Galileo da, Kutusal Engizisyon'un pençesine yakalandığında, Kopernik'in sistemini reddetmek zorunda kalmıştı —ama bu dünyanın güneş etrafında dönmeye devam etmesine engel olmamıştır. Biz altmış yaşındaki Rakovski'nin sözünü geri almasına inanmıyoruz, çünkü kendisi birçok kez böylesi sözünden dönmeleri yerin dibine batıran çözümlemeler yapmıştır. Siyasi eleştirilerine gelince, onlar, nesnel gelişmenin olgularında, kendi yazarlarının öznel sağlam yürekliliğinden çok daha güvenilir bir destek bulmuşlardır.

İktidarın ele geçirilmesi, proletaryanın yalnızca öteki sınıflarla olan ilişkilerini değil, aynı zamanda kendi iç yapısını da değiştirir. İktidarın kullanılması belirli bir toplumsal grubun özelliği haline gelir ve bu grup kendi misyonu hakkında ne denli yüce fikirlere sahipse,

o denli kendi "toplumsal sorununu" çözme sabırsızlığı gösterir. "Kaptalist birikimin iktidar partisi üyelerine yasaklanmış olduğu proleter devlette farklılaşma, önceleri işlevsel ama sonra toplumsaldır. Bunun bir sınıf farklılaşması olduğunu söylemiyorum, yalnızca toplumsal diyorum..." Rakovski açıklamaya devam ediyor: "Elinin altında bir otomobili, iyi bir apartman dairesi, düzenli tatilleri olan ve partinin öngördüğü en yüksek maaşı alan bir komünistin toplumsal durumu, kömür madenlerinde çalışan ve buradan ayda 50-60 ruble para alan bir komünistin durumundan farklıdır." İktidardayken Jacoben'lerin dejenerasyon nedenlerinin -servet peşinde koşma, hükümet sözleşmelerine, malzemelerine taraf olma, vb.'nin- üzerinden geçerken Rakovski, Babeuf'ün ilginç bir gözlemini, yeni iktidar tabakasının dejenerasyonunun hiç de küçük olmayan bir ölçüde, Jacoben'lerin dostane ilişkiler kurduğu aristokrasinin eski genç hanımları marifetiyle kolaylaştırıldığını naklediyor. "Sen ne yapıyorsun, yüreksiz pleb?" diye haykırıyor Babeuf. "Bugün sana sarılanlar, yarın seni boğacak." Sovyetler Birliği'ndeki iktidar tabakasının evlendiği kadınların sayımı benzer bir resim çizecektir. Tanınmış Sovyet gazetecisi Sosnovski Sovyet bürokrasisinin ahlakının biçimlenmesinde "otomobil-harem faktörü" tarafından oynanan özel role dikkat çekmiştir. Rakovski'nin ardından Sosnovski'nin de sözünü geri aldığı ve Sibiry'a'dan döndüğü doğrudur. Ama onun dönüşü bürokrasinin ahlakını düzeltmedi. Tam tersine, o dönüşün ta kendisi ilerleyen moral çöküntünün kanıtıdır.

Müsvedde biçiminde elden ele dolaştırılan Sosnovsky'nin eski makaleleri yeni iktidar tabakasının yaşamından unutulmaz sahnelerle, fethedenlerin ne denli büyük ölçüde fethedilenlerin ahlakını özümsemiş olduğunu açıkça gösteren örneklerle doluydu. Ancak eski yıllara yeniden dönmek için -çünkü sonunda Sosnovsky 1934 yılında elindeki kamçıyı saz ile değiştirdi- kendimizi tamamen Sovyet basınından taze örneklerle sınırlayacağız. Ve küfürleri ve adına "aşırılık" denilenleri değil, resmi toplumsal fikrin meşrulaştırdığı günlük olayları seçeceğiz.

Bir Moskova fabrikası direktörü ve tanınmış ve Komünist, *Pravda*'da kendi yönettiği işletmedeki kültürel gelişme ile övünüyor. "Bir teknisyen telefon ediyor: 'Emriniz nedir efendim, fırını hemen mi kontrol edeyim yoksa bekliyeyim mi? Cevap veriyorum: 'Bekle' " Teknisyen, direktöre azami saygıyla, ikinci çoğul şahısta hitap ediyor, direktör ise ona ikinci tekil şahısta cevap veriyor. Ve bu utanç verici konuşma ki kültürlü herhangi bir kapitalist ülkede olanak dışıdır, gayet normal birşeymiş gibi direktörün kendisi tarafından *Pravda* sayfalarında anlatılıyor! Editör itiraz etmiyor çünkü farkına varmıyor. Okuyucular itiraz etmiyor çünkü onlar buna alıştıktır. Biz de şaşırmadık çünkü Kremlin'deki ciddi toplantılarda, "liderler" ve Halk Komiserleri, kendilerinin altında olan ve madalya almak için özel olarak davet edilen fabrika direktörüne, kollektif çiftlik başkanlarına, işyeri ustabaşlarına ve çalışan kadınlara ikinci tekil şahısta hitap ederler. Nasıl olur da çarlık Rusya'sındaki devrimci sloganların en popüler olanlarından birinin, patronların kendilerinden aşağıdakilere ikinci tekil şahısta hitap etmesinin kaldırılması talebi olduğunu hatırlamamazlık edebilirler!

Yetkililerin "halk" ile sürdürdüğü ve soylu utanmazlıklarıyla şaşırtıcı olan bu Kremlin diyalogları yanılığa ver vermeyecek kesinlikte tanıklık etmektedir ki, Ekim devrimine, üretim araçlarının ulusallaştırılmasına, kollektifleşmeye ve "kulakların bir sınıf olarak tasfiyesi"ne karşın, insanlar arası ilişkiler ve bu ilişkilerin Sovyet piramidinin en tepesinde yer alanları, yalnız sosyalizme erişmemekle kalmamış, birçok bakımdan da hâlâ uygar bir kapitalizmin gerisinde kalmıştır. Son yıllarda bu çok önemli konuda geriye doğru dev adımlar atılmıştır. Ve hakiki Rus barbarlığının bu canlanmasının kaynağı hiç kuşkusuz, kültürden pek az nasibini almış bir bürokrasiye tam bağımsızlık ve denetimsizlik, kitlelere ise hep bildiğimiz itaat ve suskunluk nasihati veren Sovyet termidorudur.

Diktatörlük soyutlamasını *demokrasi* soyutlaması ile karşılaştırıp bunların faziletlerini saf düşünce terazisinde tartmaya hiç niyetimiz yok. Yalnızca değişikliğin kalıcı olduğu bu dünyada her şey görelidir.

Bolşevik Partisi diktatörlüğü tarihteki en güçlü ilerleme araçlarından birisi olmuştur. Ama burada da ozanın sözleri yerindedir: "*Mantuk, mantıksızlık oluyor, iyilik başa bela.*" Muhalefet partilerinin yasaklanması, arkasından hiziplerin yasaklanmasını getirdi. Hiziplerin yasaklanması, yanlışsız liderlerden başka türlü düşünmenin yasaklanması ile sonuçlandı. Partinin polis marifetiyle monolitikleşmesi, her türlü iffetsizliğin ve bozukluğun kaynağı haline gelen bürokratik dokunulmazlığa yol açtı.

3. Termidor'un Toplumsal Kökleri.

Sovyet Termidoru'nu bürokrasinin kitlelere karşı bir zaferi olarak tanımladık. Bu zaferin tarihsel koşullarını açıklamaya çalıştık. Proletarya'nın öncüleri kısmen idari mekanizma tarafından yutulmuş ve giderek demoralize olmuş, kısmen iç savaşta yok edilmiş ve kısmen de atılıp ezilmişti. Yorulmuş ve hayal kırıklığına uğramış kitleler zirvelerde olup bitenlere aldırılmaz hale gelmişti. Ancak kendi başlarına ne denli önemli olurlarsa olsunlar bu koşullar, bürokrasinin neden kendisini toplumun üzerine yükseltmeyi başarabildiğini ve kendi kaderini sınırsız kendi elinde tutar hale geldiğini açıklamak için yetersizdir. Ne olursa olsun bunu yapmak için kendisinin istekli olması yetersiz olurdu, ortaya çıkan yeni iktidar tabakasının derin toplumsal nedenleri olmak zorundadır.

Onsekizinci yüzyılda Termidorcuların Jakobenlere karşı elde ettiği zaferde de kitlelerin yorgunluğunun ve liderlik kadrolarının moral çöküntüsünün payı vardı ama özünde arizi olan bu görüntülerin altında derin bir organik süreç yer alıyordu. Jakobinler, büyük dalga ile yükseltilecek küçük burjuvaziye dayanıyordu. Ancak üretim güçlerinin gelişme çizgisine tekabül eden onsekizinci yüzyıl devrimi, uzun vadede büyük burjuvaziyi siyasal iktidara getirmekten başka bir şey yapamazdı. Termidor, bu kaçınılmaz sürecin aşamalarından yalnızca birisiydi. Sovyet Termidorunda ifadesini bulan benzer toplumsal gerçeklik neydi? Önceki bölümlerin birinde, jandarmanın neden zafere

ulaştığı sorusuna bir başlangıç cevabı vermeye zaten çalışmıştık. Şimdi ise, kapitalizmden sosyalizme geçiş koşulları ve süreç içinde devletin rolüne ilişkin çözümlememizi ileri götürmek zorundayız. Teorik kehanet ile gerçekleri bir kez daha karşılaştıralım: “Burjuvazi ve onun direnişini bastırmak hâlâ gereklidir.” diye yazıyordu Lenin 1917 yılında, iktidarın ele geçirilmesinden hemen sonraki dönemden söz ederken, “ama buradaki baskı organı şimdi nüfusun çoğunluğudur, şimdiye kadar hep olduğu gibi azınlığı değil... O anlamda devlet *sönümlenmeye başlamaktadır.*” Bu sönümlenme nerede ifade bulunmaktadır? Başlıca olarak “ayrıcalıklı bir azınlığın özel kurumları (ayrıcalıklı yetkililer, hazır ordu komutanları) yerine çoğunluğun bizzat ve dolaysız olarak gerçekleştirebileceği” bastırma işlevlerinde. Lenin bunun arkasından aksiyomatik ve cevaplandırılmayacak bir cümle sarfetmektedir: “Devlet iktidarının işlevlerinin yerine getirilmesi ne denli evrenselleşirse, bu iktidara da o denli az gerek kalır.” Üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması tarihsel devletin ileri gelen görevini —azınlığın mülkiyete ilişkin ayrıcalıklarını ezici çoğunluğa karşı savunmayı— ortadan kaldırır.

O zaman Lenin'e göre devletin sönümlenmesi, mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirildiği o günün hemen ertesinde başlar —yani yeni rejim henüz ekonomik ve kültürel sorunlarına eğilmeye vakit bulmadan. Bu sorunları çözümlemedeki her başarı, devletin tasfiyesinde, onun sosyalist toplum içinde erimesinde ileri bir adım anlamını taşır. Bu erimenin derecesi, sosyalist yapının etkinlik ve derinliğinin en iyi ölçütüdür. Aşağı yukarı şöyle bir sosyolojik teorem ileri sürebiliriz: bir işçi devletinde kitleler tarafından uygulanan baskının kuvveti, sömürücü eğilimler ya da kapitalist restorasyon tehlikesinin kuvveti ile düz orantılı, toplumsal dayanışma ve genel olarak yeni rejime sadakat ile de ters orantılıdır. Böylece bürokrasi —yani “ayrıcalıklı yetkililer ve hazır ordu komutanları”— kitlelerin uygulayamadığı, ya da uygulamak istemediği ve şu ya da bu şekilde kitlelerin karşısına dikilen özel bir baskı türünü temsil etmektedir.

Eğer demokratik Sovyetler bugüne dek ilk kuvvetlerini ve bağım-

sızlıklarını korumuş ama gene de ilk yıllardaki boyutlarda zorlama ve baskılara başvurmak zorunda kalmış olsalardı, bu durum başlı başına ciddi endişelere yol açabilirdi. Kitle Sovyetlerinin tamamen sahnedan çekildiği ve zorlama işlevini Stalin, Yagoda ve şürekasına bıraktığı gözönüne alındığında, alarm çok daha büyük olur. Hem de ne biçim zorlamalar! Herşeyden önce kendimize sormalıyız: Devletin bu inatçı gücünün ve özellikle polisleşmesinin ardında yatan toplumsal neden nedir? Bu sorunun önemi apaçık ortadadır. Cevabımıza bağımlı olarak ya genel olarak sosyalist toplum hakkında geleneksel düşüncelerimizi kökten değiştirmeli ya da aynı köktencilikle Sovyetler Birliği üzerine yapılan resmi tahminleri reddetmeliyiz.

Moskova gazetelerinin birinin son sayısından şimdiki Sovyet rejiminin basmakalıp bir nitelendirmesini alalım, her gün tüm ülkede tekrarlanıp duran, okul çocuklarına ezberlettirilen türden bir şeyi: “Sovyetler Birliği’nde asalak kapitalist, toprak ağası ve kulak sınıfları tamamen tasfiye edilmiş ve böylelikle de insanın insan tarafından sömürülmesine ebediyen son verilmiştir. Tüm ulusal ekonomi sosyalist olmuş ve gelişmekte olan Stakhanov hareketi sosyalizmden komünizme geçiş koşullarını hazırlamaya başlamıştır.” (*Pravda*, 4 Nisan 1936) Söylemeye bile gerek yok, Komünist Enternasyonal’in dünya basınının bu konuda diyecek başka lafı yok. Ancak eğer sömürü “ebediyen sona ermiş” ise, eğer ülke gerçekten sosyalizmden, yani komünizmin en alt aşamasından daha üst aşamasına doğru yola çıkmış bulunuyorsa, o zaman toplumun nihayet, sırtında taşıdığı devlet biçimindeki deli gömleğini atmaktan başka işi kalmamıştır. Bunun yerine —bu zıtlığı zihinsel olarak kavramak bile zordur!— Sovyet devleti, totaliter-bürokratik bir nitelik kazanmıştır.

Aynı ölümcül çelişki partinin kaderiyle de örneklenmektedir. Burada sorun aşağı yukarı şöyle formüle edilebilir: Neden 1917’den 1921’e kadar, eski hakim sınıfların hâla ellerinde silahlarla dövüşmekte olduğu, bunların tüm dünya emperyalistlerince aktif bir biçimde desteklendiği ve silahlı kulakların orduyu ve ülkenin yiyecek depolarını sabote ettiği zamanlarda, parti içinde en kritik politik soru-

larını açıkça ve korkusuzca sorgulamak neden mümkündü? Neden şimdi, müdahalenin durmasından, sömürücü sınıfların parçalanmasından, sanayileşmenin tartışmasız başarısından ve köylünün ezici çoğunluğunun kollektifleştirilmesinden sonra, yerinden oynatılmayan liderlere en küçük bir eleştiri sözüne bile izin verilememektedir? Neden kuruluş yasasına göre parti kongresinin toplantısını talep edebilme hakkına sahip olan herhangi bir Bolşevik derhal partiden atılmakta, Stalin'in yanılmazlığı konusunda yüksek sesle kuşkularını ifade eden herhangi bir vatandaş adeta terörist bir komploya katılmışçasına yargılanmakta ve hüküm giymektedir? Baskının ve polis aygıtının bu müthiş, bu canavarca ve bu dayanılmaz yoğunluğu nereden gelmektedir?

Teori, gerçeğe karşı ödemede her an ileri sürülebilcek bir banknot değildir. Eğer bir teorinin yanlışlığı kanıtlanırsa onu değiştirmeli, ya da açıklarını kapatmalıyız. Sovyet gerçeği ile geleneksel Marksist anlayış arasındaki karşıtlığa yol açan gerçek toplumsal güçleri bulmak zorundayız. Ne olursa olsun karanlıkta dolaşmamalı, liderlerin prestiji açısından yararlı olan ancak gene de yaşayan gerçeği tokat gibi yüzümüze çarpan alışlagelmiş cümleleri tekrarlamamalıyız. Şimdi bunun inandırıcı bir örneğini göreceğiz.

Ocak 1936'da Merkez Yürütme Komitesi'nin bir toplantısında konuşma yapan Halk Konseyi Komiserleri Başkanı Molotov şöyle bir beyanda bulundu: "Ülkenin ulusal ekonomisi sosyalist olmuştur (*alkışlar*). O anlamda (?) sınıfların tasfiyesi sorununu çözmüş bulunuyoruz (*alkışlar*).” Ancak hâlâ geçmişten kalan "nitelikleri itibarıyla bize düşman olan ögeler", eski hakim sınıfların parçaları vardır. Dahası, kollektifleştirilen çiftçiler, devlet memurları ve bazan da işçiler arasında "küçük spekülörler", "kollektif ve devlet servetine ilişkin olarak rüşvet verenler, anti-Sovyet dedikodular, vb." ortaya çıkarılmaktadır. Ve bundan dolayı da diktatörlüğün daha da pekiştirilmesi gereği doğmaktadır. Engels'e karşı olarak işçi devleti "uykuya yatmalı" değil, tam tersine giderek daha uyanık olmalıdır.

Sovyet hükümetinin başının çizdiği resim son derece güven veri-

ci olabilirdi, eğer canice iç çelişkili olmasaydı. Sosyalizm ükede tamamen hüküm sürmektedir: “O anlamda” sınıflar tasfiye edilmişlerdir. (Eğer o anlamda tasfiye edilmişlerse, geri kalan tüm anlamlarda da tasfiye edilmişlerdir.) Doğru, toplumsal ahenk şurda burda, geçmişten devralınan parçalar ve kalıntılarla bozulmaktadır ama iktidar ve mülkten yoksun bırakılmış kapitalizmin restorasyonu rüyasını gören kişilerin “küçük spekülâtörler” (spekülâtör bile değil!) ve “dedikodular” ile birleşerek sınıfsız toplumu devirme yeteneğine sahip olacağını düşünmek imkansızdır. Görüldüğü üzere herşey düşünülebilecek en iyi biçimde yürümektedir. Ama o zaman bürokrasinin demirden diktatörlüğünün yararı nedir?

O gerici hayalperestler, inanmamız gerekir ki, giderek yok olacaklardır. “Küçük spekülâtörler” ve “dedikodular”dan, süper demokratik sovyetlerin bir kahrkahası ile kurtulunabilir. “Biz ütopyacı değiliz” diye cevap veriyordu Lenin 1917 yılında, bürokratik devletin burjuva ve reformist teorisyenlerine, “*tek tek kişiler tarafından taşkınlıkların mümkün ve kaçınılmaz olduğunu da, böylesi taşkınlıkları bastırma gereğini de, hiçbir şekilde reddetmiyoruz. Ancak... bunun için özel bir mekanizmaya, özel bir baskı aygıtına gerek yoktur. Bu silahlı halkın kendisi tarafından yapılacaktır, çağdaş bir toplumda bile herhangi uygar bir kalabalığın dövüşen birkaç kişiyi ayırdığı ya da bir kadına karşı zorbalık eylemini durdurduğu kadar basitçe ve kolayca yapılacaktır.*” Bu sözler, sanki yazar, hükümetin başındaki halleflerinden birinin gözlemlerini özellikle önceden tahmin etmiş gibi geliyor insana. Lenin, Sovyetler Birliği’nde resmi okullarda öğretilmektedir, ama anlaşılan Halk Komiserleri Konseyi’nde değil. Molotov’un hiç düşünmeden, Lenin’in iyice bilenmiş silahlarını yönelttiği bir yapıya başvurmasını başka türlü açıklama olanağı yoktur. Kuru-cu ile kopyacıları (epigone) arasındaki rezilce aşikar çelişkidir karşı-mızdaki! Lenin, sömürücü sınıfların tasfiyesinin bile bürokratik aygıt olmaksızın başarılabileceğine karar verirken, Molotov, sınıfların tasfiyesinden *sonra* bürokratik mekanizmanın neden halkın bağımsızlığını boğazladığını açıklarken tasfiye edilen sınıfların “kalıntıla-

rı"na değinmekten daha iyi bir bahane bulamıyor.

Ancak bu "kalıntılar" ile beslenmeye devam etmek biraz zorlaşmaktadır, çünkü bürokrasinin yetkili temsilcilerinin itiraflarına göre, dünyanın sınıf düşmanları yeni Sovyet toplumunca başarıyla özümlenmektedir. Parti Merkez Komitesi sekreterlerinden biri olan Postişev, Nisan 1936'da Komünist Gençlik Birliği'nin bir kongresinde böyle diyordu: "Sabotajcıların bir çoğu ... içtenlikle pişman olmuş ve Sovyet halkı saflarına katılmıştır." Kollektifleştirmenin başarıyla yürütülmesi göz önüne alındığında "kulak çocukları, ana babaları adına sorumlu tutulmayacaklardır." Ve dahası: "Şimdi artık Kulak'ın kendisi de köyde sömürücü konumunda olduğu zamanlara dönüş imkânının neredeyse olmadığına inanmaktadır." Hükümetin toplumsal kökenle ilgili sınırlamaları kaldırması hiç sebepsiz değildi! Ama Molotov'un da tamamen katıldığı Postyshev'in iddialarının bir anlamı varsa, o da şudur: Bürokrasi yalnız devasa bir zamanını doldurmuşluk örneği olmakla kalmamış, genel olarak devlet zorlamasının da Sovyet topraklarında yapacak hiçbir işi kalmamıştır. Ancak ne Molotov ne de Postişev bu değişmez çıkarsamaya katılır. Çelişkiler içinde olma pahasına da olsa iktidarı ellerinde tutmayı tercih ederler.

Gerçekten de iktidardan vazgeçemezler. Ya da bunu nesnel bir dile çevirmek gerekirse: Şimdiki Sovyet toplumu devletsiz, ve hatta — belli sınırlar içinde— bürokrasisiz yapamaz. Ama bunun nedeni geçmişin zavallı kalıntıları değil, bu durumu yaratan mevcut güçlü eğilimlerdir. Bir zorlama aygıtı olarak Sovyet devletin varlığı haklı gösterilebilir, çünkü şu andaki geçiş yapısı hâlâ toplumsal çelişkilerle doludur ki bu çelişkiler *tüketim* düzeyinde —herkesin en yakından ve hassasiyetle duyduğu düzeyde— son derece gergindir ve durmadan üretim düzeyine sıçrama tehlikesi göstermektedir. Sosyalizmin zaferine ne nihai, ne de dönüşsüz denebilir.

Bürokratik iktidarın temelinde, tüketim mallarında toplumun yoksulluğu yatmaktadır, bundan da herkesin herkese karşı mücadelesi sonuçlanmaktadır. Bir dükkanda yeterince mal bulunduğu zaman alıcılar canları istediği zaman gelebilirler. Mal az olunca alıcılar

sırada beklemek zorunda kalır. Sıralar çok uzun olunca, düzeni korumak için başlarına bir polis dikmek gereklidir. İşte Sovyet bürokrasisinin gücünün başlangıç noktası budur. O bir şeyi kimin alacağını, kimin ise beklemek zorunda olduğunu “bilir”.

Maddi ve kültürel düzeyin yükselmesi ilk bakışta ayrıcalık gereğini, azaltmalı, “burjuva hukuku”nun uygulanma alanını daraltmalı ve böylelikle savunucularının, yani bürokrasinin, ayakları altından toprağı çekmeli gibi görünüyor. Gerçekte ise tam tersi olmuştur: Üretim güçlerindeki büyüme şimdiye kadar her tür eşitsizliğin, ayrıcalığın ve çıkarın ve bunlarla birlikte bürokratizmin aşırı gelişmesiyle birlikte gitmiştir. Bu da rastlantısal değildir.

İlk dönemde Sovyet rejimi şimdi olduğundan çok daha eşitlikçi ve çok daha az bürokratikti hiç kuşkusuz. Ama o yaygın bir yoksulluk eşitiydi. Ülkenin kaynakları o denli kıttı ki, kitleler arasından herhangi genişlikte bir ayrıcalıklı tabaka ayırma fırsatı yoktu. Aynı zamanda ücretlerin “eşitleştirici” niteliği, kişisel ilgiyi yok ederek üretim güçlerinin gelişmesini frenledi. Ayrıcalığın yağ depolarına olanak vermeden önce Sovyet ekonomisinin kendisini yoksulluğundan kurtarıp daha üstün bir düzeye getirmesi gerekiyordu. Şimdiki durumuyla üretim herkesin gereksinmelerini garantilemekten hâlâ çok uzaktır. Ama artık bir azınığa önemli ayrıcalıklar vermeye ve eşitsizliği, çoğunluğu dürtmek için bir kamçı haline dönüştürmeye yeterlidir. Şimdiye kadarki üretim artışının, devletin sosyalist değil burjuva özelliklerini kuvvetlendirmesinin ilk nedeni budur.

Ancak tek neden bu değildir. Kapitalist ödeme yöntemlerini şimdiki aşamada dikte eden ekonomik faktörün yanında bürokrasinin kendi şahsında işlemekte olan bir de siyasal faktör vardır. Özünde bu, eşitsizliğin yaratıcısı ve koruyucusudur. Başlangıçta işçi devletinin burjuva organı olarak ortaya çıkmıştır. Bir azınlığın çıkarlarını yerleştirir ve savunurken elbette kaymak tabakasını da kendi kullanımı için ayırmaktadır. Elinde dağıtılacak servet olan hiç kimse hiçbir zaman kendisini ihmal etmez. Böylelikle, toplumsal bir gereklilik sonunda, öylesine bir organ gelişmiştir ki toplumsal olarak gerekli iş-

levinin çok ötesine taşmış ve bağımsız bir faktör haline gelerek tüm toplumsal organizma için büyük bir tehlike kaynağına dönüşmüştür.

Sovyet Termidorunun toplumsal anlamı artık gözlerimizin önünde biçimlenmeye başlamaktadır. Kitlelerin yoksulluğu ve kültürel geriliği bir kez daha elinde koca değneğiyle durmakta olan hükümdarın habis görüntüsünde cisimlenmiştir. Azledilen ve küfredilen bürokrasi, toplumuna hizmetkarlığından bir kez daha efendisi durumuna gelmiştir. Bu yolda ilerlerken halk kitlelerinden, toplumsal ve moral bakımdan öylesine yabancılaşmıştır ki artık ne faaliyetleri ne de gelirleri üzerinde herhangi bir denetime izin veremez.

Bürokrasinin “küçük spekülâtörlerden, rüşvetçilerden ve dedikodulardan” görünüşteki esrarengiz korkusu böylelikle tamamen doğal bir açıklamaya kavuşmaktadır. Nüfusun temel gereksinmelerini karşılayamayan Sovyet ekonomisi, her adımda rüşvet ve spekülasyon eğilimleri yaratmakta ve bunları yeniden canlandırmaktadır. Öte yandan, yeni aristokrasinin ayrıcalıkları halk kitlelerinde anti-Sovyet “dedikodulara” kulak verme eğilimi uyandırmaktadır —yani, fısıltı halinde bile olsa açgözlü ve karpisli patronları eleştiren herkesi dinlemektedirler. Dolayısıyla sorun geçmişin hayaletleriyle değil, artık varolmayan şeylerin kalıntılarıyla değil, kısaca geçen yıl yağan karlarla ilgili değil, yeni, güçlü ve sürekli olarak yeniden doğan kişisel birikim eğilimleriyle ilgilidir. Ülkedeki hâlâ çok mütevazı ilk başarı dalgası, sadece mütevazı oluşu nedeniyle, bu merkezkaç eğilimleri zayıflatmamış, kuvvetlendirmiştir. Öte yandan, eş zamanlı olarak ayrıcalıksız olanlar arasında, yeni kibarların kavrayan ellerine vurma arzusu gelişmiştir. Toplumsal mücadele gene keskinleşmektedir. Bürokrasinin güç kaynakları işte bunlardır. Ancak bu kaynakların ta kendisinden, onun iktidarına bir tehdit de gelmektedir.

VI. Eşitsizliğin ve Toplumsal Uzlaşmazlıkların Büyümesi

I. Sefalet, Lüks ve Spekülasyon.

“Sosyalist dağıtım” ile yola çıkan Sovyet iktidarı daha sonra 1921 yılında, pazar yerine dönmek zorunda kaldı. Maddi olanakların beş yıllık plan döneminde aşırı zorlanması yeniden devlet dağıtımına yol açtı, yani “askeri komünizm” deneyinin daha yüksek bir temelde tekrarlanmasına. Ancak bu temelin de yetersiz olduğu kanıtlandı. 1935 yılında, planlı dağıtım sistemi yeniden ticarete yol açtı. Böylelikle ikinci kez açıklığa kavuşmuştu ki, uygulanabilir dağıtım yöntemleri, mülkiyet biçimlerinden bile daha fazla, teknoloji düzeyine ve varolan maddi kaynaklara bağlıdır.

Emeğin verimliliğinin —özellikle parça başı ödeme yoluyla— yükseltilmesi, ileride meta yığınlarının artmasını, fiyatların düşmesini ve dolayısıyla nüfusun yaşam standartlarının yükselmesini vaadetmektedir. Ama bu konunun yalnızca bir yanıdır; öyle bir yanı ki gelişmekte olduğu çağda kapitalizmde de gözlenmiştir. Ancak toplumsal olaylar ve süreçler, bağlantıları ve karşılıklı etkileşimleriyle ele alınmalıdır. Meta dolaşımı temeline dayalı olarak yükselen bir emek verimliliği aynı zamanda bir eşitsizliğin artışı anlamını taşır. Buyurucu tabakanın refahında yükseliş, kitlelerin yaşam standartlarındaki yükselişi çok gerilerde bırakmaya başlamaktadır. Devletin elindeki servetin artmasının yanında, yeni bir toplumsal farklılaşma süreci yer almaktadır.

Günlük yaşam koşullarına göre Sovyet toplumu artık bir yanda güvenceli ve ayrıcalıklı azınlık, öte yanda yokluk içinde sürüklenen

bir çoğunluk olmak üzere ikiye ayrılmış durumdadır. Dahası, bu eşitsizlik aşırı uçlarda rezilane bir karşıtlık niteliğine bürünmektedir. Geniş dolaşım için tasarlanan ürünler, yüksek fiyatlarına karşın, bir kural olarak düşük kalitelidir ve merkezlerden uzaklaştığı ölçüde de elde edilmeleri zorlaşır. Bu koşullar altında, tüketim mallarında yalnızca spekülasyon değil düpedüz hırsızlık kitlesel bir karakter edinir. Ve düne kadar bu eylemler planlı dağıtımı tamamlar durumdayken şimdi Sovyet ticaretinde düzeltici hizmet görmektedir.

Sovyetler Birliği'nin "dostlarının" profesyonel bir alışkanlıkları vardır: İzlenimlerini kapalı göz ve tıkalı kulakla toplarlar. Onlara güvenemeyiz. Düşmanlar sık sık iğrenç iftiralar yayarlar. Onun için biz bürokrasinin kendisine dönelim. Bürokrasi, en azından kendisine düşman olmadığına göre, daima bir çeşit acil pratik talebin yol açtığı resmi kendi kendini suçlamaları, çok daha sık ve gürültülü olan kendi kendisini övmelerine oranla çok daha fazla güven hakketmektedir.

İyice bilindiği gibi 1935 yılı sanayi planı, aşılmıştır. Ama konut konusunda ancak yüzde 55.7 oranında gerçekleştirilmiştir. Ve dahası, işçiler için konut inşaatları, tüm inşaatlar içinde en yavaş, en kötü ve en dikkatsizce ilerleyenler olmuştur. Kollektif çiftlik üyelerine gelince, onlar eskiden olduğu gibi şimdi de yıllanmış kulübelerinde, buzağları ve hamam böcekleri ile birlikte yaşamaktadırlar. Öte yandan, Sovyet ileri gelenleri, basında, kendileri için yeni inşa edilen konutların hepsinde "ev işçileri için oda" —yani hizmetçi odası— bulunmadığından yakınmaktadırlar.

Her rejim anıtsal yankısını binalarında ve mimarisinde bulur. Şimdiki Sovyet dönemi için karakteristik olan, Sovyetler'in çok sayıdaki saray ve evleri, bazen maliyetleri on milyon rubleyi bulan bürokrasinin sahici mabedleri, pahalı tiyatrolar, Kızıl Ordu evleri —yani başlıca olarak subaylar için inşa edilen askeri kulüpler— ödeme gücü olanlar için yapılan lüks metrolar ve bunlarla birlikte, baraka tipi bile olsa işçi barınaklarının inşaatında aşırı ve değişmez bir geriliktir.

Devlet navlununu demiryolu ile taşımada gerçek bir ilerleme kaydedilmiştir. Ama Sovyetler'in basit insan yarattığı bundan pek bir şey

kazanmamıştır. Yollar ve İletişim Bölümü başkanlarından gelen sayısız emirler, vagonların ve yolcu istasyonlarının sağlıklı koşullarından, “seyahat etmekte olan yolculara hizmet verilmeyişi gibi dayanılmaz bir olgu”dan, “tren biletleri ile yapılan çok sayıdaki suiistimal, hırsızlık ve aldatma olaylarından Boş yerlerin gizlenerek bunlar üzerine spekülasyon yapılmasından, rüşvet alınmasından İstasyonlarda ve yol sırasında bavulların soyulmasından” yakınmaktadır. Böylesine olgular “sosyalist taşımacılığın yüzkarası”dır! Aslına bakılırsa bunlar kapitalist taşımacılıkta suçtur. Belagatli idarecinin bu tekrar tekrar yakınmaları, taşıma araçlarının halkın kullanımı için son derece yetersiz olduğuna, taşınan mallar için duyulan şiddetli yokluklara ve nihayet, tüm öteki yetkililer gibi demiryolu yetkilileri tarafından da basit ölümlülerin istihzayla ihmal edilmelerine belli bir ölçüde tanıklık etmektedir. Çok sayıdaki Sovyet salon arabaları, özel trenleri ve özel gemilerinden anladığımıza göre, bürokrasi, kendisi için karada, denizde ve havada hizmet sağlamayı çok güzel becermektedir —ve bunların yerini de giderek artan sayıda otomobillerin ve uçakların en iyileri almaktadır.

Sovyet sanayiinin başarılarını anlatırken, Leningrad Merkez Komitesi Başkanı Jdanov, yakından ilgili dinleyicilerin alkışları arasında, bir yıl içinde “aktif işçilerimizin konferansa, şimdiki mütevazı Ford otomobilleri ile değil, Limuzinlerle gelecek”lerine söz veriyordu. Yüzünü insanlığa çevirmiş olduğu ölçüde Sovyet teknolojisi çabalarını öncelikle seçilmiş bir azınlığın yüksek sınıf taleplerini karşılamaya yöneltilmektedir. Varoldukları yerlerde tramvaylar, her zaman olduğu gibi gene tıka basa doludur.

Yiyecek Sanayi Halk Komiseri Mikoyan, en düşük kaliteli şekerlemelerin yerini hızla en iyilerinin almakta olduğunu ve “kadınlarımız”ın iyi parfümler istediğini söyleyerek övünüyorsa bunun anlamı yalnızca, sanayinin, paralel dolaşımına geçilmesiyle birlikte, kendisini daha kalifiye tüketiciye uyarlamakta olduğudur. Pazar mekanizmasının yasaları bunlardır ve burada, yukarı tabakanın “hanımları” hiçbir şekilde en alt sırayı işgal etmezler. Bunun yanında bir de öğ-

renilmektedir ki, 1935 yılında Ukrayna'da incelenen doksanbeş kooperatif dükkanından altmışsekizinde şekerleme cinsinden hiçbir şey yoktu, pasta talebi ancak yüzde 15-20 oranında karşılanıyordu. Ve üstelik bunlar da, çok düşük kaliteli mallardı. *Izvestia* yakınıyor: "Fabrikalar, tüketici taleplerini gözönüne almaksızın çalışmaktadır." Elbette, tüketici kendi hakkını arayabilecek birisi değilse öyle olur.

Soruna organik kimya bakış açısından yaklaşan Profesör Bah, "ekmeğimizin zaman zaman dayanılmaz kötülükte" olduğunu görmektedir. Her ne kadar maya ve fermantasyon gizlerine aşına değil-seler de çalışan erkek ve kadınlar da tıpatıp böyle düşünüyorlar. Ancak saygıdeğer profesörden farklı olarak, onlar, takdirlerini basın yoluyla ifade etme olanağı bulamıyorlar.

Moskova'daki giyim tröstü, özel "moda evi" tarafından çizilmiş çeşitli ipek elbise modellerini ilan ediyor. Taşrada, büyük sanayi kentlerinde bile, işçiler eskiden olduğu gibi şimdi de sırada beklemeden, başka sıkıntılara da boyun eğmeden bir basma gömlek edinemektedirler: Yeterince mal yoktur! Çoğunluğun gereksinmelerini karşılamak birkaç kişinin lüksünü sağlamaktan çok daha zordur. Tarih tümüyle bunu onaylar.

Başarılarını sıralarken Mikoyan bize bilgi veriyor: "Margarinyağı sanayiisi yenidir." Bu sanayinin eski rejim sırasında varolmadığı doğrudur. Ancak alelacele durumun çarlık zamanından daha kötü olduğu sonucuna varmamalıyız. Halk o günlerde de tereyağı yüzü görmüyordu. Ama bir ikame maddesinin ortaya çıkmasının anlamı, en azından Sovyetler Birliği'nde iki sınıf tüketici olduğudur: Biri tereyağını tercih etmekte, öteki margarin ile idare etmektedir. "Gereksinmesi olan herkese *mahorka* sağlıyoruz" diye övünüyor gene aynı Mikoyan. Eklemeyi unuttur ki, ne Avrupa ne de Amerika *mahorka* gibi düşük kaliteli bir tütünün adını hiç duymamıştır.

Eşitsizliğin, haydi bağırın demiyelim, çok açık görüntülerinden biri, Moskova ve öteki büyük kentlerde açılan, yüksek kaliteli mal satan özel mağazalardır ki, her ne kadar pek Rusça değilse de gayet manalı olarak adlarına "Luxe" denilmektedir. Aynı zamanda, Mosko-

va ve taşrada, yiyecek mağazalarının kitle soygunlarına maruz kalmalarından doğan ardı arkası gelmeyen yakınmalar, yiyeceklerin — her ne kadar herkes yiyecek birşeyler bulmak istese de— yalnızca azınlık için yeterli olduğuna işaret etmektedir.

Çalışan ananın toplumsal rejim hakkında kendi görüşü vardır ve görevlinin -ki sırası gelmişken belirtelim, bu adam kendi tüketimine çok özen göstermektedir- hoşgörüsü ifade ettiği gibi, ananın “tüketici” kriteri son çözümlemede karar vericidir. Çalışan kadın ile bürokrasi arasındaki anlaşmazlıkta, Marx, Lenin ve onlarla birlikte biz, çalışan kadının yanında yer alırız. Başarılarını abartan, çelişkileri bulandıran ve eleştirmesin diye çalışan kadının boğazını sıkı bürok-rata karşı dururuz.

Margarin ve *mahorka*’nın bugün için hazin gereklilikler olduğunu kabul edelim. Gene de gerçekleri abartmak ve süslemek yararsızdır. “Aktivistler” için Limuzinler, “kadınlarımız” için güzel parfümler, işçiler için margarin, kibarlar için “de luxe” mağazalar, halk için güzel yiyeceklerle mağaza vitrinlerinden bir bakış -böylesi bir sosyalizmin kitlelere kapitalizmin yüz değiştirmesinden başka bir şey gibi görünmemesi doğaldır ve onlar pek de yanılmamaktadırlar. “Toplumsallaşmış yokluk” temeli üzerinde, yaşama araçları için verilen savaş “geçmişin tüm pisliklerini” canlandırma tehdidi taşımakta ve kısmen de her adımda canlandırmaktadır.

Şimdiki pazar ilişkileri NEP (1921-28) sırasındakilerden değişiktir; şöyle ki, şimdiki sözüm ona devlet kooperatifi ve kollektif çiftlik örgütleri ile tek tek vatandaş arasında aracı ve özel tüccar olmaksızın dolaysız gelişmektedir. Ancak bu yalnızca ilkede doğrudur. Gerek devletin, gerek kooperatiflerin hızla büyüyen perakende ticaret ciro-su, belirtilenlere göre 1936 yılında yüz milyar rubleyi bulacaktır. 1935 yılında onaltı milyarı bulan kollektif çiftlik cironun, içinde bulunduğumuz yıl hatırı sayılır ölçüde artacaktır. Bu cironun gerek içinde, gerek yanıbaşında yasadışı ve yarıyasal aracının nasıl bir yer tutacağını -en azından önemsiz bir yer değildir!- belirlemek zordur. Yalnız-

ca tek tek köylüler değil, aynı zamanda kollektifler ve özellikle kollektiflerin tek tek üyeleri, aracıya başvurmak için fazlaca eğilim göstermektedir. Aynı yol, inşaat sanayii işçilerince, kooperatiflerce ve köylülerle iş yapan yerel sanayilerce de izlenmektedir. Zaman zaman koskoca bir bölgede et, tereyağı ya da yumurta ticaretinin “spekülatörler” tarafından sıkıştırıldığına dair beklenmedik bir korku çıkmaktadır. Tuz, kibrit, un, gazyağı gibi devlet depolarında yeterli miktarda varolan günlük kullanımın en gerekli maddeleri bile bazen bürokratlaştırılmış kır kooperatiflerinde haftalarca, aylarca bulunmamaktadır. Köylülerin gereksinmelerini başka yollardan karşılayacakları açıktır. Sovyet basını sık sık suiistimalciden bir veri gibi söz etmektedir.

Başka biçimdeki özel girişim ve birikime gelince, anlaşılan bunlar daha küçük bir rol oynamaktadırlar. Bağımsız taksi şoförleri, hancılar, bağımsız zanaatkârlar da bağımsız köylüler gibi yarı hoşgörülür meslek sahipleridir. Moskova'nın içinde hatırı sayılır miktarda küçük özel iş sahibi ve tamirci vardır. Bunlar görmezlikten gelinmektedir, çünkü ekonominin önemli gediklerini kapatmaktadırlar. Karşılaştırmayacak kadar büyük sayıda özel girişimci ise, her türden artel (kollektif çiftlik-çn.) ve kooperatif gibi yalancı etiket altında çalışmakta, ya da kollektif çiftlik çatısı altına saklanmaktadır —özellikle planlı ekonomideki yarıkları vurgulamak amacına dönüşmüşçesine. Zaman zaman polis Moskova'da, evde yapılmış bere ve basma gömlekleri sokakta satan aç kadınları pis spekülatör diye tutuklamaktadır.

“Ülkemizde spekülasyonun temeli imha edilmiştir” diye ilan etti Stalin, 1935 yılı sonbaharında, “ve eğer buna karşın hâlâ spekülatörler varsa, bu ancak bir olguyla açıklanabilir: Sınıf uyanıklığından yoksunluk ve Sovyet aygıtının çeşitli eklemlerinde spekülatörlere karşı liberal bir tutum.” Bürokratik düşüncenin ideal saf kültürü! Spekülasyonun ekonomik temeli imha mı edilmiş? Ama o zaman uyanıklığa hiç gerek yok ki. Örneğin devlet halka yeterli sayıda, mütevazı başlık sağlayabilseydi, o talihsiz sokak satıcılarını tutuklamak için bir gerek kalmazdı. Aslında böyle bir gereğin şimdi varolduğu da kuşkuludur.

Yukarda sözü edilen özel satıcıların sayısı da, işyerlerinin sayısı da kendi başlarına endişe verici değildir. Kamyon şoförlerinin, bere satıcılarının, saat imalatçıların ve yumurta alıcılarının devlet mülkiyetinin kalesine saldırmasından gerçekten korkamazsınız! Ama sorunun cevabı gene de sırf aritmetik ilişkilerle verilmemektedir. İnsanın ateşinin birden yükselmesi gibi, en küçük bir idari zayıflık işaretiyle su yüzüne çıkan çok sayıda ve çeşitli spekülâtör, küçük burjuva eğilimlerinin sürekli baskısını kanıtlar. Spekülasyon mikrobulunun sosyalizmin geleceği için ne kadar tehlike arzettiği tamamen ülkenin ekonomik ve siyasal organizmasının genel direnme gücü ile belirlenir.

Sıradan işçilerin ve kollektif çiftçilerin —yani nüfusun yaklaşık yüzde 90'ının— ruh hali ve davranışı başlıca olarak kendi gerçek ücretlerindeki değişikliklerle belirlenir. Ama en az o kadar önem de onların gelirleri ile daha iyi konumdakilerin gelirleri arasındaki ilişkiye verilmelidir. İzafiyet kanunu kendisini en dolâysız olarak insanların tüketim düzeyinde belli eder! Tüm toplumsal ilişkilerin para diline çevrilmesi, en alttakilere, değişik tabakaların ulusal gelirden aldıkları gerçek payları gösterecektir. Uzatılmış bir süre için eşitsizliğin tarihsel gerekliliğini anlasak bile, bunun kabul edilebilir sınırlarına ve her somut olayda toplumsal olarak uygunluğuna ilişkin sorular açık kalmaktadır. Ulusal gelirden alınacak pay için kaçınılmaz olan mücadele zorunlu olarak siyasal bir mücadeleye dönüşür. Şimdiki yapının sosyalist olup olmadığı sorusu bürokrasinin safsataları ile değil, kitlelerin kendilerinin ona karşı alacakları tavırla karara bağlanacaktır - yani sanayi işçilerinin ve kollektifleşmiş köylülerin.

2. Proletaryanın Farklılaşması.

İnsan sanır ki işçi devletinde gerçek ücretlere ilişkin rakamlar özel bir titizlikle incelenecektir -gerçekte nüfus kategorilerine göre tüm gelir istatistiklerinin tam berraklık ve herkese açıklıkla ayırdedileceğini sanır. Aslında çalışanların en hayati çıkarlarına dokunan bu sorunun

tamamı geçilmez bir perde ile çevrelenmiştir. Her ne kadar inanılmaz olsa da Sovyetler Birliği'nde bir işçi ailesinin bütçesi, araştırmacı için herhangi bir kapitalist ülkede olduğundan, karşılaştırılmayacak kadar daha esrarengiz bir miktardır. İkinci beş yıllık plan dönemi için bile işçi sınıfının değişik kategorilerinin gerçek ücretlerini yansıtan bir eğriyi çizmeye boş yere çalıştık. Kaynakların ve yetkililerin bu konudaki inatçı suskunlukları, anlamsız toplamalarla övünmeleri kadar belagatlidir.

Ağır Sanayi Komiseri Orconikidze'nin raporuna göre, 1925'ten 1935'e kadar geçen on yıl içinde işçinin aylık üretimi 3.2 katına, parasal ücreti ise 4.5 katına çıkmıştır. Çok etkileyici görünen bu son rakkamın ne kadarının işçi sınıfının üst katmanlarındaki uzmanlar tarafından yutulduğu —ve en az onun kadar önemli olan bu nominal miktarın gerçek değerleri nasıl ifade ettiği— konusunda ne bu raporda ne de basındaki yorumlarda bir şey bulamıyoruz. Nisan 1936'da bir Sovyet Gençlik Kongresi'nde Komsomol Sekreteri Kossarov, şöyle diyordu: "Ocak 1931'den Aralık 1935'e kadar, gençlerin ücreti yüzde 340 yükselmiştir!" Ama hitabetmekte olduğu titizlikle seçilmiş madalyalı gençlerden bile —ki alkışlarında cömerttirler— bu böbürlenme tek bir alkış getirmedi. Konuşmacı gibi dinleyiciler de gayet iyi biliyordu ki piyasa fiyatlarına aniden dönüş, temel işçi kitlesinin maddi durumunu kötüye götürmüştü.

Tröst direktörü ile temizlikçi kadını bir torbaya koyacak olursanız, kişi başına "ortalama" ücret 1935 yılında yaklaşık 2300 ruble idi ve 1936 yılında yaklaşık 2500 ruble olacaktı -yani nominal olarak 7500 Fransız frangı, ama gerçek alım gücü düşünülüğünde zor belâ 3500-4000 frank. Kendi başına mütevazı olan bu rakam, eğer 1936 yılındaki ücret artışının, tüketim mallarındaki özel fiyatların ve bir dizi ücretsiz hizmetin kaldırılmasına karşı ancak kısmi bir telafi olduğunu hesaba katacak olursanız, daha da düşmektedir. Ama asıl önemli olan bu yıllar 2500 rublenin, ya da aylık 208 rublenin, daha önce de belirttiğimiz gibi, *ortalama* ödeme olmasıdır —yani, işlevi, emeğin karşılığında yapılan ödemenin gerçek ve acımasız eşitsizliğini maskeleyen bir matematiksel masal.

İşçilerin üst tabakalarının, özellikle Stahanovist denilenlerinin durumunda son yıl içinde hatırı sayılır bir iyileşme olduğu kuşkusuzdur. Basında heyecanla verilen, şu ya da bu madalyalı işçinin kendisine aldığı elbiseler, ayakkabılar, gramafonlar, bisikletler ya da kavanoz kavanoz konserveler listesi büsbütün dayanaksız değildir. Bu arada bu olanakların sıradan bir işçi için ne kadar ulaşılmaz olduğu da ortaya çıkmaktadır. Stahanov hareketinin zorlayıcı itkilerinden söz ederken Stalin şöyle diyordu: “Yaşam kolaylaşmış, yaşam keyifli olmuş ve yaşam keyifli olduğunda da işler hızlı yürür.” Parça başı sisteminin, iktidar tabakası için aşırı derece özgün bu iyimser açıklamasında şu ölçüde bir doğruluk payı vardır: Bir işçi aristokrasisinin yaratılması ancak ülkenin bir önceki ekonomik başarıları sayesinde mümkün olmuştur. Ancak Stahanovistlerin itici kuvveti, “keyifli” bir ruh hali değil, daha fazla para kazanma arzusudur. Molotov, Stalin’in söylediklerini böyle düzeltmiştir. “Stahanovistlerin hemen yüksek verimliliğe yönelmesi, kazançlarını arttırmak için basit bir çıkardan doğmaktadır.” Doğrudur. Birkaç ay içinde, aylık kazançları bin rublenin üzerinde olduğu için “binlik adam” adını verdikleri bütün bir işçi tabakası ortaya çıkmıştır. Ayda ikibin rubleden bile fazla kazananlar vardır ve bu arada daha alt kategorideki işçiler çoğu kez yüz rubleden az almaktadırlar.

Tek başına ücretlerin bu ayrılığının bile “zengin olan” ve “zengin olmayan” işçiler arasında yeterli bir ayırım yaptığı sanılabilir. Ancak bürokrasi için bu yeterli değildir. Kelimenin tam anlamıyla Stahanovistleri ayrıcalık yağmuruna tutmaktadırlar. Onlara yeni apartman daireleri vermekte, ya da eski evlerini onarmaktadırlar. Sıraları gelmeden dinlenme evlerine ve sanatoryumlara gönderilmektedirler. Evlerine ücretsiz öğretmen ve doktor göndermektedirler. Sinemalara gidebilmeleri için ücretsiz bilet vermektedirler. Bazı yerlerde saçlarını bile kesmekte, sıraya bakmaksızın ücretsiz traş etmektedirler. Bu ayrıcalıkların bir çoğu sanki ortalama işçiyi bilhassa kırmak, ona hakaret etmek için düşünülmüş gibi görünmektedir. Yetkililer tarafından gösterilen bu inatçı iyi niyetin nedeni, kariyerciliğe ek olarak ra-

hatsız vicdandır. Yerel iktidar grupları, işçilerin üst tabakasının ayrıcalıklarına katılmalarına izin vermek yoluyla tecrit edilmişlikten kurtulmak için çıkan fırsata şevkle sarılmaktadır. Sonuç olarak Stakhanovistlerin gerçek kazançları, alt kategori işçilerin kazançlarını çok kere 20 ya da 30 kat geçmektedir. Ve özellikle şanslı uzmanlara gelince, bunların maaşları çoğu kez seksen, yüz vasıfsız işçi emeğini ödeyebilecek kadardır. Emeğin karşılığında yapılan ödemenin eşitsizliği kapsamında Sovyetler Birliği, kapitalist ülkelere yalnız yetişmekle kalmamış, onları çok gerilerde bırakmıştır!

Stahanovistlerin en iyileri, gerçekten sosyalist itkilerle zorlanmakta olanlar, ayrıcalıklarından mutluluk duymakta değil, usanmaktadır. Ve bunda şaşılacak bir şey yoktur. Genel bir kıtlık sahnesinde kendilerinin her tür maddi olanaklardan bireysel olarak faydalanmaları, onları bir kiskançlık ve kötü niyet çemberi ile çevrelemekte ve yaşamlarını zehir etmektedir. Bu tür ilişkiler, sömürüye karşı mücadelede birleşmiş olan kapitalist fabrika işçileri arasındaki ilişkilere göre sosyalist ahlaktan çok daha uzaktadırlar.

Bütün bunlara karşın günlük yaşam, vasıflı işçi için bile —özellikle taşrada— kolay değildir. Yedi saatlik çalışma gününün yüksek verimlilik uğruna giderek daha çok feda edilmesinin yanında, sayıları hiç de az olmayan saatler, yaşam sürdürmek için ek mücadele ile harcanmaktadır. Örneğin Sovyet çiftliklerindeki iyice halli işçilerin özel refahının bir işareti olarak, traktör kullananların, kombina işlenleri, vb.nin —zaten bunlar dillere destan bir aristokrasidir— kendi inek ve domuzlarına sahip oldukları gösterilmektedir. Sütsüz sosyalizmin, sosyalizmsiz süten daha iyi olduğuna ilişkin teori terk edildi. Şimdi, devlet tarım işletmelerindeki işçilerin, ki buralarda ne inek ne domuz yokluğu söz konusu değilmiş gibi görünür, yaşamlarını garanti altına almak için kendi cep ekonomilerini yaratmak zorunda kaldıkları kabul edilmektedir. Harkov'da 96.000 işçinin kendi bahçesine sahip olduğu yolundaki muzaffer edalı bildiri de daha az çarpıcı değildir. Öteki kentler Harkov ile yarışa davet edilmektedir. Bu “kendi ineği”, “kendi bahçesi” sözcükleriyle insan gücünün ne den-

li müthiş bir soygunu ima edilmektedir ve bu adamlar işçinin ve ondan da daha çok karısının ve çocuklarının sırtına ne biçim bir Ortaçağ'a özgü, gübre ve çamurda eşelenme yükü vurmaktadırlar!

İşçilerin büyük çoğunluğuna gelince, doğal olarak bunların ne inekleri ne de bahçeleri ve hatta büyük ölçüde ne de kendi evleri vardır. Vasıfsız işçilerin yıllık ücretleri 1200-1500 ruble arasında, hatta daha bile azdır —Sovyet fiyatlarıyla bunun anlamı yoksulluk rejimidir. Maddi ve kültürel düzeyin en güvenilir göstergesi olan barınma koşulları son derece kötü, çoğunlukla dayanılmazdır. İşçilerin ezici çoğunluğu, malzeme ve bakım açısından barakalardan çok daha kötü olan ortak barınaklara tıkmaktadır. Sanayideki başarısızlıkları, yalandan hastalanmaları ve süprüntü ürünleri haklı gösterme gereği doğunca, idarenin kendisi gazetecileri aracılığı ile barınma koşulları hakkında şöyle bir resim çizmektedir: “Tahtakuruları kendilerini yataкта yediği için işçiler yerlerde uyumaktadır; iskemleler kırıktır; su içecek maşrapa yoktur”, vb. “İki aile bir odada yaşamaktadır. Çatı akmaktadır. Yağmur yağdığı zaman odadan suyu kovalarla boşaltmaktadırlar.” “Helalardaki koşullar iğrençtir.” Ülkenin değişik kesimleriyle ilgili olan bu betimlemeleri istediğiniz kadar çoğaltabilirsiniz. Bu dayanılmaz koşulların sonucu olarak, “emeğin hareketliliği” —diye yazıyor, örneğin petrol sanayiinin başı— “çok yüksek bir noktaya erişmiştir.... İşçi yokluğundan, çok sayıda kuyu tamamen terkedilmiştir.” Bazı özellikle kötü bölgeler vardır ki buralarda ancak başka yerlerde çeşitli disiplin bozma suçlarından ceza görmüş ya da atılmış olanlardan başka kimse çalışmaya razı olmamaktadır. Böylelikle proletaryanın en aşağılarından, hiçbir hakka sahip olmayan ama gene de petrol üretimi gibi önemli bir sanayi kolunun kullanmak zorunda kaldığı, istenmeyen bir Sovyet parya tabakası birilmektedir.

Keyfi ayrıcalıklarla katmerlenen bu zalim ücret farklılıklarının sonucu olarak bürokrasi, proletarya arasına keskin uzmanlıklar sokmayı başarmıştır. Stahanov kampanyasının zaman zaman sunduğu görüntü küçük bir iç savaşı andırmaktadır. Örneğin, sendikaların organı, “Mekanizmaların yıkılıp bozulması, Stakhanov hareketine kar-

şı mücadelede en çok tutulan (!) yöntemdir" diye yazıyordu. Daha aşağılarda, "Sınıf mücadelesi kendisini her adımda belli etmektedir," diye okuyoruz. Bu sınıf "mücadelesi"nde, bir yanda işçiler, öteki yanda sendikalar yer almaktadır. Stalin'in aleni tavsiyesi, direnenlerin "boylarının ölçüsünü" almalarıydı. Merkez Komitesi'nin başka üyeleri birçok kez "küstah düşmanı" dünya yüzünden kazılamakla tehdit etti. Stak-hanov hareketi tecrübesi, yetkilerle proletarya arasındaki derin yabancılaşmayı ve bürokrasinin çılgınca bir inatla uygulamakta olduğu düsturu: "Böl ve Yönet!" -ki doğru, bu kendi buluşu değildir- özellikle açıklığa kavuşturdu. Dahası, işçileri teselli etmek için bu zorbaca parça başı emeğin adına "sosyalist rekabet" denmiştir. Verilen ad alay gibi geliyor kulağa!

Kökü biyolojik mirasımızda yatan rekabet, açgözlülük, kıskançlık ve ayrıcalıktan arındıktan sonra, hiç kuşkusuz komünizmde de uyarılığın en önemli itici gücü olarak kalacaktır. Ancak daha yakınlar da bulunan hazırlık döneminde, sosyalist toplumun fiilen kurulması, Sovyet hükümetinin başvurmakta olduğu geri bir kapitalizmin aşağılayıcı önlemleriyle değil, kurtarılmış bir insanlığa daha yakışır yöntemlerle —ve hepsinin üstünde bürokrasinin kamçısı altında olmasızın— başarılabilir, başarılacaktır. Çünkü eski dünyadan bize kalan en iğrenç miras bu kamçının ta kendisidir. Yüzünüz kızarmadan sosyalizmin adını ağzınıza alabilmek için o kamçının parça parça edilip meydan ateşinde yakılması gerekir.

3.Kollektif Köyde Toplumsal Çelişkiler.

Eğer sanayi tröstleri "ilkesel olarak" sosyalist işletmelerse, aynı şeyin kollektif çiftlikler için de söylenmesine imkân yoktur. Bunlar devlete değil, grup mülkiyetine dayalıdır. Tek tek dağınıklıkla karşılaştırıldığında bu ileriye doğru koca bir adımdır ama kollektif işletmelerin sosyalizme yol açıp açmayacağı, bir dizi koşula bağlıdır; kısmen kollektiflerin içinde, kısmen onların dışında yer alan, Sovyet sisteminin genel koşullarına dahil olan ve nihayet kısmen de, dünya meydanında boy gösteren koşullara.

Köylülerle devlet arasındaki mücadele sona ermiş olmaktan çok uzaktır. Tarımın şimdi hâlâ çok istikrarsız olan örgütlenmesi, aralarında patlayan feci bir iç savaş ardından, taraflar arasında yapılmış geçici bir uzlaşmadan başka bir şey değildir. Doğru, köylü çiftliklerinin yüzde 90'ı kollektifleştirilmiştir ve tüm tarımsal ürünün yüzde 94'ü kollektif çiftlik tarlalarından alınmaktadır. Arkalarında, özünde tek tek çiftçilerin saklanmakta olduğu belli bir oranda yalancı kollektifleri bile göz önüne alsak, görünürde olan, bireysel ekonomiye karşı zaferin en azından onda dokuz kazanılmış olduğunu teslim etme zorunluluğudur. Ancak kırsal kesimlerdeki gerçek güç ve eğilim mücadelesi, bireysel ve kollektif çiftçiler arasındaki çıplak karşıtlık çerçevesi içinde yer almaktan çok uzaktır.

Köylüleri pasifize etmek amacıyla devlet, kollektiflere, kendilerine ayrılan toprağı "ebedi" kullanım için aktarmadan başlayarak —ki özünde bu toprakta sosyalizasyonun sonu demektir— köydeki mülkiyet ve bireysellik eğilimlerine çok büyük tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bu yasal bir masal mıdır? Kuvvet ilişkilerine bağımlı olarak ilerde bu bir gerçek olabilir ve çok yakın gelecekte planlı ekonomi için devlet ölçeğinde sonsuz sıkıntılar doğurabilir. Ancak devletin, özel minimini çiftliklerde, kendi inekleri, domuzları, koyunları, tavukları vb. ile bireysel köylü tarımını restore etmek zorunda kalması çok daha önemlidir. Sosyalizasyonun böylece çiğnenmesine ve kollektifleşmenin sınırlandırılmasına karşılık köylü, henüz çok fazla şevkle olmasa da barış içinde kollektif çiftliklerde çalışmaya razı olmaktadır; bu çalışma kendisine hem devlete karşı yükümlülüğünü yerine getirme hem de birşeyler elde etme fırsatı vermektedir. Yeni ilişkiler öylesine gelişmemiş biçimlere bürünmektedir ki Sovyet istatistikleri daha dürüstçe olsaydı bile bunları rakamlarla ölçmek zor olurdu. Ancak birçok şey, köylünün kişisel varlığında, kendi minimini tasarrufunun yerinin kollektiflerin yerinden daha az bir önemi olmadığı sonucunun çıkarılmasına izin vermektedir. Bunun anlamı, tüm köy kitlesi içinde bireysel ve kollektif eğilimler arasındaki mücadelenin hâlâ sürmekte olduğu ve sonucunun da henüz belirlenmediğidir. Köylülerin eğilimi

hangi yönedir? Bunu daha kendileri de tam olarak bilmemektedirler.

1935 yılının sonunda tarım halk komiseri şöyle diyordu: “Şu ana kadar tahıl tedariki konusundaki devlet planının yerine getirilmesine karşı, kulak unsurlarından büyük bir direnmeyle karşılaşmış bulunuyoruz.” Başka bir deyişle bunun anlamı, “son zamanlara kadar” (ve bugün?) kollektifleşmiş köylünün çoğunluğunun tahıllarını devlete teslim etmeyi kendileri için yararlı görmediği ve özel ticarete meyletmekte olduklarıdır. Aynı olay bir başka biçimde, kollektif mülkün bizzat kollektifleştirilmiş köylüler tarafından talan edilmesini önlemek için konulan merhametsiz yasalarla da kanıtlanmaktadır. Kollektiflere ait mülkün devlet nezdinde yirmi milyar rubleye ve kollektifleşmiş köylüye ait özel mülklerin gene devlet nezdinde yirmibir milyar rubleye sigorta edilmiş olması öğreticidir. Eğer bu ilişki zorunlu olarak ayrı ayrı ele alındıklarında köylülerin kollektiflerden daha zengin olduğu anlamına gelmiyorsa bile, ne olursa olsun köylülerin kişisel mülklerini ortak mülklerine göre daha titizlikle sigortaladıkları anlamına gelir.

Bizim bakış açımızdan, hayvancılıkta izlenen gelişme çizgisi de daha az eğitici değildir. At sayısı 1935 yılına kadar sürekli olarak düşmeye devam eder ve ancak bir dizi hükümet önlemleri sonucu olarak son yıl içinde biraz artmaya başlarken, bir önceki yılda boynuzlu sığır sayısındaki artış dört milyon başı bulmuştu bile. Verimli bir yıl olan 1935 yılında atlar için plan ancak yüzde 94 oranında gerçekleştirilirken, boynuzlu sığır konusunda hatırı sayılır ölçüde aşılmıştı. Bu rakamların anlamı, atların yalnızca kollektif mülk olarak varolmaları ama sığırların artık kollektifleşmiş köylünün çoğunluğunun kişisel malları arasında bulunması olgusuyla açıklık kazanmaktadır. Buna eklenecek tek şey, kolektifleşmiş köylünün bir istisna olarak at sahibi olmasına izin verilen step bölgelerinde, at sayısındaki artışın kollektif çiftliklerdekine göre çok daha hızlı olduğu, bu sonuncuların da Sovyet çiftliklerinin çok önünde yer aldıklarıdır. Bütün bunlardan yapılacak çıkarsama, küçük özel ekonominin, büyük toplumsallaşmış ekonomiye üstün olduğu değil, birinden ötekine, barbarlıktan uygarlığa geçişin yalnızca idari baskıyla kaldırılma olanağı

bulunmayan bir sürü zorluğu içinde barındırmakta olduğudur.

“Hukuk hiçbir zaman ekonomik yapıdan ve onun koşullandırdığı kültürel gelişmeden üstün olamaz.” Toprağın kiraya verilmesi, her ne kadar yasa tarafından yasaklanmışsa da, gerçekte yaygınlıkla uygulanmaktadır, hem de en uğursuz yarıcılık biçimiyle. Toprak bir kollektif çiftlik tarafından bir diğerine ve bazen bir yabancıya ve nihayet bazen kendi girişken üyelerinden birine kiralanmaktadır. İnanılır gibi değil ama, Sovyet çiftlikleri -yani “sosyalist” işletmeler- toprak kiralamaya başvurmaktadır. Ve özellikle öğretici olan, bu yöntemin G.P.U.’nun Sovyet çiftliklerinde uygulanmasıdır!. Yasaların üzerine kanatlarını germiş olan bu yüce kurumun koruması altında Sovyet çiftliğinin direktörü kiracı köylüye, eski derebeyi-serf mukavelelerinden nerdeyse kopya edilmiş koşullar empoze etmektedir. Böylece karşılaştığımız vakalar, köylülerin bürokratlar tarafından devlet aracılığıyla niteliğiyle değil, yarı-yasal derebeyi niteliğiyle sömürülmeleridir.

Böylesine çirkin olayların kapsamını hiç abartmadan bile, ki bunların istatistiksel hesaba gelmemesi doğaldır, bunların emare olarak önemlerinin büyüklüğünü görmemezlik edemeyiz. Bunlar nüfusun ezici bir çoğunluğunun oluşturduğu bu hâlâ son derece geri ekonomi dalında, burjuva eğilimlerinin ne denli kuvvetli olduğuna, yanılığa yer bırakmayacak biçimde tanıklık etmektedirler. Bu arada pazar ilişkileri kaçınılmaz olarak bireyci eğilimleri kuvvetlendirmekte ve mülkiyet ilişkilerinin yeni yapısına karşın köydeki toplumsal farklılaşmayı derinleştirmektedir.

Ortalama olarak her kollektif çiftliğin geliri yaklaşık 4.000 rubledir. Ama “ortalama” rakamlar köylülere ilişkin olduklarında, işçilere ilişkin olduklarından daha yanıltıcıdır. Örneğin Kremlin’e verilen bir raporda, kollektif balıkçının 1935 yılında, 1934 yılına göre iki kat fazla, yani adam başına 1.919 ruble kazandığı söyleniyordu ve bu rakamın topladığı alkış, kollektiflerdeki ana kitlenin kazancının bu rakamın ne kadar altında olduğunu gösteriyordu. Öte yandan öyle kollektifler vardır ki aile başına düşen gelir 30.000 rubleyi bulmakta ve bu rakamın içine ne bireysel mallardan edinilen nakdi ya da aynı gelir, ne de tüm işletmenin aynı geliri girmektedir. Genel olarak bu

büyük kollektif çiftçilerin herbirinin geliri, "ortalama" işçinin ve alt dereceden kollektif köylünün ücretinden on-onbeş kere fazladır.

Gelir dereceleri ancak kısmen emeğin vasıflılığı ve düzenliliği ile belirlenmektedir. Gerek kollektifler, gerek köylüye verilen kişisel mallar, iklime, toprağa, ürün cinsine ve aynı zamanda kentlere ve sanayi merkezlerine göre konumlarına bağımlı olarak zorunlu bir biçimde olağanüstü eşitsiz koşullarda yer almaktadır. Kent ile köy arasındaki karşıtlık, beş yıllık plan süresince yumuşatılmamış olmakla kalmamış, tam tersine, kentlerin ve yeni sanayi merkezlerinin çığ gibi büyümesi sonucu büsbütün keskinleştirilmiştir. Sovyet toplumundaki bu temel karşıtlık, büyük ölçüde, farklı kiralar sayesinde, kollektif arasında ve içinde kaçınılmaz olarak türev çelişkiler yaratmaktadır.

Bürokrasinin sınırsız gücü de toplumsal farklılaşmada daha az etkili bir araç değildir. Ücretler, fiyatlar, vergiler, bütçe ve kredi gibi mekanizmaları elinde bulundurmaktadır. Orta Asya'daki bir dizi pamuk kollektifinin tamamen orantısız geliri, kollektif üyelerinin çalışmalarından çok, hükümetin koyduğu fiyat ilişkilerine bağımlıdır. Nüfusun belli tabakalarının öteki tabakalar tarafından sömürülmesi ortadan kalkmamış, kılık değiştirmiştir. Birinci sıradaki onbinlerce "hali vakti yerinde" kollektif geri kalan kollektifler kitlesi ve sanayi işçileri pahasına refaha ulaşmıştır. Tüm kollektifleri belli bir refah düzeyine ulaştırmak, çoğunluktan alarak bir azınlığa ayrıcalıklar vermeye göre çok daha zor ve uzun bir iştir. 1927 yılında Sol Muhalefet, "kulak'ın geliri, işçilerin gelirine göre karşılaştırılamayacak kadar fazla artmıştır," demişti ve değişik bir biçimde de olsa bu önerme şimdi de geçerliliğini korumaktadır. Kollektiflerin üst sınıflarına ait gelir, temel köylü ve işçi kitlesinin gelirine göre karşılaştırılamayacak kadar fazla artmıştır. Maddi yaşam düzeylerindeki farklılaşma şimdi belki kulakların tasfiyesinin arifesinde olduğundan daha da hatırı sayılır durumdadır.

Kollektiflerin *içinde* yer almakta olan farklılaşma ifadesini kısmen kişisel tüketim düzeyinde bulmaktadır; kollektifin kendisinin temel mülkü toplumsallaştırılmış olduğu için, kısmen de kollektiflere bitişik kişisel işletmelerde kendini göstermektedir. Kollektifler, arasında farklılaşma daha şimdiden derin sonuçlar doğurmaktadır çünkü zen-

gin kolektif daha fazla gübre ve makina kullanma şansına ve dolaşısıyla daha çabuk zenginleşme şansına sahiptir. Başarılı kolektifler sık sık fakir olanlardan emek gücü kiralamakta, yetkililer de buna göz yummaktadırlar. Eşitsiz değerli toprak paylarının kolektiflere devredilmesi bunlar arasında farklılaşmayı daha da yaygınlaştırmakta ve bir cins burjuva kolektiflerinin, ya da şimdi bile verilen adla “milyoner kolektifler”in belirmesine yol açmaktadır.

Elbette devlet gücü, köylüler arası toplumsal farklılaşma sürecine bir düzenleyici olarak müdahale edebilir. Ama hangi yönde ve hangi sınırlar içinde? Kulak kolektiflere ve kolektif üyelerine saldırmak, acılı bir aradan sonra daha yeni yeni “keyifli yaşam” için olağanüstü bir iştah duymaya başlayan köylünün daha “ilerici” tabakaları ile yeni bir çatışmaya girmek olurdu. Dahası —ve en önemlisi— devlet gücünün kendisi, sosyalist denetim için giderek daha yetersiz olmaktadır. Devlet sanayide olduğu gibi tarımda da kuvvetli, başarılı “tarla Stahanovistlerinin” ve milyoner kolektiflerin destek ve dostluğunu aramaktadır. Üretici güçlerin gelişmesine ilişkin kaygıyla yola çıkarak, kaçınılmaz bir biçimde kendisi için kaygı duymak noktasına varmaktadır. Tüketicinin üretim ile sınıksız bağlı olduğu tarım kesiminde kolektifleşme, bürokratik asalaklık için koskoca fırsatlar yaratmış, bununla da kolektiflerin bürokrasinin üst çevreleri ile iç içe büyümesi sağlanmıştır. Kremlin’deki ciddi toplantılarda kolektif çiftçilerin liderlere sunduğu nazik “hediyeler”, iktidarın yerel temsilcilerinin emrine sundukları sembolik olmayan haracın yalnızca sembolik bir ifadesidir.

Böylelikle sanayide olduğundan çok daha büyük ölçüde tarımda düşük üretim düzeyi, sürekli olarak sosyalist ve hatta kooperatif (kolektif çiftlik) biçimi mülkiyet ile çatışmaktadır. Son çözümlemede bu çelişkidenden doğmuş olan bürokrasi de şimdi bu çelişkiyi derinleştirmektedir.

4. İktidar Tabakasının Toplumsal Fizyonomisi.

Sovyet siyasal edebiyatında, kötü bir düşünce alışkanlığı ya da çalışma yöntemi olarak “bürokratiklik” suçlamalarına sık sık rastlanır. (Suçlama daima yukardan aşağı doğru yöneltilmekte olup üst çevre-

ler için bir kendi kendini savunma yöntemidir.) Ama hiçbir yerde karşılaşamayacağınız şey, bir iktidar tabakası olarak bürokrasinin incelenmesidir —sayıları ve yapısı, etiyle kemiği, ayrıcalıkları ve iş-tahları ve ulusal gelirden yuttuğu payla birlikte. Bununla birlikte bü-rokrasi vardır. Ve toplumsal fizyonomisini bu denli titizlikle gizleme-si, iktidarın kendi hakkı olduğundan hâlâ emin olmayan bir iktidar “sınıfı”nın özgül bilincine sahip olduğunu kanıtlar.

Sovyet bürokrasisini kesin rakamlarla betimlemeye hiç olanak yoktur ve bunun nedeni de iki türdür. Birincisi, devletin hemen he-men tek işveren olduğu bir ülkede idari aygıtın nerede sona erdiğini kestirmek zordur. İkincisi, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu soru üzerine Sovyet istatistikçileri, iktisatçıları ve yazarları özellikle yoğun suskunluklarını korumaktadırlar. Ve “dostları” da onları taklit et-mektedir. Sırası gelmişken belirtelim ki, binikiyüz sayfalık derleme-lerine harcadıkları emek arasında Webb’ler, toplumsal bir kategori olarak Sovyet bürokrasisinden bir kez bile söz etmemektedirler. Ve bu doğaldır çünkü, işin özüne bakılacak olursa, Webb’ler, bürokrasi-nin dediklerini yazmışlardır!

1 Kasım 1933 tarihinde devletin merkezi aygıtı, resmi rakamlara göre yönetici personel olarak 55,000 kişi bulunduruyordu. Ama son yıllarda olağanüstü bir artış göstermiş olan bu rakam bir yanda as-keri ve denizcilik bölümleriyle G.P.U.’yu öteki yanda da kooperatif merkezleri ve Havacılık ve Kimya (*Ossoaviohim*) gibi adına toplum-sal örgütler denilen bir dizi kuruluşu dışarda bırakıyordu. Dahası, cumhuriyetlerin her birinin kendi hükümet aygıtı vardır. Devlet, sen-dika, kooperatif ve genel kurmaya koşut ve kısmen bunlarla içiçe geçmiş olarak bir de güçlü parti kurmayı vardır. Sovyetler Birliği’nde ve tek tek cumhuriyetlerde komuta veren üst çevrelerdeki kişilerin sayısını 400,000 olarak tahmin etmek hiç de abartmalı değildir. Şu anda bu sayının yarım milyona ulaşmış olması mümkündür. Bunla-rın arasında görevliler değil, sözün gelişi “ileri gelenler”, “liderler”, kelimenin tam anlamıyla iktidar kast’ı vardır, ama elbette bu kast da çok önemli yatay sınırlarla hiyerarşik bir bölünme göstermektedir.

Bu yarım milyonluk üst kast, geniş ve çok yanlı bir temele sahip olan ağır bir idari piramit ile desteklenmektedir. Taşra kent ve bölgelerinin yürütme komiteleri, partinin, sendikaların, Komünist Gençlik örgütünün, yerel taşımacılık organlarının, ordu ve donanmanın komuta konseylerinin ve G.P.U. ajanlarının paralel organlarıyla birlikte iki milyon civarında bir sayı vermelidir. Ve bir de unutmamamız gereken altıyüzbin kent ve köy sovyet başkanları vardır.

Sanayi işletmelerinin doğrudan idari sorumluluğu 1933 yılında (bundan daha yakın zamana ait rakam yoktur) 17,000 direktör ve direktör yardımcısının elinde yoğunlaşıyordu. Ustabaşına kadar ve o dahil aşağı eklemeler de hesaba katıldığında, işyerlerinin fabrikaların ve madenlerin tüm idari ve teknik personel sayısı yaklaşık 250,000 kişiye ulaşıyordu (ancak bunlardan 54,000'i kelimenin tam anlamıyla idari işlevleri olmayan uzmanlardı). Buna eklememiz gereken bir de fabrikalardaki parti ve sendika aygıtıdır ki, iyice bilindiği gibi buralarda idare “üçgen” biçiminde yürütülmektedir. Birliğin tamamını kapsayan sanayi işletmeler idaresi için yarım milyon kişiden söz etmek şu anda abartmalı olmaz. Ve buna bir de, tek tek cumhuriyetlerin ve yerel sovyetlerin girişimlerinde yeralan idari personeli eklemek zorundayız.

Bir başka kesitte, resmi istatistikler, 1933 yılı için tüm Sovyet ekonomisinde, 860,000 kişinin üstünde idareci ve uzman olduğunu kaydetmektedir —sanayide 480,000'den fazla, taşımacılıkta 100,000'den fazla, tarımda 93,000, ticarete ise 25,000. Bu sayıya, kuşkusuz, idari gücü olmayan uzmanlar da girmekte, ama öte yanda ne kollektif çiftlikler ne de kooperatifler girmemektedir. Bu rakamlar da son ikibuçuk yıl içinde çok gerilerde bırakılmıştır.

250,000 kollektif çiftlikte, yalnızca başkanları ve parti örgütleyicilerini sayacak olursak, yarım milyon idareci vardır. Fiili gerçekte ise rakam çok daha yüksektir. Sovyet çiftliklerini, traktör ve makina istasyonlarını hesaba katacak olursak, toplumsallaştırılmış tarımdaki komutan sayısı bir milyonu çok aşmaktadır.

1935 yılında devletin 113,000, kooperatiflerin 200.000 satış bö-

lümü vardı. Her ikisinin de liderleri, özünde ticari işgörenler değil, devlet görevlileri ve hatta tekelcileridir. Sovyet basını bile zaman zaman “kooperatörlerin, kollektif üyelerini artık seçmenleri olarak görmediklerinden” yakınmaktadır —sanki kooperatiflerdeki mekanizma, sendikalarda, sovyetlerde ve partinin kendisinde olandan nitel olarak ayırdedilebilirmiş gibi! Doğrudan doğruya üretken emek içinde yer almayan, yöneten, buyuran, komut veren, affeden ve cezalandıran bu tabakanın tamamı —öğretmenleri ve öğrencileri bir yana bırakıyoruz— 5 ya da 6 milyon olarak tahmin edilmelidir. İçerdiği kelimeler gibi bu toplam rakamın da hiçbir şekilde tam olarak doğruluk iddiası yoktur, ama ilk yaklaşım için yeterli olacaktır. Liderliğin “genel çizgisinin” cisimsiz bir ruh olmadığı konusunda bizi iknaya yetecektir.

Aşağıdan yukarıya doğru bu iktidar yapısının çeşitli basamak ya da katlarında yer alan komünistlerin sayısı yüzde 20 ile 90 arasındadır. Bürokrasinin bütün kitlesi içinde, Komünist Gençlik’le birlikte komünistler —1,5-2 milyonluk bir blok oluşturmaktadır— sürekli tasfiyeler sayesinde şu anda bu rakam daha çok değil, daha azdır. Devlet gücünün belkemiği budur. Bu komünist idarecilerin ta kendileri, partinin ve Komünist Gençlik’in de belkemiğidir. Bir zamanların Bolşevik Partisi artık proletaryanın öncüsü değil bürokrasinin siyasal örgütüdür. Partinin ve Komünist Gençlik’in geri kalan üye yığınları yalnızca bu “faal” kesimin oluşturulması için bir kaynaktır yani, bürokrasinin tazelenmesi için bir rezerv. Partili olmayan “faal” da aynı amaca hizmet eder. Hipotetik olarak, işçi ve kollektifleşmiş köylü aristokrasisinin, Stakhanovistlerin parti dışı “faal”ın, güvenilir kişilerin, bunların akraba ve hısımlarının, bürokrasi için benimsemiş olduğumuz rakama, yani 5-6 milyona yakın olduğunu kabul edebiliriz. Aileleriyle birlikte bu içiçe geçmiş iki tabaka yirmi, yirmibeş milyon gibi bir sayı oluşturmaktadır. Aile fertlerinin sayısını nisbeten düşük tahmin ediyoruz çünkü çoğu kez karı-koca ve bazı da kız ve erkek çocuklar aygıt içinde yer almaktadır. Dahası, iktidar grubundakilerin karıları için ailelerinin boyunu sınırlamak, çalışan kadınları ya da

hepsinin üstünde köylü kadınlar için olduğundan çok daha kolaydır. Şu anda kürtaja karşı yürütülmekte olan kampanya bürokrasi tarafından başlatılmıştı, ancak bu, kendisi için geçerli değildir. Nüfusun yüzde 12'si, ya da belki yüzde 15'i otokratik iktidar çevrelerinin hakiki toplumsal temeli budur.

Ayrı bir odanın, yeterli yiyeceğin ve düzgün giysilerin hâlâ küçük bir azınlıkça ulaşılabilir şeyler olduğu yerde, milyonlarca büyüklü küçüklü bürokrat, güçlerini öncelikle kendi refahlarını güvenceye almak için kullanmaya çalışmaktadır. Sonuç, bu tabakanın alabildiğine ben-cilliği, katı iç dayanışması, kitlelerin hoşnutsuzluğundan korkması, tüm eleştirileri sindirmekteki kudurgan inadı. ve nihayet bu yeni beylerin gücünü ve ayrıcalıklarını benliğinde toplayan ve koruyan "Lider" önünde yalancı bir huşu ile el pençe divan durması.

Bürokrasinin kendisi hâlâ proletaryadan ya da köylüden çok daha az homojendir. Kırsal bir sovyet başkanı ile bir Kremlin ileri gele-ni arasında koca bir uçurum vardır. Çeşitli kategorilerdeki küçük görevlilerin yaşamı, özünde çok ilkel bir düzeyde sürdürülür —Batı'daki vasıflı işçinin yaşam standartından aşağıdadır. Ama herşey gör-elidir ve civardaki nüfus için bu düzey çok daha düşüktür. Kollektif çiftlik başkanının, parti örgütleyicisinin, daha alt kademedeki koope-ratörün kaderi, en tepede olanların kaderi gibi, en küçük bir ölçüde bile, sözüm ona "seçmenlere" bağımlı değildir. Bu görevlilerden her-hangi birisi herhangi bir zaman bir hoşnutsuzluğun sesini kesmek için bir üstteki beyler tarafından feda edilebilir. Ama dahası, bunla-rın her biri sırası geldiğinde kendisini bir adım yükseltebilir. Bunla-rın hepsi, hiç değilse ilk ciddi şoka kadar, karşılıklı güvenlik garanti-si altında Kremlin'le birbirlerine bağlıdırlar.

Yaşam koşullarında iktidar tabakası taşranın küçük burjuvazisin-den, başkentlerin büyük burjuvazisine kadar, her dereceden farklı-lıkları içerir. Bu maddi koşullara tekabül eden alışkanlıklar, ilgiler ve fikir çevreleri vardır. Sovyet sendikalarının şu andaki liderleri, psiko-lojik tip olarak Cintrine'lerden, Jouhaux'lardan ve Green'lerden pek ayrılık göstermezler. Kelimeleri farklıdır ama, kitlelerle aynı horgö-

rüyle tepeden bakma ilişkisi, ikinci sınıf manevralarında aynı vicdansız kurnazlık, aynı tutuculuk, aynı dar görüş, kendi huzurları için aynı katı endişe ve nihayet burjuva kültürünün en önemsiz biçimlerine aynı tapınma vardır. Sovyet albayları ve generalleri çoğunlukla dünya üzerindeki öteki albay ve generallerden biraz farklıdır ama onlar gibi olmak için herhalde ellerinden geleni yapmaktadırlar. Sovyet diplomatları Batılı diplomatların yalnızca smokinlerini değil, düşünce biçimlerini de almıştır. Sovyet gazetecileri okuyucularını aldatmakta yabancı meslektaşlarından geri kalmazlar ancak bunu özel bir biçimde yaparlar.

Eğer bürokrasinin sayılarını tahmin etmek zor ise, gelirlerini belirlemek daha da zordur. Daha 1927 yılında Sol Muhalefet, “şişkin ve ayrıcalıklı idari aygıtın, artık gelirin çok önemli bir kısmını yalayıp yutmasını” protesto etmişti. Muhalefet platformunda tahmin edildiğine göre, yalnızca ticaret aygıtı “ulusal gelirin dev bir dilimini yutmaktadır; toplam üretimin onda birinden fazlasını.” Bundan sonra yetkililer, böyle tahminlerin yapılmasını olanaksızlaştırmak için gerekli önlemleri aldılar. Ama işte tam bu nedenle de genel giderler azaldı, arttı.

Öteki alanlarda da durum ticarete olduğundan daha iyi değildir. 1930 yılında Rakovski'nin yazdığı gibi, sendikaların 400,000,000 rublelik bütçesinden 80,000,000 rublenin *personel'e* ayrılmasının basın aracılığıyla halk tarafından duyulabilmesi için, parti ile sendika bürokratları arasında şiddetli bir tartışma gerekmişti. Ve belirtmeliyiz ki, burada söz konusu olan yalnızca yasal bütçeydi. Bunun üstünde ve ötesinde, sendika bürokrasisinin, dostluk nişanesi olarak sanayi bürokrasisinden aldığı yığınla para, apartman dairesi, taşıma olanağı, vb. hediyeleri vardır. “Parti, kooperatif, kollektif çiftlik, Sovyet çiftliği sanayi ve idari aygıtlarını desteklemek üzere kaç para ayrılmaktadır?” diye soruyordu Rakovksy. Ve kendisi cevap veriyordu: “Hipotetik bir bilgiye bile sahip değiliz.”

Denetimsizlik kaçınılmaz olarak makamın kötüye kullanılmasını ve parasal suiistimali beraberinde getirir. Bir kez daha kooperatifle-

rin kötü çalışması sorusunu ortaya atmak zorunda kalan hükümet, 29 Eylül 1935'te, altında Molotov ve Stalin'in imzası ile ve ilk kez de olmayarak, "birçok kırsal tüketim kooperatifinde büyük ölçüde soygunculuğun ve ziyanın yer aldığını" teslim etti. Ocak 1936'da Merkez Yürütme Komitesi'nin bir toplantısında, Maliye Halk Komiseri, yerel yürütme komitelerinin, devlet fonlarının tamamen keyfi olarak harcanmasına izin verdiğinden yakınıyordu. Eğer Komiser merkez kurumları hakkında suskun kaldıysa bunun nedeni kendisinin de bu çevreye ait olmasındandı.

Ulusal gelirin ne kadarına bürokrasi tarafından el konduğunu tahmin etmeye kesinlikle olanak yoktur. Bunun nedeni, yalnızca meşru gelirlerini bile titizlikle saklamakta oluşu değildir. Bunun nedeni yalnızca suiistimalin tam sınırında durması ve sık sık bu sınırı aşması sayesinde önceden bilinmeyen gelirlerden enine boyuna istifade etmesi de değildir. Bunun başlıca nedeni toplumsal refah düzeyindeki tüm ilerlemenin belediye kurumlarının, konfor, kültür ve sanatın hâlâ, yalnızca değilse bile çoğunlukla bu üst, ayrıcalıklı tabakaya hizmet etmesidir.

Bürokrasiyi bir tüketici olarak ele aldığımızda, gerekli değişiklikleri yapmak süretiyle burjuvazi için söylediklerimizi yineleyebiliriz. Kişisel tüketim maddeleri için olan iştahını abartmak için ne bir neden ne de böyle bir abartmanın anlamı vardır. Ama uygarlığın eski ve yeni kazanımlarını adeta tekeline almasını dikkate aldığımızda durum tamamen değişmektedir. Kuşkusuz bu güzel şeyler resmi olarak, nüfusun tamamı için, ya da hiç değilse kentlerdeki nüfus için ulaşılır niteliktedir. Ama gerçekte, bunlara ulaşmak ancak istisnai durumlarda mümkündür. Bürokrasi ise, tam tersine, bunları genel bir kural olarak ve sanki kendi kişisel malıymışçasına istediği zaman ve istediği ölçüde kullanmaktadır. Yalnızca maaşları ve her türden hizmetleri, her tip yarı yasal ek gelir kaynaklarını değil, bürokrasi ve Sovyet aristokrasisinin tiyatro, dinlenme yerleri, hastane, sanatoryum, yazlık, müze, klüp, spor kuruluşları vb.vb. gibi yerlerden aldığı payı da ekleyecek olursak, muhtemelen nüfusun yüzde 15, ya da

diyelim yüzde 20'sinin, geriye kalan yüzde 80 ya da yüzde 85'in kullandığı servetin pek altında bir pay almadığı sonucunu çıkarmak gerekecektir.

“Dostlar” verdiğimiz rakamları sorgulamak mı isteyecekler? Kendileri daha doğru rakamlar versinler o zaman. Bürokrasiyi, Sovyet toplumunun gelir ve harcama defterlerini yayınlamaya ikna etsinler. Onlar bunu yapana dek biz kendi görüşümüzü koruyacağız. Sovyetler Birliği'nde dünya nimetlerinin dağıtımı, Çarlık Rusyası'nda ve hatta Batı'nın en demokratik ülkelerinde olduğundan çok daha demokratiktir; bundan kuşku duymuyoruz. Ancak şimdilik, sosyalizm ile ortak yanı pek azdır.

VII. Aile, Gençlik ve Kültür

I. Ailede Termidor.

Kadınlarla ilgili yükümlülüklerini dürüst olarak yerine getirmiştir Ekim Devrimi. Genç hükümet, erkeklerle eşitliği bakımından kadınlara sadece politik ve yasal haklarının hepsini vermekle kalmadı, daha da önemlisi, kadınların, ekonomi ve kültür faaliyetlerinin her alanına girmesi için elinden gelen her şeyi yaptı ve her halükârda, başka herhangi bir hükümetin yapabileceklerinden kıyaslanamıyacak kadar daha da fazlasını sağladı. Buna rağmen en cüretli devrim bile, bir kadını, “her şeye kadir” İngiliz parlamentosu gibi, erkeğe dönüştürmeye muktedir değildir —daha doğrusu, gebelik yükünü, doğurmak, çocuk bakmak ve çocuk büyütmek gibi görevleri erkekle kadın arasında eşit olarak paylaştıracak gücü yoktur. Devrim, ezilen sınıflardaki kadına çocukluktan başlayıp ölünceye kadar kahr çektiren ve ailenin yüreği denilen, şu köhnemiş bayat kurumu yıkmak için kahramanca bir çaba göstermiştir. Kapalı küçük bir teşebbüs olan ailenin yerini plana göre geliştirilmiş bir sosyal bakım ve refah sistemi alacak ki: Doğum evleri, çocuk bakım merkezi, çocuk yuvaları, okullar, sosyal yemekevleri, sosyal çamaşır evleri, ilk yardım merkezleri, sanatoryumları, spor örgütleri, sinema, tiyatro vs. tesisleriyle komple bir sistem. Ev yönetimiyle ilgili görev ve yükümlülüklerin sosyalist toplumun kurumlarınca üstlenilmesi, böylece bütün nesillerin karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içine sokulması kadınların ve dolaşısıyla çiftlerin bin yıllık zincirlerinden kurtulmalarını sağlayacaktı. Problemlerin çekirdeği olan bu problem bu güne dek çözülememiştir. Kırk milyon Sovyet ailesi, büyük çoğunluğuyla, orta çağa özgü yuvalarda, kadınları köleleştiren, histeriye boğan, çocukları aşağılaşmaya iten, kadınca ve çocukça batıl inanç şartları içinde hâlâ böylece yaşa-

yıp gitmektedir. Bu yönde hiçbir yanılsamaya kapılmamalıyız. İşte bu sebeptendir ki, Sovyetler Birliği'nde ailenin konumunda birbirini izleyen değişimler, Sovyet toplumunun gerçek niteliğini ve onun yönetici tabakalarının evrimini herşeyden iyi ortaya koymaktadır.

Eski aileyi fırtına gibi apansız ele geçirmenin imkânsızlığı ortaya çıkmıştır, ama irade noksanlığından veya eski ailenin erkeklerin içinde bulunmasından değil. Tam tersine, hükümete ve onun çocuk bakımı tesisleri, yuvaları ve buna benzer kurumlarına karşı kısa bir güvensizlik döneminden sonra kadın işçiler ve bunların ardından ilerici köylüler, çocukların kollektif bakımındaki hatta tüm aile ekonomisinin sosyalleştirilmesindeki yararları takdir etmeye başlamışlardır. Ama ne yazık ki toplumun çok fakir, kültürünün zayıf olduğu ortadaydı. Devletin kaynakları Komünist Partisi'nin plan ve amaçlarına yetişmiyordu. Aileyi "yıkamazsınız", onun yerine başka bir şey koymak zorundasınız. Kadınların fiilen kurtuluşu, "genelleşmiş yokluk" temeli üzerinde gerçekleştirilemez. Deneyimler, Marx'ın seksen yıl önce formüle ettiği bu acı gerçeği kısa sürede doğrulamıştır.

Bu ihtiyaç dolu yıllarda olanak bulunduğunca işçiler ve kısmen de aileleri fabrikalarda ve diğer sosyal yemekevlerinde yiyorlardı ve bu durum resmen sosyalist yaşam biçimine geçiş olarak niteleniyordu. *Askeri komünizm, Yeni Ekonomik Plan (NEP)* ve birinci beş yıllık plan gibi çeşitli dönemlerin kendilerine özgü özel durumları üzerinde yeniden durmaya gerek yok. 1935'lerdeki yiyecek kartı sisteminin kaldırıldığı andan itibaren, daha iyi durumdaki işçilerin artık evde yemek yemeye başlamaları bir gerçektir. Bu eve dönüşü, genellikle hiç denenmeye çalışılmamış olan sosyal sistemin mahkûm edilişi olarak görmek yanlış olur. Ama işçilerin ve eşlerinin bürokrasi tarafından örgütlenen "sosyal beslenme" örgütünden şikayetleri de öylesine utandırıcı olmuştur. Aynı şeyi, çamaşırların yıkanmaktan çok yırtılıp çalındığı sosyal çamaşır evlerine de genelleştirebiliriz. Şimdi aile ocağına dönelim! Nutuk sevdalılarının ve gazetecilerin şimdi yarı utanarak kutladıkları yemeği evde pişirmek, çamaşırı evde yıkamak olgusu, işçi eşlerinin kendi çanak ve leğenlerine, yani eski köleliğe döndükçe-

ri anlamına geliyor. Kom n st Enternasyonal'in, sosyalizmin Sovyetler Birliği'nde tam ve dönülmez zaferi hakkındaki azim ve kararının fabrikalar bölgesindeki işçileri inandırdığı biraz şüphe götürür!

Yalnız ev iş leriyle değil, tarım iş leriyle de uğraşan kırsal aileler kent ailelerinden çok daha hareketsiz ve tutucudurlar. Tarım kom n llerinin ilk dönemde ancak pek az ve genel kural olarak da zayıf olanları sosyal yemekevlere ve  ocuk bakım tesisleri kurmuşlardır. Kollektifleştirme, yapılan ilk açıklamalara göre, aile çerçevesinde kesin bir değişme sağlıyacaktı. Tavuklarının, ineklerinin mülkiyetini köylünün elinden almak boşuna değildir. Sosyal yemekevlerinin ülkenin her köşesine muzafer ilerleyişini ilan etmekte kusur edilmedi, ama geriye dönüş başladığında bu  v nmelerin ardındaki gerçek de bir-denbire sırtıtmaya başladı. Köylü, kollektif çiftlikten genel olarak sadece kendisi için ekmek ve hayvanları için yem alır. Et ve süt ürünlerinin, sebzelerin hemen hemen hepsini bitişik özel tarlalardan alır. Aile hayatının gereklerini birbirinden apayrı çabalar göstererek sağlama durumuna girince, artık sosyal yemekevlerinden söz etmenin anlamı kalmaz. Böylece ailenin yapı tarzı olarak yeni bir temel oluşturmak amacıyla cüce bir takım çiftlikler kurmak kadının sırtına ikinci bir yük daha yüklemek demektir.

 ocuk bakım merkezlerindeki devamlı yatak sayısı 1932'de 600.000, tarlalardaki mevsimlik iş er sırasında yatakların sayısı ise sadece 4.000.000'du. 1935'te bu sayı 5.600.000, ama devamlı yatak sayısı ile hâlâ önemsiz miktardaydı. Dahası, mevcut  ocuk bakım tesisleri, Moskova'da Leningrad'da ve öbür merkezlerde bile, en mütevazı ölülere göre yine de tatmin edici değildir. " ocuğun kendini evdekinden daha kötü hissettiği bir bakımevi, bakımeviden daha çok, kötü bir yetimhanedir" diye yakınıyor ileri gelen bir Sovyet gazetesi. Durumları daha iyi olan işçi ailelerinin  ocuk bakım tesislerine iltifat etmemelerine şaşmamak gerek. Ama emekçi kitlesi için, bu "kötü yetimhanelerin" sayısı bile  nemsenemiyecek kadar azdır. Birkaç gün önce, Merkez Yönetim Kurulu, kimsesiz ve  ks z  ocukların yetiştirilmek üzere özel ellere verilmesi için bir karar aldı. Bürokratik h -

kümet, sosyalist fonksiyonların en önemlilerinden birinde iflasa uğramış olduğunu en yüksek organı kanalıyla böylece teyit etmiş olmaktadır. Yuvalardaki çocukların sayısı 1930-35 arasındaki beş yılda 370.000'den 1.181.000'e yükseldi. 1930'daki rakamın düşüklüğü çok dikkate değer, ama 1935'teki rakam da Sovyet ailelerinden oluşan okyanus içinde sadece bir damladır. Yapılan başka incelemeler sonunda, bu yuvaların ana bölümünün ve hiç değilse çoğunluğunun hep yönetici ve teknik personelin, Stakhanovist'lerin vb. çocuklarına ayrıldığı şüphesiz ortaya çıkacaktır.

Aynı Merkez Yönetim Kurulu daha geçenlerde “evsiz ve kimsesiz çocuk kalmaması yolundaki kararın zayıf uygulama bulunduğunu” açıkça itiraf etmek zorunda kalmıştır. Bu soğukkanlı itirafın ardında saklı olan nedir acaba? Ancak bir tesadüf sonucu, küçük puntolarla basılmış ufak bir gazete haberinden öğreniyoruz ki, Moskova'da binden fazla çocuk “olağanüstü zor aile şartları” içinde yaşamaktadır; çocuk bakımevi denilen yerlerde gideceği hiçbir yeri olmayan so-kağa düşmüş 1.500 kadar çocuk vardır; 1935 sonbaharında Moskova ve Leningrad'da “7500 kadar ana-baba, çocuklarını bırakıp gittikleri için mahkemeye sevk edilmişlerdir” Onları mahkemeye çıkarmak neye yaradı acaba? Kaç bin ana-baba mahkemeye çıkmadı? “Olağanüstü şartlarda” olup da kayda geçmeyen çocukların sayısı kaçtır? *Olağanüstü* zor denilen şartlarla sadece zor olan şartlar arasındaki fark nedir? Bunlar hep cevapsız kalan sorular. Çocukların, ister açık ister gizli kimsesiz kalmasının asıl sebebi, eski aile tarzımızın, bu tarzın yerini alacak yeni kurumlardan çok daha hızlı adımlarla çökmeğe başladığı büyük sosyal bunalımdır.

Gazetelerdeki aynı rastlantısal haberlere veya suç kayıtlarına bakarak okuyucu, Sovyetler Birliği'nde fuhuşun, -yani parasını ödeyebilen erkeğin çıkarı uğrunda kadının aşırı derecede aşağılanması- varlığını öğrenebilir. Geçen yıl (1935) sonbaharda, *Izvestia*'da “proleter başkentinin sokaklarında kendilerini gizlice satan bin kadar kadının” tutuklandığına ilişkin bir haber çıkıverdi. Tutuklamalar arasında 177 kadın işçi, 92 sekreter, beş üniversite öğrencisi vs. vardı.

Onları kaldırımlara iten nedir? Yetersiz ücretler, yokluk “ayakkabı, elbise alacak birkaç kuruş”... Bu sosyal belanın boyutlarını aşığı yu-karı saptamak bile imkânsız, mütevazı bürokrasi istatikçilere ses çıkartmamayı emrediyor. Ama bu zorlama sessizlik bile Sovyetler’deki fahişeler “sınıfının” çerçevesini hiç yanılmaya yer bırakmıyacak ölçü-de belgeliyor. Bu konuda aslında “geçmişin kalıntıları” söz konusu olamaz; fahişeler daha genç nesilden çıkıyor. Akli başında hiç kimse, uygarlık tarihi kadar eski olan bu özel yarayı, Sovyet rejimine bağla-maya elbette kalkamaz. Bununla beraber, fahişelik ortadayken sos-yalizmin zaferinden söz edilmesi bağışlanamaz. Gazeteler -bu nazik konuya değinmeye izinli oldukları kadarıyla- elbette “fuhuş azalıyor” diye iddia ediyorlar. Bunun, 1931-33 yıllarının açlık ve zayıflık yıllarına oranla azaldığını kabul edebiliriz. Ama ondan bu yana oluşan ve doğrudan doğruya istihkak dağıtma yöntemini ortadan kaldıran pa-ra ilişkileri yeniden ortaya çıkınca bu durum, fuhuş olduğu kadar, kimsesiz çocukların yeniden türemesini de kaçınılmaz kılmıştır. Ne-rede imtiyazlı kimseler varsa, orada paryalar da vardır!

Kitle halindeki kimsesiz çocuklar hiç kuşkusuz ananın zor duru-munun en belirgin ve en acıklı göstergesidir. Bu konuda iyimser *Pravda* bile zaman zaman acı bir itirafta bulunmaya zorlanmaktadır: “Birçok kadın için doğan çocuk kadının durumuna ciddi bir tehlike-dir.” Bu konuda iki cinsin harem ağaları ve evde kalmışları ne der-lerse desinler, yokluk ve aile sefaleti koşullarında kadının en önemli medeni, siyasi ve kültürel haklarından biri olan çocuk aldırma hak-kını devrim iktidarının kadına vermesi işte tam bu nedenledir. Ancak kendi başına yeterince kasvetli olan bu kadın hakkı da varolan top-lumsal eşitsizlik altında bir ayrıcalığa dönüştürölmektedir. Çocuk al-dırma uygulaması hakkında basına sızan haber kırıntıları kelimenin tam anlamıyla tüyler ürperticidir. Urallar bölgesinde bir tek köy has-tanesine 1935 yılında “ebeler tarafından sakatlanan 195 kadın” gelmiştir; bunların 33’ü işçi, 28’i büroda çalışan, 65’i kollektif çiftlik, 58’i ev kadını vb.dir. Bu Ural bölgesinin öteki bölgelerden yegane farkı, hakkında basına bir şekilde haber ulaşmış olmasıdır. Sovyetler

Birliği'nin tümünde her gün kaç kadın sakatlanmaktadır?

Tıbbi yardımdan faydalananarak çocuk aldirmaya başvurmak zorunda kalan kadınlara hizmet yeteneğinden yoksun olduğu ortaya çıkınca devlet, birden rotasını değiştirip yasak koyma yoluna gitmektedir. Tıpkı öbür durumlarda olduğu gibi, bürokrasi zorunluluk halinden erdemlilik fetvası çıkarmaktadır. Yüksek Sovyet mahkemesi üyelerinden biri olan Soltz evlilik sorunlarında bir uzmandır ve çocuk aldırma yasağını, çalışmayan kimsenin kalmadığı vb. bir toplumda kadının "analık sevinci"nden vazgeçme hakkı yoktur fetvasına dayandırmaktadır. Papazın felsefesi jandarmanın gücüyle ayakta durur. Yönetme durumundaki partinin merkez organından duyuyoruz ki, bir çocuğun doğumu pek çok kadın için, daha doğrusu kadınların büyük çoğunluğu için "kendi durumlarını tehdit eder" niteliktedir. En yüksek Sovyet kurumundan bugünlerde duyuyoruz ki "kimsesiz çocukların ortadan kaldırılması kararı zayıf uygulanıyor", bu da kimsesiz çocuklar sayısının yeni bir artışı demektir kuşkusuz. Ama aynı konuda en yüksek Sovyet yargıcı bize diyor ki "yaşamın mutlu olduğu" bir ülkede çocuk aldirmayı hapisle cezalandırmak gereklidir — tıpkı yaşamın kasvetli olduğu kapitalist ülkelerdeki gibi. Daha önceden belli ki, Batı'da olduğu gibi, Sovyetler Birliği'nde de gardiyanların pençesine düşenler genellikle işçi kadınlar, hizmetçiler, dertlerini gizleyemeyen köylü kadınlarıdır. Bizim o, hoş kokulu parfümler ve başkaca latif şeylere talebi oluşturan "kadınlarımız" önceleri olduğu gibi, gayretkeş bir hukukçunun burnu dibinde bile olsa, yine bildiklerini okuyacaklardır. "Bizim nüfusa ihtiyacımız var" buyuruyor yargıç Soltz ve gözünün kimsesiz çocukları gördüğü yok. Acı çeken milyonlarca kadın yüksek yargıca, yargıcın kendi sözleriyle cevap verebilir, "O zaman lütfedip çocuğun yükünü siz taşıyın" diyebilir, eğer bürokrasi ağızlarına sessizlik mühürünü basmamışsa tabii. Bu efendiler, sosyalizmin kadını çocuk aldirmaya iten sebepleri ortadan kaldırması ve onlara her kadın için yaşamın en mahrem alanı olan "analık sevincini" pis polis müdahalesiyle tattırmaya kalkışmaması gerektiğini hepten unutmuşa benziyorlar.

Çocuk aldırmayı yasaklayan kanun tasarısı “evrensel” diye adlandırılan popüler tartışmalara sunuldu ve Sovyet basınının ince süzgecinden bile geçen bir takım acı yakınmalar ve soluk soluğa yapılan protestolar patlak verdi. Tartışmaların açılmasıyla kesilmesi bir oldu ve Merkez Yönetim Kurulu 27 Haziran günü o utanç dolu tasarımı kat kat utanç verici bir yasa haline getirdi. Bürokrasinin bazı resmi savunucuları bile zor duruma düştüler. Louis Fischer bu kanun parçasını acınasıya bir anlayışsızlığın belgesi olarak ilan etti. Aslında —ki bar hanımlar hariç— kadınlar karşısında yer alan bu yeni yasa Termidoryen bir gericiliğin doğal ve mantıki meyvasıdır.

Rublenin yeniden değer kazanmasıyla birlikte —ne kutsal bir rastlantı— ailenin de saygınlığını aynı zamanda kazanması, devletin maddi ve kültürel yönden iflasıyla gerçekleşmiştir. Açıkça “insanlar arasında sosyalist ilişkileri yaratmak için çok yoksul ve cahiliz, bunu ancak çocuklarımız ve torunlarımız gerçekleştirecektir” diyecek yerde, liderler halkı, kırılan aile kabuğunun parçalarını yeniden yapıştırma-ya zorluyorlar ve sadece zorlamakla kalmıyorlar, aşırı cezalarla tehdit ederek, bunu muzaffer sosyalizmin kutsal çekirdeği olarak kabul etmeye itiyorlar. Bu geriye dönüşün kapsamını gözle kestirmek zor.

Herşey, herkes yeni bir rotaya doğru sürüklenmektedir, yasa koyucular, yazarlar, mahkemeler, milisler, gazeteler, okullar hepsi. Eğer saf ve dürüst bir komünist genç, gazetesinde “bir kadın ailesinin pençesinden nasıl kurtarılır? Kendinizi bu problemi çözmeye verecek olursanız daha iyi edersiniz” diye yazacak olsa, cevap olarak güzel birkaç tokat yer ve susar. Komünizmin alfabesini bugün “aşırı sol” diye ilan ediyorlar. Yeni ahlak adı altında darkafalılara özgü aptalca bayağıca önyargılar doğuyor. Ve bu uçsuz bucaksız ülkenin köşe bucğındaki güncel hayat hangi olaylarla dolup taşıyor? Basın, aile içindeki termidoryen gericiliğin çap ve derinliğini pek soluk ölçüde yansıtmaktan öteye gitmiyor.

Soylu hristiyanlık aşkı, günahlarla aynı oranda güçlendiğinden, hristiyanlığın yedinci emri de, hakim tabakalar arasında öylesine popüler olmaktadır. Bunun için Sovyet ahlakçıları cümleleri biraz de-

ğıştırsinler yeter. Sık ve kolay boşanmaya karşı bir kampanya açıldı. Yasa koyucunun yaratıcı düşüncesi daha şimdiden öyle “sosyalist” bir tedbir keşfetmiş ki, boşanmaların kayda geçirilmesinden para alıyorlar ve tekrar boşanmada ödenen para artırılıyor. Yukarda, ailenin yeniden doğuşu, rublenin eğitici rolünün güçlenmesiyle birlikte yürüyor derken, bunu boşuna söylemedik. Konulan vergi, ödeme durumu zor olanlar için kayıt işini de hiç kuşkusuz engellemiş oluyor. Üst çevreler için ödeme yapmak, herhalde, pek güç olmasa gerek. Güzel dairelere, otomobillere ve başka iyi hoş şeylere sahip kişiler kendi özel işlerini kamuoyunda hiçbir açıklamaya gerek kalmadan, dolayısıyla hiç kayıt filan ettirmeden yürütüyorlar. Fuhuşun ezici ve aşağılayıcı niteliği sadece toplumun dibinde kalanlara özgü bir şey. Sovyet toplumunda iktidarın refahla birleştiği o yüksek mevkilerde fuhuş birbirine hizmet etmenin zarif bir şekli haline geliyor ve hatta “sosyalist aile” görüntüsüne giriyor. Sosnovski’den duyduklarımıza göre, hakim tabakaların soysuzlaşmasında “otomobilli harem” faktörü önemli bir rol oynuyor.

Sovyetler Birliği’nin sanat ve bilim alanındaki “dostları” herşeyi hiçbir şeyi görmeyecek şekilde görüyorlar. Ekim Devrimi’nin koyduğu evlenme ve aile yasaları, bir zamanlar pek meşru bir övünç konusu iken, şimdi burjuva ülkelerinin hazinelerinden ödünç alınan yasalarla sakatlanıp kötürüm hale getirilmektedir. Boşanmakta ve çocuk aldirmakta kayıtsız şartsız bir özgürlük uğrunda önceden ileri sürülen savlar, —“kadınların hürriyeti”, “kişilik haklarının korunması”, “analığın korunması”— bugün ihaneti sanki gülünçlkle damgalamak istermiş gibi, bu özgürlükleri, sınırlandırmak ve hepten yasaklamak için tekrarlanmaktadır.

Bu geriye dönüş, kusturucu bir ikiyüzlülük olmaktan başka zorlayıcı ekonomik taleplerden de öteye geçiyor. Nafaka ödemek gibi burjuva tarzlarına böylesine bir dönüşe yol açan objektif sebeplerden ayrıca, hakim çevrelerin burjuva yasalarının kök salmasında sosyal çıkarı da var. Aileyi bugünkü ahlaki durumuna zorlayan başlıca sebep hiç kuşkusuz, kendi ilişkilerini belirli bir rütbe silsilesine oturt-

mak için bürokrasinin duyduğu gerçekler ve gençliği disipline sokmak için kendi iktidar ve gücüne kırk milyon destek noktası sağlamak ihtiya ıdır.

Genç nesillerin devlet eliyle eğitimine yönelmek ümidi bir ara hâlâ ya arken hükümet “ihtiyarların” otoritesini özellikle ana ve babanın yetkilerini desteklemekle hiç ilgilenmedi i gibi, tam tersine, çocukları k hnemi  hayatın geleneklerinden sakınmak amacıyla, onları aileden ayırmak için elinden geleni yapmaya çalışıyordu. Daha bir süre önce, ilk be  yıllık plan döneminde, okullar ve komünist gençlik  rg t , çocuklardan, ayya  babaların veya yobaz anaların “yeniden eğitimi”, onların ayıplanması ve teşhir edilmesi için yararlanıyordu, bunun başarı derecesi neydi, o ayrı mesele. Ama bu yöntem ana-baba otoritesini kökünden sarsacak nitelikteydi. Bu hiç de küçümsenmeyecek alanda da keskin bir geriye dönüş yapıldı. Hristiyanlığın yedinci emriyle birlikte, beşinci emre de yeniden üstünlük tanındı — ama daha henüz Allahın adını anacak raddeye gelinmedi. Ne var ki Fransız okullarında da bu i i Allah’a rücu etmeden yapıyorlar ki bu da onların kafalarını muhafazakarlık ve gelenek ilikle tıkabasa doldurmaları için hiçbir sakınca teşkil etmiyor.

Eski nesillerin otoritesi konusuna gelince, bu konu din açısından bir politika de i ikli i yapmaya kadar vardı Tanrının kullarını ba ı layıcılı ının ve mucizelerinin inkarı, devrim iktidarının çocuklarla ana-babaları arasına soktu u en keskin kamaydı. Kültürel gelişme, ciddi propaganda ve bilimsel eğitimi, geride bırakan kiliseyle mücadele Yaroslavski tipinden hafiflerin  nderli i altında, soytarılık ve rezalet halini aldı. Ailedeki fırtına gibi cennetteki fırtına da şimdi duruldu. Saygınlık peşinde ko an bürokrasi, genç “allahsızlara” silahlarını bırakıp kitapları başına oturmalarını buyurdu. Dine ilişkin olarak yavaş yavaş alaycı bir tarafsızlık yerle mektedir. Ama daha birinci aşamadır bu. Olayların rotası sadece iktidarın rotasına ba lı k lırsa, ikinci ve   c nc  dönemler için şimdiden kehanette bulunmak zor olmasa gerek.

Bugün geçerli kanaatlerin kökeninde yatan ikiye zl l k her yerde

yaygınlaşıyor ve sosyal çelişkilerin karesiyle, küpüyle orantılı olarak artıyor. İdeolojinin tarihsel yasasını matematik diliyle aşağı yukarı böyle ifade edebiliriz. Sosyalizm, eğer adına layıkça, hırs ve tamah-tan arınmış ilişkiler demektir, kıskançlık ve dalavereden uzak dost-luklar, ard düşüncesiz sevgi demektir. Resmi doktrin bu ideal norm-ların artık gerçekleştirilmiş olduğunu iddia edip duruyor ve gerçekler bu iddiaları ne denli haykırarak protesto ediyorsa, onlar da o denli inatçılıyor. Komünist Gençlik'in yeni 1936 Nisan programında, "erkeklerle kadınlar arasındaki gerçek eşitlik temeli üzerinde yeni bir aile oluşmaktadır, Sovyet devletinin hedefi bu oluşumu geliştirmek-tir" deniyor. Resmi bir yorum da programı şöyle tamamlıyor: "Genç-lerimiz hayat arkadaşlarını seçerken sadece bir tek motiften, bir tek içgüdüden hareket ediyorlar ki o da sevgi motifidir. Maddi rahatlığı gözetken burjuva evliliği yetişen kuşaklarımız için artık söz konusu değil". (*Pravda*, 4 Nisan 1936). Kadın ve erkek işçi saflarında bu aşağı yukarı doğrudur. Ama "Para evliliği" kapitalist ülke işçilerince bi-le nispeten az bilinen bir motiftir. Orta ve yukarı tabakalarda durum oldukça farklıdır. Yeni sosyal gruplaşmalar kendi damgalarını kişisel ilişkilerine de otomatik olarak vuruyorlar. İktidar ve paranın cinsel ilişkilerde yol açtığı sefahat ve rezaletler; Sovyet bürokrasisinin yük-sek basamaklarında sanki Batı burjuvazisini geride bırakmayı amaç edinmişçesine bir lüks içinde gelişip yaygınlaşmaktadır.

Pravda'nın yukarıda sözünü ettiğimiz iddiasıyla taban tabana zıt olan ve Sovyet basınının bile gizliyemediği "mantığa dayalı evlilik" şimdilerde artık yeniden hortlamış bulunuyor. Kişisel eğitim üstünlü-ğü, ücret, çalıştığı iş, askeri üniformadaki nişanlar giderek daha bü-yük önem kazanıyor. Çünkü ayakkabı, kürk manto, apartman, ban-yo ve —en son düş— otomobil hep buna bağlı. Oysa sadece bir tek oda yüzünden Moskova'da her yıl kaç kişi evlenip kaç kişi boşanıyor. Akrabaların sorunu ise ayrı bir önem kazanmış durumda. Kayınpe-derin bir subay veya nüfuzlu bir komünist olması, kayınvalidenin yüksek memurun kızkardeşi olması tercih ediliyor. Bunlara şaşıp ka-labilir miyiz? Başka türlü olabilir miydi?

Sovyetlerin kitabındaki en dramatik bölümlerden biri, bir parti üyesi, bir sendikacı, bir asker komutan olarak kocanın hayatta yeni imkanlara kavuşup yeni zevkler edinmesinin, ama kadının aile içinde ezilip yine eski seviyede kalmasının öyküsü olacaktır. Sovyet bürokrasisinin iki nesli, reddedilen ve yüzüstü bırakılan evli kadınların trajedisıyla dolu bir yolu izlemiştir. Aynı olaya bugün yeni nesilde de rastlıyoruz. En büyük hazımsızlık ve gaddarlığı belki bürokrasinin en üst basamaklarında görmek mümkündür. Çünkü orası, kendilerine her şeyin açık olduğunu sanan ve kültürden yana fakir ve ne oldum delileriyle doludur. Arşivler ve hatıralar günün birinde evli kadınlara ve genellikle kadınlara karşı işlenen cürümleri açığa vuracaktır. Bu cürümler ki, aile ahlakını ve o zorunlu “analık sevincini” vaaz edenler ve mevkilerine itibar edilerek, kovuşturmaya uğramaktan kurtulanlar tarafından işlenmektedir.

Hayır, Sovyet kadını daha henüz özgür değildir. Yasa karşısında tam bir eşitlik, üst tabakaların kadınlarına, bürokrasinin, tekniğin, eğitimin ve genellikle entellektüel işi yapan temsilcilerine tanınmıştır. Kadın işçilerden, köylü kadınlardan çok onlara layık görülmüştür. Bir toplum, aileyle ilgili maddi sorunları üstlenmekten aciz olduğu sürece, anne sosyal fonksiyonunu ancak hemşire, hizmetçi, aşçı vb. gibi beyaz ırktan bir kadın köle kullanmak suretiyle yerine getirebilir. Sovyetler Birliği'ndeki kırk milyon aileden, yüzde beşi, belki onu, ailelelerin temelini oluşturan “yapı taşları”nı evde çalışan kölelerin sırtından inşa ediyorlar. Sovyetlerdeki hizmetçilerin kesin olarak sayımının, kadınların durumunu sosyalist yönden değerlendirmek bakımından, yasaların ilerici olup olmadığı bir yana, tüm Sovyet yasaları kadar önemi vardır. Ama işte bu nedendir ki Sovyet istatistikleri bu hizmetçileri “kadın işçi” veya “başkaları” adı altında gizlemektedir! Takdir edilen bir komünist olup bir aşçısı, bakkala sipariş vermek için bir telefonu, ayak işleri için bir otomobili olan bir annenin durumuyla, bakkala yaya giden, yemeği kendî hazırlayan, çocuklarını yuvaya -eğer böyle bir yuva varsa- yaya götüren bir işçi kadının durumu aynı değildir. Hiçbir etiket, bu sosyal çelişkiyi, herhangi bir Batı

ülkesindeki burjuva bir hanım ile proleter kadın arasındaki karşıtlıktan daha az çarpıcı olmayan bir çelişkiyi örtemez.

Toplumun, insan aşağılayıcı, dayanılması güç dertlerin güncel sıkıntısından kurtaracağı gerçekten sosyalist bir aile düzenine, hükümetin müdahalesi için hiçbir şekilde gerek olamaz. Çocuk aldırma ve boşanmayla ilgili yasalar fikri, fuhuş yuvalarının ve kurbanların hatırasından daha iyi bir yankı uyandırmayacaktır burada. Ekim Devrimi'nin koyduğu yasalar böyle bir aile yönünde atılmış yürekli birer adımdı. Ama ekonomik ve kültürel gerilik zalim bir reaksiyon doğurdu. Termidoryen yasalar burjuva modellerine doğru bir geri çekilme emri veriyor ve bu geri çekilme "yeni" ailenin kutsallığı gibi lafazanlıklarla örtbas edilmeye uğraşıyor. Bu konuda da sosyalist iflas kendi yüzünü ikiyüzlü bir saygınlıkla gizlemeye çalışıyor.

Yüksek ilkelerle çirkin gerçeklik arasındaki karşıtlıkla ve özellikle çocukların sorunu ile sarsılan içten gözlemciler yok değil. Kimsesiz çocuklara karşı uygulanan öfke dolu kriminal tedbirler, kadın ve çocukların savunucusu olan sosyalist yasaların koyu bir ikiyüzlülüktен öteye gitmediğini göstermeye yetiyor bile. Karşıt yönde gözlemciler de var, bunlar yasa ve yönetim kurumları tarzında süslenip püslenen fikirlerin kapsamı ve yüksek ruhluluğuna aldananlardır. Yoksul anaları, fahişeleri ve kimsesiz çocukları gördükçe, bu iyimser kişiler inanıyorlar ki maddi zenginliğin daha da artışı ile sosyalist yasalar can kazanacak! Bu iki ayrı yaklaşımdan hangisinin daha yanlış ve daha zararlı olduğuna karar vermek kolay değildir. Ancak tarihsel bir körlüğe kapılmış insanlardır ki sosyal planın kapsam ve yürekliliğini göremezler, planın gelişimindeki ilk basamakların önemini ve bu gelişimin yarattığı korkunç imkanları kavrayamazlar. Öte yanda, gözlemini sosyal çelişkilerin büyümesine kapayan ve gözlerini sadece ileriye, anahtarını bürokrasinin eline verdikleri geleceğe doğru dikmekle avunanların her şeye ilgisiz ve pasif iyimserliğine bakıp da öfkelenmemek elde değil. Sanki erkek ve kadınların hak eşitliği, şu bürokrasi tarafından zaten "haklardan yoksun bırakma" eşitliğine dönüştürülmüş değilmiş gibi! Sanki bir hikmet ve bilgelik vaaz edilen kita-

bında, Sovyet bürokrasisinin özgürlük yerine yeni baskılar getirmeyeceği vaat edilmekteymiş gibi!

Erkekler kadınları nasıl k leleştirdi, sömürücüler nasıl ikisine birden boyun eğdirdi, ezilenler kanları pahasına da olsa nasıl kendilerini kölelikten kurtardılar ve bir zincirden kurtulup öbür zincire vuruldular —tarih bunları bize bol bol anlatır. Aslında başka bir şey de anlatmaz tarih. Peki, çocuğu, kadını ve insan denen yaratığu kurtarmak gerçekte nasıl mümkündür? Bunun için şu ana kadar elimizde güvenilir bir model yok. Geçmişteki tümüyle olumsuz, tarihsel tecrübeler, emekçilerin hiç değilse ve her şeyden önce, tüm ayrıcalıklı ve deneimsiz velilere ve koruyuculara karşı amansız bir güvensizlik beslemelerini gerektiriyor.

2.Gençliğe Karşı Mücadele.

Her devrimci parti başlıca desteğini, yükselmekte olan sınıfın genç kuşağında bulur. Gençliği, bayrağu altında toplama yeteneğinin yitirilişi, siyasal çürümenin işaretidir. Burjuva demokrasisine özgü partiler, birbirleri ardından sahneden çekilerek, gençliği ya devrimin ya da faşizmin eline teslim etmek zorunda kalırlar. Yer altında olduğu sürece Bolşeviklik daima genç işçilerin partisi olmuştur. Menşevikler, işçi sınıfının daha saygın, vasıflı tabakasına dayanmış daima bununla gurur duymuş ve Bolşeviklere tepeden bakmıştır. İzleyen olaylar, onlara yanlışlarını sert bir biçimde göstermiştir. Kritik an geldiğinde gençlik, daha olgun olan tabakayı ve hatta ihtiyaşları da beraberinde sürüklemiştir.

Devrim, yeni Sovyet kuşağına hatırı sayılır bir tarihsel itki verdi. Onları bir vuruşla tutucu yaşam biçimlerinden kurtarıp, büyük sırrı, —diyalektiğin ilk sırrını— yani, yeryüzünde değişmeyen hiç bir şey olmadığını ve toplumun plastik maddelerden yapılmış olduğunu onlara açtı. Çağımızın olayları ışığında, değişmez ırklar teorisi nasıl bir budalalıktır! Sovyetler Birliği, içinde düzinelerle milliyetlerin birbirine karıştığu koskoca bir eritme potasıdır. “Slav ruhu” mistisizmi, pislik tabakası gibi su yüzüne çıkmaktadır.

Ancak genç kuşağa verilen itki, henüz mukabil tarihsel bir girişimde ifadesini bulmamıştır. Hiç kuşkusuz gençlik ekonomi alanında çok hareketlidir. Sovyetler Birliği'nde 7.000.000 işçi, yirmiüç yaşının altındadır —bunların 3.140.000'i sanayide, 700.000'i demiryollarında, 700.000'i inşaat kesimindedir. Yeni dev fabrikalarda, işçilerin hemen hemen yarısı gençtir. Şu anda kollektif çiftliklerdeki Komünist Gençliğin sayısı 1.200.000'dir. Komünist Gençliğin yüzbinlerce üyesi son yıllarda, inşaat işleri, kerestecilik, kömür madenciligi, altın üretimi için kutup bölgesindeki Sahalin ya da yeni Komсомolsk kentinin kurulma sürecinde olduğu Amur'da seferber edilmiştir. Yeni kuşak, şok tugayları, şampiyon işçiler, Stahanovistler, ustabaşılar ve alt kademedeki idareciler çıkartmaktadır. Gençlik okumakta ve bunların önemli bir kısmı bu işi, titizlikle, çalışkanlıkla yapmaktadır. Atletizmde, paraşütçülük ve nişancılık gibi bunun en yürekli ya da savaşçı biçimlerinde de en az o kadar, belki de daha çok hareketlidir. Atılgan ve gözü pek olanlar çeşit çeşit tehlikeli yolculuklara çıkmaktadırlar.

Tanınmış kutup kaşifi Schmidt bir süre önce "Gençliğimizin çoğunluğu, kendilerini bekleyen zorluklara atılmaya heveslidir" diyordu. Kuşkusuz bu doğrudur. Ancak tüm alanlarda, devrim sonrası kuşak hâlâ velayet altındadır. Ne yapacakları ve nasıl yapacakları kendilerine yukardan söylenmektedir. En yüksek komuta biçimi olan siyaset, tamamen adlarına "Eski Tüfek" denilenlerin elindedir ve gençliğe yönelttikleri tüm ateşli ve çok kere övgü dolu konuşmalarında eski gençler, kendi tekellerini dikkatle korumaktadırlar.

Devlet ortadan kalkmadan —yani her türlü polis baskısının yerini eğitilmiş üretici ve tüketicilerin kendi kendilerini yönetmesi almadan— sosyalist toplumun gelişebileceğini kabul etmeyen Engels, bu görevin başarılmasını, "yeni, özgür toplumsal koşullarla büyüyecek ve bütün bu devletçilik pisliğini kaldırıp atacak bir konumda olacak" olan genç kuşağa yüklemişti. Lenin de kendi adına şöyle ekliyordu; "... her türden devletçilik, demokratik-cumhuriyetçilik dahil." O zaman, ilerisi için düşünülen sosyalist toplumun inşası, Engels ve Le-

nin'in kafasında aşağı yukarı şöyleydi: İktidarı ele geçiren kuşak, "Eski Tüfek", devletin tasfiyesi işini başlatacak, izleyen kuşak da bu işi tamamlayacaktı.

Gerçek durum ne merkezdedir? Sovyetler Birliği nüfusunun yüzde kırkücü Ekim Devrimi'nden sonra doğmuştur. Yirmiüç yaşını iki kuşak arasında sınır olarak alacak olursak Sovyet insanların yüzde ellisinden fazlası henüz bu sınıra ulaşmamıştır. Dolayısıyla ülke nüfusunun kocaman bir yarısı için, kendi kişisel anılarıyla, Sovyet rejiminden başka bir rejim tanımak söz konusu değildir. Ancak Engels'in düşündüğü gibi, —resmi masallara göre— "özgür toplumsal koşullarla" değil de, büyük devrimi gerçekleştirenlerin oluşturduğu iktidar tabakasının dayanılmaz ve durmadan artan baskısı altında kendisini oluşturmakta olanlar da tastamam bu yeni kuşaktakilerdir. Kreşte değilse bile, fabrikada, kollektif çiftlikte, kıslada, üniversitede, sınıflarda ve ana okullarında, insanın başlıca şerefine, lidere kişisel sadakat, kayıtsız şartsız itaat olduğu bildirilmektedir. Son zamanlardaki pedagojik özdeyiş ve sloganların bir çoğu sanki Goebbels'ten kopya edilmiş gibidir —tabi Goebbels'in kendisi bunların çoğunu Stalin'in yardakçılarında kopya etmemiş ise.

Öğrencinin okul ve toplum içindeki yaşamı, biçimsellik ve iki yüz-lülük ile dolup taşmaktadır. Çocuklar, boğucu, sıkıcı toplantılara, bunların kaçınılmaz onur başkanlıklarına, sevgili liderleri onuruna söylenen şarkılarına ve tamamen büyüklerinin yaptığı gibi düşündükleriyle söylediklerinin birbirini tutmadığı önceden hazmedilmiş, danışıklı dövüş tartışmalara katlanmayı öğrenmişlerdir. Resmiyet çölünde vahâlar yaratmaya çalışan okul çocuklarının en safları, şiddetli baskı önlemleriyle karşılaşmaktadır. Ajanları aracılığıyla G.P.U., sözüm ona "sosyalist okullara", mide bulandırıcı ihanet ve ihbar çürümüşlüğünü sokmaktadır. Öğretmenlerin ve çocuk yazarlarının daha düşüncelice olanları, zorlanan iyimserliğe karşın okul yaşamını mahveden bu baskı ruhunun, yalan ve sıcaklığın varlığında her zaman dehşetlerini saklayamamaktadırlar.

Sınıf mücadelesi ve devrim deneyiminden geçmeyen bu yeni ku-

şahın, ülkenin toplumsal yaşamına bağımsız bir biçimde katılmak üzere olgunlaşması ancak Sovyet demokrasisi koşullarında, ancak eskinin deneyimleri ve günün derslerinin bilinçle gözden geçirilmesiyle mümkün olabilirdi. Bağımsız düşünce gibi, bağımsız kişilik de eleştirisiz gelişemez. Ancak Sovyet gençliği, düşünce alış veriş yap-mak, yanılmak, kendilerinin olduğu gibi başkalarının da yanlışlarını deneyip düzeltmek gibi bir ilk fırsattan yoksun bırakılmaktadır. Kendilerinininkiler dahil tüm soruların cevabı onlara hazır verilmektedir. Onlara düşen yalnızca kararları uygulamak ve bu kararları alanların şanına türküler yazmaktır. Bürokrasi her eleştiri sözüne, boyunları biraz daha burmakla cevap vermektedir. Gençlik safları arasında çarpıcı olan, boyun eğmeyen kim varsa sistematik olarak yokedilmekte, bastırılmakta ya da fiziksel varlıklarına son verilmektedir. Milyonlarca komünist gençliği arasından bir tek büyük kişinin çıkmaması ol-gusu böylece açıklanmaktadır.

Kendilerini mühendisliğe, bilime, edebiyata, spor ya da satranca atan gençlik, geleceğin büyük eylemi için, deyim yerindeyse mah-muzlarını kazanmaktadır. Bütün bu alanlarda, kötü hazırlıklı eski kuşak ile yarışmakta ve çoğu kez onlara yetişip geçmektedirler. Ama siyasete her el atışlarında parmakları yanmaktadır. Böylelikle on-la-ra açık olarak üç olanaktan başka bir şey kalmamaktadır: Bürokrasi-ye katılıp kariyer yapmak, ses çıkarmadan baskıya boyun eğip, eko-nomik çalışmaya, bilime ya da kendi küçük kişisel işlerine çekilmek, ya da son olarak yer altına çekilip, gelecek için mücadele etmeyi öğ-renmek, kişiliklerini oluşturmak. Bürokratik kariyer yolu ancak kü-çük bir azınlığa açıktır. Öteki uçta ise küçük bir azınlık Muhalefet saflarına katılmaktadır. Ortadaki ezici çoğunluk ise, kendi içinde he-terojendir. Ama bu grup içinde ve demir cendere baskısında, Sovyet-ler Birliği'nin geleceğini çok büyük ölçüde belirleyecek olan gizli de olsa önemli süreçler gelişmektedir.

İç savaş döneminin tok gözlü eğilimleri, NEP döneminde daha epiküryen ve hatta açgözlü bir havaya yerlerini bıraktı. Birinci beş yıllık plan bir kez daha istek dışı bir tokgözlülük süresi oldu -ancak

bu defa yalnızca yığınlar ve gençlik için. İktidar tabakası, kendisini kişisel refah konumlarına sınırlı gömmüştü. İkinci beş yıllık plan kuşkusuz tokgözlülüğe karşı şiddetli bir tepkiyle beraber geldi. Kişisel ilerleme kaygısı nüfusun yaygın kesimlerini, özellikle gençliği sardı. Ancak gerçek şudur ki, yeni Sovyet kuşağında başarı ve refah, yalnızca yığınların üstüne çıkmayı başaran ve şu ya da bu biçimde iktidar tabakası ile uyum sağlayan incecik bir tabakaya ağıttır. Bürokrasi kendi hesabına bilinçli olarak politika makinistleri ve kariyer-cileri geliştirmekte ve ayırmaktadır.

Komünist Gençlik Kongresi baş konuşmacısı Nisan 1936'da şöyle diyordu: "Kazanç hırsı, filisten küçük hesaplar ve adi bencillik Sovyet gençliğinin özelliklerinden değildir." Bu sözler, "mutlu ve müreffeh yaşama" ilişkin hakim sloganlarla, parça başı yöntemleriyle, prim ve madalyalarla aynı telden çalmaktan kesinlikle çok uzaktır. Sosyalizm bir lokma bir hırka görüşünü benimsemez; tersine Hristiyanlıktaki bu görüşe için için karşı çıkar. Bu dünyaya ve yalnızca bu dünyaya sarılmak yoluyla dine tümünden karşı çıkar. Ama sosyalizmin de dünyevi değerleri bir derecelendirmesi vardır. Sosyalizm için insan kişiliği, refah içinde bir yaşam kaygısıyla başlamaz, tersine, bu kaygının ortadan kalkmasıyla başlar. Ancak hiç bir kuşak başından büyük işler başaramaz. Şu an için Stahanov hareketinin tamamı "adi bencillik" üzerine kurulmuştur. Başarının ölçütü olan şeyler —kazanılan pantolon ve kravat sayısı— "filisten küçük hesaplar"dan başka bir şeye tanıklık etmemektedir. Diyelim ki bu tarihsel aşama kaçınılmazdır. Tamam. Ama gene de onu olduğu gibi görmek gereklidir. Pazar ilişkilerinin yeniden geçerli kılınması, kişisel refahta hatırı sayılır bir yükseliş için tartışmasız bir fırsat yaratmaktadır. Sovyet gençliğinde yaygın olan, mühendislik mesleğine yönelme eğilimi, sosyalizmi kurma hayaline kapılmış olmalarından çok, mühendislerin, doktor ya da öğretmenlere oranla çok daha fazla gelir sağlamalarıyla açıklanabilir. Böyle eğilimler, entelektüel baskı ve ideolojik tepki koşulları altında ve kariyerçi güdülerin yukardan bilinçle aşılması ile ortaya çıktığında, "sosyalist kültür" denilen şeyin yayılması da çoğu

kez en aşırı türden anti-sosyal bencillik ruhuna uygun eğitimden başka bir şey olmamaktadır.

Gene de gençleri tamamen ve hatta çoğunlukla kişisel çıkarların denetimi altındaymışlar gibi göstermek pis bir iftira olur. Hayır, genel olarak onlar alicenap, duyarlı ve atılgandırlar. Kariyercilik rengi onlara ancak yukarılardan bulaşmaktadır. Onların derinliklerinde, kahramanlıktan kaynaklanan çeşitli eğilimler henüz formüle edilmemiş ve hâlâ, yalnızca uygulama bekler durumdadır. Sovyet yurtseverliğinin en yeni türü, özellikle bu duygulardan beslenir. Hiç kuşkusuz bu hava çok engin, içten ve dinamiktir. Ama bu yurtseverlikte de gençleri yaşlılardan ayıran bir nifak vardır.

Sağlıklı genç ciğerler, Termidor'un ayrılmaz parçası yalancılık havasını -yani hâlâ devrimin elbiselerine bürünmek zorunda olan gericiilik havası- solumayı dayanılmaz bulmaktadır. Sosyalist afişlerle yaşam gerçekleri arasındaki apaçık uyumsuzluk, resmi kanunlara inancı sarsmaktadır. Gençliğin önemli bir kesimi, siyasete duydukları nefretten, kaba ve sefih bir biçimde gururlanmaktadır. Bir çok durumda ve muhtemelen çoğunlukta bu ilgisizlik ve istihza, hoşnutsuzluğun ve kendi ayakları üzerinde durmak için gizli bir isteğin ilk biçimidir. Komünist Gençlik'ten ve partiden bir yanda yüzbinlerce genç "beyaz muhafız" ve "oportünistin", öteki yanda da "Bolşevik-Leninistin" atılması, tutuklanıp sürülmesi, gerek sağda, gerek solda, bilinçli siyasal muhalefet kaynaklarının tükenmemiş olduğunu kanıtlamaktadır. Tam tersine, son birkaç yıl içinde bu kaynaklar yenilenmiş bir güçle köpürmektedir. Son olarak, daha sabırsız, ateşli, dengesiz, duygu ve çıkarları açısından yaralanmış olanlar, düşüncelerini terörist intikam yönüne çevirmektedirler. Sovyet gençliğinin siyasal havasını gösteren yelpaze aşağı yukarı budur.

Sovyetler Birliği'nde bireysel terör tarihi, ülkenin genel evrimindeki aşamaları açıkça birbirinden ayırmaktadır. Sovyet iktidarının ilk günlerinde, henüz sürmekte olan iç savaş atmosferi içinde beyaz muhafızlar ya da Sosyal Devrimciler terörist eylemlere girişmişti. Eski-nin iktidar sınıfları geriye dönüş umudunu yitirdiğinde, terörizm de

ortadan kalktı. Yankıları çok yakın zamanlara kadar g r len kulak terörünün her zaman yerel bir karakteri vardı ve Sovyet rejimine karşı gerilla savaşını tamamlıyordu. Yeni terörist patlamalara gelince, bunlar ne eskinin iktidar sınıflarına ne de kulaklara dayanmaktadır. Son tertip teröristlerin tamamı, gençliğin arasından, Kom n st Gençlik ve parti saflarından —seyrek denemeyecek kadar çok, iktidar tabakasının çocukları arasından— toplanmaktadır. Her ne kadar kendisine i  edindiği sorunları çözme açısından tamamen yetersiz ise de, bu bireysel terörün son derece önemli belirticilik özelliği vardır. Bu olay, bürokrasi ile geniş halk kitleleri, özellikle de bürokrasiyle gençlik arasındaki şiddetli çelişkiyi göstermektedir.

Hepsi birlikte değerlendirildiğinde —ekonomik felaketler, para  tle atlamak, kutup seferleri, açık ilgisizlik, “romantik azgınlık”, terörist hava ve bireysel terör eylemleri— bütün bunlar, genç ku a ının, eskinin dayanılmaz vesayetine karşı bir patlamasını hazırlamaktadır. Savaş, hiç kuşkusuz biriken hoşnutsuzluk buharlarının dağılması için bir supap hizmeti görürdü —ama etkisi çok sürmezdi. Savaşta gençlik çok geçmeden gerekli sava ma zihniyetini ve şu anda acıklı bir biçimde yoksun olduğu yetkiyi kazanırdı. Aynı zamanda “eski adamların” çoğunun  n  de onarılmaz yaralar alırdı. En iyi olasılıkla savaş, bürokrasinin borçlarını tecil ederdi. Arkasından gelecek siyasal çatışma ise çok daha keskin olurdu.

Sovyetler Birliği’nin temel siyasal sorununu iki kuşak arasındaki soruna indirgemek elbette tek yönlü bir yaklaşım olurdu. Nasıl yaşlılar arasında bürokrasinin birçok açık ve gizli düşmanı varsa, gençler arasında da yüzbinlerce beyni yıkanmış evet-efendimci vardır. Bununla birlikte, ister sağdan, ister soldan iktidar tabakasının konumuna gelecek herhangi bir saldırı halinde, saldırganlar başlıca kuvvetlerini, siyasal haklarından yoksun bırakılan, ezilen ve ho nutsuz olan gençlik arasından toplayacaklardır. Bürokrasi bunu çok güzel anlamaktadır. Genel olarak hakim konumunu tehdit eden her eye karşı ince bir duyarlılık göstermektedir. Doğal olarak, konumunu önceden sa lamla tırmaya çalışırken de başlıca siperlerini ve somut ba-

rikatlarını genç kuşağa karşı dikmektedir.

Belirttiğimiz gibi 1936 Nisan ayında Kremlin'de Komünist Gençlik'in onuncu kongresi toplandı. Tabii hiç kimse, bu kongrenin kendi yasaları hilafına, neden bütün bir beş yıllık süre içinde toplanmadığını açıklama zahmetinde bulunmadı. Dahası, çok geçmeden açıklığa kavuştu ki bu titizlikle ince elenmiş, sık dokunmuş kongrenin o zaman toplanması tamamen gençliğin siyasal olarak mülksüzleştirilmesi amacına yönelikti. Yeni anayasaya göre Komünist Gençlik Ligi artık hukuksal olarak bile ülkenin toplumsal yaşamına katılmaktan yoksun bırakılmaktadır. Bundan böyle ona ayrılan alan yalnızca eğitim ve kültürel eğitimidir. Komünist Gençlik Genel Sekreteri, yukarıdan aldığı emirler altında, konuşmasında şöyle diyordu: Sanayi ve maliye planlaması üzerine, üretim maliyetlerini düşürmek üzerine, ekonomik muhasebe, ekilecek ürün ve öteki önemli devlet sorunları üzerine, "*Sanki karar verecek olanlar bizmişçesine yapılan gevezeliklere son vermek zorundayız.*" Bu son sözcükleri pekala tüm ülke tekrarlayabilir: "*Sanki karar verecek olanlar bizmişizcesine!*" Olağanüstü itaatkarlık gösteren bu kongre tarafından bile, hiç de heyecanla kabul görmeyen o küstah "Gevezeliklere son verin" azarlaması, Sovyet yasalarına göre siyasal olgunluk yaşının 18 olarak tanımlandığını, o yaştaki tüm erkek ve kadınlara seçim hakkı verildiğini, buna karşılık Komünist Gençlik üyeleri için yaş sınırının eski Anayasaya göre 23 olduğunu ve örgüt üyelerinin en aşağı üçte birinin bu yaşın da üstünde olduğunu hatırlayacak olursak, büsbütün çarpıcı hale gelmektedir. Bu son kongre, iki eşzamanlı reformu benimsedi: Daha büyük yaşta olanların Komünist Gençlik üyesi olmasını yasallaştırdı, böylelikle Komünist Gençlik seçmen sayısını arttırdı ve aynı zamanda da örgütü tümüyle, yalnızca genel siyaset alanına değil —bu konuda hiç bir zaman kuşku olamaz!— ekonominin güncel sorunları alanına girme hakkından da yoksun bıraktı. Eski yaş sınırının kaldırılması, eskiden nerdeyse otomatik bir süreç olan Komünist Gençlik'ten partiye geçişin artık son derece zor hale getirilmesi olgusu nedeniyle kaçınılmaz olmuştu. Siyasal hakların ve hatta bunların gö-

r nt lerinin son kalıntılarının da geçersiz kılınmasının nedeni, Kom n st Gençlik'in, iyice tasfiye görmüş partinin emrinde, tamamen ve nihai olarak k lele tirilmesi arzusuydu. Açıkça birbiriyle çelişkili olan önlemlerin her ikisi de, yine de aynı kaynaktan do uyordu: bürokrasinin genç kuşaktan korkusu.

Kendi ifadelerine göre Stalin'in kesin talimatlarını yerine getirmekte olan —ve herhangi bir tarti ma olasılığını ortadan kaldırmak için ba ından bu uyarıda bulunan— kongre konu macıları reformun amacını  a ırtıcı bir içtenlikle açıkladılar: "İkinci bir partiye hiç bir gereksinmemiz yoktur." Bu sav, Kom n st Gençlik ligasının kesinlikle zaptedilmedi i takdirde, iktidar çevrelerinin düşüncesine göre, ikinci bir partiye dönüşüme tehdidi oluşturduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bir başka konuşmacı, bu olası eğilimleri tanımlamak amacına d n km   esine: "Zamanında Troçki'nin ta kendisi gençliği demogojik bir oyuna getirmeye, ikinci bir parti yaratmak gibi anti-Leninist, anti-Bolşevik bir fikri onlara maletmeye çalışmıştır.vb." diyordu. Konu macının tarihsel göndermesi, bir anakronizm içermektedir. Gerçekte Troçki "zamanında", rejimin daha b rokratikle mesinin kaçınılmaz olarak gençlikten kopmaya ve ikinci bir parti tehlikesini üretmeye yol açacağı yolunda yalnızca bir uyarıda bulunmuştu. Ama olsun: o uyarıyı teyid eden olayların gelişmesi, uyarıyı *ipso facto* bir programa d n  t rm   t r. Dejenere olan parti yalnızca kariyeriler için çekiciliğini korumuştur. Dürüst ve düşünen genç erkekler ve kızlar, birbirlerine övgüler ya dıran b b rlenici vasat bürokratların ayrıcalık ve kaprislerini gizleyen entrikacı kölelikleri ve yalancı sözleri karşısında —cennetin yıldızlarını yakalayamadıkları için yıldızları kendi vücutlarının  urasına burasına takmak zorunda kalan tüm bu mare aller karşısında— ancak mide bulantısı duyabilirler. Böylelikle, artık söz konusu oniki, on   yıl önce olduğu gibi ikinci bir parti "tehlikesi" değil Ekim Devrimi'nin davasını daha ilerilere götürebilecek yegane kuvvet olarak bunun tarihsel gerekliliğidir. Kom n st Gençlik Ligası'nın i  yönetmeliğinde yapılan değişiklik, her ne kadar taze polis tehditleriyle peki tirilmekteyse de, gençliğin siyasal olgunluğa

erişmesini elbette durduramayacak, onların bürokrasi ile düşmanca çatışmaya girmelerine engel olamayacaktır.

Büyük bir siyasal karışıklık halinde gençlik ne yana dönecektir? Saflarını hangi bayrak altında toplayacaktır? Şu anda hiç kimse bu soruya kesin bir yanıt veremez, en zor cevap verecek olansa gençliğin ta kendisidir. Çelişkili eğilimler kafalarını karıştırmaktadır. Son çözümlenmede, ana yığının ittifakı, dünya ölçeğinde önemli tarihsel olaylarla, bir savaş ile, faşizmin yeni başarılarıyla ya da tersine, Batı'da proleter devrimin zafere ulaşmasıyla belirlenecektir. Ne olursa olsun bürokrasi öğrenecektir ki hakları ellerinden alınan bu gençler, patlama gücü çok yüksek tarihsel bir barut yükünü temsil etmektedirler.

1894 yılında Rus otokrasisi, genç Çar Nikolas II'nin dudaklarından çıkan ünlü "Anlamsız hayaller" sözcükleri ile, korkarak, siyasal yaşama katılma düşleri gören Zemstvo'lara cevap veriyordu. 1936 yılında Sovyet bürokrasisi, genç kuşağın henüz belirginleşmemiş taleplerine daha da kaba bir haykırışla cevap verdi: "Gevezeliğe son verin!" Bu sözcükler de tarihsel olacaktır. Stalin'in rejimi de bunun belisini en az Nikolas II başkanlığındaki rejimin ödediği kadar ağır ödeyebilir.

3. Milliyet ve Kültür.

Bolşevizmin ulusal sorun politikası, Ekim Devrimi'nin zaferini sağladıktan sonra, Sovyetler Birliği'nin, içindeki merkezkaç kuvvetlere ve düşman bir çevreye karşın dayanmasını da sağlamıştır. Devletin bürokratik dejenerasyonu, ulusal politika üzerine bir değirmen taşı gibi çökmüştür. Lenin bürokrasiye ve Stalin'e karşı XII. parti kongresinde ilk savaşını ulusal sorun üzerinde vermeye niyetleniyordu. Ama kongre daha toplanmadan Lenin saflardan ayrılmıştı. O zaman kendisinin hazırlamış olduğu belgeler şimdi hâlâ sansür tarafından baskı altında tutulmaktadır.

Devrimle harekete geçen ulusların kültürel talepleri mümkün olan en geniş otonomiye istemektedir. Aynı zamanda sanayinin başarıyla

gelişmesi de ancak Sovyetler Birliği'nin tüm parçalarının genel bir merkezi plana uymalarıyla olanaklıdır. Ama ekonomi ve kültür, birbirlerinden su geçirmez bölümlerle ayrılmazlar. Kültürel otonomi ve ekonomik merkezileşme eğilimleri doğal olarak zaman zaman birbirleriyle çatışırlar. Ancak bunların arasındaki çelişki, uzlaşmaz olmaktan çok uzaktır. Her ne kadar sorunu çözmek için her zaman için geçerli, hazır bir formül olamazsa da, gene de ilgili yığınların kendi dirençli iradeleri vardır. Yalnızca kendi kaderlerinin yönetilmesine fiilen katılmak suretiyle, onların her yeni aşamada, ekonomik merkezileşmenin meşru talepleri ile ulusal kültürün yaşayan kalıntıları arasında gerekli çizgileri çekmeleri sağlanabilir. Ancak sorun şuradadır ki tüm ulusal kesimlerinde Sovyetler Birliği nüfusunun iradesinin yerini şimdi, gerek ekonomiye, gerek kültüre, yönetim kolaylığı ve iktidar tabakasının özel çıkarları açısından yaklaşan bürokrasinin iradesi almıştır.

Sovyet bürokrasisinin, ekonomi alanında olduğu gibi ulusal politika alanında da, yüklü bir genel giderle de olsa, ilerici çalışmaların bir kısmını yapmaya devam ettiği doğrudur. Bu, özellikle, uzun ya da kısa bir süre için borçlanma, taklit ve şu anda varolan asimilasyon döneminden geçmek zorunda olan, Birliğin geri kalmış ulus toplulukları için doğrudur. Bürokrasi bunlar için, burjuva ve hatta kısmen burjuva öncesi kültürün ilkel yararlarını sağlayacak bir köprü uzatmaktadır. Birçok alan ve halklara ilişkin olarak Sovyet iktidarının büyük ölçüde yapmakta olduğu iş, I. Petro ve avanesinin eski Moskova'ya ilişkin olarak yaptığı tarihsel işin aynısı, ancak daha büyük  l eklisi ve hızlısıdır.

Sovyetler Birliği'ndeki okullarda dersler, en az seksen dilde okutulmaktadır şu anda. Bunların çoğunluğu için yeni alfabeler oluşturmak, ya da son derece aristokratik Asyai alfabelerin yerine daha demokratik Latin alfabesi getirmek gerekti. Gazeteler de aynı sayıda dillerde yayınlanmaktadır —bu gazeteler köylüyü ve g  be çobanı, ilk kez, insan kültürünün temel fikirleriyle tanıştırmaktadır.  ar imparatorluğunun uçsuz bucaksız sınırları içinde, bir yerli sanayi doğ-

maktadır. Eskiñin yarı-klan yapısı, traktör tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Okur yazarlıkla birlikte, bilimsel tarım ve tıp da varolmaya başlamaktadır. Yeni bir insan tabakası yetiştirmeye yönelik bu çalışmanın önemini abartmak olanaksızdır. Marx, devrimin, tarihin lokomotifini olduğunu söylediği zaman haklıydı.

Ama en güçlü lokomotif bile mucizeler yaratamaz. Mesafe yasalarını değiştiremez, ancak hareketi hızlandırabilir. Onmilyonlarca yetişkin insanı alfabe ile, gazete ile, ya da basit sağlık yasaları ile aşına hale getirme zorunluğu, yeni sosyalist kültür sorusunu ortaya gerçekten atmadan önce ne denli uzun bir yol alınması gerektiğini göstermektedir. Örneğin, basından öğrendiğimize göre, batı Sibiryası'nda daha önce banyonun ne demek olduğunu bilmeyen Oirotların şimdi "birçok köylerinde, yıkanmak için bazan 30 kilometre katederek ulaştıkları banyoları vardır." Bu aşırı örnek, her ne kadar en alt düzeydeki uygarlıktan alınmışsa da, yine de, yalnızca geri kesimlerde de kalmamak üzere, birçok başka başarının eriştiği noktayı doğru olarak belirtmektedir. Bir hükümet başkanı, kültürel gelişmeye örnek vermek üzere, kollektif çiftliklerde "demir karyola, duvar saati, triko çamaşır, kazak, bisiklet vb." için duyulan talebin arttığı olgusuna değindiği zaman, anlaşılması gereken şey, Sovyet köylerindeki hali vakti yerinde üst çevrelerin batı köylüsünce çoktan beri günlük eşya haline gelmiş olan mamul maddeleri kullanmaya başladığıdır. Günlük konuşmalarda ve basında, "kültürlü sosyalist ticaret" teması üzerine dersler verilmektedir. Özünde sözü edilen şey, hükümet mağazalarına temiz, çekici bir görünüm kazandırmak, onlara gerekli teknik olanakları ve yeterli mal çeşidini sağlamak, elmaların çürümesine engel olmak, çorapların yanına onarım için iplik koymak, tezgah-tarlara da müşteriye karşı nazik ve ilgili olmayı öğretmektir; bir başka deyişle, kapitalist ticaretin sıradan yöntemlerini edinmektir. Son derece önemli olan bu sorunu çözmüş olmaktan çok uzaklardayız; üstelik sorun, sosyalizmin zerresini içermez.

Bir an için yasaları ve kurumları bir yana bırakıp temel nüfus kitlesinin günlük yaşamını ele alacak ve amaçlı olarak kendimizin ya da

başkalarının aklını karıştırmayacak olursak, kabul etmek zorunda kalırız ki, Sovyet ülkesinde, yaşam alışkanlıklarında ve kültürde,  arlık ve burjuva Rusyası'nın mirası, sosyalizmin çekirdek halindeki gelişmesine göre, daha yaygın bir biçimde hüküm sürmektedir. Bu konuda en çok inandırıcı olan şey, yaşam düzeyindeki en küçük bir yükselme ile birlikte, kendisini a   zl  kle batının hazır modelleri üzerine atlayan nüfusun kendisidir. Genç Sovyet memurları ve hatta çok kere işçileri, gerek giyimlerinde, gerek davranışlarında, fabrikalarda temas etme fırsatını buldukları Amerika'lı mühendis ve teknisyenleri taklit etmeye çalışmaktadırlar. Sanayide ve bürolarda çalışmakta olan kızlar, modasını ve tavırlarını yakalamak için yabancı bir turist hanımı bakışlarıyla yemektedirler. Bu işi başaran şanslı kız, toptan taklitin nesnesi haline gelmektedir. İyi  cret alan işi kız eski sa  biçimlerinin yerine "perma" yaptırmaktadır. Gençlik b   k bir istekle "Batılı dans çevreleri"ne katılmaktadır. Bir anlamda bütün bunlar ilerleme anlamı taşımaktadır; ancak, burada ifadesini bulan başlıca olgu, sosyalizmin kapitalizme üstünlüğü değil, küçük burjuva kültürünün ataerkil yaşama, kentin kıra, merkezin taşraya, Batı'nın Doğu'ya egemen olmasıdır.

Bu arada, ayrıcalıklı Sovyet tabakası, ihtiyaç duyduğu şeyleri, daha üst kapitalist düzeylerden ödünç almaktadır. Ve bu alanda komut verenler, Avrupa ve Amerika'ya sık sık ziyarette bulunmak zorunda olan diplomatlar, tr st direktörleri ve m hendislerdir. Sovyet mizahı bu konuda suskun kalmaktadır çünkü, en yukardaki "onbin"e dokunması yasaklanmıştır. Ancak üzüntüyle belirtmek zorundayız ki, Sovyetler Birliği'nin en yüce elçileri bile, kapitalist uygarlığa karşı ne kendilerine özgü bir stil ne de herhangi bağımsız bir özellik göstermeyi başaramamışlardır. Parlaklık görüntüsünü küçümsemek ve gösterişe ilgisiz kalabilmek için gereksinme duydukları yeterli i  istikrarı bulamamışlardır. Genel olarak başlıca istekleri, olanaklar ölçüsünde burjuvazinin en kusursuz snoplarından değişik olmamaktır. Tek kelimeyle bir çok durumda kendilerini yeni bir dünyanın temsilcileri olarak değil, alelade sonradan görmeler gibi hissedip davranmaktadırlar!

Ancak ileri ülkelerin kapitalizm temeline dayalı olarak çoktan tamamlamış olduğu kültürel işi Sovyetler Birliği'nin şimdi yapmakta olduğunu söylemek, gerçeğin ancak yarısına değinmek olurdu. Yeni toplumsal biçimler kesinlikle geçersiz değildir. Bunlar geri bir ülkeye yalnızca en ileri ülkelerin düzeyine erişme olanağını kazandırarakla kalmayıp, bu işin daha önce Batı'nın gereksinme duyduğundan çok daha kısa bir zaman dilimi içinde başarılmasına izin vermektedirler. Bu hız artışının açıklaması basittir. Burjuva öncüler tekniklerini yaratmak ve bunları hem ekonomiye hem de kültüre uygulamayı öğrenmek zorundaydı. Sovyetler Birliği bunları en son biçimleriyle hazır bulmakta ve üretim araçlarının toplumsallaştırılmış olması sayesinde aldığı şeyleri kısım kısım ve derece derece değil, bir defada ve dev ölçekte uygulamaktadır.

Askeri otoriteler çok kere ordunun, özellikle köylüye ilişkin olarak kültür taşıyıcılığı rolünü kutlamıştır. Burjuva militarizminin aşladığı özgül "kültür" türü konusunda kendimizi aldatmaksızın, halk yığınları arasında birçok ilerici geleneğin girmesine, ordunun neden olduğunu da yadsıyamayız. Eski askerlerin ve küçük rütbelilerin devrimci ve özellikle köylü hareketleri sırasında isyancıların başında bulunmaları boşuna değildir. Sovyet rejiminin halkın günlük yaşamını etkilemek için elindeki fırsat yalnızca ordu değil, aynı zamanda tüm devlet aygıtı ve onunla iç içe geçmiş bulunan, Parti, Komünist Gençlik ve sendika aygıtlarıdır. Teknikte, sağlıkta, sanat ve spordaki hazır modellerin, bunların anavatanlarında geliştirilmesi için gerekli olandan çok daha kısa bir sürede alınması, devlet mülkiyeti, siyasal diktatörlük ve planlı idare yöntemleri ile garanti edilmektedir.

Ekim Devrimi bu hızlı ilerleme hareketinden başka hiç birşey kazandırmamış olsaydı bile, tarihsel haklılık kazandırdı, çünkü gerilemekte olan burjuva rejimi, son çeyrek yüzyıl içinde yeryüzünün herhangi bir kısmında herhangi geri bir ülkeyi ciddi olarak ileriye götürmeyeceğini göstermişti. Ancak Rus proletaryası bu devrimi, çok daha kapsamlı işler adına başarmıştı. Şu anda politik olarak ne denli baskı altında olursa olsun, en iyi unsurları, ne komünist program-

dan ne de onunla içiçe olan güçlü umuttan vazgeçmiştir. Bürokrasi kendisini proletaryaya uydurmak zorundadır; kısmen politikasının doğrultusunun ta kendisinde, ama başlıca, bunun yorumlanmasında. Dolayısıyla ister ekonomi alanında olsun ister kültür alanında, atılan her ileri adım, gerçek tarihsel içeriği ya da kitlelerin yaşamında önemi ne olursa olsun, o zamana kadar görülmedik, duyulmadık ve "sosyalist kültür" kazanımı olarak ilan edilmektedir. Tuvalet sabununu ve diş fırçasını, daha düne kadar en küçük temizlik gerekliliklerinden bile haberi olmayan milyonlara maletmek, kuşkusuz çok büyük bir kültür işidir. Ama ne sabun, ne fırça ne de "kadınlarımızın" talep ettiği parfümler, bilhassa uygarlığın bu acınacak özelliklerinin nüfusun yalnızca yüzde 15'i için ulaşılır olduğu koşullarda, sosyalist kültürü pek oluşturmamaktadırlar.

Sovyet basınında çok sözü edilen "insanların dönüştürülmesi" olayı gerçekten alabildiğine yürümektedir. Ama bu ne dereceye kadar bir sosyalist dönüşümdür? Rus halkı geçmişte ne Almanlar gibi büyük bir dinsel reform ne de Fransızlar gibi büyük bir burjuva devrimi görmüştür. Britanya Adalılarının onyedinci yüzyıldaki reform-devrimini bir yana bırakacak olursak bu iki fırından, genel olarak insan kişiliğinin gelişmesinde çok önemli bir adım olan burjuva bireyselliği çıkmıştır. 1905 ve 1917 Rus devrimleri, zorunlu olarak, yığınlarda ilk bireysellik uyanışı ve bunun ilkel bir ortamda kristalleşmesi anlamını taşıyordu. Bir başka deyişle bu iki devrim kısaltılmış bir biçim ve hızlandırılmış bir tempo ile Batı'daki burjuva reform ve devrim hareketlerinin eğitimsel işlerini yerine getirdi. Bu işler kabaca bile yerine getirilmeden çok önce, kapitalizmin alacakaranlığında patlak veren Rus devrimi, sınıf mücadelesinin akışı dolayısıyla sosyalizm yoluna sıçramak zorunda kaldı. Sovyet kültürü alanındaki çelişkiler bu sıçramadan doğan ekonomik ve toplumsal çelişkileri ancak yansıtmakta ve kırmaktadır. Bu koşullar altında uyanan kişiselilik zorunlu olarak az ya da çok küçük burjuva niteliği kazanır; üstelik yalnız ekonomide değil, aynı zamanda aile yaşamında ve lirik şiirde de. Bürokrasinin kendisi, burjuva bireyciliğinin en aşırı ve zaman zaman

gemi aزیا almış taşıyıcısı haline gelmiştir. Bir yandan ekonomik bireyciliğe izin ve cesaret verirken (parça başı iş, özel tarla, prim, maddalya verilmesi) öte yandan bireyciliğin ruhsal kültür (eleştirel görüşler, kişinin kendi düşüncesini geliştirmesi, kişisel haysiyetin yerleştirilmesi) alanındaki ilerici yanını da acımasızca ezmektedir.

Belli bir ulusal grubun gelişme düzeyi ne denli yüksekse, ya da kültürel yaratıcılıkta ne denli ileri gitmişse, ya da gene toplum ve kişilik sorunları ile ne denli yakından uğraşıyorsa, bürokrasinin baskısı da o denli ağır ve dayanılmaz hale gelir. Hep aynı orkestra şefinin değneğı, ya da daha doğrusu hep aynı polisin copu Sovyetler Birliği'ndeki tüm halkların tüm entellektüel eylemlerini düzenleme işini üstleniyorsa, ulusal kültürün eşsizliğı üzerine konuşmak gerçekte olanaksızdır. Ukrayna, Beyaz Rus, Gürcü ya da Türkmen gazeteleri ve kitapları, yalnızca bürokratik buyrukların bu ulusların dillerine çevirilerinden ibarettir. Halk yaratıcılığı modelleri adı altında Moskova basını her gün, liderlerin onuruna yazılmış ve ancak uşaklık dereceleri ve yetenek yoksunluğu açısından çeşitlilik gösteren değişik ulusların ödüllü ozanlarına ait lirik şiirlerin Rusça çevirilerini basmaktadır.

Karakol rejiminin en az öteki kültürlerin çektiğı kadar eziyetini çeken Büyük Rus kültürü, devrimden önce oluşan eski kuşak pahasına yaşamaktadır büyük ölçüde. Gençlik adeta demirden bir kalas altında ezilmektedir. Dolayısıyla sorun, kelimenin tam anlamıyla bir ulusun bir başka ulusu baskı altında tutması değil, en başta Büyük Rus ulusu olmak üzere tüm ulusların kültürel gelişmesinin, merkezi polis aygıtı tarafından ezilmesidir. Ama yine de Sovyetler Birliği'nde basılan tüm yayınların yüzde 90'ının Rus dilinde olduğu olgusunu göz ardı edemeyiz. Eğer bu yüzde, büyük Rus nüfusunun göreceli sayısı ile apaçık bir çelişki içindeyse bile, ki öyledir, gene de belki Rus kültürünün, hem bağımsız ağırlığıyla, hem de ülkenin geri halkları ile Batı arasındaki aracılık rolü dolayısıyla genel etkisine daha uygun düşmektedir. Ama bütün bunlarla beraber, yayınevlerindeki (elbette yalnız oralardaki değil) Büyük Rusların aşırı yüksek yüzdesi, Büyük

Rusların, Sovyetler Birliği'ndeki öteki uluslar zararına fiili bir otokratik ayrıcalık taşıdığı anlamına gelmez mi? Pekala gelebilir. Bu son derce önemli soruna insanın istediği kadar kategorik bir yanıt vermesine olanak yoktur çünkü yaşamda kararlar, kültürlerin işbirliği, rekabeti ve karşılıklı birbirlerini beslemelerinden çok bürokrasinin nihai hakimliği ile verilmektedir. Ve Kremlin, yetkililerin ikâmetgahı olduğuna ve çevredeki alanlar merkeze ayak uydurmak zorunda kaldığına göre, bürokratizm kaçınılmaz olarak bir otokratik Ruslaştırma rengi kazanmakta, öteki uluslara ise, tek tartışmasız kültürel hak olarak, hakemi kendi dillerinde kutlamak bırakılmaktadır.

Resmi kültür doktrini, ekonomik zigzaglara ve idari tercihlere bağımlı olarak değişir. Ama tüm değişikliklere karşın bir özelliğini korur —mutlak kategorik olmak özelliğini. “Tek ülkede sosyalizm” teorisıyla eşzamanlı olarak, eskiden dudak bükülen “proleter kültürü” resmen tanındı. Bu teoriye karşı çıkanlar, proletarya diktatörlüğü rejiminin kesinlikle geçici bir karaktere sahip olduğuna, burjuvaziden farklı olarak proletaryanın bir dizi tarihsel çağ boyunca, hükmetme niyetinde olmadığına, yeni hakim sınıfın şimdiki kuşağına düşen işin öncelikle burjuva kültüründe değerli ilan edilen her ne varsa bunları asimile etmekten ibaret olduğuna, proletarya proletarya olmaya ne denli uzun bir süre için devam ederse —yani eski ezilmişliğinin izlerini ne denli uzun taşırsa— geçmişin tarihsel mirasının üzerine çıkmayı o denli az becerebileceğine ve yeniden yaratma olanaklarının gerçekte ancak proletaryanın kendisini sosyalist bir toplum içinde erittiği ölçüde açılacağına işaret etmişlerdi. Başka bir deyişle bütün bunların anlamı, burjuva kültürünün, proleter değil, sosyalist kültür ile değiştirilmesi gerektiğidir.

Laboratuvar yöntemleriyle üretilen “proleter sanat” teorisine karşı bir polemiginde bu satırların yazarı şöyle diyordu: “Kültür, sanayinin suyu ile beslenir ve kültürün artması, süzülmesi ve kendisini karmaşılaştırması için maddesel bir fazlalık gereklidir.” İlkel ekonomik sorunlara getirilecek en başarılı çözüm bile “henüz sosyalizmin yeni tarihsel ilkesinin tam zaferine işaret etmekten çok uzaktır. Bi-

limsel düşüncenin ancak tüm uluslar temelinde bir ileri hareketi ve yeni bir sanatın gelişmesi, tarihsel çekirdeğin yalnızca boy değil, çiçek de verdiğini anlatacaktır. Bu anlamda sanatın gelişmesi, her çağın yaşayabilirliğinin ve öneminin en üst düzeydeki sınavıdır.” O zamana kadar hüküm sürmüş olan bu bakış açısı, resmi bir beyan ile birdenbire “teslimiyetçi” ve proletaryanın yaratıcı gücüne “kuşku” marazlı olarak ilan edildi. Arkasından Stalin ve Bukharin dönemi açıldı ki bunların ikincisi çok önceden “proleter kültür” azizi olarak görünmüş, birincisi ise bu sorularla hiç bir zaman kafasını yormamıştı. Her ne ise, ikisi de sosyalizme doğru ilerleyişin, “kaplumbağa adımı” ile gelişeceğini ve proletaryanın, emrinde, kendi kültürünü yaratmak için, onlarca yıl bulacağını düşündüler. Bu kültürün karakterine gelince, bu kumarcıların fikirleri, bu konuda ilhamdan yoksun olduğu kadar belirsizdi de.

Birinci beş yıllık planın fırtınalı yılları kaplumbağa perspektifini allak bullak etti. Korkunç kıtlığın eşiğindeki 1931 yılında ülke artık “sosyalizme girmiş” bulunuyordu. Böylelikle resmi patronaj altındaki yazarlar, sanatçılar ve ressamalar daha proleter kültür yaratmayı beceremeden, hatta bunun ilk önemli modellerini bile vermeden, hükümet proletaryanın sınıfsız topluma erişmiş olduğunu ilan etti. Sanatçılara düşen de, proletaryanın, proleter kültür yaratmak için en gerekli koşula, zamana sahip olmadığı olgusuna kendilerini alıştırmak oldu. Bir gün öncesinin anlayışları unutulmaya terkedildi. “Sosyalist kültür” anında gündeme getirildi. Bunun içeriği ile kısmen tanışmış bulunuyoruz.

Ruhsal yaratıcılık özgürlük gerektirir. Komünizmin amacının ta kendisi doğayı teknolojiye, teknolojiyi plana tabi kılmak ve ham maddeyi, insanın gereksinme duyduğu her şeyi bolca vermeye zorlamaktır. Bunun da çok ötesinde en yüksek amacı, insanlığın tüm yaratıcı güçlerini her türlü baskıdan, kısıtlamadan ve aşağılayıcı bağımlılıktan kesin ve nihai olarak kurtarmaktır. Kişisel ilişkiler, bilim ve sanat dışardan empoze edilen herhangi bir “plan” bilmeyecek, hatta zorlamanın gölgesini bile görmeyecektir. Ruhsal yaratıcılığın ne de-

receye dek bireysel ya da kolektif olacağı tamamen onun yaratıcılarına bağlı olacaktır.

Bir geçiş rejimi ise değişiktir. Diktatörlük geleceğin kültürünü değil geçmişin barbarlığını yansıtır. Zorunlu olarak ruhsal yaratıcılık da dahil olmak üzere, her eylem biçimine şiddetli kısıtlamalar getirir. Devrim programı en başlardan itibaren bu kısıtlamaları geçici belalar olarak görmüş ve yeni rejim konsolide oldukça, birbiri ardından tüm özgürlük sınırlamalarını kaldırma yükümlülüğünü benimsemişti. Her türlü koşulda ve iç savaşın en kızgın günlerinde devrimin liderleri için şurası açıktı ki hükümet, siyasal kaygılarla hareket ederek yaratıcı özgürlüğe kısıtlamalar getirebilir ancak hiçbir şekilde bilim, edebiyat ve sanat alanında komutan rolüne özenemezdi. Her ne kadar kişisel sanat zevkleri oldukça "tutucu" ise de Lenin, sanat sorunlarında siyasal olarak aşırı temkinli kalmış, yetersizliğini isteyerek itiraf etmiştir. Sanat ve Eğitim Halk Komiseri Lunaçarski'nin, modernizmin her türünü koruması, Lenin için sık sık rahatsız edici olmuştur. Ancak Lenin, özel sohbetlerdeki ıgneli laflarla yetinmiş ve kendi edebi zevklerini yasa haline getirme fikrinden çok uzak kalmıştır. 1924 yılında, yeni dönemin eşiğinde, bu kitabın yazarı devletin çeşitli sanat grupları ve eğilimleri ile olan ilişkisini şöyle formüle etmişti: "Devrim için ya da devrime karşı gibi tüm kategorik kriterleri onlar için askıya alarak, sanatta kendi kaderini tayin konusunda onlara tam özgürlük vermek."

Diktatörlük, kaynayan bir kitle tabanına sahip olduğu ve dünya devrimini öngördüğü sürece, deneylerden, araştırmalardan, ekollerin mücadelesinden bir korkusu yoktu, çünkü yeni bir kültürel çağın ancak bu şekilde hazırlanabileceğini anlıyordu. Halk yığınları hâlâ tüm dokularıyla titreşim içindeydi ve bin yıldır ilk kez yüksek sesle düşünüyorlardı. Sanatın en iyi ve coşkulu kuvvetleri hıza gelmişti. Umut ve cesaret zenginliği ile dolu bu ilk yıllar süresince, yalnızca sosyalist modellerinin en eksiksizleri değil, aynı zamanda devrimci edebiyatın en iyi ürünleri yaratılmıştı. Teknik olanakların kıtlığına karşın gerçekliğe yaklaşımlarındaki yenilik ve dinçlikleriyle tüm dünyanın

hayal alemini yakalayan o fevkalade Sovyet filmlerinin bu zamanlara ait olduğu gözlenmeye değer.

Muhalefet partisine karşı mücadele sürecinde edebiyat ekolleri birbiri ardından boğazlandı. Sorun yalnızca edebiyata ilişkin de değildi. Yoketme süreci tüm ideolojik alanlarda yer aldı ve bu iş büsbütün kesinlikle yapıldı, çünkü oldukça bilinçsizdi. Şimdiki iktidar tabakası yalnızca ruhsal yaratıcılığı siyasal olarak denetleme görevini kendinde bulmuyor, aynı zamanda onun gelişme yolları için de reçete verme gereğini duyuyor. İtiraz edilemez komuta yöntemi benzer biçimde toplama kamplarına, bilimsel tarıma ve müziğe uzanıyor. Parti merkezi organı, askeri emir niteliğini taşıyan ve felsefe, doğal bilimler ve tarihten hiç söz etmiyoruz, mimari, edebiyat, tiyatro sanatı, bale konusunda yazarı belli olmayan buyurucu başyazılar basıyor.

Bürokrasinin, kendisine doğrudan hizmet etmeyen ve anlamadığı şeylere ilişkin batıl bir korkusu var. Doğal bilimlerle üretim arasında bir bağlantı istediği zaman, bu büyük ölçüde haklı olur; ama bilimsel araştırmanın yalnızca kısa sürede pratik önemi olan amaçlara yönelmesini buyurduğu zaman bu, buluşun en kıymetli kaynaklarını mühürlemek tehlikesini ortaya çıkarır ki bunlara pratik buluşlar da dahildir çünkü bunlar çoğu kez önceden hiç tahmin edilmeyen yollar da belirirler. Acı deneyimlerden ders alan doğal bilimciler, matematikçiler, filologlar, askeri kuramcılar, genellikle cahil bir kariyerist olan bir “kızıl profesör” çıkar da Lenin’den, ya da hatta Stalin’den alıp saçından sürüyerek ortaya attığı bir alıntı ile tehditkâr bir biçimde onları dizginler diye tüm geniş genellemelerden kaçınmaktadırlar. Böyle durumlarda insanın kendi düşüncesini ya da bilimsel onurunu savunması, çok büyük bir olasılıkla baskıyı üstüne çekmek anlamındadır.

Ama durum toplum bilimleri konusunda sonsuz ölçüde daha kötüdür. İktisatçıların, tarihçilerin, hatta istatistikçilerin ve doğal olarak gazetecilerin birinci kaygısı, resmi çizginin anlık zigzagları ile dolaylı da olsa çelişkiye düşmemektir. Sovyet ekonomisi, iç ya da dış politikası üzerine herhangi bir şey yazılacaksa, insanın önce arka ve yan

cenahlarını “lider”in konuşmalarından alacağı adiliklerle emniyete alması ve herşeyin tam gerektiği gibi, hatta daha da iyi gittiğini gösterme işini başından üstlenmiş olması gerekir. Her ne kadar bu yüzde yüz konformizm, insanı günlük tatsızlıklardan kurtarırsa da, beraberinde cezaların en ağırını getirir: Kısırlık.

Sovyetler Birliği’nde Marksizmin resmen devlet doktrini olmasına karşın, son oniki yıl içinde —ekonomide, sosyolojide, tarih ya da felsefede— dikkate ve yabancı dillere çevrilmeye değer bir tek Marksist araştırma çıkmamıştır. Marksist  alışmalar, önceden kabul edilmiş bilinen eski fikirleri durmadan tekrarlayan ve günün idari konjonktürünün isterlerine göre hep aynı alıntuları durmadan karıştırıp duran skolastik yığma sınırlarını aşmamaktadır. Yağcılık, yaltaklanma ve benzeri yapışkan maddelerle bir araya getirilmiş olan, hiç kimsenin işine yaramayan milyonlarca yayın, devletin kitap ve broşür kanallarından dağıtılmaktadır. Değerli ve bağımsız herhangi bir şey söyleyebilecek olan Marksistler ya hapishanelerde yatmakta ya da susmaya zorlanmakta ve bu, toplumsal formların evriminde adım başı dev bilimsel sorunlarla karşılaşılmakta olduğu halde yapılmaktadır! Kirletilen ve ayaklar altında  iğneden şey, teorik çalışmanın zorunlu koşuludur: Dürüstlük. Lenin’in toplu eserlerine yazılan açıklama notları bile iktidar takımının kişisel çıkarları açısından her yeni basımında radikal bir biçimde elden geçirilmektedir: “liderler”in isimleri büyütülmekte, muhaliflerinki k t lenmekte, izler yok edilmektedir. Aynı şey parti ve devrim tarihleri üzerine ders kitaplarında da yapılmaktadır. Olgular  arpıtılmakta, belgeler gizlenmekte ya da imal edilmekte, şöhretler yaratılmakta ya da yok edilmektedir. Aynı kitabın son oniki yıl içinde birbirini izleyen türlerini basit bir karşılaştırmaya tabi tutmak, iktidar tabakasının düşünce ve vicdanındaki dejenerasyon sürecini tartışmasız bir biçimde izleme olanağını verir bize.

“Totaliter” rejimin edebiyat üzerindeki etkisi de daha az yıkıcı değildir. Eğilimler ve ekoller arasındaki çatışmanın yerini liderlerin iradelerinin yorumlanması almıştır. Bütün gruplar için genel zorunlu bir örgüt yaratılmıştır, bir cins edebiyat toplama kampı. Serafimovi  ya

da Gladkov gibi vasat ama “doğru düşünen” öykücülere klasik payesi bahşedilmektedir. Nefislerini yeterince ihlâl edemeyen yetenekli yazarlar, utanmazlık ve bir düzine alıntı ile silahlandırılmış bir öğretmen çetesi tarafından kovalanmaktadır. En mümtaz sanatçılar ya imtihar etmekte, ya malzemelerini çok eskilerde bulmakta, ya da suskunlaşmışlardır. Dürüst ve yetenek gösteren kitaplar sanki rastlantısalymış gibi, tezgah altında bir yerden ortaya çıkmakta ve sanatsal kaçak mal karakteri göstermektedirler.

Sovyet sanatının yaşamı bir cins şehitler tarihidir. “Formalizme” karşı *Pravda* başyazılarında verilen emirlerden sonra, yazarlar, sanatçılar, sahne yönetmenleri, hatta opera şarkıcılarının alçaltıcı pişmanlık beyanları salgın halinde başlamıştır. Bunlar çorap söküğü gibi birbiri arkasından geçmişteki günahlarından vazgeçmiş ama — ilerde doğacak acil durumları dikkate alarak— bu “formalizmin” açık seçik bir tanımını yapmaktan kaçınmışlardır. Uzun vadede yetkililer yeni bir emirle, bu pişmanlık beyanlarının fazlaca bollaşmasına son vermek zorunda kalmışlardı. Edebiyat kotaları birkaç haftalık bir zaman içinde değiştirilir, ders kitapları yeniden hazırlanır, sokaklara yeni adlar verilir, heykeller ön plana çıkarılır ve bunların hepsi Stalin’in ozan Mayakovski hakkındaki birkaç övgü sözünün sonucu olarak yapılır. Yeni bir operanın yukarlardaki dinleyiciler üzerinde yarattığı izlenimler derhal besteciler için müziksel buyruklara dönüştürülür. Komünist Gençlik Sekreteri bir yazarlar konferansında şöyle diyordu: “Yoldaş Stalin’in tavsiyeleri herkes için yasa niteliğindedir”, bütün dinleyiciler, her ne kadar bazıları utançtan yerin dibine geçtiyse de, alkışlıyordu. Sanki edebiyattaki soytarınlığı tamamlarmışçasına, Rus dilinde bir tümce parçasını doğru kurmayı bilmeyen Stalin, stil konusunda klasik olarak ilan edildi. Belli görüntülerinde elde olmaksızın ortaya çıkan komediye karşın bu entrikacılığın ve polis yönetiminin için için trajik bir yanı vardır.

Resmi formül aynen şöyle der: Kültür, içeriğinde sosyalist biçiminde ulusal olmalıdır. Sosyalist kültürün içeriğine gelince, ancak az ya da çok mutlu tahminler olanaklıdır. Hiç kimse o kültürü, yetersiz

bir ekonomik temel üzerinde y kseltemez. Geleceği önceden görmede sanat, bilime göre çok daha az yeteneklidir. Ne olursa olsun, "geleceğin inşasını aksettirin", "sosyalizme giden yolu belirtin", "insan cinsini dönüştürün" gibi reçetelerin yaratıcı kafaya vereceği Şey, bir nalburun fiyat listesi ya da bir tren tarifesinin vereceğinden pek fazla değildir.

Bir sanatın ulusal biçimi ile onun evrensel düzeyde ulaşılabirliği aynı Şeylerdir. Pravda sanatçılara dikte etmektedir: "Halkın istemediği bir Şeyin estetik önemi olamaz." Kitleleri sanat ile eğitme görevini reddeden bu yıllanmış Narodnik formülü, halkın hangi sanatı isteyip hangisini istemediği konusunda karar verme hakkı bürokrasinin elinde kaldığı zaman büsbütün gerici bir karakter kazanmaktadır. Canının istediği kitapları basmaktadır. Gene okuyucuya hiçbir seçim Şansı bırakmadan bunları zorla satmaktadır. Son çözümlemede bürokrasi için bütün olay, sanatın onun çıkarlarını özümsemesine ve bürokrasiyi halk yığınları için çekici yapacak sanat biçimleri bulmasına  zen göstermeye indirgenmektedir.

Boşuna! Hiçbir edebiyat bu i i yerine getiremez. Liderlerin ke dileri "ne birinci ne de ikinci be  yıllık planın henüz bizlere, Ekim'de doğan ilk ebediyat dalgasının üzerine çıkabilen yeni bir edebiyat dalgası vermediğini" kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu çok hafif bir deyiştir. Gerçekte ise, bireysel istisnalara karşın Termidor  ağı, yaratıcı sanat tarihine ezici bir  nle bir aleladeler, resmi yazarlar, dalkavuklar  ağı olarak geçecektir.

VIII. Dış Politika ve Ordu

I. “Dünya Devrimi”nden “Statüko”ya.

Dış politika her zaman ve her yerde iç politikanın bir devamıdır, çünkü aynı hakim sınıf tarafından güdülür ve aynı tarihsel hedefler peşindedir. Sovyetler Birliği’ndeki hükümet tabakasının dejenerasyonu zorunlu olarak Sovyet diplomasisinde de buna tekabül eden amaç ve yöntem değişiklikleri getirecekti. İlk kez 1924 yılı sonbaharında ilan edilen tek ülkede sosyalizm “teorisi” zaten Sovyet dış politikasını uluslararası devrim programından kurtarma çabasını simgeliyordu. Ancak bürokrasinin böylelikle Komünist Enternasyonal ile olan bağını tasfiye etmek gibi bir niyeti hiç yoktu. Bunu yapsaydı Komünist Enternasyonal dünya ölçeğinde bir muhalefet örgütüne dönüşür, bunun sonucunda da Sovyetler Birliği’ndeki güçler dengesinde olumsuz sonuçlar doğardı. Tersine, Kremlin politikasında eski enternasyonalizmden ne denli az eser kaldıysa, iktidar grubu da Komünist Enternasyonal’in dümenine o denli sıkı sarıldı. Eski isim altında artık o, yeni amaçlara hizmet edecekti. Ancak yeni amaçlar için yeni insanlara gereksinme vardı. 1923 sonbaharından başlamak üzere Komünist Enternasyonal’in tarihi, bir saray darbesi, yukardan temizlik, tasfiye, vb. ile Moskova kurmayının ve tüm ulusal seksiyonların kurmaylarının tamamen yenilenmesi tarihidir. Şu anda Komünist Enternasyonal Sovyet dış politikasının hizmetinde, her an her zigzag için hazır tam bir emir kulundan ibarettir.

Bürokrasi geçmişten yalnız kopmakla kalmamış, aynı zamanda o geçmişin en önemli derslerini anlama yeteneğinden de kendisini yoksun bırakmıştır. Bu derslerin en başta geleni, uluslararası ve özellikle Avrupa proletaryasının doğrudan yardımı ve sömürge halkları ara-

sında devrimci bir hareket olmaksızın Sovyet iktidarının oniki ay dayanamayacağı idi. Avusturya-Alman askeri güçlerinin Sovyet Rusya'ya karşı saldırılarını sonuna dek götürmemelerindeki tek neden, devrimin sıcak soluğunu enselerinde duymalarıydı. Dokuz ay gibi bir süre içinde Almanya ve Avusturya-Macaristan'daki isyanlar, Brest-Litovsk anlaşmasını sona erdirdi. 1919 Nisan ayında Karadeniz'deki Fransız denizcilerinin isyanı, Üçüncü Cumhuriyet hükümetini Sovyet Güneyi'ndeki askeri operasyonundan vazgeçmeye zorladı. 1919 Eylül ayında Britanya hükümeti Sovyet Kuzeyi'ndeki seferi kuvvetlerini, kendi işçilerinden gelen dolaysız baskı altında geri çekti. 1920'de Kızıl Ordu'nun Varşova dolaylarından geri çekilmesinden sonra, İtilaf devletlerinin Polonya'nın yardımına koşup Sovyetleri ezmelerini önleyen tek şey güçlü bir devrimci protesto dalgasıydı. 1923 yılında tehditkâr ultimatomunu Moskova'ya verdiği zaman Lord Curzon'un eli-kolu tam kritik anda İngiliz işçi örgütlerinin direnişiyle bağlanmıştı. Bu açık episodların tuhaf bir yanı yok. Bunlar Sovyet varlığının ilk ve en zor dönemini anlatmaktadır. Her ne kadar devrim Rusya sınırlarının dışında hiçbir yerde zafere ulaşmadıysa da, zafer umutları temelsiz olmaktan çok uzaktı.

O yıllar sırasında Sovyet hükümeti burjuva hükümetleri ile bir dizi anlaşma yaptı: Mart 1918'de Brest-Litovsk barışı; 1920'de Estonya ile anlaşma; Ekim 1920'de Polonya ile Riga barışı; Nisan 1922'de Almanya ile Rapallo anlaşması; ve önemi daha az olan başka diplomatik anlaşmalar. Ancak, ne bütünüyle Sovyet hükümetinin ne de onun herhangi bir üyesinin, burjuva karşı casusları "barış dostları" olarak göstermek, hele hele Almanya, Polonya ya da Estonya komünist partilerini, bu anlaşmaları imzalayan burjuva hükümetlerini oy-larıyla desteklemeye çağırarak hiç aklına gelemezdi. Üstelik kitlelerin devrimci eğitimlerinde karar verici olan şey tam bu sorundur. Nasıl tükenmiş grevciler kapitalistin empoze ettiği en acımasız sözleşme koşullarına imza koymamazlık edemezlerse Sovyetler Brest-Litovsk anlaşmasını imzalamamazlık edemezdi. Ama Alman Sosyal Demokratları tarafından "çekimser" ikiyüzlülüğü kılıfı içinde bu anlaşmaya

verilen kabul oyu, Bolşevikler tarafından eşkiyalık ve eşkiyalara destek olarak nitelendirilip lanetlendi. Her ne kadar dört yıl sonra demokratik Almanya ile her iki taraf için resmen “eşit haklar” temeline dayalı olarak Rapollo anlaşması imzalandıysa da, eğer o zaman Alman Komünist Partisi bunu ülke diplomasisine güven beyan etmek için bir bahane haline getirseydi, derhal Enternasyonal'den atılırdı. Sovyetlerin uluslararası politikasındaki temel çizgi, Sovyet hükümetinin emperyalistlerle yapacağı olayın niteliği açısından kaçınılmaz olan şu ya da bu ticari, diplomatik ya da askeri pazarlığın, hiçbir şekilde o kapitalist ülkedeki proletaryanın mücadelesini kısıtlamaması ya da zayıflatmaması gereğine dayanıyordu, çünkü son çözümlemede işçi devletinin kendi güvenliği ancak dünya devriminin yükselişi ile garanti edilebilirdi. Çiçerin, Cenevre Konferansı hazırlıkları sırasında Amerikan “kamuoyu” yararı için Sovyet Anayasası'nda belli “demokratik” değişiklikler yapılmasını önerdiği zaman, Lenin 23 Ocak 1922 günlü resmi bir yazı ile Çiçerin'in derhal bir sanatoryuma gönderilmesini acilen tavsiye etmişti. O günlerde herhangi birisi çıkıp da, diyelim yalan ve boş Kellog Paktına sadık kalmak ya da Komünist Enternasyonal'in politikasını zayıflatmak yoluyla “demokratik” emperyalizmin iyi niyetini satın almamızı teklife cesaret etseydi, Lenin hiç kuşkusuz bu buluş sahibinin tımarhaneye gönderilmesini teklif ederdi —ve Politbüro'dan da herhangi bir muhalefetle karşılaşmazdı.

O günlerin liderleri her türden pasifist yanılısamalara —Cemiyeti Akvam, kollektif güvenlik, hakemlik mahkemeleri, silahsızlanma, vb.— ilişkin olarak özellikle amansızdı; bunlarda yalnızca yeni bir savaş patlak verdiğinde çalışan yığınları gafil avlamak için bir uyuşturma yöntemi görüyorlardı. Lenin tarafından hazırlanan ve 1919 Kongresi'nde parti tarafından benimsenen parti programında, bu konu hakkında şu kesin çizgileri görüyoruz: “Proletaryanın gelişen baskısı ve özellikle tek tek ülkelerdeki zaferleri, sömürenlerin direncini güçlendirmekte ve onları kapitalistlerin yeni uluslararası biçimlerde (Cemiyeti Akvam, vb) konsolide edilmesine gitmeye zorlamaktadır ki bunlar, tüm dünya halklarının sistematik sömürsünü dün-

ya çapında örgütleyerek, ilk çabalarını tüm ülkelerdeki proletaryanın devrimci hareketlerini derhal bastırmaya yöneltmektedirler. Bütün bunlar kaçınılmaz olarak ayrı ayrı devletlerde iç savaşlar ile devrimci savaşların birleşmesine yol açmakta, bu savaşlar hem kendilerini savunan proleter ülkeleri hem de emperyalist boyunduruğa karşı koyan ezilen halkları kapsamaktadır. Bu koşullar altında pasifizm, kapitalizm altında uluslararası silahsızlanma, hakemlik mahkemele-ri, vb. sloganları yalnızca gerici ütopyalar değil, aynı zamanda prole-taryayı silahsızlandırmak ve onu, sömürenleri silahsızlandırma işin-den alıkoymak için tasarlanmış, emekçilerin düpedüz kandırılması-dır." Bolşevik programından alınan bu satırlar, şimdiki Sovyet dış poli-tikasının ve dünyanın her bucağındaki tüm pasifist "dostları" ile Komünist enternasyonal politikasının önceden yapılmış ve dahası gerçekten mahvedici bir tahminini oluşturmaktadır.

Müdahale ve abluka döneminden sonra, kapitalist dünyanın Sov-yetler Birliği üzerindeki ekonomik askeri baskısı kuşkusuz korkula-bilecek olandan çok daha az oldu. Avrupa hâlâ ilerdeki değil, geçmiş-teki savaşı düşünmekle meşguldu. Derken duyulmadık dünya eko-nomik krizi geldi, tüm dünyada hakim sınıfları mecalsiz bıraktı. Ül-kenin bir kez daha iç savaş, kıtlık ve salgın hastalık meydana dö-nüştüğü sırada Sovyetler Birliği'nin ilk beş yıllık plan sınavına kat-lanabilmesinin yegane sebebi bu krizdi. İç koşullarda açık bir iyileş-me getiren ikinci beş yıllık plan, kapitalist dünyada ekonomik can-lanma ve yeni bir umutlar, iştahlar, istekler ve savaş hazırlıkları dal-gası ile çakıştı. Sovyetler Birliği'ne birleşik bir saldırı tehlikesi gözü-müze belirgin görünmektedir, çünkü Sovyetler ülkesi hâlâ tecrit edil-miş durumdadır, çünkü "yeryüzünün bu altıda biri" hâlâ ilkel bir ge-riliğin hüküm sürdüğü yerdir, çünkü üretim araçlarının ulusallaştırıl-masına karşın emeğin verimliliği hâlâ kapitalist ülkelerde olduğun-dan çok düşüktür ve nihayet —şu anda en önemli olarak— çünkü dünya proletaryasının başlıca müfrezeleri parçalanmıştır, kendileri-ne güvensizdir ve dayanabilecekleri liderlikten yoksundur. Böylelik-le liderlerinin yalnızca dünya devriminin bir prelüdü olarak gördüğü

ama olayların akışıyla geçici bir bağımsız önem kazanmış olan Ekim Devrimi, bu yeni tarihsel aşamada dünya gelişmesine ne denli derinden bağımlı olduğunu göstermektedir. Bir kez daha açığa çıkmaktadır ki tarihsel "*Kim kazanacak?*" sorusuna ulusal sınırlar içinde cevap verilemez, içteki başarılar ve yenilgiler bu soruya dünya meydanında cevap verilmesi için az ya da çok olumlu koşulları hazırlarlar.

Sovyet bürokrasisi —bu konuda hakkını vermeliyiz— halk kitlelerini yönlendirmek, onları ninnilerle uyutmak, bölmek ve zayıflatmak ya da onlara kısıtlamasız hakim olmak için düpedüz kandırmak konularında engin deneyim sahibi olmuştur. Ama işte tam bu nedenle de kitlelerin devrimci eğitimini sağlayacak yeteneğinden hiçbir iz kalmamıştır. İçerdeki halkın alt saflarında bağımsızlık ve insiyatifi yok ettiğinden, doğal olarak dünya meydanında da eleştirel düşünce ve devrimci cesareti tahrik etmesine olanak yoktur. Dahası, ayrıcalıklı bir iktidar tabakası olarak, toplumsal tip olarak Batı'da kendisine akraba olanların —burjuva radikallerin, reformist parlamenterlerin, sendika bürokratlarının— yardım ve dostluklarına, kendisinden toplumsal yarıklarla ayrılan sıradan işçilerinkine göre çok daha fazla değer vermektedir. Üçüncü Enternasyonal'in çöküş ve dejenerasyon tarihinin yeri burası değildir; yazar bu konuya uygar dünya dillerinin hemen hepsinde yayınlanmış bulunan bir dizi bağımsız inceleme ayırmıştır. Gerçek şudur ki, Komünist Enternasyonal'in lideri olarak ulusal kısıtlama ve tutuculuk içindeki cahil ve sorumsuz Sovyet bürokrasisi, dünya işçi hareketine talihsizlikten başka bir şey getirmemiştir. Sanki tarihsel hakkın yerini bulması gibi Sovyetler Birliği'nin şimdiki uluslararası konumu da tecrit edilmiş Sosyalist inşaaının başarılarından çok daha büyük ölçüde dünya proletaryasının yenilgisinin sonuçları ile belirlenmektedir. Doğu'da Japon militarizminin ellerini serbest bırakan, 1925-27 Çin devrimi yenilgisinin ve Hitler'in zafetine ve Alman militarizminin çılgınca büyümesine yol açan Alman proletaryasının parçalanması olaylarının her ikisinin de Komünist Enternasyonal politikasının ürünleri olduğunu anımsamak yeterlidir.

Dünya devrimine ihanet eden ama hâlâ ona sadakat duyan Terimi-

dor bürokrasisi başlıca gayretlerini burjuvaziyi “nötralize” etmeye yöneltmiştir. Bunun için ılımlı, saygın ve gerçek bir düzen kalesi olarak görünmesi gerekiyordu. Ama uzun bir süre için başarıyla bir görüntüyü koruyabilmek için gerçekten öyle olmak gerekir. İktidar tabakasının organik evrimi bunun çaresine bakmıştır. Böylelikle kendi yanlışlarının sonuçları karşısında adım adım gerileyen bürokrasi, Sovyetler Birliği’ni Avrupa-Asya *statüko* sistemi içine sokarak, onun güvenliğini sağlamak fikrine varmıştır. Her şey söylenip yapıldıktan sonra sosyalizm ile kapitalizm arasında ebedi bir saldırmazlık paktından daha iyi ne olabilirdi? Yalnızca kendi mesleğinin alışlagelmiş dilinde konuşmasına izin verilen Sovyet diplomasisi değil aynı zamanda devrim dilini konuşuyor olması gereken Komünist Enternasyonal tarafından da yaygın reklamı yapılan şimdiki resmi dış politika formülü aynen şöyledir: “Bir santim yabancı toprak bile istemiyoruz ama kendi topraklarımızdan da bir santim teslim etmeyeceğiz.” Sanki sorun yalnızca bir avuç toprak basit münakaşaymış da uzlaşmaz iki toplumsal sistemin dünya ölçeğinde mücadelesi değilmiş gibi!

Sovyetler Birliği, Çin-Doğu Demiryolunu Japonya’ya teslim etmeyi daha mantıklı gördüğü zaman, Çin devriminin çökmesi tarafından hazırlanan bu zayıflık hareketi, barışa hizmet eden kendine güvenli bir iktidar ifadesi olarak kutlanmıştı. Gerçekte ise, son derece önemli bir yolu düşmana teslim etmek suretiyle Sovyet hükümeti Japonya’nın Kuzey Çin’deki istilalarını sürdürmesine ve Moğolistan üzerindeki şimdiki girişimlerine yardımcı olmuştu. O zorunlu özveri tehlikesinin “nötralize” edilmesi anlamını değil, en iyi olasılıkla kısa bir soluklanma süresi ve aynı zamanda da Tokyo’daki hakim askeri grupların iştahlarını şiddetle kabartma anlamını taşıyordu.

Moğolistan sorunu, çoktan Japonya’nın gelecekte Sovyetler Birliği’ne karşı girişeceği bir savaşta işgal edeceği stratejik pozisyon haline gelmiştir. Sovyet hükümeti bu kez Japon askeri birliklerinin Moğolistan’a girmesi halinde savaşla cevap vereceğini açıkça ilan etmek zorunda kalmıştır. Ancak burada söz konusu olan, hemen “kendi topraklarımız”ın savunulması değildir: Moğolistan bağımsız bir dev-

lettir. Hiç kimse sınırlarımızı ciddi olarak tehdit etmediği zaman Sovyet sınırlarının pasif bir savunması yeterli görünüyordu. Sovyetler Birliği'ni gerçekten savunmanın yöntemi emperyalizmin pozisyonunu zayıflatmak ve bütün dünyada proletarya ile sömürge halklarının pozisyonlarını kuvvetlendirmektir. Olumsuz bir güçler dengesi bizi çok toprak "santimi" teslim etmeye zorlayabilir, tıpkı Brest-Litovsk anlaşması, Riga Barışı sırasında ve Çin-Doğu Demiryolu'nu bırakma konusunda olduğu gibi. Aynı zamanda da dünya güçler dengesinde olumlu bir değişiklik için mücadele, işçi devletinin sırtına öteki ülkelerdeki kurtuluş hareketlerinin yardımına koşmak için sürekli bir yükümlülük bindirmektedir. Ancak tutucu statüko politikası ile mutlak surette çatışan şey de tastamam bu temel görevdir.

2. Cemiyeti Akvam ve Komünist Enternasyonal.

Statükonun başlıca savunucusu olan Fransa ile yakınlaşma ve arkasından gelen düpedüz askeri anlaşma -Alman Nasyonal Sosyalizminin zaferiyle sonuçlanan bu politika- Fransa için Sovyetler'e olduğundan çok daha olumludur. Sovyetler tarafından askeri destek yükümlülüğü anlaşmaya göre kayıtsız şartsızdır; Fransız yardımı ise, tersine, önceden İngiltere ve İtalya ile anlaşma yapılması koşuluna bağlıdır ki bu da Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanca mekanizmaların çalıştırılması için uçsuz bucaksız bir saha açmaktadır. Rhine-land'a ilişkin olaylar göstermiştir ki, durumun daha gerçekçi bir değerlendirilmesi ve biraz daha serinkanlılıkla Moskova'nın Fransa'dan daha iyi garantiler alabilmesi söz konusu olabilirdi —eğer gerçekten, keskin durum değişiklikleri, sürekli diplomatik krizler, yakınlaşmalar ve kopmalar çağında anlaşmalara "garantiler" gözüyle bakılabilir-se. Ama Sovyet bürokrasisinin kendi ülkesindeki ileri işçilere karşı mücadelesinde, burjuva diplomatlarıyla yaptığı görüşmelerde olduğundan çok daha inatçı olduğu ilk kez ortaya çıkmamaktadır.

Almanya ile ortak sınır olmadığı göz önüne alındığında Sovyetler Birliği'nden gelecek yardımın pek bir sonuç vermeyeceğinin ileri sü-

rülmesini ciddiye almamak gerekir. Eğer Almanya Sovyetler Birliği'ne saldıracak olursa açıktır ki ortak sınır, saldıran tarafça bulunacaktır. Almanya'nın Avusturya, Çekoslovakya ve Fransa'ya saldırması halinde Polonya bir gün bile tarafsız kalamaz. Eğer Fransa'nın müttefiki olarak yükümlülüklerini kabul edecek olursa, kaçınılmaz olarak Kızıl Ordu'nun yolunu açacaktır; ve eğer ittifak anlaşmasını bozacak olursa anında Almanya'nın yardımcısı durumuna gelecektir. Bu sonuncu şıkta, Sovyetler birliği'nin "ortak sınır" bulması hiç zor olmayacaktır. Dahası, ilerdeki bir savaşta deniz ve hava "sınırları" da en az karadakiler kadar önemli rol oynayacaktır.

Sovyetler Birliği'nin Cemiyeti Akvam'a girmesi —Goebbels'e yaraşır bir sahne yöneticiliği yardımıyla Rusya nüfusuna sosyalizmin zaferi ve dünya proletaryasının "baskısı" sonucu olarak sunulan olay— gerçekte burjuvazi için yalnızca devrimci tehlikenin son derece zayıflamış olması sonucunda kabul edilebilir bir şeydi. Bu Sovyetler Birliği'nin bir zaferi değil, Bolşevik programının yukarda verilen sözlerine göre "gelecekte çabasını devrimci hareketleri bastırmaya yöneltecek olan" bu umutsuzca tavizkar Cenevre kurumuna Terimidor bürokrasisinin bir kapitülasyonudur. Bolşevizm Magna Kartası günlerinden bu yana o denli radikal değişikliğe uğrayan nedir: Cemiyeti Akvam'ın niteliği mi, kapitalist toplumda pasifizmin işlevi mi, yoksa Sovyetler'in politikası mı? Soruyu sormak, onu yanıtlamaktır.

Tecrübe çabucak kanıtladı ki Cemiyeti Akvam'a katılmak, bir yandan, ayrı ayrı burjuva devletleri ile yapılacak anlaşmalarla sağlanabileceklerin ötesinde hiç bir ek pratik avantaj getirmezken, öte yandan da ciddi kısıtlamalar ve yükümlülükler empoze etmektedir. Sovyetler Birliği bunları en ukalaca sadakatle yerine getirmektedir ki hâlâ anlaşılamayan tutucu prestijine hâlel gelmesin. Cemiyet içinde yalnız Fransa'ya değil aynı zamanda onun müttefiklerine de uyum gösterme gereği, Sovyet diplomasisini İtalya-Habeşistan çatışmasında aşırı derecede tutarsız iki yanlı bir pozisyon almaya zorladı. Cenevre'de Laval'in gölgesinden başka bir şey olmayan Litvinov Fransız ve İngiliz diplomatlarına "barış adına" gösterdikleri gayretler için

şükranlarını belirtirken, ki bu gayretler Habeşistan'ın gayet uygun bir biçimde imha edilmesi sonucunu verdi, aynı anda Kafkasya petrolü de İtalyan donanmasını beslemeye devam ediyordu. Moksova hükümetinin açıkça bir ticaret anlaşmasını bozmakta tereddüt göstermesi anlaşılabilirse de, işçi sendikalarının Dış Ticaret Komiserliği'nin yükümlülüklerini dikkate almaya zorlanmamış olduklarını anımsamak gerekir. Sovyet sendikalarının bir kararı ile İtalya'ya dış-satımın fiilen durdurulması eylemi, aslında Mussolini ile fikir birliği yapan diplomatların ve hukukçuların önceden aldığı önlemlerden başka bir şey olmayan haince "yaptırımlar" ile karşılaştırılamayacak kadar gerçek bir dünya boykot hareketini başlatabilirdi. 1926 yılında yaptıkları İngiliz kömür grevi için milyonlarca rubleyi açıkça toplamak gibi bir eylemin tersine, Sovyet sendikaları bu kez kollarını kıpırdatmadıysalar bunun tek nedeni Fransa'nın gözüne girmeye çalışan iktidardaki bürokrasi tarafından böyle bir insiyatifin yasaklanmış olmasıydı. Ancak yaklaşmakta olan dünya savaşında hiç bir askeri müttefik, Sovyetler Birliği'ne sömürge halklarının ve genel olarak emekçi yığınların yitirilen güveni için tazminat veremez.

Kremlin'in bütün bunları anlamaması olası mıdır? "Alman Faşizminin temel amacı" —diye yanıtlıyor resmi Sovyet gazetesi— "Sovyetler birliği'ni izole etmektir... Evet, ne olmuş yani? Sovyetler Birliği'nin bugün dünyada herzamankinden daha çok dostu vardır." (*Izvestia* 17/9/35) İtalyan proletaryası faşizmin zincirleri altındadır; Çin devrimi parçalanmış, Japonya Çin'de patron rolü oynamaya başlamıştır; Alman proletaryası öylesine ezilmiştir ki Hitler'in referandumu hiç bir direnme ile karşılaşmamaktadır; Avusturya proletaryasının eli ayağı bağlanmıştır; Balkanlardaki devrimci partiler ayaklar altında çığnemektedir; Fransa'da, İspanya'da işçiler, radikal burjuvazinin kuyruğunda uygun adım yürümektedir. Bütün bunlara karşın Sovyet hükümeti, Cemiyeti Akvam'a girdiğinden bu yana "dünyada herzamankinden daha çok dostu" sahiptir! İlk bakışta o denli inanılmaz görülen bu böbürlenmenin, onu işçi devletine değil de iktidar grubuna uygulayacak olursanız gayet gerçek bir anlamı vardır. Gerçekten Sov-

yet bürokrasisinin içerde iktidarı gasbetmesine ve kapitalist ülkelerde az ya da çok olumlu bir “kamu oyu” kazanmasına izin veren şey dünya proletaryasının zalim yenilgileri değil miydi? Komünist Enternasyonal sermaye pozisyonlarını tehdit etmekte ne denli yetersiz olursa, Fransız, Çekoslovak ve başka burjuvaziler gözünde Kremlin’in kredisi de o denli artar. Dolayısıyla gerek iç, gerek uluslararası planda bürokrasinin gücü, bir sosyalist devlet ve proleter devrimin savaşıma zemini olarak Sovyetler Birliği’nin gücü ile ters orantılıdır. Ancak bu madalyonun yalnızca bir yüzüdür. Bir başka yüz daha vardır.

Yaptığı çıkış ve fırlattığı çılgınlarda çoğu kez bir kurnazlık pırıltısı bulunan Lloyd George, Kasım 1934’te Avam Kamarasını, faşist Almanya’yı lanetlemeye karşı ikaz etti; onun kendi sözlerine göre Almanya’nın kaderi Avrupa’da komünizme karşı en güvenilir kale olmaktı. “Onu daha dostumuz gibi karşılayacağız.” Son derece önemli sözcükler! Dünya burjuvazisinin Kremlin’e yönelttiği yarı-buyurucu, yarı-müstehzi övgü, kendi başına en küçük bir ölçüde bile barış garantisi ya da savaş tehlikesinin basit bir hafifletilmesi bile değildir. Son çözümlemede Sovyet bürokrasisinin evrimi dünya burjuvazisi için mülkiyet biçimlerindeki olası değişiklikler bakış açısından ilgi çekicidir. Jakoben geleneklerini kökünden terkedip, taçı giydikten ve Katolik dininin itibarını iade ettikten sonra I. Napolyon yine iktidardaki yarı feodal Avrupa’nın nefretlerini çeken bir nesne olarak kalmıştı, çünkü devrimin yarattığı yeni mülkiyet sistemini korumaya devam etmişti. Dış ticaret tekeli kırılınca ve sermaye hakları iade edilmeye dek Sovyetler Birliği, iktidar tabakasının tüm hizmetlerine karşın tüm dünya burjuvazisinin gözünde uzlaşmaz bir düşman olarak kalacak ve Alman Nasyonal Sosyalizmi, bugün değilse bile en azından yarın dost olacaktır. Barthou ve Laval’in Moskova ile görüşmeleri sırasında bile, Hitler tarafından gelen kritik tehlikeye ve Fransız Komünist Partisi’nin birdenbire yurtseverliğe dönmesine karşın Fransız büyük burjuvazisi, oyununu Sovyet kartına bağlamayı inatla reddetti. Sovyetler Birliği ile anlaşma imzaladığı zaman Laval, Solcular tarafından Berlin’i Moskova ile korkutmakla suçlanmıştı, ger-

çekte ise Moskova'ya karşı Berlin ve Roma ile yakınlaşma peşindeydi. Belki de bu yargı biraz erkendi ama hiç bir zaman olayların doğal gelişmesi ile çatışmıyordu.

Fransız-Sovyet paktının yarar ya da zararlarını insan nasıl yargı-larsa yargılasın, hiçbir ciddi devrimci devlet adamı Sovyet devletinin, şu ya da bu emperyalizm ile geçici anlaşmalar yoluyla güvenliği için ek destekler peşinde koşma hakkını inkar edemez. Yapılması gereken şey, bu kısmi ve taktik anlaşmaların tarihsel kuvvetlerin genel siste-mi içindeki yerini açık seçik olarak kitlelere göstermektir. Özellikle Fransa ile Almanya arasındaki anlaşmadan yararlanmak için burjuva müttefikleri, ya da geçici olarak Cemiyeti Akvam perdesi altında gizlen-mekte olan o emperyalist bileşimi idealize etmenin en küçük bir ge-reği bile yoktur. Ancak yalnız Sovyet diplomasisi değil onu adım adım izleyen Komünist Enternasyonal de Moskova'nın episodik müt-tefiklerini sistematik olarak "barış dostları" diye resmetmekte, "kol-lektif güvenlik" ve "silahsızlanma" gibi sloganlarla işçileri aldatmak-ta ve böylelikle gerçekte emekçi sınıfların içinde emperyalistlerin po-litik ajanı haline gelmektedir.

1 Mart 1936 günü *Scripps-Howard gazeteleri* başkanı Roy Ho-ward'ın Stalin ile yapmış olduğu dillere destan görüşme, dünya siya-setindeki büyük sorunlar üzerinde bürokratik körhüğün ve Sovyetler Birliği liderleri ile dünya işçi hareketi arasında kurulmuş olan o yal-lancı ilişkinin ana hatlarını çizmesi açısından kıymetli bir belgedir. "Savaş kaçınılmaz mıdır?" Sorusuna Stalin yanıt veriyor: "Bence ba-rış dostlarının pozisyonu kuvvetlenmektedir; barış dostları açık çalış-sabilirler, kamu oyunun kuvvetine güvenirler, ellerinde, örneğin Cem-iyeti Akvam gibi araçlar vardır." Bu sözcüklerde en ufak bir ger-çekçilik pırıltısı bile yoktur. Burjuva devletleri kendilerini barışın "dostları" ve "düşmanları" olarak ayırmazlar —özellikle "barış" diye bir şey ortada yoksa. Her emperyalist ülke *kendi* barışını korumakla ilgilidir ve bu ilgi ne denli şiddetliyse, bu barış da düşmanları için o denli dayanılmaz olabilir. Stalin, Baldwin, Leon Blum ve ötekilerinin paylaştıkları "eğer Cemiyetteki tüm devletler onu korumak için birle-

şirse barış gerçekten garanti altına alınır" formülünün anlamı, barışın, onu ihlal etmek için hiç bir neden yoksa garanti altına alınabileceğinden ibarettir. İzin verirsiniz düşünce doğrudur, ama pek bir ağırlığı yoktur. Cemiyete üye olmayan Birleşik Devletler gibi büyük güçler, açıktır ki ellerini serbest tutmayı bir "barış" soyutlamasına göre daha değerli bulmaktadır. Bu serbest eller tam hangi amaç için gereksinme duydukları, zamanı geldiğinde görülecektir. Japonya ve Almanya gibi Cemiyetten çekilen ya da İtalya gibi "izin" alan devletlerin de bu davranışları için yeterli maddi nedenleri vardır. Cemiyetten kopmaları varolan uzlaşmazlıkların yalnızca diplomatik biçimini değiştirmektedir, yoksa onların ya da Cemiyetin niteliğini değil. Cemiyete ebedi sadakat yeminleri veren o faziletli uluslar, onu *kendi* barışlarını desteklemek işine koşmak için daha da kararlı bir biçimde kendilerini zorlamaktadırlar. Ama gene de bir anlaşma yoktu. İngiltere barış dönemini uzatmak için pekala hazırdır —Fransa'nın Avrupa ya da Afrika'daki çıkarları pahasına. Fransa da kendi hesabına İngiliz deniz yollarının güvenliğini feda etmeye hazırdır —İtalya'yı desteklemek için. Ama kendi çıkarlarını savunmak için her ikisi de savaşa başvurmaya hazırdır —söylemeye bile gerek yok, savaşların en haklısına. Ve nihayet daha iyi bir şey olmadığı için Cemiyetin gölgesinde sığınak arayan küçük devletler, uzun vadede "barış"ın değil, savaşta en kuvvetli bileşimin yanında yer alacaklardır.

Statükoyu koruyan Cemiyet bir "barış" örgütü değil, emperyalist azınlığın, insanlığın ezici çoğunluğu üzerindeki şiddetinin örgütlenmesidir. Bu "düzen" ancak irili, ufaklı sürekli savaşların yardımıyla korunabilir —bugün sömürgelerde, yarın büyük güçler arasında. Emperyalistlerin statükoya bağlılıkları daima koşullu, geçici ve sınırlı bir karaktere sahiptir. Dün İtalya, Avrupa'da statükoyu savunuyordu, ama Afrika'da değil. Avrupa'daki politikasının yarın ne olacağını hiç kimse bilmiyor. Ama Afrika'da sınırların değişmesi Avrupa'da da yankılarını bulmaya başladı. Hitler'in askerlerini Rhineland'a sürme cüretini göstermesi, Mussolini'nin Habeşistan'ı istila etmesindendir. İtalya'yı barışın "dostları" arasında saymak zor olacaktır. Bununla

birlikte Fransa, İtalya ile olan dostluğuna, Sovyetler Birliği ile olan dostluğuyla karşılaştırılamayacak kadar fazla değer vermektedir. İngiltere kendi hesabına Almanya ile dostluk peşindedir. Gruplaşmalar değişmekte, iştahlar ise sürmektedir. Adına statüko denilen şeyin partizanlarının işi özünde, Cemiyet içinde en uygun kuvvetler bileşimini ve ilerdeki bir savaş hazırlığı için en olumlu kılıfı bulmaktır. Biri bu işi başlatmak zorundadır çünkü statüko, bir mahzen dolusu patlayıcı maddeden ibarettir.

Emperyalist uzlaşmazlıklar yaşadığı sürece bir “silahsızlanma” programı yalanların en büyüğü olur. Genel anlaşma yoluyla bu gerçekleştirilebilseydi bile -ki açıkça hayali bir varsayımdır!- kesinlikle yeni bir savaşı önleyemezdi. Emperyalistler silah olduğu zaman savaşa gitmezler; tersine savaşıma gereksinmesi duydukları zaman silah imal ederler. Çok hızlı silahlanma çağdaş teknolojinin bünyesinde yatar. Hangi anlaşma, kısıtlama ve “silahsızlanma” ile olursa olsun, silah depoları, askeri fabrikalar, laboratuvarlar, bütünüyle kapitalist endüstrilerin güçlerini korumak içindir. Dolayısıyla kendisini fethedenler tarafından en titiz bir denetim altında silahsızlandırılan Almanya (ki sırası gelmişken, “silahsızlandırma”nın tek gerçek biçimi budur!) güçlü sanayileri sayesinde bir kez daha Avrupa militarizminin kalesi haline gelmektedir. O da kendi hesabına belli komşularını “silahsızlandırma”ya niyetlenmektedir. “Kademeli silahsızlanma” denilen fikir yalnızca barış sırasında aşırı askeri masrafları kısıma çabasından ibarettir. Sorun fonlarla ilgilidir, barış aşkıyla değil. Ama bu iş de gerçekleşmeden kalmaktadır. Coğrafi konum, ekonomik güç ve sömürge yoğunluğu farklılıklarının sonucu olarak herhangi bir silahsızlanma standartı, kaçınılmaz olarak güçler dengesini, bazılarının yararına ve bazılarının da zararına olmak üzere değiştirecektir. Cenevre'deki çabaların verimsizliği de bundandır. Silahsızlanma üzerine nerdeyse yirmi yıl süreyle yapılan görüşmeler ve konuşmalar, yalnızca şimdiye kadar görülmüş olan her şeyi gerilerde bırakan yeni bir silah dalgasına yol açmıştır. Proletaryanın devrimci politikasını bir silahsızlanma prog-ramı üzerine inşa etmek, onu kum üzerine de-

ğil, militarizmin sis perdesi üzerine inşa etmek anlamını taşır.

Emperyalist katliamın engelsiz ilerlemesi davasına hizmet etmek üzere sınıf mücadelesinin boğazlanması, ancak işçi kitle örgütleri liderlerinin aracılığı ile garanti altına alınır. 1914 yılında bu işi sağlayan sloganlar: “Son savaş”, “Prusya militarizmine karşı savaş”, “Demokrasi için savaş” son yirmi yıllık tarih tarafından fazlasıyla yalanlanmıştır. “Kollektif güvenlik” ve “genel silahsızlanma” şimdi bunların yerlerini almıştır. Cemiyeti Akvam’ı destekleme kisvesi altında Avrupa işçi örgütleri liderleri, “kutsal birliğin” yeni bir baskısını hazırlamaktadır; bu da en az tanklar, uçaklar ve “yasak” zehirli gazlar kadar, savaş için gereklidir.

Üçüncü Enternasyonal, toplumsal yurtseverliğine karşı öfke dolu bir protestodan doğmuştu. Ama Ekim Devrimi’nin ona verdiği devrimci yüklemekten çoktan tüketilmiştir. Komünist Enternasyonal şimdi tıpkı İkinci Enternasyonal gibi Cemiyeti Akvam bayrağı altında yer almaktadır, yalnız daha taze bir istihza deposuyla. İngiliz sosyalisti Sir Stafford Cripps, Cemiyeti Akvam’ı uluslararası bir eşkiya birliği olarak adlandırdığı zaman, ki bu haksız olmaktan çok nezaketsizdi, Londra’da yayınlanan *Times* gazetesi acı acı soruyordu: “O zaman Sovyetler Birliği’nin Cemiyeti Akvam’a bağlanması nasıl açıklanabilir?” Yanıt vermek kolay değildir. Böylelikle Ekim Devrimi’nin ezici bir darbe indirdiği o toplumsal yurtseverliğe, Moskova bürokrasisi güçlü desteğini getirmektedir.

Roy Howard bu noktada da biraz aydınlanmaya çalıştı. Dünya devrimine ilişkin olarak plan ve niyetlerin durumu ne merkezdedir? diye sordu Stalin’e “Hiçbir zaman böyle plan ya da niyetimiz olmadı.” Ama, “Bu bir anlaşmazlık sonucudur.” Howard: “Trajik bir anlaşmazlık?” Stalin: “Hayır, komik, ya da izin verirseniz trajikomik.” Alıntı kelimesi kelimesine doğrudur. Stalin devam etti: “Çevredeki devletler rahatça eyerde oturmakta iseler Sovyet halkının fikirlerinde ne gibi bir tehlike görebilirler?” Evet ama —diye sorabilir görüşmeci— ya o denli rahat oturmuyorlarsa? Stalin sakinleştirici bir sav daha ileri sürdü delil olarak: “Devrim ihraç etme fikri saçmalık-

tır. Eğer devrim istiyorsa her ülke kendi devrimini yaratacaktır ve eğer istemiyorsa, devrim olmayacaktır. Örneğin böylece bizim ülkemiz devrim yapmak istemiş ve yapmıştır...”

Gene kelimesi kelimesine alıntı verdik. Tek ülkede sosyalizm teorisinden, tek ülkede devrim teorisine geçiş doğaldır. O zaman Enternasyonal'in varoluş gayesi nedir —diye sorabilirdi mülakatçı. Ama anlaşılan meşru merakın sınırlarını iyi biliyordu. Yalnızca kapitalistler tarafından değil aynı zamanda işçiler tarafından da okunan Stalin'in güven verici sözleri boşluklarla doludur. “Ülkemiz” devrim yapmayı arzu etmeden önce biz öteki ülkelerden Marksizm fikrini ithal ettik ve yabancı devrim deneyimlerinden yararlandık. Onlarca yıl boyunca göçmenlerimizle yabancı ülkelerden Rusya'daki mücadeleye rehberlik ettik. Avrupa ve Amerika'daki işçi örgütlerinden maddi ve manevi yardım gördük. Zaferimizden sonra 1919 yılında Komünist Enternasyonal'i örgütledik. Bir çok kez devrimin başarılı olduğu ülkelerdeki proletaryanın ezilen ve ayaklanan sınıfların yardımlarına koşma görevini ilan ettik, hem de yalnızca fikirlerle değil, olanaklı ise silahlarla. Kendimizi ilan etmeyle de sınırlamadık. Zamanında silahlı kuvvetlerle Finlandiya, Letonya, Estonya ve Gürcistan işçilerine yardım ettik. Kızıl Ordu'nun, Varşova'ya karşı bir kampanyası ile ayaklanan Polonya proletaryasına yardımcı olmaya çalıştık. Çinlilere devrimde yardımcı olmak için örgütleyiciler ve komutanlar gönderdik. 1926 yılında İngiliz grevcilerine yardımcı olmak üzere milyonlarca ruble topladık. Şimdi bunların hepsi bir anlaşmazlık olarak görül-mektedir. Trajik bir anlaşmazlık? Hayır, komik. Stalin'in Sovyetler Birliği'nde yaşamının “keyifli” hale geldiğini bildirmesinde şaşılacak bir şey yok. Komünist Enternasyonal bile ciddi bir şahsiyetken komik birisine dönüşmüştür.

Stalin, geçmişe iftira edeceği yerde, Termidor politikasının Ekim politikasından farklılığını açıkça ortaya koysaydı, görüşmecisi üzerinde daha inandırıcı bir izlenim bırakırdı. Diyebilirdi ki, “Lenin'in gözünde Cemiyeti Akvam yeni bir emperyalist savaş hazırlığı için bir makinaydı. Biz onu bir barış aracı olarak görüyoruz. Lenin devrimci

savaşların kaçınılmazlığından söz ediyordu. Biz devrimi ihraç etme fikrini saçma buluyoruz. Lenin proletaryanın emperyalist burjuvazi ile birleşmesini ihanet olarak lanetliyordu. Biz bütün gücümüzle uluslararası proletaryayı bu yola zorluyoruz. Lenin kapitalizm altında silahsızlanma sloganını, işçilerin aldatılması diye şiddetle eleştiriyordu. Biz bütün politikamızı bu slogan üzerine kuruyoruz. Sizin traji-komik yanlış anlayışınız” —diye devam edebilirdi Stalin— “Gerçekten Bolşevizmin mezarını kazan bizleri, onun sürdürücüleri olarak görmenizde yatmaktadır.”

3. Kızıl Ordu ve Doktrini.

Eskinin Rus askeri, kırsal komünün ataerkil koşullarında yetiştirilmiş olarak, her şeyden önce sürü güdüsü ile ayrıştırdı. II. Katerina ve Paul'un generalismosu olan Suvorov feodal köleler ordusunun eşi menendi bulunmaz efendisiydi. Büyük Fransız Devrimi eski Avrupa'nın ve Çarlık Rusyası'nın askerlik sanatını ebediyen rafa kaldırdı. İmparatorluk kuşkusuz koskoca toprak parçalarını fethetmeye devam etti ama uygar ulusların ordularına karşı hiçbir zafer kazanmadı. Ateşlerindeki ulusal karakteri dönüştürmek için bir dizi dış yenilgilere ve iç kaynaşmalara gereksinme vardı. Kızıl Ordu ancak yeni bir toplumsal ve psikolojik temel üzerinde kurulabilirdi. Cefalı sürü güdüsü ve doğaya boyun eğmenin yerini genç kuşaklarda bir yüreklilik ruhu ve teknoloji tapınması almıştır. Bireyselliğin uyanışı ile birlikte, kültürel düzeyde de hızlı bir yükseliş görüldü. Kızıl Ordu okuma yazma bilmeyen hiç kimseyi saflarından terhis etmez. Her türden atletik spor, dağdağalı bir biçimde, Ordu içinde ve etrafından gelişti. İşçiler, memurlar ve öğrenciler arasında nişancılıkta ustalık madalyası çokça popülerlik kazandı. Kış aylarında kayaklar birliklere o zamana dek bilinmeyen bir hareketlilik verdi. Paraşütle atlama, planör uçuşu ve havacılık alanlarında şaşırtıcı başarılar elde edildi. Kutuplara ve stratosfere hava seferleri herkesçe bilinmektedir. Bu zirveler, tepe tepe başarılar zinciri için sözcülük etmektedir.

İç savaş yıllarında, Kızıl Ordu'nun örgütlenme ve operasyondaki standardını idealize etmeye gerek yoktur. Ancak genç komuta kurmayı için o yıllar büyük vaftiz anlamındaydı. Çarlık ordusunun sıradan erleri, alt subayları ve onbaşlıları, organizatörlerin ve askeri liderlerin yeteneklerini ortaya koydu ve dev boyutlu bir mücadelede iradelerini törpüledi. Kendi kedilerini yetiştiren bu insanlar birçok kez yenilgiye uğradı, ama uzun dönemde fetheden onlardı. İçlerinde daha iyice olanlar derslerini titizlikle çalıştılar. İç savaş okulunu başarıyla bitirmiş olan şimdiki üst rütbeliler arasında ezici bir çoğunluk aynı zamanda akademilerden ve özel kurslardan da mezun oldu. Üst rütbeli subayların hemen hemen yarısı yüksek askeri eğitim gördü; geriye kalanlar orta eğitimden geçti. Askeri teori onlara gereken düşünce disiplini verdi ama iç savaşın dramatik işleyişinin uyandırdığı atılganlığı yok etmedi. Bu kuşak şimdi kırk, elli yaşlarındadır ki bu yaş fiziksel ve ruhsal kuvvetlerin dengelendiği, cüretli insiyatifin deneyime dayandığı, ama deneyim tarafından henüz körletilmediği yaştr.

Parti, Komünist Gençlik, sendikalar —sosyalist misyonlarını nasıl yerine getiriyor olurlarsa olsunlar— ulusallaştırılmış sanayilerin, kooperatiflerin, kollektif çiftliklerin, Sovyet çiftliklerinin yönetimi -ekonomik misyonlarını nasıl yerine getiriyor olurlarsa olsunlar- insan ve meta yığınları ile çalışmaya ve kendilerini devletle özdeşleştirmeye alışık, sayısız genç yönetici kadroları yetiştirmektedirler. Bunlar, kumanda kurmayının doğal rezervini oluşturmaktadırlar. Öğrencilerin hizmet öncesi hazırlığı bir başka rezerv daha yaratmaktadır. Öğrenciler özel yetiştirme bataryalarında gruplaşmakta ve seferberlik halinde kumanda konseyinin acil okullarına başarıyla dönüşebilecek durumdadırlar. Bu kaynağın kapsamını ölçmek için, yüksek eğitim kurumlarından mezun olanların sayısının yılda 80.000'i bulduğunu, kolej ve üniversite öğrencilerinin sayısının yarım milyonu aştığını ve tüm skolasitik kurumlardaki genel öğrenci sayısının 28.000.000'a yaklaşmakta olduğunu belirtmek yeterlidir.

Ekonomi ve özellikle sanayi alanında toplumsal devrimin ulusal savunma projesine yaptığı katkı eski Rusya'nın hayal bile edemiye-

ceği kadar büyüktür. İşin özünde planlama yöntemleri, sanayinin sürekli olarak hükümetin emrine seferber olması anlamını taşır ve yeni fabrikaların kurulması ve donatılmasında bile savunma çıkarlarında odaklaşmaya olanak verir. Kızıl Ordu'daki canlı ve mekanik kuvvetler dengesi, kabaca Batının en iyi ordularındakilerle aynı düzeydedir. Topçu yeniden donatım konusunda kesin başarılar, daha ilk beş yıllık plan sürecinde elde edilmiştir. Kamyon ve zırhlı araçların, tank ve uçakların üretimi için dev miktarlar harcanmaktadır. Şu anda ülkede aşağı yukarı yarım milyon traktör vardır. 1936 yılında toplam 8,5 milyon beygir gücünde 160.000 tane üretilenektir. Tank yapımı da koşut hızda ilerlemektedir. Kızıl Ordu'nun seferberlik planları, her eylemli cephe kilometresi için 30-45 tank gerektirmektedir.

Büyük savaşın sonucu olarak donanmanın 1917 yılında 548.000 olan tonajı 1928 yılında 82.000'e düşmüştü. Bu konuda hemen hemen en baştan başlamak zorundaydık. Ocak 1936'da Merkez Yürütme Komitesi'nin bir toplantısında Tuhaçevski bildiriyordu: "Güçlü bir donanma yaratıyoruz. Kuvvetlerimizi öncelikle bir denizaltı filosu geliştirmekte yoğunlaştırıyoruz." Varsayabiliriz ki Japon donanma kurmayı bu alandaki başarıları gayet iyi bilmektedir. Şimdi en az o denli dikkat de Baltık Denizi'ne yöneltilmektedir. Gene de önümüzdeki yıllarda donanma, kıyı cephesinde ancak yardımcı bir rol oynayabilir.

Ama hava filosu güçlü bir ilerleme göstermiştir. İki yıldan çok oluyor, basının sözlerine göre bir Fransız hava mühendisleri delegasyonu "bu alandaki başarıları şaşırılmış, çok sevinmiştir". Özellikle Kızıl Ordu'nun 1200-1500 kilometrelik bir yarı çap içinde savaşacak ağır bombardıman uçaklarından artan sayıda üretmekte olduğu konusunda kendilerini ikna etmek için fırsat bulmuşlardı. Uzak Doğu'da bir savaş halinde, Japonya'nın siyasal ve askeri merkezleri Sovyet kıyılarından saldırıya uğrayacaklardı. Basında yer alan rakamlara göre, beş yıllık planda 1935 yılı için Kızıl Ordu'ya, aynı anda 5.000 uçağı savaşa sokabilecek 62 hava alayı düşünülmüştü. Plan hedefine ulaşılmış ve hatta belki de aşılmış olduğu konusunda pek kuşku yoktur.

Havacılık, çarlık Rusya'sından hemen hemen eserine rastlanmayan ama son zamanlarda atlaya sıçraya ilerleyen bir endüstri koluyla yakından bağlantılıdır —kimya. Sovyet hükümetinin; ve bu arada dünyadaki öteki hükümetlerin— sık sık tekrarlanan zehirli gaz kullanma “yasak”ına inanmadığı sır değildir. Habeşistan'daki İtalyan uygarlaştırmacılar bir kez daha uluslararası eşkiyalığın bu insancıl kısıtlamalarının neye yaradığını yaptıkları işlerle açıkça göstermişlerdir. Askeri kimya ve askeri bakterioloji alanının herhangi feci bir sürprizine karşı, bu esrarengiz ve meşum işlerde Kızıl Ordu'nun da, Batının orduları kadar hazırlıklı olduğunu varsayabiliriz.

Askeri malzeme imalatının kalitesine gelince, burada meşru bir kuşku olabilir. Ancak daha önce değindiğimiz gibi Sovyetler Birliği'nde üretim araçları, genel kullanım maddelerinden daha iyi imal edilmektedir. Alıcıların iktidar bürokrasisinin etkin grupları olması durumunda, ürünün çok düşük olan kalitesi ortalama düzeyin çok yukarısına çıkmaktadır. En etkin müşteri savaş departmanıdır. Eğer tahrip makinaları yalnızca tüketim maddelerinden değil, aynı zamanda üretim araçlarından da daha iyi kalitedeyse bunda şaşılacak bir şey yoktur. Ancak askeri sanayi yine de tüm sanayinin bir parçası olarak kalmakta ve daha az ölçüde de olsa, onun yetersizliklerini yansıtmaktadır. Vorosilov ve Tuhaçevski sanayicileri alenen hatırlatmak için hiçbir fırsatı kaçırmamaktadırlar: “Kızıl Ordu'ya vermekte olduğunuz ürünlerin kalitesinden her zaman yüzde yüz memnun değiliz.” Özel toplantılarda askeri liderlerin daha kategorik bir ifade kullandıklarını varsayabiliriz. Genel olarak levazım, cephaneye göre daha düşük kalitelidir. Ayakkabı makinalı tüfekten daha kötüdür. Ama uçak motoru da, tartışmasız ilerlemelere karşın, Batılı tiplerin çok gerilerindedir. Tümüyle askeri donatım konusunda, eski görev hâlâ karşımızdadır: mümkün olan en kısa zamanda gelecekteki düşmanın standartlarına ulaşmak.

Tarımda durum daha da kötüdür. Moskova'da sık sık diyorlar ki, sanayi gelirleri artık tarım gelirlerini geçmiş olduğuna göre Sovyetler Birliği *ipso facto* bir tarım-sanayi ülkesi olmaktan çıkmış, sanayi-ta-

rım ülkesi olmuştur. Gerçekte, yeni gelirler dengesi her ne kadar önemli ise de, sanayideki büyümeyle değil, tarımdaki olağanüstü düşüşle düzeye belirlenmektedir. Sovyet diplomasisinin bir kaç yıldır Japonya'ya gösterdiği alışılmamış hoşgörünün bir nedeni, ciddi yiyecek sıkıntılarıdır. Ancak son üç yıl içinde büyük ölçüde soluklanılmış ve özellikle Uzak Doğu'da ciddi askeri yiyecek depolarına olanak sağlanmıştır.

Her ne kadar paradoks gibi görünebilirse de ordunun en zayıf noktası attır. Tam kolektifleşme kaptırmış giderken, ülkedeki atların yüzde 55'i öldürülmüştü. Dahası, Napolyon zamanında olduğu gibi, şimdi de tüm motorizasyona karşın ordunun her üç asker için bir ata gereksinmesi vardır. Ancak son yıl içinde bu konuda olumlu gelişmeler kaydedilmiştir: Ülkede at sayısı yeniden artmaya başlamıştır. Ne olursa olsun gelecek aylarda savaş patlak verecek olsa bile 170 milyon nüfuslu bir devlet cephe için gerekli yiyecek ve atları seferber etmeyi daima başarabilir -kuşkusuz nüfusun geri kalan kesimi pahasına. Ama savaş halinde tüm ülkelerdeki halk yığınları genel olarak, ancak, açlık, zehirli gaz ve salgın hastalık bekleyebilirler.

Büyük Fransız Devrimi, ordusunu, yeni formasyonlarla kraliyet bataryalarını birbirine katmak yoluyla yarattı. Ekim Devrimi ise çarlık ordusunu tümünden dağıttı, izini bile bırakmadı. Kızıl Ordu ilk tuğlasından başlamak üzere tamamen yeniden kuruldu. Sovyet rejiminin ikiziydi, onun kaderini küçük ve büyük şeylerde hep paylaştı. Çarlık ordusuna göre karşılaştırmazsöz üstünlüğünü tamamen büyük toplumsal devrime borçluydu. Ancak o da, Sovyet rejiminin dejenerasyonu sürecinin dışında kalmadı. Tersine, bunlar en kusursuz ifadelerini orduda buldular. Kızıl Ordu'nun gelecekteki askeri bir yıkımda oynayacağı olası rolü betimlemeden önce onun yönlendirici fikirleri ve yapısı üzerinde bir an durmak gereklidir.

Düzenli silahlı kuvvetlerin temelini atan Halk Komiserleri Sovyeti'nin 12 Ocak 1918 günü kararnamesi, amaçlarını şu sözlerle tanımlıyordu: "Emekçi ve ezilen sınıfların iktidarı ele geçirmeleriyle birlik-

te Sovyet gücünün kalesi olarak yeni bir ordu yaratma gereği doğmuştur... bu ordu Avrupa'da gelecek sosyalist devrimlerin desteği olarak da hizmet edecektir. 1918'den beri korunmakta olan "Sosyalist Andı" 1 Mayıs'ta tekrarlayan genç Kızıl Ordu askeri, kendisini "Rusya'nın ve tüm dünyanın emekçi sınıfları önünde, sosyalizm ve ulusların kardeşliği davası uğruna" mücadelede "kuvvetini, ya da bizzat yaşamını esirgemeyeceğine" yemin etmektedir. Stalin devrimin uluslararası karakterini "komik bir anlaşmazlık" ve "saçmalık" olarak betimlediği zaman, herşeyin ötesinde Sovyet gücünün bugüne kadar bile geçersizleşmemiş temel kararnamelerine saygıda kusur etmektedir.

Doğal olarak ordu da, parti ve devletin beslendiği fikirlerin aynılarıyla besleniyordu. Onun basılı yasaları, haberciliği, sözlü ajitasyonu da pratik bir görev olarak uluslararası devrimden ilham alıyordu. Savaş Bakanlığı'nın duvarları arasında devrimci enternasyonalizm sık sık abartmalı bir karakter kazanmıştı. Bir zamanlar ordudaki siyasal yönetimin başı sonra da Stalin'in yakın müttefiki olan müteveffa S. Gussev, 1921 yılında resmi askeri dergide şöyle yazıyordu. "Proletaryanın sınıf ordusunu hazırlıyoruz...yalnız burjuva-toprak ağası karşı devrimine karşı savunma için değil, aynı zamanda emperyalist güçlere karşı (hem saldırı hem savunma) devrimci savaşları için." Dahası Gussev o zamanki Savaş Bakanı'nı, Kızıl Ordu'yu uluslararası görevi için yetersiz hazırlamakla doğrudan doğruya suçladı. Gussev'e basında yanıt veren bu satırların yazarı onun dikkatini, devrimci bir süreçte yabancı askeri güçlerin temel değil, yardımcı bir rol oynadıkları olgusuna çekti. Onlar ancak olumlu koşullarda sonucu hızlandırır, zaferi çabuklaştırabilirler. "Askeri müdahale aynı doktorun elindeki forseps gibidir. Zamanında kullanılırsa doğum sancılarını azaltabilir; zamanından önce operasyona sokulursa sadece düşük yapılmasına neden olabilir." (5 Aralık 1921) Hiç de önemsiz olmayan bir sorunun tarihinin ne çare ki burada yeterince üstünde durmayacağız. Yalnız belirtmek istiyoruz ki şimdiki mareşal Tuhaçevski 1921 yılında Komünist Enternasyonal'e bir yazı sunarak kendi baş-

kanlığı altında bir “uluslararası genel kurmay” yaratmayı önermişti. Sonra bu ilginç yazı Tuhaçevski tarafından kendisinin makalelerinin toplandığı ve “Sınıfların Savaşı” anlamlı adını taşıyan bir kitapta basılmıştı. Yetenekli ancak biraz fazlaca coşkun kumandan basılan açıklamalardan anlamalıydı ki “uluslararası bir genel kurmay ancak birçok proleter devletin ulusal kurmayları temeli üzerine kurulabilir-di; bunun olanak dışı olduğu sürece, bir uluslararası kurmay kaçınılmaz olarak karikatüre dönüşecekti.” Genellikle ilke sorunlarında, özellikle de yeni olanlarında kesin bir tavır almaktan kaçınan Stalin değilse bile, en azından yakın arkadaşlarından bir çoğu o zamanlar parti ve ordu liderliğinin “sol” tarafında yer alıyordu. Onların fikirlerinde hiç azımsanamayacak derecede bir safça abartma, ya da isterseniz, “komik anlaşmazlık” vardı. Böyle şeyler olmadan büyük devrim olanaklı mıdır? Silahlarımızı “tek ülkede sosyalizm” teorisinin parçası olan en az aynı aşırılıktaki karikatüre çevirme gereği doğmadan çok önce biz, enternasyonalizmin bu sol “karikatürleri” ile mücadele ediyorduk.

Sonradan sunulanların tersine, iç savaşın en ağır olduğu dönemde Bolşevizmin düşünsel yaşamı bir pınar gibi kaynıyordu. Ordu dahil olmak üzere parti ve devlet aygıtının tüm koridorlarında her konuda ve özellikle askeri sorunlarda tartışmalar sürdürülüyordu. Liderlerin politikası serbestçe ve sık sık da şiddetle eleştiriliyordu. Bazı aşırı askeri sansürler konusunda, o zamanki Savaş Bakanı en ileri gelen askeri dergide şöyle yazıyordu: “Sansürün yığınla hata yapmış olduğunu kendi isteğimle kabul ediyor ve bu saygın şahsiyete çok daha mütevazı bir yer verilmesini gayet gerekli görüyorum. Sansürün görevi askeri sırları korumaktır ve herhangi başka bir şeye burnunu sokmamalıdır.” (23 Şubat 1919)

Uluslararası genel kurmay sorunu, eylem disiplini sınırları içinde tutulduğu sürece, orduda, hiç değilse üst tabakalarda, muhalefet hizbinin benzer bir şeyin oluşumuna yol açan entellektüel mücadelede yalnızca bir episoddu. Frunze, Tuhaçevski, Gussev, Voroşilov ve başkalarının katıldığı ya da benimsediği bir “proleter askeri doktrini”

ekolü, yalnızca siyasal amaçlarında değil, yapısı, stratejisi ve taktiğinde Kızıl Ordu'nun, kapitalist ülkelerin ulusal orduları ile ortak hiçbir yanı bulunamayacağı gibi *a priori* bir inançtan yola çıkıyordu. Yeni hakim sınıf her bakımdan ayrı bir askeri sisteme sahip olmalıydı; yapılacak şey yalnızca onu yaratmaktı. İç savaş sırasında olay, büyük ölçüde "generaller"in —yani çarlık ordusundaki eski subayların— hizmete alınmasına karşı ilkesel protestolardan yüksek komutanın yerel emprovizasyonlar ve özel disiplin ihlallerine karşı mücadelesinde geri tepmelerden ibaretti kuşkusuz. Yeni kitabın aşırı havarileri, mutlaklaştırılan "manevra" ve "saldırı" gibi stratejik ilkeler adına, ordunun merkezileşmiş örgütlenmesini bile, gelecekteki uluslararası savaş meydanlarında devrimci inisiyatifte sekte vurur gerekçesiyle reddetmeye çalışıyorlardı. Özünde bu, iç savaşın ilk dönemindeki gerilla savaşı yöntemlerini kalıcı ve evrensel bir sisteme dönüştürme çabasıydı. Devrimci kumandanların bir çoğu büsbütün istekle yeni doktrinin yanında yer aldılar, çünkü eskisini öğrenmek istemiyorlardı. Bu atmosferin ana merkezi, Budyeni, Vorosilov ve daha sonra Stalin'in askeri çalışmalarına başladıkları Çariçin (şimdiki Stalingrad) idi.

Savaşın bitmesinden sonraydı ki bu buluşları, bitmiş bir doktrin halinde yükseltmek için daha sistematik bir girişimde bulunuldu. İş başlatan, iç savaşın ileri gelen komutanlarından, eskinin siyasal kürek mahkumu olan müteveffa Frunze idi ve kendisi Vorosilov ile bir ölçüde Tuhaçevski tarafından destekleniyordu. Özünde proleter askeri doktrini tamamen "proleter kültür" doktrinine benziyordu, onun metafizik şematizmini tümüyle paylaşıyordu. Bu eğilimi savunanların bıraktığı bazı çalışmalarda, genellikle yeni olmaktan çok uzak olan ve tündengelim yoluyla şu ya da bu pratik reçeteye, uluslararası ve saldırgan bir sınıf olarak proletaryanın standart karakteristiklerinden hareketle ulaşılmaktadır, yani hareketten yoksun psikolojik soyutlamalardan ve zamanla mekana bağlı gerçek koşullardan değil. Her ne kadar satır başı sahip çıkılmaktaysa da, Marksizmin yerini saf bir idealizm almıştı. Bu başıboş düşünce gezintilerinin içtenliğine

karşın, bunlarda, özel bir hazırlığa ve hatta maddi temellere gereksinme duymadan her alanda tarihsel mucizeler yaratabileceğine inanmak ve herkesi de inandırmak isteyen bürokrasinin, hızla gelişen kendini beğenmişliğinin tohumlarını görmek zor değildir.

O zamanların Savaş Bakanı, Frunze'ye basın yoluyla yanıt verdi: "Ben de kuşku duymuyorum ki eğer *gelişkin bir sosyalist ekonomiye* sahip bir ülke, bir burjuva ülkesi ile savaşa itilirse, sosyalist ülkenin stratejisi tümünden farklılık gösterecektir. Ama bu *bugün* için bir 'proleter strateji' tasarlama isteğimizi haklı kılmaz... Sosyalist ekonomiyi geliştirmek, kitlelerin kültürel düzeyini yükseltmek suretiyle... kuşkusuz askerlik sanatını yeni yöntemlerle zenginleştireceğiz." Ama bunu yapabilmek için ileri kapitalist ülkelerden dikkatle ders almak ve "proletaryanın devrimci karakterinden spekülative yöntemlerle yeni bir yöntem çıkarsamaya" çalışmamak gereklidir (1 Nisan 1922). Arşimet, eğer kendisine bir destek noktası verilecek olursa dünyayı yerinden oynatmayı vaadediyordu. Hiç fena dememiş. Ancak, ona, gereksinme duyulan destek noktası verilmiş olsaydı, kendisinin onu harekete geçirecek ne kaldıracı ne de güce sahip olmadığı ortaya çıkardı. Muzaffer devrim bizlere yeni bir destek noktası kazandırdı ama dünyayı yerinden oynatmak için hâlâ kaldıraçları inşa etmek gereği vardır.

"Proleter askeri doktrini" tıpkı ablası "proleter kültür doktrini" gibi parti tarafından reddedildi. Ancak en azından öyle görülüyor ki neticede kaderleri ayrılıyordu. "Proleter kültür" bayrağı, "tek ülkede sosyalizm"ın ilan edilmesiyle tüm sınıfların kaldırılması arasında geçen yedi yıllık (1924-31) dönem içinde Stalin ve Buharin tarafından göndere çekildi, kuşkusuz gözle görülür bir sonuç vermeden. "Proleter askeri doktrini" ise tersine, eski savunucularının kısa zamanda devletin en üst kademelerinde yer almalarına karşın hiç bir zaman yeniden canlanmadı. Bu denli yakından ilişkili bu iki doktrinin kaderlerindeki dış değişiklik, Sovyet toplumunun evriminde alabildiğine önemlidir. "Proleter kültür" ele gelmez konulara ilişkindi ve bürokrasi proletaryayı iktidar koltuklarından ne denli kaba bir biçimde

ittiyse, bu manevi tazminatı ona vermekte de o denli cömertleşti. Askeri doktrin ise tersine zehirdir, yalnız savunma çıkarlarının değil, aynı zamanda iktidar tabakasının çıkarlarının da zehiridir. Burada ideolojik şımartmalara yer yoktu. Bir zamanlar “generaller”in hizmete alınmasına karşı çıkanların kendileri bu arada “general” olmuştu. Uluslararası genel kurmayın peygamberliğini yapanlar, “tek ülkede” genel kurmay şaçağının altında sukûnet bulmuşlardı. “Sınıfların savaşı” yerini “kollektif güvenlik” doktrinine bırakmıştı. Dünya devrimi perspektifi, *statükonun* tanrılaşmasına yer açmıştı. Olası müttefiklere güven telkin etmek ve düşmanları fazlaca kaşındırmamak için ne pahasına olursa olsun kapitalist ordulardan mümkün olduğu kadar az değişik olmak isteniyordu artık. Bu doktrin değişiklikleri ve cephe badanalarının ardında tarihsel önemi olan toplumsal süreçler yer alıyordu. 1935 yılı ordu için bir cins ikili devlet devriği yılı oldu: milis sistemine ilişkin bir devrim ve komuta kurmayına ilişkin olarak bir devrim.

4. Milislerin Kaldırılması ve Subay Rütbelerine Geri Dönüş.

Varlıklarının yirminci yılının sonunda Sovyet silahlı kuvvetleri, Bolşevik partisinin bayraklarına kazınmış olduğu tipe ne dereceye kadar uymaktadırlar?

Programa göre proletarya diktatörlüğü ordusunun “açıkça bir sınıf karakteri olması” —yani yalnızca proletaryadan ve ona yakın olan köylünün yarı proleter katmanlarından oluşması— gerekiyordu. “Ancak sınıfların ortadan kalkmasına bağlı olarak böyle bir sınıf ordusu, kendisini ulusal sosyalist milise dönüştürebilir”di. Her ne kadar ordunun bir dönem için *halkın bütününü temsil etmesinden* vazgeçiliyorduyse da, parti hiçbir şekilde milis sistemini reddetmiyordu. Tersine, 8. Kongre (Mart 1919) kararına göre: “Milisi sınıf temeline geçirerek onu Sovyet milisine dönüştürüyoruz.” Askeri çalışmaların amacı, giderek yaratılacak bir ordunun “olanaklar ölçüsünde kışla dışı yöntemleri ile, yani işçi sınıfının çalışma koşullarına yakla-

şan bir çerçeve içinde" ortaya çıkması olarak tanımlanıyordu. Uzun dönemde ordunun bütün birlikleri, "yerel komuta kurmayı, silah ve tüm levazım için yerel depolarıyla" bölgesel olarak fabrikalar, madenler, köyler, tarımsal komünler ve başka organik gruplarla çakışacaktı. Gençliğin bölgesel, skolastik, endüstriyel ve sportif bir birliği, kışlanın getirdiği korporatif ruhun fazlasıyla yerini tutacak ve profesyonel bir subay takımının ordunun üzerinde olanak tanımasına yer verilmeksizin bilinçli disiplin aşılacaktı.

Ancak milis, sosyalist toplumun niteliğine ne denli uygun düşerse düşsün gelişkin bir ekonomik temel ister. Düzenli bir ordu için özel koşullar oluşturulur. Dolayısıyla bölgesel bir ordu çok daha dolaysız olarak ülkenin gerçek koşullarını yansıtır. Kültür düzeyi ne denli düşük, kırsal ile kent arasındaki ayırım ne denli keskinse, yollarından, su yollarından yoksunluk, otoyol yokluğu ve otomobil kıtlığı ile birleşince, bölgesel ordu, savaşın ilk kritik hafta ve aylarında son derece ağır hareket etmeye mahkûm edilir. Seferberlik, stratejik transfer ve yoğunlaşmalar sırasında, sınırların savunmasını garanti altına alabilmek için, bölgesel birliklerin yanında düzenli ordulara da gereksinme vardır. Kızıl Ordu, ta başlangıçta iki sistem arasında gerekli bir uzlaşma olarak ve düzenli orduları vurgulayarak yaratılmıştı.

1924 yılında, o zamanki Savaş Bakanı şöyle yazıyordu: "İki durumu her an gözümüzün önünde bulundurmalıyız: Milis sistemine geçiş olasılığı ilk kez Sovyet yapısının kurulması ile yaratılmışsa bile, geçişin temposu ülke kültürünün genel koşulları ile belirlenmektedir; yani teknoloji, iletişim araçları, okur yazarlık, vb. ile. Milis için gerekli siyasal ön koşullar bizce kesinlikle sağlanmıştır, ancak ekonomik ve kültürel olanlar son derece geridir." Gerekli maddi koşullar sağlandığı takdirde bölgesel ordu düzenli ordudan yalnızca aşağı kalmamakla yetinmeyecek, onu fersah fersah geçecektir. Sovyetler Birliği savunmasının bedelini ağır ödemek zorundadır, çünkü daha ucuz olan milis sistemine geçmek için yeterince zengin değildir. Burada şaşılacak hiçbir şey yok. Tastamam yoksulluğu nedeniyle ki Sovyet toplumu çok pahalı bürokrasi gerdanlığını boynuna asmıştır.

Hep aynı sorun, ekonomik temel ile toplumsal üstyapı arasındaki oransızlık toplumsal yaşamın her alanında, fabrikada, kollektif çiftlikte, ailede, okulda, edebiyatta ve orduda mutlaka ve şaşılacak bir düzenlilikle karşımıza çıkmaktadır. Tüm ilişkilerin temelinde kapitalist açıdan bile düşük olan üretici güçler düzeyi ile prensip olarak sosyalist olan mülkiyet biçimleri arasındaki karşıtlıktır. Yeni toplumsal ilişkiler kültür düzeyini yükseltmektedir. Ama yetersiz kültür, toplumsal formları aşağılara çekmektedir. Sovyet gerçeği bu iki eğilim arasında bir dengedir. Yapısındaki aşırı kesinlik dolayısıyla orduda sonuç, yeterince doğru rakamlarla ölçülebilmektedir. Düzenli ordu ile milis arasındaki denge, sosyalizme doğru fiili hareketin iyi bir göstergesi olabilir.

Doğa ve tarih, SSCB'ye, aralarında 10.000 kilometrenin uzandığı, seyrek nüfuslu ve kötü yollu açık sınırlar bahşetmiştir. 15 Ekim 1924'te, o zamanlar son ayını doldurmakta olan eski askeri liderlik, bunun unutulmamasında ısrar etti: "Önümüzdeki birkaç yıl içinde bir milis yaratılması, zorunlu olarak hazırlık karakterini taşıyacaktır. İzleyen her adım, bir önceki adımların dikkatle doğrulanmış başarılarının ardından gitmelidir." Ama 1925 yılı ile yeni bir devir başladı. Önceleri proleter askeri doktrinini savunanlar iktidara geldiler. Bu ekolün kariyerinde ilk adım olan "saldırı" ve "manevra" ideali ile bölgesel ordu, özünde için için çelişkiydi. Ama artık dünya devrimini unutmaya başlamışlardı. Yeni liderler burjuvaziyi "nötralize" etmek yoluyla savaştan kaçınmayı umuyordu. İzleyen beş yıllık süre içinde ordunun yüzde 74'ü milis sistemi temelinde yeniden örgütlendi!

Almanya, silahsız ve dahası "dost" kaldığı sürece, batı sınırları konusunda Moskova genel kurmayının hesapları, hemen komşu ülkelerin: Romanya'nın, Polonya'nın, Litvanya'nın, Letonya, Estonya, Finlandiya'nın askeri kuvvetlerine ve en güçlü düşmanların, başta Fransa'nın, olası maddi desteğine dayanıyordu. Çok gerilerde kalan o devirde (ki 1933'te sona ermişti) Fransa ilahi bir "barış dostu" olarak görülmüyordu. Çevreleyen devletlerin topluca ileri sürebilecekleri aşağı yukarı 120 topçu tümeni ve takriben 3.500.000 askerdi. Kızıl Or-

du'nun seferberlik planları, batı sınırında aynı sayıda birinci sınıf bir orduyu güvence altına almaya çalışmaktı. Savaş sahnesinin olanca koşulları altında Uzak Doğu'da sorun milyonlarla değil yalnızca yüzbinlerle ifade edilebilirdi. Bir yıl içinde her yüz savaşçı için yitiklerin yerini almak üzere takriben 75 insan gerekir. Hastaneden aktif hizmete dönenler bir yana bırakılacak olursa iki yıllık bir savaş ülkenin aşağı yukarı on, oniki milyon adamını yiyecektir. 1935 yılına kadar Kızıl Ordu'nun sayısı herkes dahil 562.000 —G.P.U. birlikleriyle bu sayı 620.000— idi ve bunların 40.000'i subaydı. Dahası, dediğimiz gibi 1935 yılı başında, bunun yüzde 74'ü bölgesel tümenlerde ve yalnız yüzde 26'sı düzenli ordudaydı. Sosyalist milisin —yüzde 100 değilse bile en azından yüzde 74 ve herhalde “nihai ve dönüşsüz” olarak— muzaffer olduğuna dair, dana iyi bir kanıt isteyebilir miydiniz?

Ancak kendi başlarına yeterince koşullu olan tüm bu hesaplar Hitler iktidara geldikten sonra havada asılı kaldı. Almanya çılgınca ve öncelikle Sovyetler Birliği'ne karşı silahlanmaya başladı. Kapitalizm ile barış içinde birlikte yaşama umudu bir anda söndü. Hızla yaklaşan askeri tehlike, Sovyet hükümetini, silahlı kuvvetlerin sayısını 1.300.000'e çıkarmaktan başka Kızıl Ordu'nun yapısını da kökten değiştirmeye zorladı. Şu anda ordu, yüzde 77 oranında düzenli, ya da denildiği gibi “kadrovi” tümeni ile ancak yüzde 23 oranında bölgesel tümeni içermektedir! Bölgesel tümenlerin böylece dağıtılması milis sisteminden vazgeçilmesine fazlaca benzemektedir - eğer ordunun barış zamanı için değil de tamamen askeri tehlike anları için gerekli olduğunu anımsayacak olursanız. Böylelikle tarihsel deneyim, şakalara en az hoşgörüsü olan o alandan başlamak suretiyle toplumun üretici temeli ne kadarını garanti ediyorsa, ancak o kadarının “nihai ve dönüşsüz” olarak kazanılmış olduğunu acımasız bir biçimde sergilemiştir.

Bununla birlikte yüzde 74'ten yüzde 23'e iniş aşırı görünmektedir. Varsayabiliriz ki Fransız genel kurmayının “dostça” baskısı olmaksızın kabul edilmiştir. Gene de bürokrasinin, önemli ölçüde siyasal kaygılar tarafından zorunlu kılınan bu adımı atmak için olumlu

bir bahaneye sarılmış olması daha olasıdır. Milis tümenleri öz karakterlerinden dolayı nüfusa dolaysız bir bağımlılık içindedir. Sosyalist bakış açısından sistemin başlıca avantajı da budur. Ama bu aynı zamanda Kremlin'in bakış açısından da tehlikelidir. Teknik açıdan gerçekleştirilmesi kolay olan ileri kapitalist ülkelerde askeri otoritelerin milis sistemini reddetmesi, işte ordunun halka bu istenmeyen derecede yakınlığıdır. İlk beş yıllık plan sırasında Kızıl Ordu içinde görülen şiddetli hoşnutsuzluk hiç kuşkusuz daha sonra bölgesel tümenlerin kaldırılması için ciddi bir itki verdi.

Kızıl Ordu'nun karşı-reform öncesi ve sonrasına ait hatasız bir diyagramı, söylenecek söz bırakmayacak biçimde önerimizi doğrulayacaktır. Ancak elimizde bu tür bilgiler yok ve eğer olsaydı da bunları alenen kullanmayı olanaksız bulurduk. Ama herkesin ulaşabileceği bir olgu var ki iki tür yorumlanmasına olanak yok: Sovyet hükümeti biryandan ordu içinde milis kuvvetlerinin göreceli ağırlığını yüzde 51'e düşürürken, bir yandan da çarlık ordusundaki tek milis formasyonu olan Kazak birliklerini yeniden oluşturdu. Süvari birlikleri her zaman bir ordunun ayrıcalıklı ve en tutucu kesimidir. Kazaklar ise her zaman süvarinin en tutucu kesimi olmuştur. Savaş ve devrim sırasında bir polis kuvveti olarak hizmet etmişlerdir -önce Çar'a, sonra da Kerenski'ye; Sovyet iktidarı altında da daima Vendée yanlısı kaldılar. Kollektifleşme —ki Kazaklar arasında özel şiddet önlemleriyle uygulanmıştı— de kuşkusuz henüz onların geleneklerini ve tabiatlarını değiştirmemiştir. Dahası, istisnai bir yasa olarak Kazaklara kendi atlarına sahip olma hakkı geri verildi. Elbette başka tür hoşgörüler de eksik değildir. Steplerin süvarilerinin bir kez daha ezilenlere karşı ayrıcalıklarının yanında yer aldıklarından kuşku duymaya olanak var mıdır? İşçi gençlik arasındaki muhalefet eğilimlerine karşı ardi arkası kesilmez baskılar sahnesinde Kazak sırma ve perçemlerinin geri getirilmiş olması hiç kuşkusuz Termidor'un en açık ifadelerinden biridir.

Ekim Devrimi'ne daha da ölümcül bir darbe, tüm burjuva ihtişa-mıyla subaylığı geri getiren kararname ile indirildi. Kızıl Ordu'nun

komuta kurmayı, tüm yetersizlikleri ama aynı zamanda tüm paha biçilmez meziyetleri ile devrim ve iç savaşın içinden doğmuştu. Bağımsız siyasal eylemin kendilerine kapatıldığı gençlik kuşkusuz Kızıl Ordu içinde çok sayıda becerikli temsilcilere sahiptir. Öte yandan, devlet aygıtının giderek dejenere olmasının da geniş komuta heyeti çevreleri içinde yankı bulmamasına olanak yoktu. Açık konferansların birinde, komutanların adamlarına model olma görevi konusunda malumu ilan eden savlar geliştiren Voroşilov, tam o konuda şöyle bir itirafta bulunmayı gerekli gördü: "Maalesef pek övünmemeye olanak yoktur"; "Komuta kadroları sık sık geri kalırken, aşağı saflar gelişmektedir." "Komutanlar sık sık (yeni sorulara, vb) uygun bir biçimde yanıt verememektedirler." Ordunun —hiç değilse resmen— en sorumlu liderinin ağzından acı bir itiraf, öyle bir itiraf ki şaşkınlık değil, kaygı uyandırabilir. Voroşilov'un komutanlar için söyledikleri tüm bürokratlar için doğrudur. Elbette konuşmacının kendisi, iktidardaki üst çevrelerin de bu "geri kalanlar" arasında sayılmaları gerektiği gibi bir düşüncesi yoktur. Tabii her zaman, her yerde herkese bağırırlar, ayaklarını yere vurarak "en iyisini yapmak" için buyruklar verirler. Basit gerçek şudur ki Voroşilov'un kendisinin de aralarında bulunduğu "liderler" geriliğin sıradan olmanın ve daha bir sürü şeyin başlıca nedenleridir.

Ordu, toplumun bir suretidir ve onun tüm hastalıklarını çeker, genellikle daha yüksek ateşle. Savaş mesleği hikâye ve takdirlerle sürdürülemeyecek kadar haşındır. Ordunun, eleştirinin temiz havasına gereksinmesi vardır. Komuta kurmayının demokratik denetime gereksinmesi vardır. Kızıl Ordu'yu örgütleyenler başından beri bunun farkındaydılar ve komuta kurmayının seçilmesi gibi bir önlemin hazırlığını yapmayı gerekli görüyorlardı. Askeri sorunlarda partinin temel kararı şöyle demektedir: "Birlikler içinde dayanışmanın artması, askerde kendisine ve komutanlarına karşı eleştirel bir tavrın gelişmesi ... komuta personelinin seçilirliği ilkesinin giderek artan bir uygulama kazanabileceği olumlu koşulları yaratacaktır." Bu kararın alınmasından onbeş yıl sonra —iç dayanışma ve öz-eleştirinin olgunlaş-

ması için yeterince uzun sayılabilecek bir dönem sonra— iktidar çevreleri tam tersi bir görüşe dönmüşlerdir.

1935 yılı Eylül'ünde uygar dünya, dostlar ve düşmanlar şaşkınlıkla öğrendiler ki Kızıl Ordu artık teğmenle başlayıp mareşalle bitecek olan bir subaylık hiyerarşisi ile taçlanıyordu. Savaş Bakanlığı'nın fiili başkanı olan Tukhachevsky'ye göre, "hükümetin getirdiği askeri rütbe uygulaması, komuta ve teknik kadroların gelişmesi için daha istikrarlı bir zemin yaratacaktır." Açıklama kasıtlı olarak belirsizdir. Komuta kurmaylarının pekişmesi herşeyden önce askerin güveniyle olur. Kızıl Ordu'nun işe subaylığı kaldırmakla başlaması da tam bu nedenleydi. Hiyerarşik kast'ın yeniden canlandırılması en ufak bir ölçüde bile askeri koşullar nedeniyle değildir. Önemli olan komutanın rütbesi değil, komuta pozisyonudur. Mühendislerin ve doktorların rütbesi yoktur ama toplum bunların herbirini gerekli olduğu yere yerleştirmenin yolunu bulmaktadır. Bir komuta pozisyonunu hak etmek için çalışmaya, yeteneğe, karakter ve deneyime gerek vardır ki bunların da sürekli olarak ve tek tek değerlendirilmeleri lâzımdır. Binbaşılık rütbesi bir batarya komutanına hiçbir katkıda bulunmaz. Kızıl Ordu'nun beş büyük komutanının mareşallik mertebesine yükseltilmeleri onlara ne bir yetenek ne de ek bir güç vermektedir. Böylelikle gerçekte "istikrarlı zemini" kazanan ordu değil, ordudan uzaklaşma pahasına, subay kesimidir. Reformun saf politik bir amacı vardır: Subaylara yeni bir toplumsal ağırlık kazandırmak. Molotov karamamenin anlamını özünde şöyle tanımlamıştır: "Ordumuzun rehber kadrolarının önemini arttırmak." Olay yalnızca rütbelerin gelmesinden de ibaret değildir. Komuta kadrosu için yapılmakta olan binaların inşaatının hızlandırılması da buna eşlik etmektedir. 1936 yılında 47.000 apartman dairesi inşa edilecek, bir yıl öncesine göre maaşlara ayrılacak para yüzde 57 artacaktır. "Rehber kadrolarının önemini artırmak", ordudaki manevi bağları zayıflatmak pahasına subayları iktidar çevreleri ile daha sıkı bağlamak anlamındadır.

Reformcuların yeniden canlandırılan rütbeler için yeni adlar bulma gereksinmesini duymamaları dikkate değer. Tersine, açıkça görü-

lüyor ki Batı'ya uymak istediler. Generallik rütbesini canlandırmaya cesaret edemeyerek de canevelerinin nerede olduğunu gösterdiler; Rus halkı arasında generallik rütbesinin fazlaca müstehzi çağrışımları vardır. İleri gelen beş askerin mareşalliğe yükseltildiğini açıklarken —belirtmeden geçmemek gerekir ki seçim, yetenek ya da hizmet göz önüne alınarak değil, Stalin'e kişisel sadakate göre yapılmıştır— Sovyet basını okuyucularına çarlık ordusunu, onun “kast ve rütbe tapınması ile alçaklığını” hatırlatmayı da unutmadı. O zaman bunun aşağılık bir taklidini yapmak nedendir? Yeni ayrıcalıklar yaratırken bürokrasi her adımında, bir zamanlar eski ayrıcalıkların yok edilmesine hizmet etmiş olan savları kullanmaktadır. Küstahlıkla korkaklık sırayla birbirlerine yer vermekte, artan dozajda ikiye yüzölçümü de bunu tamamlamaktadır.

“Kast ve rütbe tapınması ile alçaklığın” resmen canlandırılması ilk bakışta ne denli şaşırtıcı görünürse görünsün, itiraf etmeliyiz ki hükümetin pek bir seçim özgürlüğü de kalmamıştı. Komutanların kişisel kalifikasyon ile yükselmeleri ancak ordunun kendi içinde hür girişim ve eleştiri koşulları altında ve ülke kamuoyunun orduyu denetlemesi ile gerçekleştirilebilir. Şiddetli bir disiplin, yaygın bir demokrasi ile pek güzel bir arada yaşayabilir, hatta doğrudan doğruya ona dayanır. Ancak hiçbir ordu, kendisini besleyen rejimden daha demokratik olamaz. Tüm sıradanlığı ve cakaıyla bürokratizmin kaynağı, askeri işlerin özel gereksinimleri değil, iktidar tabakasının siyasal gereksinimleridir. Orduda bu gereksinimler yalnızca en bitmiş ifadelerini bulmaktadırlar. Subay kastlarının devrimci bir biçimde ortadan kaldırılmalarından onsekiz yıl sonra geri getirilmeleri, aynı ölçüde hem yönetenlerle yönetilenleri zaten birbirinden ayıran uçuruma, Sovyet ordusuna *Kızıl* adını kazandıran başlıca niteliklerin orduca yitirilmiş olmasına ve bürokrasinin bu dejenerasyon sonuçlarını yasalastırmadaki istihzasına tanıklık etmektedir.

Burjuva basını, bu karşı-reforma hakkettiği değeri vermiştir. Fransız resmi gazetesi, *Le Temps*, 25 Eylül 1935'te şöyle yazıyordu: “Bu dışsal dönüşüm, baştan başa tüm Sovyetler Birliği'nde şu anda

yer almakta olan derin bir değişikliğin simgelerinden biridir. Artık kesinlikle konsolide edilmiş olan rejim giderek stabilize olmaktadır. Sovyet ailesi ve Sovyet toplumu içinde devrimci alışkanlık ve gelenekler yerlerini, adlarına kapitalist denen ülkelerde hüküm sürmeye devam eden duygu ve alışkanlıklara bırakmaktadırlar. Sovyetler burjuvalaşmaktadırlar." Bu yargıya ekleyecek söz bulmak zordur.

5. Sovyetler Birliği ve Savaş.

Askeri tehlike, Sovyetler Birliği'nin dünyanın geri kalan kısmına bağımlılığının yalnızca bir ifadesidir ve dolayısıyla da ütöpik, izole edilmiş sosyalist toplum fikrine karşı da yalnızca bir savdır. Ama o uğursuz "savın" ileri sürülmesi için bugüne dek beklenmiştir.

Yaklaşmakta olan uluslararası it doğuşunun tüm faktörlerini önceden sayıp dökmek umutsuz bir iş olurdu. Eğer böyle bir a priori hesap olanaklı olsaydı, çıkar çatışmaları daima barışçıl bir muhasebeci pazarlığı ile biterdi. Savaşın kanlı denkleminde bilinmeyenlerin sayısı oldukça çoktur. Ne olursa olsun Sovyetler Birliği hesabına hem geçmişten devralınan hem de yeni rejimin yarattığı sonsuz olumlu koşullar vardır. İç savaş sırasındaki müdahale deneyimi, Rusya'nın en büyük avantajının, alabildiğine geniş araziler olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır. Yabancı emperyalizm, Sovyet Macaristan'ı, kuşkusuz talihsiz diktatör Bela Kun hükümetinin de yardımıyla, birkaç gün içinde devirmiştir. Başından beri çevre ülkeleriyle ilişkisi kesilmiş olan Sovyet Rusya, müdahaleye karşı üç yıl mücadele etmiştir. Bazı anlarda devrim sınırları nerdeyse eskinin Moskova beyliğinin sınırlarına kadar inmişti. Ama o bile devrimin dayanması ve uzun dönemde muzaffer olmasına yeterli olmuştur.

Rusya'nın ikinci büyük avantajı insan kaynağıdır. Yılda hemen hemen 3.000.000 artan Sovyetler Birliği nüfusu görüldüğü kadarıyla artık 170.000.000'u geçmiştir. Tek bir toplama tertip sınıfı 1.300.000 gençten oluşmaktadır. En titiz bir fiziksel ya da siyasal ayırımla bile bu sayının 400.000'inden fazlası elenemez. Dolayısıyla

teorik olarak 18-20 milyon olarak tahmin edilebilecek olan yedek, neredeyse sınırsızdır.

Ama doğa ve insan, savaşın yalnızca hammaddeleridir. Adına “askeri potansiyel” denilen şey öncelikle devletin ekonomik gücüne bağımlıdır. Bu alanda Sovyetler Birliği'nin —eski Rusya ile karşılaş-tırıldığında— avantajları dev boyutlardadır. Belirttiğimiz gibi, şu ana kadar planlı ekonomi en büyük avantajları askeri bakış açısından sağlamıştır. Uç bölgelerin, özellikle Sibiry'a'nın sanayileşmiş, step ve orman alanlarına yepyeni bir değer kazandırmıştır. Bununla birlikte Sovyetler Birliği hâlâ geri bir ülkedir. Emegın düşük verimliliği, ürün-lerin yetersiz kalitesi, ulaşım araçlarının zayıflığı ancak bir ölçüde toprak ve doğal zenginlikler ve nüfus sayıları ile telafi edilmektedir. Barış zamanlarında, iki düşman toplumsal sistem arasındaki ekono-mik gücün karşılaştırılması, başta dış ticaret tekeli olmak üzere si-yasal araçlar vasıtasıyla —sonsuz dek kesinlikle değilse bile uzun bir süre için— ertelenebilir. Savaş sırasında sınav doğrudan doğruya savaş meydanında verilir. İşte tehlike buradadır.

Her ne kadar alışkanlık olarak askeri yenilgiler büyük siyasal de-ğişikliklere yol açarlarsa da, her zaman kendi başlarına toplumun ekonomik temellerinde bir sarsılmaya yol açmazlar. Serbest ve kültü-rün daha üst bir düzeyde gelişmesini garanti eden bir toplumsal re-jim süngülerle devrilemez. Tam tersine, savaşı kazananlar, eğer fet-hettiklerinin kurum ve gelenekleri kendilerinininkinden üstünse, bun-ları devralırlar. Mülkiyet biçimlerinin askeri kuvvetle yok edilmesi bunların ancak ülkenin ekonomik temeline keskin bir uyumsuzluk göstermeleri halinde olanaklıdır. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı girişeceği bir savaşta yenilgiye uğraması, yalnızca Hitler'in de-ğil, kapitalist sistemin de çökmesi sonucuna kaçınılmaz olarak ulaş-a-caktır. Öte yandan pek kuşkuyla yer yoktur ki askeri yenilgi, yalnız-ca Sovyet iktidar tabakası için değil, Sovyetler Birliği'nin toplumsal temelleri için de ölümcül olacaktır. Almanya'da şimdi var olan yapı-nın istikrarsızlığı, üretim güçlerinin çoktan kapitalist mülkiyet biçim-lerini aşmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bir askeri yenilginin

Sovyetler Birliği'nin toplumsal temellerini tehdit etmesinin nedeni, bu temellerin barış sırasında bir bürokrasi ve dış ticaret tekeli gerektirmelerinin nedeniyle aynıdır, yani zayıflıklarıdır.

Ancak Sovyetler Birliği'nin yaklaşan savaştan yenilgisiz çıkmasını bekleyebilir miyiz? Açık kalplilikle sorulan bu soruya aynı açık kalplilikle yanıt vereceğiz: Savaş yalnızca bir savaş olarak kalırsa Sovyetler Birliği'nin yenilgisi kaçınılmaz olur. Teknik ekonomik ve askeri anlamda emperyalizm karşılaştırılamayacak denli daha kuvvetlidir. Eğer Batı'da devrimle felce uğratılmazsa emperyalizm, Ekim Devrimi'nden doğan rejimi silip süpürecektir.

Denebilir ki "emperyalizm" bir soyutlamadır çünkü o da çelişkiler içerisinde bocalamaktadır. Doğrudur ve zaten eğer o çelişkiler olmasaydı, Sovyetler Birliği şimdiye kadar çoktan sahneden çekilmiş olurdu. Sovyetler Birliği'nin diplomatik ve askeri anlaşmaları kısmen bu temele dayanmaktadır. Ancak bu çelişkilerin gelip dayanacağı sınırı görmemek ölümcül bir yanlış olur. En gericilerinden sosyal demokratlarına kadar burjuva ve küçük burjuva partilerinin mücadelesi nasıl bir noktaya kadar sürüp sonra proleter devrim tehlikesi karşısında yatışıyorsa, emperyalist uzlaşmazlıklar da, Sovyetler Birliği'nin askeri zaferine set çekmek için daima bir uzlaşma yolu bulacaklardır.

Mantıklıca bir üst dereceli devlet memurunun bir zamanlar dediği gibi "diplomatik anlaşmalar, yalnızca birer kâğıt parçasından" ibarettir. Bunların savaşın patlak vermesine dek süreceği gibi bir kayıt hiçbir yerde yoktur. Sovyetler Birliği ile yapılmış olan anlaşmaların hiç birisi, Avrupa'nın herhangi bir yerinde gündeme gelecek bir toplumsal devrim tehlikesi karşısında dayanamaz. Fransa'yı bir yana bırakalım, İspanya'daki siyasal kriz devrimci bir aşamaya girecek olsa, kurtarıcı Hitler'e ilişkin olarak Lloyd George tarafından dile getirilen umut, hiç bir direnç görmeksizin bütün burjuva hükümetlerini sarar. Öte yandan eğer İspanya'daki, Fransa'daki, Belçika'daki vb. yerlerdeki sarsıntılı durum gericiliğin bir zaferi ile sonuçlanacak olursa, gene Sovyet paktlarından hiç birisinin izi kalmaz. Ve nihayet, eğer "kâğıt parçaları" askeri operasyonların ilk döneminde geçerliliklerini ko-

rusa, hiç kuşku yoktur ki savaşın kritik döneminde kuvvetlerin gruplaşması, meslekleri gereği yalan yere yemin eden diplomatların sözlerinden çok daha güçlü öneme sahip faktörlerce belirlenecektir.

Eğer burjuva müttefikler Moskova hükümetinin yalnızca savaş siperlerinde değil, sınıf siperlerinde de kendileri ile aynı safta olduğuna dair maddi güvence alacak olurlarsa durum, kuşkusuz kökten değişecektir. İki ateş arasında kalacak olan Sovyetler Birliği'nin sıkıntılarından yararlanacak olan kapitalist "barış dostları" elbette dış ticaret tekeli ve Sovyet mülkiyet yasalarına bir bıçak saplamak için her önlemi alacaklardır. Fransa ve Çekoslovakya'daki Beyaz Rus göçmenler arasında gelişmekte olan "savunmacı" hareket, tamamen böylesi hesaplarla beslenmektedir. Ve eğer dünya mücadelesinin askeri planda yürütüleceğini varsayacak olursanız, Müttefiklerin amaçlarına ulaşmak için şansları yüksektir. Devrimin araya girmemesi halinde Sovyetler Birliği'nin toplumsal temelleri, yalnızca yenilgi halinde değil, aynı zamanda zafer halinde de yıkılmak zorundadır.

İki yıldan daha uzun bir süre önce *Dördüncü Enternasyonal ve Savaş* adlı bir program bildirisi bu perspektifi aşağıdaki sözcüklerle özetledi: "Devletin birincil gereksinmelere duyacağı kritik talep etkisiyle, köy ekonomisinin bireyci eğilimleri önemli ölçüde pekiştirilecek ve kollektif çiftliklerdeki merkezkaç kuvvetler her ay daha fazlalaşacaktır...Savaşın kızışmış atmosferi içinde...yabancı müttefik sermayenin çekilmesini, dış ticaret tekelinin kırılmasını, tröstlerde devlet denetiminin zayıflamasını, bunların arasında rekabetin artmasını, işçilerle tröstler arasında çatışmaların çıkmasını vb...bekleyebiliriz. Bir başka deyişle, uzun bir savaş durumunda, eğer dünya proletaryası pasif kalırsa, Sovyetler Birliği'nin iç toplumsal çelişkileri bir burjuva Bonapartist karşı devrime yalnız yol açabilir değil, yol açmak zorundadır da." Son iki yılın olayları bu teşhisin gücünü iki katına çıkarmıştır.

Bununla birlikte yukarıdaki düşünceler hiç bir şekilde "kötümser" denilen sonuçlara varmamaktadır. Gözlerimizi kapitalist dünyanın korkunç maddi üstünlüğüne, ya da emperyalist "müttefiklerin" kaçınılmaz ihanetine, ya da Sovyet rejiminin iç çelişkilerine kapatmı-

yorsak da, öte yandan kapitalist sistemin, ister düşman ister müttefik ülkelerdeki stabilitesini abartmak eğiliminde de değiliz. Tükenene dek savaş ekonomik güçler dengesini köküne kadar ölçmek olanağını bulmadan çok önce bu, rejimlerin görelî stabilitesi ile sınanacaktır. Halkın gelecekteki katliamının tüm ciddi kuramcıları, bunun sonuçları arasında devrimin olasılığını ve hatta kaçınılmazlığını göz önüne alırlar. Belirli çevrelerce tekrar tekrar ileri sürülen küçük “profesyonel” ordu fikri, her ne kadar Davut ve Calut misali bireysel kahraman fikrinden daha gerçek değilse de, fantastik olduğu ölçüde, silahlı halktan duyulan ürküntüyü ortaya koymaktadır. Hitler, Batı’da bir savaş olması durumunda yeni bir Bolşevik fırtınanın kaçınılmazlığına değinerek “barış aşkını” pekiştirmek için hiç bir fırsatı kaçırmamaktadır. Şu an için savaş çılgınlığını dizginleyen güç ne Cemiyeti Akvam, ne ortak güvenlik paktları ne de pasifist referandumlardır; bu güç yalnız ve yalnız hakim sınıfların devrim önünde duydukları kendilerini koruma korkularıdır.

Tüm öteki olgular gibi toplumsal rejimler de karşılaştırma yoluyla saptanmalıdır. Tüm çelişkilerine karşın stabilite konusunda Sovyet rejimi, olası düşmanlarının rejimlerine göre dev avantajlara sahiptir hâlâ. Alman halkı üzerinde Nazi iktidarı olasılığı bizzat Almanya’daki toplumsal uzlaşmazlıkların dayanılmaz gerginliği ile yaratılmıştır. Bu uzlaşmazlık kaldırılmamış, hatta zayıflatılmamış, ancak faşizmin örtüsü altında bastırılmıştır. Savaş bunları su yüzüne çıkaracaktır. Hitler’in savaşı başarıya ulaştırma şansı, II. Wilhelm’in şansına göre çok daha azdır. Ancak zamanında yapılacak bir devrim, Almanya’yı savaştan kurtarmak yoluyla yenilgiden de kurtarabilir.

Dünya basını Japon subaylarının hükümet bankalarına karşı yaptığı kanlı saldırıyı, fazlaca ateşli yurtseverliğin düşüncesizce bir ifadesi olarak nitelendirdi. Gerçekte bu saldırılar, ideoloji farklılıklarına karşın, Rus Nihilistlerin çarlık bürokrasisine karşı attığı bombalarla aynı tarihsel tipe aittirler. Japonya halkı Asya tarımcılığı ile ultramodern kapitalizmin birleşik boyunduruğu altında soluksuz kalmıştır. Askeri kerpetenlerin ilk gevşemesinde Kore, Mançurya ve Çin, Japon

zulmüne karşı ayaklanacaktır. Savaş, Mikado imparatorluğuna toplumsal felaketlerin en büyüğünü getirecektir.

Polonya'daki durum da daha iyi değildir. Rejimlerin en soluksuzu olan Pilsudski rejimi, köylünün topraktaki köleliğini bile azaltmaktan aciz kalmıştır. Batı Ukranya (Galiçya) ağır bir ulusal baskı altında yaşamaktadır. İşçiler sürekli isyan ve grevlerle ülkeyi sarsmaktadırlar. Fransa ile bir birleşme ve Almanya ile bir dostluk yoluyla kendisini güvenceye almaya çalışan Polonya burjuvazisi, manevralarıyla savaş çabuklaştırmaktan ve savaşta daha emin bir ölüm bulmaktan başka bir işe yaramaz.

Sovyetler Birliği için savaş ve yenilgi tehlikesi gerçektir, ama devrim de bir gerçektir. Eğer devrim savaşı önleyemezse, o zaman savaş devrime yardımcı olacaktır. İkinci doğumlar genellikle birincilerinkinden kolaydır. Yeni savaşta, ilk ayaklanma için koskoca bir ikibuçuk yıl beklemeye gerek olmayacaktır. Dahası, bir kez başlayınca devrim bu defa yarı yolda durmayacaktır. Uzun vadede Sovyetler Birliği'nin kaderi, genel kurmayların haritaları üzerinde değil, sınıf mücadelesinin haritası üzerinde karara bağlanacaktır. Yalnızca, kendi burjuvazilerine ve onlarla aynı kampta yer alan "barış dostları"na amansızca karşı koyan Avrupa proletaryası Sovyetler Birliği'ni mahvolmaktan ya da sırtına "müttefik" bıçağı yemekten kurtarabilir. Öteki ülkelerde proletaryanın muzaffer olması durumunda Sovyetler Birliği'nin yenilgisi bile kısa bir episod olacaktır. Ve öte yanda, eğer emperyalizm dünyanın geri kalan kısmında dayanacak olursa, hiçbir askeri zafer Ekim Devrimi'nin mirasını koruyamaz.

Sovyet bürokrasisinin sadık uşakları, tıpkı tek devlette sosyalist insanın olanaklı olduğunu "reddettiğimizi" söyledikleri gibi, Sovyetler Birliği'nin içgüçlerini, Kızıl Ordu'yu, vb. de "azımsadığımızı" söylüyorlar. Bu savların düzeyi öylesine düşüktür ki verimli bir fikir alışverişine bile izin vermemektedirler. Kızıl Ordu olmasaydı Sovyetler Birliği de Çin gibi ezilir, parçalanırdı. Yalnızca onun gelecekteki kapitalist düşmana karşı inatçı ve kahraman direnişi emperyalist kampta sınıf mücadelesinin gelişmesi için olumlu koşulları yaratabilir. Dola-

yısıyla Kızıl Ordu son derece büyük öneme sahip bir faktördür. Ama bu demek değildir ki o tek tarihsel faktördür. Yeter ki devrime güçlü bir itki verebilsin. Esas görevi başaracak olan tek şey dev-rimdir; bu iş için tek başına Kızıl Ordu yetersizdir.

Hiç kimse Sovyet hükümetinden uluslararası maceralar, mantıksız eylemler, dünya olaylarının akışını şiddet yoluyla değiştirme girişimleri talep etmiyor. Tam tersine, böylesi girişimlerin bürokrasi tarafından yapıldığı geçmiş örneklerde (Bulgaristan, Estonya, Kanton vb.) bunların hep gericiliğin ekmeğine yağ sürdüğü görülmüş ve Sol Muhalefet tarafından da zamanında lanetlenmiştir. Sorun Sovyet devletinin genel yönelimi sorunudur. Onun dış politikası ile dünya proletaryası ve sömürge halkları çıkarları arasındaki çelişki, en mahvedici ifadesini Komünist Enternasyonal'in, yeni eylemsizlik dini ile tutucu bürokrasiye tabi tutulmasında bulmaktadır.

Avrupa işçileri ve sömürge halkları emperyalizme ve hemen hemen gelişen ceninin gebelik *statükosunu* yokettiği denli bir kaçınılmazlıkla patlak vermek ve *statükoyu* devirmek zorunda olan o savaş karşı *statüko* bayrağı altında ayaklanamazlar. Emekçilerin özellikle Avrupa'da var olan sınırları savunmakta en küçük bir çıkarları yoktur —ne kendi burjuvazilerinin komutası altında, ne de onlara karşı devrimci bir ayaklanma ile. Avrupa'daki çöküşün nedeni bizzat onun ekonomik olarak ulusumsu kırk devlete ayrılmış olması, bunların da gümrükleri, pasaport ve para sistemleri ve ulusal partükalarizmi savunan canavar orduları ile insanlığın ekonomik ve kültürel gelişmesi yolunda dev bir engele dönüşmüş olmalarıdır.

Avrupa proletaryasına düşen iş sınırların pekiştirilmesi değil, bunların devrimle ortadan kaldırılması, *statüko değil*, Avrupa Sosyalist Birleşik Devletleridir!

IX. Sovyetler Birliği Nedir?

I. Toplumsal İlişkiler

Endüstrilerde, üretim araçlarında devlet mülkiyeti neredeyse evrensel olarak hüküm sürmektedir. Tarımda ise bu mutlak olarak, ancak ekili toprağın yüzde onundan fazlasını kapsamayan Sovyet çiftliklerinde hüküm sürmektedir. Kollektif çiftliklerde, kooperatif ya da grup mülkiyeti, değişen oranlarda devlet ve özel mülkiyet ile birleşmiştir. Her ne kadar yasal olarak devlete aitse de toprak kolektiflere “daıma” kullanım için devredilmiştir ki bunun da grup mülkiyetinden fazla bir farkı yoktur. Traktörler ve gelişkin makinalar devletin, daha küçük çaplı aygıtlar kolektifleridir. Dahası, her kolektif çiftçi bireysel tarımı sürdürür. Nihayet, köylünün yüzde onundan fazlası bireysel çiftçi olarak kalmıştır.

1934 sayımına göre nüfusun yüzde 28.1'i devlet işletme ve kurumlarında işçi ya da memurdur. Sanayi ve inşaat işçileri, aileleri hesaba katılmaksızın 1935 yılında 7.5 milyonu buluyordu. Sayım zamanında kolektif çiftlik ve kooperatif meslekler, nüfusun yüzde 45.9'unu oluşturuyordu. Öğrenciler, Kızıl Ordu askerleri, emekliler ve devlete doğrudan bağımlı öteki katmanlar yüzde 3.4 kadardı. Toplam olarak nüfusun yüzde 74'ü “sosyalist sektör” içinde yer alıyor ve ülke temel sermayesinin yüzde 95.8'i bu yüzde 74'e düşüyordu. Tek tek köylü ve zanaatkarlar 1934 yılında nüfusun hâlâ 22.5'unu oluşturuyor, ancak bunlar ulusal sermayenin yalnızca yüzde 4 kadarını ellerinde tutuyorlardı!

1934'ten bu yana sayım yapılmadı; bundan sonraki sayım 1937 yılında yapılacak. Bununla birlikte son iki yıl içinde özel girişim sektörü hiç kuşkusuz “sosyalist” sektöre yer vermek üzere daha da küçülmüştür. Resmi iktisatçıların hesaplarına göre tek tek köylü ve za-

naatkârlar şimdi nüfusun yaklaşık yüzde onunu oluşturmaktadırlar -yani yaklaşık 17 milyon kişi. Bunların ekonomik önemi sayılarının çok altına düşmüştür. Merkez Komitesi Sekreteri Andreyev, Nisan 1936'da şöyle diyordu: "1936 yılında ülkemizde sosyalist üretimin görece ağırlığı yüzde 98.5'i bulmalıdır. Bir başka deyişle yüzde 1.5 gibi önemsiz bir bölüm hâlâ sosyalist olmayan sektöre aittir..." bu iyimser rakamlar ilk bakışta sosyalizmin "nihai ve dönüşsüz" zaferinin tartışmasız kanıtı olarak görünmektedir. Ama yazıklar olsun aritmetik arkasındaki toplumsal gerçeği göremiyenlere!

Rakamların kendilerine de bir miktar çekistirme ile varılmıştır: kollektif çiftliklerin yanındaki özel toprakların da "sosyalist" sektör içinde kayda geçirildiğine dikkat çekmek yeterlidir. Ancak sorunun can evi burası değildir. Her ne kadar ilerisi için önemliyse de ekonomideki devlet ve kollektif biçimlerinin tartışmasız istatistiksel üstünlüğü, hiç de daha önemsiz olmayan bir başka soruyu ortadan kaldırmamaktadır: "sosyalist" sektörün kendisinin ve yalnız tarımda değil, sanayide de içerdiği burjuva eğilimlerin gücü sorusunu. Artık varılmış olan maddi düzey bütününde artan taleplerin uyanması için yeterince yüksektir ama bunların doyurulması için tamamen yetersizdir. Dolayısıyla ekonomik ilerleme dinamiğinin ta kendisi, yalnızca köylüler ve "kafa" emekçileri arasında değil, aynı zamanda proletaryanın üst çevrelerinde de küçük burjuva iştahlarının kabarmasını beraberinde getirmektedir. Bireysel mal sahipleri ile kollektif çiftçiler, özel sanatkârlar ile devlet sanayileri arasında çıplak bir çatışmaya değinmek, bu iştahların patlayıcı gücü hakkında en ufak bir fikir bile vermez; bu sonuncular tüm ülke ekonomisini sarmış olup, genel olarak tek tek her kişinin topluma olanaklar ölçüsünde en az katkıda bulunup en çok karşılık alması arzusunda ifadelerini bulmaktadırlar.

Para kurtlarının ve tüketicilerin sorunlarını çözmek için harcanan enerji ve hüner de kelimenin tam anlamıyla sosyalist inşa için harcanmakta olandan aşağı kalmamaktadır. Emegın son derece düşük verimliliği de kısmen bundan kaynaklanmaktadır. Bir yandan devlet kendisini bu merkezkaç kuvvetlerin moleküler eylemi ile sürekli mü-

cadele içinde bulurken, hakim grubun kendisi de yasal ve yasadışı kişisel birikimlerin başlıca haznesini oluşturmaktadır. Yeni hukuksal standartlarla maskelenmiş olan küçük burjuva eğilimler ise doğal olarak kolayca istatistiklerle belirlenemez. Ama onların ekonomik yaşam üzerindeki fiili egemenliği öncelikle “sosyalist” bürokrasinin kendisi, sıfatıyla alabildiğine ters düşen o canavarca ve sürekli büyüyen toplumsal çarpıklıkla kanıtlanmaktadır ki, o da kendi hesabına toplumdaki hastalıklı büyümelerin kaynağına dönüşmektedir.

Yeni anayasa —göreceğimiz gibi tamamen bürokrasinin devletle ve devletin halkla özdeşleştirilmesine dayalıdır— şöyle diyor: “... devlet mülkü; yani tüm halkın tasarrufunda olan mülk.” Bu özdeşleştirme resmi doktrinin temel safsatasıdır. Marx’ın kendisinden başlamak üzere Marksistlerin işçi devletine ilişkin olarak *devlet, ulusal ve sosyalist* mülkiyet terimlerini basit düzeyde eşanlamlı kullandıkları doğrudur. Geniş bir tarihsel ölçekte böylesi bir kullanım herhangi bir sakıncayı beraberinde getirmez. Ama yeni bir toplumun ve özellikle izole edilmiş ekonomik açıdan kapitalist ülkelerin gerisinde olan bir toplumun gelişmesinin ilk ve hâlâ garantileşmemiş aşamalarına uygulandığı zaman, bu, kaba yanlışların ve düpedüz aldatmacaların kaynağına dönüşür.

Toplumsal olabilmek için özel mülkiyetin kaçınılmaz olarak devlet aşamasından geçmesi zorunludur; tıpkı kelebek olabilmek için tırtılın koza içerisinde ya da kozasız krizalit evresinden geçmek zorunda olması gibi. Ama krizalit, kelebek değildir. Milyarlarca krizalit hiç bir zaman kelebek olamadan ölür gider. Devlet mülkiyetinin “tüm halkın” mülkiyetine dönüşmesi ancak toplumsal ayrıcalık ve farklılaşmanın ve onlarla birlikte devlete duyulan gereksinmenin ortadan kalkması derecesinde gerçekleşebilir. Bir başka deyişle: devlet mülkiyeti devlet mülkiyeti olmaktan çıktığı oranda sosyalist mülkiyete dönüşür. Ve tersi de doğrudur: Sovyet devleti ne denli halkın üzerinde yer alırsa ve mülkün bekçisi olarak kendisi, savunucusu olarak da halk arasında ne denli keskin bir karşıtlık koyarsa, bu, devlet mülkiyetinin sosyalist karakterine karşı bir kanıtı da o denli açıkça

ortaya koyar.

“Sınıfların *tamamen* ortadan kaldırılmasından uzaktayız.” itirafında bulunuyor resmi basın ve kentle kır, kafayla kol emeği arasında hâlâ varolan farklılaşmaya gönderme yapıyor. Bu tamamen akademik kabullenişin bir avantajı var: bürokrasinin gelirinin saygı değer “kafa” emeği adı altında gizlenmesine izin veriyor. “Dostlar” — ki bunlar için Eflatun, gerçeğin kendisinden daha değerlidir— aynı zamanda eski eşitsizliklerin kalıntılarını akademik bir biçimde itiraf etmekle de yetinmektedirler. Gerçekte ise çok günahın yüklendiği bu “kalıntılar” Sovyet gerçeğini açıklamak için bütünüyle yetersizdirler. Eğer bazı bakımlardan kentle kır arasındaki ayrımlar yumuşatılmışsa, kentlerin ve kent kültürünün olğanüstü hızla büyümesi —yani kentli bir azınlığın konforunun artması— sayesinde başka bakımlardan hatırı sayılır ölçüde derinleşmiştir. Bilimsel kadroların aşağılardan yeni gelenlerle doldurulmasına karşın kafa kol emeği arasındaki toplumsal mesafe, son yıllar içinde kısalmamış, uzamıştır. Her insanın yaşamını her yönden tanımlayan bin yıllık kast engelleri —tahsilli terbiyeli kentli ve kaba mujik, bilim büyücüsü ve gündelik işçi— yalnız az ya da çok yumuşatılmış biçimlerde eski halleriyle korunmuş olmakla kalmamış, büyük bir ölçüde yeniden yaratılmış ve giderek artan meydan okuyucu bir karakter kazanmaya başlamıştır.

Dillere destan “herşeye kadrolar karar verir” sloganı, Sovyet toplumunun doğasını, Stalin’in kendisinin arzu edeceğinden çok daha açıksözlülükle nitelemektedir. Kadroların kendi özlerinin tahakküm ve kumanda organları olmalarıdır. “Kadro” tapınması herşeyden önce bir bürokrasi, bir memurluk, bir tekniker aristokrasisi tapınması anlamını taşır. Öteki konularda olduğu gibi kadro konusunda da Sovyet rejimi hâlâ, ileri burjuvazinin kendi ülkelerinde çoktan çözmüş olduğu sorunları çözmek zorunda kalmaktadır. Ama Sovyet kadroları sosyalist bayrak altında ileri geldikleri için, nerdeyse ilahi bir saygı ve sürekli artan maaş talep ederler. Böylelikle “sosyalist” kadroların gelişmesine, burjuva eşitsizliğinin yeniden doğması eşlik etmektedir.

Üretim araçlarındaki mülkiyet açısından bir mareşal ile bir hiz-

metçi kız, bir tröst başkanı ile bir gündelik işçi, bir halk komiserinin oğlu ile bir kimsesiz çocuk arasındaki değişiklikler sanki hiç yok gibidir. Bununla birlikte birinciler, soylulara özgü apartmanlarda oturur ülkenin çeşitli kesimlerinde çok sayıda yazlık evlerden yararlanır, en iyi otomobilleri keyiflerince kullanırlar ve kendi ayakkabılarını boyamayı da çoktan unutmuşlardır. İkinciler ise çoğu kez bölmeleri olmayan tahta barakalarda oturur, yarı aç yarı tok bir yaşam sürdürür ve kendi ayakkabılarını boyamaz, çünkü yalınayak gezerler.

Yapay “kuramcılar” doğal olarak kendilerini servet dağılımı, onun üretimine göre ancak ikincil bir faktördür diye rahatlatabilirler. Bununla birlikte karşılıklı eylem diyalektiği burada tüm etkinliğini korur. Devletin mülk edindiği üretim araçlarının kaderi, uzun vadede bu kişisel varoluş farklılıklarının şu yada bu yöndeki evrimiyle karara bağlanacaktır. Eğer bir gemi kollektif mülk olarak ilan ediliyor ama yolcular gene de birinci, ikinci ve üçüncü sınıflara ayrılıyorsa, açıktır ki üçüncü sınıf yolcular için yaşam koşullarındaki farklılıklar, mülkiyetteki hukuksal değişiklikten çok daha önemli olacaktır. Öte yandan birinci sınıf yolcuları, kahve ve sigaraları ile birlikte kollektif mülkiyetin her şey olduğu ve rahat bir kamaranın hiçbir şey olmadığı düşüncesini ileri süreceklerdir. Bundan doğan uzlaşmazlıklar pekala sallantıdaki kollektifi berhava edebilir.

Sovyet basını, Moskova hayvanat bahçesinde “Bu fil kimin?” sorusuna “Devletin” yanıtını alan ve derhal “Yani biraz da benim” çıkarsamasını yapan bir küçük çocuğun hikayesini memnuniyet içinde nakletmektedir. Ancak eğer fil fiilen bölünecek olsaydı, kıymetli dişleri seçkinlere düşer, birkaç kişi fil jambonu ile ağırlanır, çoğunluk da tırnak ve barsaklarla yetinirdi. Kendilerine düşen pay ellerinden alınan çocuklar, devlet mülkünü pek kendi mülkleri olarak görmezler. Hayvanat bahçesindeki küçük “sosyalist” herhalde tanınmış bir görevlinin oğluydu; böyle kişiler “*L’etat-c’est moi*” formülünden çıkarsama yapmaya alışıkurlar.

Örnekleme için sosyalist ilişkileri pazar diline çevirecek olursak, vatandaşı, ülke servetine sahip olan bir şirkette hissedar olarak tem-

sil edebiliriz. Eğer mal tüm halka ait olsaydı, bütün “paylar” eşit olarak dağıtılır ve dolayısıyla da her “hissedar” aynı temettüye hak kazanırdı. Ancak vatandaşlar ulusal şirkete yalnızca birer “hissedar” olarak değil, aynı zamanda birer üretici olarak da katılmaktadırlar. Komünizmin alt aşamasında, ki buna sosyalizm demeyi kabul ettik, emek için ücret hâlâ burjuva standartlarına göre yapılmaktadır; yani beceriye, yoğunluğa, vb. bağımlı olarak. Böylelikle her vatandaşın teorik geliri iki parçadan oluşmaktadır. $a+b$ ya da temettü+ücret. Teknoloji düzeyi ne denli yüksek, sanayinin örgütlenmesi ne denli eksiksiz olursa, b 'ye oranla a , o denli geniş bir yer kaplayacak ve emekteki bireysel farklılıkların yaşam standardı üzerindeki etkisi o denli az olacaktır. Sovyetler Birliği'ndeki ücret farklılıklarının kapitalist ülkelerde olduğundan az değil çok olması olgusundan çıkarılacak sonuç, Sovyet vatandaşlarının paylarının eşit dağıtılmadığı ve gelirinde, ücret olduğu kadar temettünün de eşitsizlik gösterdiği'dir. Vasıfsız işçi, benzer koşullar altında kapitalist girişimde de alacağı ücretin asgarisi olan yalnızca b 'yi alırken, Stahanovist ya da bürokrat $2a+b$, ya da $3a+b$, vb. almakta, b de $2b$ 'ye vb. çıkabilmektedir. Bir başka deyişle, gelir farklılıkları yalnız bireysel üretkenlik farklılıkları ile değil, aynı zamanda başkalarının emeklerinin ürününe üstü kapalı bir el koyma ile belirlenmektedir. Hissedarların ayrıcalıklı bir azınlığı, mahrumiyet içindeki çoğunluk pahasına yaşamaktadır.

Vasıfsız Sovyet işçisinin, benzer bir teknoloji ve kültür düzeyindeki kapitalist ülkede alacağından daha fazlasını aldığını —yani hâlâ küçük bir hissedar olduğunu— varsayacak olursak onun ücretini $a+b$ olarak düşünmek gereklidir. Üst kategorilerdekilerin ücretleri ise şu formül ile ifade edilecektir: $3a+2b$, $10a+15b$, vb. Bunun anlamı vasıfsız işçinin bir Stahanovist'in üç ve uzmanın da on hisse sahibi olduğudur. Dahası, kelimenin tam anlamıyla ücretlerinin birbirine ilişkisi 1'e 2 ve 15 tir. Bu koşullar altında kutsal sosyalist mülk için söylenen ilahiler, bir yönetici ya da Stahanovist'in kulağına, sıradan bir işçi ya da kollektif çiftçinin kulağına geldiğinden kat kat daha inandırıcı gelmektedir. Ancak sıradan işçiler toplumun ezici çoğunlu-

ęunu oluřturmaktadır. Sosyalizmin dūřundęę de yeni aristokrasi deęil, onlardı.

“Bizim űlkemizde iřçi űcretli kőle deęil, adına emek gűcű denilen metanın satıcısı da deęildir. O őzgűr bir çalıřan insandır.” (*Pravda*) İçinde bulunduęumuz dőnem için bu yaęcı forműl gőz yumulamayacak bir bőbűrlenmedir. Fabrikaların devlete geçmesi iřçinin yalnızca hukuksal durumunu deęiřtirmiřtir. Gerçekte ise o, yoksulluk içinde yařamaya, belirli bir űcret için belirli saat sayısı çalıřmaya mecburdur. İřçi őnceleri parti ve sendikalara baęlamıř olduęu umudunu, devrimden sora yarattıęı devlete aktarmıřtır. Ancak bu aracın yararlı iřleyiřinin, teknoloji ve kűltűr dűzeyi ile sınırlandıęı daha sonra ortaya çıkmıřtır. Bu dűzeyi yűkseltmek için yeni devlet, iřçinin adale ve sinirleri űzerinde eski baskı yőntemlerini uygulamaya bařvurmuřtur. Bunun sonucunda bir kőle gűdűcű takım ortaya çıkmıřtır. Endűstrinin idaresi sűperbűrokratik bir hale gelmiřtir. İřçiler fabrika yőnetimindeki tűm etkinliklerini yitirmiřlerdir. Parça bařı ődeme, maddi varlıęın zorlu kořulları, őzgűr hareketten yoksunluk, her fabrika yařamına sızan korkunç polis baskısı ile, iřçinin kendisini “őzgűr bir çalıřan” olarak hissetmesi gerçekten zordur. Bűrokraside yőneticiyi, devlette iřvereni gőrmektedir. Őzgűr emek ile bűrokratik devletin varlıęı bir arada gidemez.

Gerekli deęiřiklikler yapıldıęında yukarıda sőylenenler aynı zamanda űlkeye de iliřkindir. Resmi teoriye gőre kollektif çiftlik műlkiyeti sosyalist műlkiyetin őzel bir biçimidir. *Pravda*’nın yazdıęına gőre kollektif çiftlikler “őzűnde zaten devlet giriřimleri ile aynı tiptir ve dolayısıyla da sosyalisttir” ama hemen eklemektedir ki tarımda sosyalist geliřmenin garantisi “Bolřevik Partisi’nin kollektif çiftlikleri yőnetmesi” kořullarına baęlıdır. Yani *Pravda* bizleri ekonomiden siyasete gőndermektedir. Őzűnde bunun anlamı sosyalist iliřkilerin henű insanlar arasındaki gerçek iliřkilerde cisimlenmedięi, yerine yetkililerin cőmert yűreklerinde yařadıęıdır. Bu yűreęi dikkatle gőzlemek iřçilerin yararına olacaktır. Gerçekte kollektif çiftlikler, bireysel ve devlet ekonomisi arasında yarı yolda bir yerdedir ve onların içindeki

küçük burjuva eğilimler, hızla büyüyen özel tahsisler ya da üyelerince yürütülen kişisel ekonomiler sayesinde çok güzel gelişmektedir.

Yüzseksen milyon hektar kolektife karşı bireysel olarak ekilip biçilen toprağın yalnızca dört milyon hektardan ibaret olmasına karşın —yani yüzde 4'ten az olmasına karşın— yoğun ve özellikle küçük bahçe tarımı sayesinde bu topraklar köylü ailesine en önemli tüketim maddelerini sağlamaktadır. Boynuzlu sığırların ana kesimi, koyun ve domuzlar, kolektiflerin değil, kolektif çiftçilerin mülkiyetindedir. Köylüler sık sık ikincil çiftlikleri birincil hale dönüştürmekte, kâr getirmeyen kolektiflerin ikincil yer tutmasına yol açmaktadırlar. Öte yandan kolektiflerin iş günü için yüksek ücret ödeyenleri daha yüksek bir toplumsal düzeye erişmekte ve hali vakti yerinde çiftçiler kategorisi yaratmaktadır. Merkezkaç eğilimler henüz yok olmamakta, tersine daha da kuvvetlenmektedir. Ne olursa olsun kolektifler şimdiye dek ülkedeki ekonomik ilişkilerin ancak hukuksal biçimlerini dönüştürmeyi başarmış —özellikle gelir dağıtım yöntemlerini— ama eski kulübe ve sebze bahçesine, ahırdaki ağır pis işlere, mujik emeğinin tüm ağır temposuna dokunmamış, bunları hemen hiç değiştirmeden bırakmıştır. Bunlar hatırı sayılır bir ölçüde devlete karşı eski tutuma da dokunmamışlardır. Kuşkusuz devlet artık toprak ağasına ya da burjuvaziye hizmet etmemektedir ama kentlerin yararı için köylerden fazlaca bir şeyler almakta ve fazlaca bir sayıda açgözlü bürokrat barındırmaktadır.

6 Ocak 1937 günü yapılacak olan sayım için aşağıdaki toplumsal kategoriler listesi saptanmıştır: işçi; büro işçisi; kolektif çiftçi; bireysel çiftçi; bireysel zanaatkâr; serbest meslek sahibi; din adamı; öteki emekçi olmayan katmanlar. Resmi açıklamaya göre bu sayım listesi herhangi başka bir toplumsal karakteristik içermemektedir çünkü Sovyetler Birliği'nde sınıflar yoktur. Gerçekte ise liste, ayrıcalıklı üst tabaka ile en fazla mahrumiyet çeken dip kesimleri gizlemek için dolaysız bir niyetle hazırlanmıştır. Dürüst bir sayım ile kolayca ortaya çıkabilecek olan ve ortaya çıkması gereken Sovyet toplumundaki gerçek bölünmeler şöyledir: bürokrasinin ileri gelenleri, uzmanlar, vb. ki

burjuva koşullarında yaşamaktadırlar; orta ve alt tabaka ki küçük burjuva düzeyindedir; işçi ve kollektif çiftlik aristokrasisi —takriben aynı düzeyde; orta emekçi kitlesi; orta tabaka kollektif çiftçiler; bireysel köylü ve zanaatkârlar; *lumpenproletaryaya* kayan alt işçi ve köylü tabakası; kimsesiz çocuklar, fahişeler, vb.

Yeni anayasa Sovyetler Birliği'nde "insanın insan tarafından sömürölmesinin kaldırıldığını" ilan ettiği zaman yalan söylüyor. Yeni toplumsal farklılaşma insanın sömürölmesi olayının yeniden canlanması için öyle koşullar yaratmıştır ki, bu en barbar biçimde ortaya çıkmaktadır —insan kişisel kölelik ilişkisi içerisine girmektedir. Anlaşılan bunlar genel "işçi" grubu içinde erimektedir. Ancak bu konuda bir sürü soru vardır: Sosyalist vatandaşın hizmetçileri var mıdır ve bunların sayısı kaçtır (hizmetçi, aşçı, bakıcı, mürebbiye, şoför)? Kişisel keyfince kullanabileceği otomobil var mıdır? Kaç oda işgal etmektedir? vb. Bu listelerde kazanç sıralamasından da hiç söz edilmemektedir! Eğer başkalarının emeğini sömürmenin bir insanı siyasal haklardan yoksun bırakacağı yolundaki kural yeniden işlerliğe konulsaydı, bir anda iktidar grubunun kaymak tabakasının Sovyet anayasası dışında kalması gibi bir durum ortaya çıkardı. Allahtan eksiksiz bir hak eşitliği kurmuşlar...hem uşak hem de efendi için! Sovyet rejiminin derinliklerinden iki karşıt eğilim yükselmektedir. Çürümekte olan kapitalizmin tersine üretim güçlerini geliştirdiği ölçüde, sosyalizmin ekonomik temellerini hazırlamaktadır. Üst tabakanın yararına, burjuva dağıtım standartlarını giderek artan aşırılıkta ifade bulmaya yöneldiği ölçüde, kapitalist restorasyonu hazırlamaktadır. Mülkiyet biçimleri ile dağıtım standartları arasındaki bu karşıtlık sonsuza dek büyüyemez. Ya burjuva standartları şu yada bu biçimde üretim araçlarına da yayılır, ya da dağıtım standartları sosyalist mülkiyet sistemi ile uyum içine sokulur.

2. Devlet Kapitalizmi Mi?

Genellikle aşına olmadığımız fenomenlerden, aşına terimler aracılığıyla selamete ulaşmaya çalışırız. Sovyet rejiminin esrarengizliğini

gizlemek için ona “devlet kapitalizmi” demek gibi bir girişim vardır. Bu terimin bir avantajı vardır; kimse ne demek olduğunu bilmemektedir. “Devlet kapitalizmi” teriminin ilk ortaya çıkışı, burjuva devletinin ulaşım ya da kimi endüstriyel girişim araçlarını dolaysız ele almasına ilişkin tüm olayları kapsamak içindi. Böyle önlemlerin gerekli olması bizzat, üretim güçlerinin kapitalizmi aşmış olduğunun ve pratikte onun kısmi bir öz-yadsımaya ittiğinin simgelerinden biriydi. Ama öz-yadsıma elemanlarıyla birlikte yıpranan sistem hâlâ bir kapitalist sistem olarak var olmaya devam etmektedir.

Teorik olarak kuşkusuz bütünüyle burjuvazinin bir anonim şirket oluşturduğu ve devleti aracılığıyla tüm ulusal ekonomiyi yönettiği bir durumu kavramlaştırmak olanaklıdır. Böylesi bir rejimin ekonomik yasaları hiçbir anlaşılmazlık taşımaz. Çok iyi bilindiği gibi kendi başına bir kapitalistin kâr biçiminde elde ettiği, kendi işletmesindeki işçilerin doğrudan yarattığı artık değer o parçası değil, kendi sermayesi oranında tüm ülkede yaratılan bileşik artık değerden aldığı paydır. Entegral bir “devlet kapitalizmi” altında, bu eşit kâr yasası dolambaçlı yollardan değil —yani değişik sermayeler arasında rekabet ile değil— doğrudan ve derhal devlet muhasebeciliği yoluyla gerçekleştirilecektir. Ancak böyle bir rejim hiç bir zaman varolmamıştır ve mal sahipleri arasındaki derin çelişkilerden ötürü de hiç bir zaman varolamayacaktır; kapitalist mülkün evrensel bir kasası olma niteliğinden dolayı devletin fazlaca çekici bir toplumsal devrim nesnesi haline gelmesi bu olasılığı büsbütün azaltacaktır.

Savaş sırasında ve özellikle faşist ekonomi deneyleri sırasında “devlet kapitalizmi” terimi sık sık devlet müdahalesi ve düzenlenmesi olarak anlaşılmıştır. Fransızlar’ın bu durum için çok daha uygun bir terimi vardır -*etatism*. Devlet kapitalizmi ile “devletçilik” arasında kuşkusuz temas noktaları vardır, ancak birer sistem olarak ele alındıklarında bunlar özdeş değil, karşıt şeylerdir. Devlet kapitalizmi, özel mülkiyetin yerini devlet mülkiyetinin alması anlamını taşır ve tastamam bu nedenle de kısmi niteliğini korur. Devletçilik, her nerede olursa olsun —Musolini İtalya’sında, Hitler Almanya’sında, Ro-

osevelt Amerika'sında ya da Leon Blum Fransa'sında— özel mülkiyet temeli üzerinde ve onu koruma amacına yönelik olarak devlet müdahalesi anlamını taşır. Hükümet programları ne olursa olsun, devletçilik kaçınılmaz olarak çürümekte olan sistemin zararlarının güçlü omuzlardan alınıp zayıf omuzlara yüklenmesi anlamını taşır. Küçük mülkiyeti tamamen mahvolmaktan "koruması" yalnızca onun büyük mülkiyetin korunması için zorunlu olması ölçüsündedir. Devletçiliğin planlı önlemleri üretim güçlerinin gelişmesinin talepleri ile zorunlu kılınmaz, tersine, onlara karşı isyan halinde olan üretim güçleri pahasına özel mülkiyetin korunması kaygısıyla zorunlu kılınır. Devletçilik, teknolojik gelişmeyi frenlemek, verimsiz girişimleri desteklemek, asalak toplumsal tabakaları pekiştirmek anlamını taşır. Tek kelimeyle devletçilik alabildiğine gerici bir karaktere sahiptir.

Mussolini'nin sözleri: "İtalyan ekonomisinin gerek endüstriyel gerek tarımsal, dörtte üçü devletin elindedir" (26 Mayıs 1934) aynen dendiği gibi kabul edilmemelidir. Faşist devlet, işletmelerin sahibi değil, ancak bunların sahipleri arasında bir aracıdır. Bu iki şey aynı değildir. Bu konuda "*Popolo d'Italia*" şöyle diyor: "Korporatif devlet ekonomiyi yönlendirir ve birleştirir ama onu işletmez ("*dirige e porta alla unita l'economia, ma non fa l'economia, non gestisce*") ki üretim tekeliyle birlikte bu kollektivizmden başka bir şey olmaz." (11 Haziran 1936) Köylülere ve genel olarak küçük mülk sahiplerine karşı faşist bürokrasi tehditkâr bir ağa ve efendi tavrı takınır. Kapitalist dev kuruluşlara karşı ise bu tavır birinci dereceden büyükelçi tavrıdır. "Korporatif devlet," diye doğru olarak yazıyor İtalyan Marksisti Feroci, "tekelci sermayenin satış tezgahlarından başka bir şey değildir... Mussolini işletmelerin tüm rizikolarını devletin üzerine almakta, sanayicilere yalnızca sömürünün kârını bırakmaktadır." Ve bu konuda Hitler de Mussolini'nin adımlarını izlemektedir. Planlama ilkesinin sınırları gibi onun gerçek içeriği de faşist devletin sınıfsal bağımlılığı ile belirlenir. Sorun toplum yararına doğa üzerinde insan egemenliğini arttırmaya ilişkin değil, birkaç kişinin yararına toplumu sömürmeye ilişkindir. Mussolini böbürleniyor: "Eğer İtalya'da devlet

kapitalizmini ya da devlet sosyalizmini kurmayı arzu etseydim -ki bu gerçekte olmamıştır-, bugün elimde tüm gerekli ve yeterli nesnel koşullar bulunurdu.” Biri dışında tümü: *kapitalist sınıfın mülksüzleştirilmesi*. Bu koşulu gerçekleştirmek için faşizmin, barikatlar:n öteki yanına geçmesi gerekirdi, “ki bu gerçekte olmamıştır”, Mussolini’nin alelacele eklediği gibi ve kuşkusuz olmayacaktır da. Kapitalistleri mülksüzleştirmek başka kuvvetlere, başka kadrolara ve başka liderlere gereksinme duyar.

Üretim güçlerinin devlet elinde ilk yoğunlaştırılması işi tarihte proletarya tarafından, toplumsal devrim yöntemiyle başarılmıştır, kapitalistler tarafından devlet tröstleştirmesi yöntemiyle değil. Kısa çözümlerimiz, kapitalist devletçilikle Sovyet sistemini özdeşleştirme çabalarının ne denli gülünç olduğunu göstermeye yeterlidir. Birincisi gerici, ikincisi ilericidir.

3. Bürokrasi Bir Hakim Sınıf Mıdır?

Sınıflar, ekonominin toplumsal sistemi içindeki konumlarıyla ve özellikle üretim araçlarıyla olan ilişkileriyle nitelenir. Uygar toplumlarda mülkiyet ilişkileri yasalarla geçerli kılınır. Toprağın, sanayide üretim araçlarının, nakliye ve değişimin ulusallaştırılması, dış ticaretteki tekel ile birlikte Sovyet toplumsal yapısının temelini oluşturmaktadır. Proleter devrimiyle kurulan bu ilişkilerle Sovyetler Birliği’nin bir proleter devleti olarak karakteri belirir.

Aracılık ve düzenleyicilik işlevinde, toplumsal sıralamayı koruma kaygısında ve kişisel amaçlar için devlet aygıtını sömürmesinde Sovyet bürokrasisi, tüm öteki bürokrasilere, özellikle faşist bürokrasiye benzer. Bir bürokrasi başka hiçbir rejimde hakim sınıflardan bu denli bir bağımsızlık kazanmamıştır. Burjuva toplumunda bürokrasi, varlıklı ve eğitilmiş, elinde işlerin günlük denetimi için sayısız araçlar bulunduran bir sınıfın çıkarlarını temsil eder. Sovyet bürokrasisi, umutsuzluk ve karanlıktan pek kurtulamayan, hakimiyet ve komuta konusunda hiç bir geleneğe sahip olmayan bir sınıfın üzerine yüksel-

miştir. Kendilerini iktidarda buldukları zaman faşistler, ortak çıkar, dostluk, evlenme, vb. bağlarıyla büyük burjuvazi ile birleşirken Sovyet bürokrasisi, yanında ulusal bir burjuvazi olmaksızın burjuva adetlerini benimsemektedir. Bu anlamda onun bürokrasiden biraz fazlaca bir şey olduğunu yadsıyamayız. Kelimenin tam anlamıyla o Sovyet toplumundaki tek ayrıcalıklı ve egemen tabakadır.

Bir başka fark da en az o denli önemlidir. Sovyet bürokrasisi kendi yöntemleriyle toplumsal kazanımları korumak için proletaryayı politik olarak mülksüzleştirmiştir. Ama başlıca üretim güçlerinin devlet elinde toplandığı bir ülkede bizzat siyasal iktidara el koyması olgusu, bürokrasi ile ulusun zenginlikleri arasında yepyeni ve şimdiye dek hiç bilinmeyen bir ilişki yaratmaktadır. Üretim araçları devlete aittir. Ama devlet, sözün gelişi, bürokrasiye "aittir". şimdiki halde tümüyle yeni olan bu ilişkiler işçilerden gelecek bir direnç olsun ya da olmasın katılaşacak, standartlaşacak ve meşrulaşacak olursa, uzun vadede proleter devrimin toplumsal kazanımlarının tümünden tasfiyesine yol açacaklardır. Ama şu anda bu olaydan söz etmek için en azından vakit erkendir. Proletarya henüz son sözünü söylememiştir. Bürokrasi henüz özel mülkiyet tipleri biçiminde kendi hakimiyeti için gerekli toplumsal destekleri yaratmamıştır Kendi iktidarının ve gelirinin kaynağı olarak devlet mülkiyetini korumak zorundadır. Eyleminin bu açısı dolayısıyla o hâlâ proletarya diktatörlüğünün bir silahı olarak kalmaktadır.

Sovyet bürokrasisini bir "devlet kapitalistleri" sınıfı olarak gösterme çabası açıktır ki eleştiriye dayanamaz. Bürokrasinin ne hisse senetleri ne de tahvilleri vardır. Kendisine özgü herhangi özel bir mülkiyet ilişkisinden bağımsız olarak bir idari hiyerarşi biçiminde devşilirmekte, desteklenmekte ve yenilenmektedir. Birey olarak bürokrat, devlet aygıtınının sömürü haklarını mirasçılara devredemez. Bürokrasinin, ayrıcalıklarından yararlanması, iktidarı kötüye kullanma biçimindedir. Gelirini saklamaktadır; özel bir toplumsal grup sanki yokmuş gibi bile davranmaktadır. Ulusal gelirin dev bir parçasına el koyması toplumsal asalaklık karakterindedir. Eksiksiz gücüne ve

onu gizleyen yağcılık biçimindeki sis perdesine üst derecede çelişkilili, ikircikli ve saygınlıktan yoksun bir hale getirmektedir.

Tarihin akışı içinde burjuva toplumu, toplumsal temellerini değiştirmeden birçok siyasal rejimi ve bürokratik kastı yerinden etmiştir. Üretim yöntemlerinin üstünlüğü ile feodal ve lonca ilişkilerinin restorasyonuna karşı kendisini korumuştur. Devlet gücü kapitalist gelişme ile ya işbirliği yapmayı ya da ona frenler koymayı başarabilmiştir. Ama genel olarak özel mülkiyet ve rekabet temeli üzerindeki üretici güçler kendi kaderlerini yaratmakla meşgul olmuşlardır. Bunun karşıtı olarak sosyalist devrimle ortaya çıkan mülkiyet ilişkileri, bunların ambarlandığı yeni devletle ayrılmaz bir biçimde içiçe geçmiştir. Sosyalist eğilimlerin küçük burjuva eğilimlere egemen olması ekonomide otomatikleşme ile değil -bundan hâlâ çok uzaklardayız- diktatörlük tarafından alınan siyasal önlemlerle garanti altına alınmaktadır. Dolayısıyla tüm ekonominin karakteri devlet gücünün karakterine bağlıdır.

Sovyet rejiminin çöküşü kaçınılmaz olarak planlı ekonominin çöküşüne ve böylelikle de devlet mülkiyetinin ortadan kalkmasına yol açacaktır. Tröstler ve onların içinde yer alan fabrikalar arasındaki zorunluluk bağı yok olacaktır. İşlerinde daha başarılı olan işletmeler bağımsızlık yolunda ortaya çıkmayı becereceklerdir. Bunlar kendilerini anonim şirketlere dönüştürebilirler, ya da bir başka geçici mülkiyet biçimi bulabilirler —örneğin bunlardan bir tanesi işçilerin kârdan pay aldıkları bir sistem olabilir. Aynı zamanda kollektif çiftlikler de parçalanırlar, hem de çok daha kolay olarak. Yeni bir sosyalist iktidarın onun yerini almaması halinde şimdiki bürokratik diktatörlüğün devrilmesi böylelikle kapitalist ilişkilere geri dönüş ve onunla birlikte de sanayi ve kültürde feci bir gerileme anlamını taşıyacaktır.

Ama eğer bir sosyalist hükümet, planlı ekonominin korunması ve gelişmesi için hâlâ mutlak gerekliliğe sahipse, şimdiki Sovyet hükümetinin kimlere dayandığı ve politikasının sosyalist karakterinin ne dereceye kadar güvence altında olduğu sorusu büsbütün önem kazanmaktadır. 1922 yılı Mart ayında, XI. Parti Kongresinde, pratikte partiye veda niteliğinde olan konuşmasında Lenin, komuta grubuna

şöyle hitap ediyordu: "Tarih her türden dönüşümler görmüştür. İnanca, fedakârlığa ve başka fevkâlade manevi özelliklere güvenmek, bu siyasette ciddiye alınacak bir şey değildir." Varoluş, bilinci belirler. Son onbeş yıl içinde hükümet, toplumsal kompozisyonunu, fikirlerinden bile daha derin değiştirmiştir. Sovyet toplumundaki tüm tabakalar içinde kendi toplumsal sorununu en iyi çözen ve şu andaki durumdan alabildiğine memnun olan tabaka bürokrasi olduğuna göre, politikasının sosyalist yönü için herhangibir özel garanti sunmaktan bütünüyle vazgeçmiştir. Devlet mülkiyetini korumayı sürdürmesi ancak proletaryadan korkusu ölçüsündedir. Bu kurtarıcı korku, Termidor bürokrasisinin dolup taşıdığı burjuva gericiliğinin karşıtı olan sosyalist eğilimlerin en bilinçli ifadesi, illegal Bolşevik-Leninist partisi tarafından yetiştirilmekte ve desteklenmektedir. Bilinçli bir siyasal kuvvet olarak bürokrasi devrime ihanet etmiştir. Ama allahtan muzaffer bir devrim yalnızca bir program ve bayrak değil, yalnızca siyasal kurumlar değil, aynı zamanda bir toplumsal ilişkiler sistemidir. Ona ihanet etmek yeterli değildir. Onu devirmek gereklidir. Ekim Devrimi, iktidar tabakası tarafından ihanete uğramıştır ama henüz devrilmemiştir. Onun büyük bir direnme gücü vardır ve bu, kurulu mülkiyet ilişkileri ile, proletaryanın yaşayan kuvveti ile, onun en iyi kesimlerinin bilinci ile, dünya kapitalizminin çıkmazı ile ve dünya devriminin kaçınılmazlığı ile çakışmaktadır.

4.Tarihin Henüz Karara Bağlamadığı

Sovyetler Birliği'nin Karakteri Sorusu.

Şimdiki Sovyetler Birliği'nin karakterini daha iyi anlayabilmek için geleceği hakkında değişik iki hipotez öne sürelim. Önce Sovyet bürokrasisinin, eski Bolşevikliğinin tüm özelliklerine sahip, dahası son zamanların dünya deneyimi ile de zenginleşmiş bir devrimci parti tarafından devrildiğini varsayalım. Böyle bir parti işe, sendikalarda ve sovyetlerde demokrasiyi geri getirmekle başlayacaktır. Sovyet partilerinin özgürlüğünü de geri getirebilecek, zorunlu olarak bunu yap-

caktır. Kitlelerle birlikte ve onların başında, devlet aygıtında bir temizliğe girecektir. Rütbe ve madalyaları, her türlü ayrıcalıkları kaldırarak ve emeğin karşılığını ödemede eşitsizliği ekonominin ve devlet aygıtının yaşam zorunlulukları ile sınırlayacaktır. Gençliğe bağımsız düşünmesi, öğrenmesi, eleştirmesi ve büyümesi için özgür fırsat verecektir. İşçi ve köylü yığınlarının çıkar ve isteklerine uygun olarak ulusal gelirin dağıtımında köklü değişiklikler getirecektir. Ama mülkiyet ilişkilerini ilgilendirdiği ölçüde, yeni iktidarın devrimci önlemlere başvurmasına gerek olmayacaktır. Planlı ekonomiyi koruyacak ve onu daha da geliştirecektir. Politik devrimden —yani bürokrasinin yerinden alınmasından— sonra proletarya ekonomiyi bir dizi çok önemli reformlar getirmek zorunda kalacaktır, ama bir başka toplumsal devrim değil.

Eğer —ikinci hipotezi benimseyecek olursak— bir burjuva partisi şu anda iktidarda olan Sovyet kast'ını devirecek olursa, şimdiki bürokratlar, yöneticiler, teknisyenler, parti sekreterleri ve genel olarak ayrıcalıklı üst çevreler arasında çok sayıda hazır uşak bulacaktır. Devlet aygıtında bir temizlik, doğal olarak bu durumda da gerekli olacaktır. Ama bir burjuva restorasyonunun bir devrimci partiye göre daha az sayıda insan temizlemesi olasıdır. Yeni iktidarın başlıca işi üretim araçlarında özel mülkiyeti geri getirmek olacaktır. Herşeyden önce, zayıf kolektif çiftliklerden güçlü çiftçiler yetiştirmenin ve güçlü kolektifleri burjuva tipi üretici kooperatiflerine —tarımsal anonim şirketlere— dönüştürmenin koşullarını yaratmak gerekli olacaktır. Sanayi alanında ulusallaşmanın çözülüşü önce hafif sanayi ve gıda sanayi ile başlayacaktır. Geçiş dönemi için planlama ilkesi devlet gücü ile tek tek “korporasyonlar” —yani Sovyet sanayi başkanları arasından olası mal sahipleri, sürgündeki eski mal sahipleri ve yabancı kapitalistler— arasında bir dizi tavizlere dönüştürülecektir. Sovyet bürokrasisinin burjuva restorasyonunu hazırlamak yolunda epeyce mesafe katetmiş olmasına karşın yeni rejim, mülkiyet biçimleri ve endüstri yöntemleri konusunda bir reform değil, toplumsal bir devrim getirmek zorunda kalacaktır.

Varsayalım ki —üçüncü bir çeşiti alarak— ne devrimci ne de karşı devrimci bir parti iktidarı ele geçirdi. Bürokrasi devletin başında işine devam eder. Bu koşullar altında bile toplumsal ilişkiler kaynaşmayacaktır. Bürokrasinin barışçıl olarak ve kendi isteğiyle toplumsal eşitlik adına kendisinden vazgeçmesine güvenemeyiz. Eğer böylesi bir işlemin belirgin sakıncalarına karşın şu anda rütbe ve madalya sistemini getirmeyi olanaklı bulduysa, kaçınılmaz olarak ilerdeki aşamalarda da kendisine mülkiyet ilişkilerinde destek arayacaktır. Denebilir ki, ona gerekli geliri sağladığı sürece büyük bürokrat, hakim mülkiyet biçimlerinin ne olduğuna pek aldırmaz. Böyle bir sav yalnızca bürokratin kendi haklarının istikrarsızlığını değil aynı zamanda onun çocukları sorusunu da göz ardı etmektedir. Yeni aile tapınması gökten zembille inmemiştir. Ayrıcalıklar eğer insanın çocuğuna aktarılmıyorsa kıymetlerinin ancak yarısı kadar ederler. Ama vasiyet hakkı mülkiyet hakkının ayrılmaz parçasıdır. Bir tröstün direktörü olmak yeterli değildir; aynı zamanda hissedar olmak da gereklidir. Belirleyici özelliğe sahip bu alanda bürokrasinin zaferi onun yeni bir varlıklı sınıfa dönüşmesi anlamını taşıyacaktır. Öte yandan proletaryanın bürokrasiye karşı zaferi, sosyalist devrimin yeniden canlanmasını garantileyecektir. Üçüncü varyant dolayısıyla bizi ilk ikisine geri getirmektedir ki zaten onları açıklık ve basitlik kaygısıyla ileri sürmüştük. Sovyet rejimini geçici ya da ara rejim olarak tanımlamak, *kapitalizm* (ve onunla birlikte “devlet kapitalizmi”) ve aynı zamanda da *sosyalizm* gibi tamamlanmış toplumsal kategorileri terketmek anlamını taşır. Ama kendi başına tamamiyle yetersiz olmaktan başka böyle bir tanımlama aynı zamanda, *yalnızca* şimdiki Sovyet rejiminden sosyalizme geçişin olanaklı olduğu gibi yanlış bir fikrin de çıkmasına yol açabilir. Gerçekte ise kapitalizme bir geri dönüş tümüyle olanaklıdır. Daha eksiksiz bir tanımlama zorunlu olarak karmaşık ve hantal olacaktır.

Sovyetler Birliği kapitalizm ile sosyalizm arasında yarı yolda bulunan çelişkili bir toplumdur ki burada: (a) üretici güçler devlet mülkiyetine sosyalist bir karakter verebilmek için hâlâ yeterli olmak-

tan çok uzaktır; (b) yokluğun yarattığı ilkel birikim eğilimi, planlı ekonominin sayısız gediklerinden sızmaktadır; (c) burjuva karakterini koruyan dağıtım standartları, toplumun yeni farklılaşmasının temelinde yatmaktadır; (d) bir yandan yavaş yavaş emekçilerin durumunu düzeltmekte olan ekonomik büyüme, aynı zamanda da ayrıcalıklı bir tabakının hızla oluşmasını körüklemektedir; (e) toplumsal uzlaşmazlıkları sömüren bürokrasi, kendisini sosyalizme yabancı denetimsiz bir kast'a dönüştürmüştür; (f) iktidar partisinin ihanetine uğrayan toplumsal devrim, hâlâ mülkiyet ilişkilerinde ve emekçi kitlelerin bilincinde varlığını sürdürmektedir; (g) biriken çelişkilerin daha da gelişmesi, sosyalizme olduğu gibi, geriye kapitalizme de yol açabilir; (h) karşı devrim kapitalizme doğru aldığı yolda, işçilerin direncini kırmak zorunda kalacaktır; (i) işçiler sosyalizme doğru aldıkları yolda bürokrasiyi devirmek zorunda kalacaklardır. Son çözümlemede soru, yaşayan toplumsal güçlerin, hem ulusal hem de dünya çapındaki mücadelesi ile karara bağlanacaktır.

Doktrinciler kuşkusuz bu hipotetik tanımlama ile tatmin olmayacaklardır. Onlar kategorik formüller isteyeceklerdir: evet-evet, hayır-hayır. Toplumsal olguların her zaman tamamlanmış bir karakteri olsaydı sosyolojik sorunlar kuşkusuz daha basit olurdu. Ancak mantıksal bütünlük uğruna bugün sizin şemanızı bozan ve yarın onu tümüyle tersine çevirebilecek olan öğeleri gerçeğin dışına atmaktan daha tehlikeli bir şey yoktur. Çözümlememizde biz, daha önce görül-meyen ve benzer örnekleri bulunmayan dinamik toplumsal formasyonların hakkını vermemekten öncelikle kaçındık. Siyasal olduğu gibi bilimsel görev de bitmemiş bir sürece bitmiş bir tanım getirmek değil, onun tüm aşamalarını izlemek, içindeki ilerici eğilimlerle gerici-leri birbirlerinden ayırmak, bunların karşılıklı ilişkilerini sergilemek, olanaklı gelişme çeşitlerini önceden görmek ve bu önceden görüşte eylem için bir zemin bulmaktır.

X. Yeni Anayasının Aynasından Sovyetler Birliği

I. “Yeteneğe Göre” İş ve Kişisel Mülkiyet.

11 Haziran 1936 günü Merkez Yürütme Komitesi yeni Sovyet Anayasası'nın taslağını onayladı; tüm basının her gün tekrarladığı Stalin'in beyanına göre bu anayasa “tüm dünya üzerindeki en demokratik anayasa” olacaktı. Tabii bu anayasanın hazırlanış biçimi bu konuda kuşku uyanması için başlıbaşına yeterlidir. Ne basında ne de herhangi bir toplantıda bu büyük reform hakkında tek söz bile edilmemiştir. Dahası, daha 1 Mart 1936'da Stalin, Amerikalı gazeteci Roy Haward'a şöyle diyordu: “Hiç kuşkusuz yeni anayasamızı bu yılın sonunda kabul etmiş olacağız.” Böylelikle Stalin, o sırada halkın hiç haberdar olmadığı bu yeni anayasanın ne zaman kabul edileceğini tam doğrulukla biliyordu. “Dünya üzerindeki en demokratik anayasa”nın pek de kusursuz demokratik bir biçimde hazırlanmış ve getirilmiş olmadığı sonucuna varmamak olanaklı değildir. Kuşkusuz Haziran ayında taslak, Sovyetler Birliği halkının “düşüncesine” sunulmuştur. Ancak yeryüzünün bu altıda birinin tümünde Merkez Komitesi'nin yarattığı şeyi eleştirmeye cesaret edecek bir tek komünist ya da iktidar partisinden gelen bir öneriyi reddedecek parti dışı bir vatandaş aramak boşuna olur. Tartışma kendi kendine “keyifli yaşam” için Stalin'e şükran dolu kararlar göndermeye indirgendi. Bu kutlama mesajlarının içerik ve üslupları eski anayasa ile alabildiğine belirlenmiştir.

“Toplumsal Yapı” adlı ilk bölüm şu sözcüklerle bitmektedir: “Sovyetler Birliği'nde sosyalizm ilkesi gerçekleştirilmiştir: *Yeteneğine göre herkesten, işine göre herkese.*” İster inanın ister inanmayın bu

dayanaksız, haydi mantıksız demiyelim, formül, söylev ve gazete makalelerinden temel devlet yasasının titizlikle tartışılmış metnine geçirilmiştir. Yalnızca yasa yapanların tamamen düşük teorik düzeylerine değil, aynı zamanda iktidar tabakasının bir aynası olan yeni anayasanın içine işlemiş yalana da tanıklık etmektedir bu. Yeni “ilke”nin kökenini tahmin etmek zor değildir. Komünist toplumun karakterine ilişkin olarak Marx şu ünlü formülü kullanmıştır: “Yeteneğine göre herkesten, gereksinmelerine göre herkese.” Bu formülün iki parçası birbirinden ayrılamaz. “Yeteneğine göre herkesten” sözü kapitalist değil, komünist anlamda şu demektir: Çalışma artık bir yükümlülük olmaktan çıkmış ve bireysel bir gereksinme olmuştur; toplumun artık herhangi bir zorlamaya gereksinmesi yoktur. Yalnızca hasta ve anormal insanlar çalışmayı reddedeceklerdir. “Yeteneklerine göre” çalışan —yani kendilerine karşı herhangi bir ihlal söz konusu olmaksızın, kendi fiziksel ve ruhsal güçlerine uygun olarak çalışan— komün üyeleri, yüksek bir teknoloji sayesinde toplumun depolarını yeterince doldurabilecek ve dolayısıyla toplumda her birine ve hepsine alçaltıcı bir denetim olmaksızın “gereksinimlerine göre” cömertçe dağıtılabilecektir. Komünizmin bu iki yanlı ama bölünmez formülü böylelikle bolluğu, eşitliği, kişiliğin tüm-yanlı gelişmesini ve yüksek bir kültürel disiplini varsaymaktadır.

Tüm ilişkilerinde Sovyet devleti komünizme olduğundan çok, geri bir kapitalizme yakındır. Henüz herkese “gereksinmelerine göre” dağıtmayı düşünmemektedir bile. Ama tam bu nedenle de vatandaşlarının “yeteneklerine göre” çalışmasına da izin veremez. Parça başı ödeme sistemini yürürlükte tutmak zorunda bulmaktadır kendisini ki bu sistemin ilkesi şöyle ifade edilebilir: “Her insandan alabildiğin kadar çok al ve karşılığında da mümkün olduğu kadar az ver.” Kuşkusuz Sovyetler Birliği’nde hiç kimse, kelimenin mutlak anlamıyla, kendi “yeteneklerinin” üzerinde çalışmamaktadır; yani kendi fiziksel ve ruhsal potansiyelinin üstünde. Ama bu kapitalizm için de doğrudur. En vahşi olduğu gibi en ince sömürü yöntemleri bile doğanın koyduğu sınırlara gelir dayanır. Kamçı altındaki katır bile

“yeteneğine göre” çalışır ama bundan çıkarılacak sonuç kırbacın katırlar için toplumsal bir ilke olduğu değildir. Sovyet rejimi altında bile ücretli emek, köleliğin alçaltıcı etiketini taşımaktan kurtulamaz. “İşe göre” ödeme —gerçekte fiziksel ve özellikle vasıfsız iş zararına “entellektüel” iş yararına ödeme— çoğunluk için haksızlığın, baskı ve zorlamanın, birkaç kişi için ise ayrıcalıkların ve “mutlu yaşam”ın kaynağıdır.

Sovyetler Birliği’nde burjuva emek ve dağıtım standartlarının hâlâ hüküm sürdürmekte olduğunu açık sözlülükle kabul etmek yerine anayasanın yazarları, bir bütün olan bu Komünist ilkeyi ikiye bölmüş, ikinci yarısını belirsiz bir geleceğe kadar ertelemiş, birinci yarısının zaten gerçekleştirilmiş olduğunu ilan etmiş, kapitalist parça başı ödeme biçimini mekanik olarak buna yamamış, hepsine birden “Sosyalizm ilkesi” adını vermiş ve bu yalanlama üzerine anayasalarının yapısını dikmişlerdir:

Ekonomik alanda 10. Madde kuşkusuz en fazla pratik önemi vardır. Öteki maddelerin tersine bu madde, vatandaşların ev ekonomisi, tüketim, konfor ve günlük yaşam maddelerindeki kişisel mülkiyetlerini bürokrasinin saldırısına karşı garanti altına almak işini açıkça yüklenmektedir. “Ev ekonomisi” dışarda kalmak koşuluyla ve ona yapışan açgözlülük ve kıskançlık psikolojisinden temizlenmiş olarak bu tür mülkiyet komünizm altında yalnız korunmakla kalmayacak, aynı zamanda duyulmadık bir gelişme gösterecektir. Yüksek kültüre sahip bir insanın kendisine bir yığın lüks yüklemek isteyip istemeyeceği elbette kuşku konusudur. Ama konfor açısından elde edilmiş olan hiçbir şeyden vazgeçmeyecektir. Komünizmin yapacağı ilk iş yaşam konforlarını herkes için güvenceye almaktır. Ancak Sovyetler Birliği’nde kişisel mülkiyetin hâlâ komünist değil, küçük burjuva görünümü vardır. Köylülerin ve hali vakti yerinde olmayan kentlilerin kişisel mülkleri, bürokrasi tarafından rezilce keyfi davranışların hedefi olmaktadır ki bürokrasi alt kademelerinde kendi görelî konforunu sık sık böyle yöntemlerle sağlamaktadır. Ülke refahındaki artış artık kişisel mülkiyete böyle el konulmasından vaz-

geçilmesine olanak vermekte ve hatta hükümeti, emeğin verimliliğini artıracak bir itki olarak kişisel birikimi korumaya zorlamaktadır. Aynı zamanda da —ki bunun önemi hiç de az değildir— köylünün, işçinin ya da büro işçisinin kulübesinin, ineğinin ya da ev eşyalarının yasalarla korunması, bürokratin da kentteki villasını, yazlık evini, otomobilini ve tüm öteki “kişisel tüketim ve konfor nesnelerini” meşrulaştırmaktadır ki bütün bunlar bürokrat tarafından “sosyalist” ilke temeli üzerinde edinilmektedir: “Yeteneğine göre herkesten, işine göre herkese.” Yeni anayasa ile bürokratin otomobili elbette köylünün arabasına göre daha etkin bir biçimde korunacaktır

2. Sovyetler ve Demokrasi.

Siyasal alanda yeni anayasanın eskisinden ayrınmı, Sovyet sistemi, sınıf ve endüstriyel gruplara göre seçimden, burjuva demokrasisi sistemi, atomize nüfusun “evrensel, eşit ve dolaysız” denilen oylamasına dönüşüdür. Kısaca belirtmek gerekirse bu proletarya diktatörlüğünün hukuksal olarak tasfiye edilmesidir. Kapitalistlerin olmadığı yerde proletarya da yoktur —diyor yeni anayasasının yaratıcıları— ve dolayısıyla proleter olan devletin kendisi ulusal olmaktadır. Tüm yapay kandırmacılığına karşın bu sav ondokuz yıl geç kalmıştır ya da zamanının çok ilerisindedir. Kapitalistleri mülksüzleştirirken proletarya fiilen bir sınıf olarak kendi tasfiyesini de başlatmıştır. Ancak yeni devlet, kapitalizmin sıradan işlerini ne denli yerine getirmek zorunda kalırsa ilkede tasfiyeden toplum içinde fiili erimeye giden yol da o denli uzayacaktır. Sovyet proletaryası hâlâ köylüden, teknik intelligentsiadan ve bürokrasiden apayrı olarak varlığını sürdürmektedir —ve dahası, sonuna dek sosyalizmin zaferinden çıkarı olan tek sınıf olarak. Yeni anayasa, toplumun içinde ekonomik olarak erişiminden çok önce bu sınıfı politik olarak eritmek istemektedir.

Kuşkusuz reformcular bir miktar tereddütten sonra devlete eskiden olduğu gibi Sovyet adını vermeye karar vermişlerdir. Ama bu

yalnızca kaba bir siyasal dolaptır ki Napolyon'un imparatorluğu da aynı kaygılarla cumhuriyet adını taşımaya devam etmiştir. Sovyetler özünde sınıf hakimiyetinin organlarıdır ve başka hiç bir şey de olamazlar. Yerel öz-yönetimin demokratik olarak seçilen kurumları belediyeler, дума'lar, земство'lar, canınız ne istiyorsa onlar olabilir, ama sovyetler olamaz. Demokratik formüller temelinde genel bir devlet Yasama Meclisi, gecikmiş bir parlamentodur (ya da daha doğrusu onun karikatürü) ama hiç bir şekilde sovyetlerin en yüksek organı değildir. Kendilerini sovyet sisteminin tarihsel otoritesi ile emniyete almaya çalışırken reformcular yalnızca, devlet yaşamına getirdikleri temelde yepyeni yönetimin henüz kendi adı altında ortaya çıkmaya cesaret edemediğini göstermektedirler.

Eğer proletaryanın ülke üzerindeki etkisi ekonomi ve kültürün genel durumu ile yeterince garantilenmiş olsaydı, işçilerle köylülerin siyasal haklarının eşitlenmesi kendi başına devletin toplumsal doğasını yok etmeyebilirlerdi. Sosyalizmin gelişmesi kuşkusuz o yönde ilerlemelidir. Ama azınlık olmaya devam eden proletarya eğer gerçekten toplumsal yaşamda sosyalist bir yol izlenmesini garantilemek için siyasal üstünlüğe gereksinme göstermemeye başladıysa bunun anlamı, devlet baskısı için duyulan gereksinmenin ta kendisinin hiçe indirildiği ve yerini kültürel disipline bıraktığıdır.

O zaman seçime ilişkin eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasından önce devletin zorlayıcı işlevlerinde kesin ve açık bir hafifleme olması gerekirdi. Ancak bu konuda bir tek söz bile ne yeni anayasada, ne de daha önemlisi, yaşamın kendisinde edilmektedir.

Kuşkusuz yeni belge vatandaşlara konuşma, basın, toplanma ve sokak gösterileri "özgürlükleri" denilen şeyleri "garanti" etmektedir. Ama bu garantilerin her biri ya ağza vurulan bir gem, ya da ele, ayağa dolanan köstek biçimindedir. Basın özgürlüğü, zincirleri hiç kimsenin seçemediği bir Merkez Komitesi⁵ Sekreteryası'nın elinde bulunan şiddetli ön-sansürün sürmesi demektir. Böylelikle Bizansvari yaltaklanma elbette alabildiğine "garanti" edilmektedir. Bu arada Lenin'in "vasiyeti" ile biten sayısız makalesi, söylevi ve mektubu,

yeni anayasa altında kilitli kalmaya devam edecektir, çünkü bunlar yeni liderlerin damarlarına basmaktadır. Eğer Lenin için bu söz konusu olursa öteki yazarlardan söz etmeye gerek yoktur. Bilimde, edebiyatta ve sanatta kaba ve cahil komuta tümüyle korunacaktır. "Toplanma özgürlüğü" eskiden olduğu gibi gene nüfusun belli gruplarının, yetkililer tarafından ve önceden hazırlanan kararların benimsenmesi için çağırılan toplantılarda bulunmak yükümlülüğü anlamını taşıyacaktır. Eski anayasa altında olduğu gibi yenisinde de, Sovyetlere "sığınma hakkına" inanan yüzlerce yabancı komünist, yanılmazlık doğmasına karşı işledikleri suçlardan ötürü hapishanelerde ve toplama kamplarında kalacaklardır. "Özgürlük" konusunda herşey eskisi gibi kalacaktır. Sovyet basını bile bu konuda her hangi bir hayal beslenmesine gayret etmemektedir. Tersine, yeni anayasal reformun başlıca hedefi "diktatörlüğün daha da pekiştirilmesi" olarak beyan edilmektedir. Kimin diktatörlüğü ve kimin üzerinde?

Duyduğumuz gibi siyasal eşitlik için zemin, sınıf çelişkilerinin ortadan kalkmasıyla hazırlanmıştı. Bundan böyle sınıf değil, "halk" diktatörlüğü olacaktı. Ama diktatörlüğün taşıyıcısı sınıf çelişkilerinden kurtulmuş halk olduğu zaman, bunun tek anlamı diktatörlüğün sosyalist toplum içinde erimesi olabilir —ve herşeyden önce bürokrasinin tasfiye edilmiş olması. Marx'ın öğretisi böyledir. Belki de yanılmıştır? Ama çok temkinli de olsa bizzat anayasanın yazarları Lenin tarafından yazılan parti programına gönderme yapmaktadırlar. Programda söylenenlerin gerçeği şöyledir: "...Siyasal haklardan yoksunluk ve ne olursa olsun her türlü özgürlük kısıtlamaları yalnızca geçici önlemler biçiminde gereklidir İnsanın insanca sömürülmesinin nesnel olanağı ortadan kalktığı oranda bu geçici önlemlerin gereği de ortadan kalkacaktır". "Siyasal haklardan yoksunluk"un terkedilmesi, böylelikle "ne olursa olsun her türlü özgürlük kısıtlamaları"nın ortadan kaldırılmasıyla ayrılmaz bir biçimde bağlanmaktadır. Sosyalist topluma varılmış olduğu yalnızca köylülerin işçilerle eşitlik içerisine sokulması ve burjuva kökenli küçük oranlı bir vatandaş grubuna siyasal haklarının geri verilmesi olgusuyla değil,

hepsinin ötesinde nüfusun yüzde yüzü için gerçek özgürlüğün yerleşmiş olmasıyla anlaşılır. Sınıfların tasfiyesi ile, yalnızca bürokrasi ortadan kalkmaz, yalnızca diktatörlük de, devletin kendisi de ortadan kalkar. Ama kendini bilmez biri bu konuda en ufak bir imada bulunacak olsun: G.P.U. onu sayısız toplama kamplarından birine yollamak için yeni anayasada yeterli dayanak bulacaktır. Sınıflar ortadan kaldırılmıştır. Sovyetlerin yalnızca adı kalmıştır. Ama bürokrasi olduğu yerde durmaktadır. İşçiler ve köylüler için eşit hak gerçekte, her ikisinin de eşit hak yoksunluğudur bürokrasi karşısında.

Gizli oylamanın getirilmesi de daha az önemli değildir. Yeni siyasal eşitliğin, ulaşılan bir toplumsal eşitliğe tekabül ettiğine inanacak olursanız şöyle bir bilmece ortaya çıkmaktadır: O zaman neden bundan böyle oy verme gizlilikle korunmak zorundadır? Sosyalist ülke nüfusunun korktuğu tam olarak kimdir ve kimin çabalarına karşı korunması gerekmektedir? Eski Sovyet anayasası açık oyda, seçim haklarının kısıtlanmasında da olduğu gibi, devrimci sınıfın burjuva ve küçük burjuva düşmanlarına karşı bir silahını görüyordu. Şimdi gizli oyun karşı devrimci bir azınlığın rahatlığı için getirilmekte olduğunu varsayamayız. Görüldüğü kadarıyla sorun, halkın haklarını korumaya ilişkindir. Ama yakın zamanlarda bir çarı, bir aristokrasiyi ve bir burjuvaziyi devirmiş olan sosyalist bir halk kimden korkar? Dalkavuklar bu soruyu akıllarına bile getirmemektedirler. Ama bu soruda Barbus'lerin, Louis Ficsher'lerin, Duranty'lerin, Webb'lerin ve onlar gibilerin tüm yazılarında olduğundan çok şey vardır.

Kapitalist bir toplumda gizli oy sömürülenleri sömürenlerin teröründen korumak için konmuştur. Eğer burjuvazi açıkça kitlelerin baskısı altında sonunda böyle bir reformu benimsediyse bunun tek nedeni devletini en azından kısmen kendisinin getirdiği moral çöküntüsünden korumaya merak sarmasıdır. Ama sosyalist toplumda görüldüğü kadarıyla sömürenlerin teröründen söz edilemez. Sovyet vatandaşını kimden korumaktır gerekli olan? Yanıt açıktır: bürokrasiden. Stalin bunu kabul ettiği zaman yeterince açık sözlü-

dü. Gizli seçimler neden gereklidir? sorusuna, kelimesi kelimesi şöyle yanıt verdi: “Çünkü biz Sovyet halkına her kimi seçmek istiyorsa ona oy verme konusunda tam özgürlük vermek niyetindeyiz.” Böylelikle insanlık, yetkili bir ağızdan bugün “Sovyet halkının” henüz seçmek istediği kişilere oy veremediğini öğrenmektedir. Bundan yeni anayasanın gelecekte onlara bu fırsatı vereceği sonucunu çıkarmak biraz acelecilik olur. Ancak şu anda biz sorunun bir başka yanı ile uğraşıyoruz. Halka özgür oy hakkını verebilecek ya da vermeyecek olan bu “biz” tam olarak kimdir? Bu Stalin’in adına konuştuğu ve hareket ettiği bürokrasinin ta kendisidir. Kendisinin bu sergileyişi devlet için olduğu gibi aynen iktidar partisi için de geçerlidir çünkü Stalin’in kendisi, üyelerin kendi istediklerini seçmelerine izin vermeyen bir sistemin yardımıyla Parti Genel Sekreterliği makamını işgal etmektedir. “Biz Sovyet halkına” oy verme özgürlüğü “vermek niyetindeyiz” sözcükleri eski ve yeni anayasanın ikisinin toplamından çok daha önemlidir çünkü bu temkinsiz sözlerde, kağıt üzerinde tasarlandığı biçimiyle değil, yaşayan güçlerin mücadelesiyle hazırlanan Sovyetler Birliği’nin fiili anayasası yatmaktadır.

3. Demokrasi ve Parti.

Sovyet halkına “seçmek istedikleri kişiler için oy verme” özgürlüğünü tanıma vaadi siyasal bir formül değil, şiirsel bir deyiştir. Sovyet halkı “temsilcileri” ancak merkezi ve yerel liderlerin parti bayrağı altında kendilerine sunacakları adaylar arasından seçme hakkına sahip olacaklardır. Kuşkusuz, Sovyet çağının ilk döneminde Bolşevik Partisi de bir siyasal tekel uygulamasına gitti. Ama bu iki olayı özdeşleştirmek görüntüyü gerçeklik olarak kabul etmek olur. Muhalefet partilerinin yasaklanması, iç savaş, abluka, müdahale ve kıtlık koşulları tarafından zorunlu kılınan geçici bir önlemdi. O dönemde proleter öncünün gerçek bir örgütünü temsil eden iktidar partisi, kanlı canlı bir iç yaşam sürdürüyordu. Gruplar ve hizipler arasındaki mücadele belli bir ölçüye kadar partiler arası mücadelenin yerini tutuyordu.

Sosyalizmin “nihai ve dönüşsüz” zafere ulaştığı şimdilerde ise hizip oluşturma cezası ya toplama kampı ya da ölüm mangasıdır. Öteki partilerin yasaklanması geçici bir bela iken bir ilke haline getirilmiştir. Siyasal sorunlarla uğraşma hakkı Komünist Gençliğin bile elinden alınmıştır, hem de tam yeni anayasanın ilan edildiği sırada. Dahası kadın ve erkek vatandaşlar oy verme hakkına 18 yaşında sahip olmakta ancak 1936 yılına kadar varolan Komünist Gençlik yaş sınırı (23) artık tamamen kaldırılmaktadır. Siyaset böylelikle denetimsiz bir bürokrasinin tekelinde ilan edilerek kestirilip atılmaktadır.

Yeni anayasada partinin rolüne ilişkin olarak Amerikalı bir gazetecinin sorusuna Stalin şöyle yanıt verdi: “Birkez sınıflar olmayınca, bir kez sınıflar arasındaki engeller ortadan kalkmakta olunca (“sınıflar olmayınca, —olmayan— sınıflar arasındaki engeller kalkmakta olunca”) kalın yalnızca sosyalist toplumun çeşitli küçük tabakaları arasında hiç de temel olmayan farklılıklara benzer bir şeylerdir. Kendi aralarında mücadele eden partilerin yaratılmasına elverişli bir toprak olamaz burada. Birden fazla sınıfın olmadığı yerde birden fazla parti de olamaz, çünkü parti, sınıfın bir parçasıdır.” Ne kadar sözcük, o kadar yanlış var, hatta daha fazlası! Buradan anlaşılan şey sınıfların türdeş olduğu, sınıf çizgilerinin bir defada ve kesinlikle çizildiği, bir sınıfın bilincinin onun toplum içindeki yeri ile birebir çakıştığıdır. Partinin sınıf özelliği konusundaki Marksist öğretisi böylelikle bir maskaraya çevrilmektedir. Yönetimsel düzen çıkarları için siyasal bilinç dinamiği tarihsel sürecin dışında bırakılmaktadır. Gerçekte ise sınıflar türdeş değildir; iç uzlaşmazlıklarla kaynarlar ve ortak sorunlarında çözüme varmaları, eğilimler, gruplar, partiler arasındaki iç mücadeleden başka bir yolla değildir. Belli nitelendirmelerle “partinin sınıfın parçası” olduğunu teslim etmek olanaklıdır. Ama sınıfın birçok “parçası” —kimi geriye bakan, kimi ileriye— olduğuna göre hep aynı sınıf birden fazla parti yaratabilir. Aynı nedenle bir parti değişik sınıfların parçalarına da dayanabilir. Bir sınıfa tekabül eden bir partinin siyasal tarihin tamamında örneği yoktur —kuşkusuz polis yalanını gerçeklik olarak kabul edecek olmazsanız.

Toplumsal yapısında proletarya kapitalist toplumun en türdeş sınıfıdır. Bununla birlikte işçi aristokrasisi ve işçi bürokrasisi gibi “küçük tabakaların” varlığı, oportünist partilerin ortaya çıkması için yeterlidir; bunlar da olayların akışı ile burjuva hakimiyetinin silahlarından birisine dönüşürler. Stalinist sosyoloji açısından işçi aristokrasisi ile proleter kitle arasındaki ayırımın “temel” ya da yalnızca “benzer bir şeyler” olması hiç farketmez. Zamanında Sosyal Demokrasiden kopma ve Üçüncü Enternasyonal’i yaratma gereğini ortaya çıkaran bu ayrımdı. Eğer Sovyet toplumunda “sınıflar yoksa” bile bu toplum en azından kapitalist ülkelerin proletaryasından çok daha heterojen ve karmaşıktır ve dolayısıyla da birden fazla partinin beslenebileceği elverişlilikteki toprağı sağlayabilir. Teori alanında böyle düşüncesiz bir gezinti yapmakla Stalin istediğinden epeyce fazlasını kanıtlamıştır. Onun mantığıyla varılacak yer Sovyetler Birliği’nde yalnızca *değişik* partilerin olamayacağı değil, *bir* tek partinin bile olmayacağıdır. Çünkü sınıfların olmadığı yerde genellikle siyasete de yer yoktur. Bununla birlikte Stalin bu yasadan kendisinin Genel Sekreteri olduğu parti yararına “sosyolojik” bir sonuç çıkarmaktadır

Buharin soruna bir başka yandan yaklaşılmaya çalışmaktadır. Sovyetler Birliği’nde nereye gidileceği sorusu -kapitalizme geri mi yoksa sosyalizme ileri mi- artık tartışma konusu değildir ona göre. Dolayısıyla, “tasfiye edilmiş düşman sınıfların partiler içinde örgütlenmiş partizanlarına izin verilemez”. Haydi sosyalizmin muzaffer olduğu bir ülkede kapitalizm partizanlarının, parti yaratmaktan aciz gülünç Don Kışotlardan başka bir şey olamayacağını bir yana bırakalım, var olan siyasal farklılıklar da şu alternatifte uzlaşma bulmaktan çok uzaktır: sosyalizme mi, kapitalizme mi? Başka sorular vardır sorulacak: Sosyalizme nasıl gidilecek, hangi tempoyla, vb. Yolu seçilmesi de hedefin seçilmesinden daha önemsiz değildir. Yolu kim seçecektir? Eğer siyasal partiler için elverişli toprak gerçekten ortadan kalktıysa, o zaman bunları yasaklamak için bir neden yoktur. Tersine, parti programına uygun olarak “ne olursa olsun tüm özgürlük kısıtlamalarını” kaldırmanın sırası gelmiştir.

Amerikalı mülakatçısının doğal kuşkularını dağıtmaya çalışan Stalin yeni bir düşüncüyü öne sürüyor: "Aday listeleri yalnızca Komünist Partisi tarafından değil, aynı zamanda her türlü parti dışı toplumsal örgütler tarafından da sunulacaktır. Ve bunların yüzlercesi vardır (Sovyet toplumunun) her küçük tabakasının kendi özel çıkarları olabilir ve bunları varolan sayısız toplumsal örgüt aracılığıyla yansıtabilirler (ifade edebilirler?)" Bu safsatanın da ötekilerden aşağı kalır yanı yoktur, Sovyet "toplumsal" örgütleri —sendika, kooperatif, kültürel, vb.— en ufak bir ölçüde bile değişik "küçük tabakalar"ın çıkarlarını temsil etmezler çünkü hepsinin tıpatıp aynı hiyerarşik yapısı vardır. Sendika ve kooperatiflerde olduğu gibi görünüşte kitle örgütlerini temsil ettikleri hallerde bile bunlardaki eylemli rol yalnızca ve yalnızca üst ayrıcalıklı gruplar tarafından oynanmakta ve son söz "parti"nin —yani bürokrasinin— olmaktadır. Anayasa, seçmeni Pontius'dan Pilate'ye göndermekle yetinmektedir.

Bu işin mekanik yanı anayasa metninin ta kendisinde en ince ayrıntısına kadar ifade edilmektedir. Siyasal bir sistem olarak anayasanın eksenini olan Madde 126, tüm erkek ve kadın vatandaşların sendikalarda, kooperatiflerde, gençlik, spor, savunma, kültürel, teknik ve bilimsel örgütlerde gruplaşma "hakkını garanti etmektedir". Partiye gelince —yani iktidar yoğunlaşmasına— sorun herkesin hakkına ilişkin değil, azınlığın ayrıcalığına ilişkindir. "...işçi sınıfı safları ve emekçi kitlelerin öteki tabakaları arasından en eylemli ve bilinçli vatandaşlar [*yani yukardakiler tarafından öyle oldukları düşünülenler* -L.T.] Komünist Parti'de birleşirler... (Parti) gerek toplumsal, gerek hükümete ait tüm örgütlerin rehber çekirdeğini oluşturur." Bu şaşırtıcı derecede açık formülasyon ki anayasa metninin içinde yer almaktadır, o "toplumsal örgütlerin" siyasal rollerinin tüm uydurmalığını ortaya koymaktadır —bunlar bürokratik şirketin altında yer alan şubeleridir.

Ama eğer partiler arası mücadele olmayacaksa bile belki aynı parti içinde değişik hizipler kendilerini bu demokratik seçimlerde ortaya koyabilirler? İktidar partisindeki gruplaşmalara ilişkin olarak bir

Fransız gazetecisinin sorusuna Molotov şöyle cevap veriyordu: “Parti içerisinde —özel hizipler yaratmak için girişimlerde bulunulmuştur— ama bu konuda durum zaten yıllar önce temelden değişmiştir ve Komünist Partisi fiilen bir birimdir.” Bunun en iyi kanıtı sürekli temizlik ve toplama kamplarıdır. Molotov’un gözleminden sonra demokrasinin mekanik yanları tamamen açıklığa kavuşmuştur. Victor Serge soruyor: “Eğer bir istemde bulunmaya ya da eleştirel bir yargı ifade etmeye cesaret eden her işçi hapse atılıyorsa Ekim Devrimi’nden geriye kalan nedir? Ah tabii, ondan sonra canınız ne kadar isterse o kadar gizli oy koyabilirsiniz!” Doğrudur. Hitler bile gizli oya dokunmamıştı.

Sınıflar ve partiler arasındaki ilişkilere ait teorik savları reformcular paçavraya çevirmişlerdir. Soru sosyolojiye değil, maddi çıkarlara ilişkindir. Sovyetler Birliği’nde tekelci durumunda olan iktidar partisi, gerçekte kaybedecek şeyi bulunan ama artık kazanacak bir şeyi olmayan bürokrasinin siyasal makinesidir. “Elverişli toprakları” yalnız kendisi için saklamak istemektedir.

Devrim lavlarının henüz sönmemiş olduğu bir ülkede ayrıcalıklar, onları ellerinde tutanları, altın bir saatin amatör bir hırsız yağı gibi yakmaktadır. Sovyet iktidar tabakası kitlelerden kusursuz bir burjuva korkusu duymayı öğrenmiştir. Stalin, Komünist Enternasyonal’in yardımıyla üst çevrelerin artan özel ayrıcalıklarına bir “teorik” haklılık kazandırmakta, Sovyet aristokrasisini yaygın hoşnutsuzluktan toplama kampları yardımıyla korumaktadır. Bu mekanizmanın işlemeye devam etmesini sağlamak için Stalin zaman zaman bürokrasiye karşı “halk”ın tarafını tutmaya zorlanmaktadır —kuşkusuz onun zımni onayı ile. En azından kısmen devlet aygıtını onu kemirmekte olan bozukluklardan temizlemek için gizli oya başvurmayı yararlı bulmaktadır.

Daha 1928 yılında su yüzüne çıkmakta olan bir sürü bürokratik gangsterlik olaylarını tartışan Rakovski şöyle yazıyordu: “Bu yayılan skandallar dalgasında en belirgin ve en tehlikeli yan kitlelerin pasif-

liğidir, parti dışı olanlardan çok Komünist kitlelerin. Ya iktidar-dakilerden korktuklarından ya da yalnızca siyasal ilgisizlik yüzün-den bütün bunları ya hiç protesto etmeden geçirmiş, ya da homur-danmakla yetinmişlerdir.” O günden bugüne geçen sekiz yıl içinde durum karşılaştırılamayacak kadar kötüleşmiştir. Her adımda ken-disini gösteren siyasal mekanizmanın çürümesi, devletin bizzat var-lığını tehdit etmeye başlamıştır; devlet artık toplumun sosyalist dönüşümü için bir araç değil, iktidar tabakası için güç, gelir ve ay-rıcalık kaynağıdır. Stalin reforma bu itkinin bir izini koymaya zorun-lu kalmıştır. “Kötü çalışan kurumlarımızın sayısı az değildir...” diyordu Roy Howard’a, “Sovyetler Birliği’nde gizli oy, kötü çalışan iktidar organlarına karşı nüfusun elinde bir kamçı olacaktır.” Şaşılacak bir itiraf! Bürokrasi kendi elleriyle sosyalist toplumu yarat-tıktan sonra, neye gereksinme duymaktadır... bir kamçıya! Anayasal reformun çıkış noktası budur. Daha az önemli olmayan bir tane daha vardır.

Sovyetleri ortadan kaldırmak yoluyla yeni anayasa, işçileri genel nüfus kitlesi içinde eritmektedir. Kuşkusuz, Sovyetler siyasal olarak çoktan önemlerini yitirmişlerdir. Ama yeni toplumsal uzlaşmazlık-ların artması ve yeni bir kuşağın uyanması ile yeniden canlanabilir-ler. Elbette herşeyden çok, taze ve talepkâr komünist gençliğin artan katılımıyla kent Sovyetlerinden korkulacaktır. Kentlerde yoksulluk ile lüks arasındaki karşıtlık fazlaca göze çarpmaktadır. Sovyet aris-tokrasisinin ilk kaygısı işçi ve Kızıl Ordu sovyetlerinden kurtulmak-tır. Dağınık kırsal kesimin hoşnutsuzluğu ile başetmek çok daha kolaydır. Kollektifleştirilmiş köylüler belli bir başarıyla kentli işçilere karşı bile kullanılabilirler. Bürokratik gericiliğin kente karşı kıra dayanması ilk kez görülmemektedir.

Yeni anayasada ilkeli ve önemli ne varsa ve gerçekten onu bur-juva ülkelerinin en demokratik anayasalarının çok üstüne çıkarıyor-sa bunlar yalnızca Ekim Devrimi’nin temel belgelerinin aşındırılmış yeniden formülasyonlarıdır. Ekonomik kazanımları saptamaya iliş-kin ne varsa, yanlış bir perspektif ve böbürlenme ile gerçeği çarpıt-

maktadır. Ve nihayet özgürlük ve demokrasiye ilişkin ne varsa, hepsi için için istihza ve gasp ile dolup taşmaktadır.

Sosyalist ilkelerden burjuva ilkelere geri bir adımı temsil etmekte olan yeni anayasa, iktidar grubunun üstüne göre biçilip dikilmiş, Cemiyeti Akvam, burjuva ailesinin restorasyonu, milisin yerini düzenli ordunun alması, rütbe ve madalyaların geri getirilmesi ve eşitsizliğin artması yararına dünya devrimini terketmiş olan o aynı tarihsel yolu izlemektedir. Hukuksal olarak “sınıflar üstü” bürokrasinin mutlakiyetini pekiştirmek suretiyle yeni anayasa yeni bir varlıklı sınıfın doğuşu için siyasal zemini yaratmaktadır.

XI. Sovyetler Birliği Nereye Gidiyor?

I. Bir Kriz Rejimi Olarak Bonapartizm.

Daha önce okuyucu adına ortaya atmış olduğumuz soru: “Sayısız yanlışlarıyla iktidar kliği nasıl oldu da elinde sınırsız bir güç yoğunlaştırabildi?” —ya da bir başka deyişle; “Termidorcuların düşünsel yoksulluğu ile maddi gücü arasındaki çelişki nasıl açıklanabilir?”— artık daha somut ve kategorik bir yanıtı izin vermektedir. Sovyet toplumu ahenkli değildir. Bir sınıf ya da bir tabaka için günah olan şey bir başkası için fazilettir. Sosyalist toplum biçimleri bakış açısından bürokrasinin politikası çelişkileri ve tutarsızlıkları ile çarpıcıdır. Ama bu politika, yeni kumanda tabakasının kuvvetini artırmak açısından gayet tutarlı görünmektedir.

Kulak’ların devletçe desteklenmesi (1923-28) sosyalist gelecek için ölümcül bir tehlike içeriyordu. Ama bununla birlikte küçük burjuvazinin yardımıyla bürokrasi, proleter öncünün elini kolunu bağlamayı ve Bolşevik Muhalefeti bastırmayı başarmıştı. Sosyalizm açısından bir “yanlış” olan bu tutum, bürokrasi açısından katıksız bir kazançtı. Kulak doğrudan doğruya bürokrasinin kendisini tehdit etmeye başlayınca, o da silahlarını kulak’a karşı çevirdi. Kulak’a karşı girişilen ve orta köylüye de yayılan saldırı paniği ekonomi için yabancı bir istiladan daha az pahalıya patlamadı. Ama bürokrasi konumunu savundu. Eski müttefikini yoketmeyi henüz başarıyordu ki bütün gücüyle yeni bir aristokrasi geliştirmeye başladı. Böylelikle sosyalizmi baltalıyor muydu? Elbette —ama aynı zamanda komuta kast’ını da kuvvetlendiriyordu. Sovyet bürokrasisi, karşılığında kendi ayrıcalıklarının korunmasına koşulsuz bağlılık göstermeleri halinde genel

siyaset alanında liderlerinin en kaba yanlışlarına bile göz yummaya hazır olması bakımından tüm öteki hakim sınıflara benzer. Durumun yeni beylerinin ruh hali ne denli korkulu olmaya başlarsa, onca haklılıkla kazanmış oldukları haklara karşı ortaya çıkacak en ufak bir tehlikenin acımasızca üstüne gitmeye de o denli yüksek değer verirler. Sonradan görmeler **kast**'ının liderlerini seçmek için benimsediği bakış açısı budur. Stalin'in başarısının sırrı burada yatmaktadır.

Ancak bir bürokrasinin gücünün ve bağımsızlığının artması, sınırsız değildir. Mareşallerden ve hatta genel sekreterlerden daha güçlü tarihsel faktörler vardır. Doğru hesaplar olmaksızın ekonomide rasyonalizasyon düşünülemez. Hesaplar, bir bürokrasinin kaprisleri ile uzlaştırılmaz. Ruble'ye yeniden istikrar getirme kaygısı; ki bu "liderlerden" bağımsız bir ruble anlamını taşır, bürokrasiye, otokratik iktidarlarının ülkedeki üretici güçlerin gelişmesiyle giderek artan bir çelişkiye düşmekte olması olgusu ile empoze edilmektedir — tıpkı mutlak krallığın da zamanında kapitalist pazarının gelişmesiyle uzlaşamaz hale gelmesi gibi. Ancak para hesapları, değişik tabakaların, ulusal gelirin bölüşülmesi için verdikleri mücadeleye daha açık bir karakter kazandıracaktır. Yiyecek kartlarının yürürlükte olduğu zaman işçilerin neredeyse umursamadığı bir konu olan ücret kademesi ve bununla birlikte sendika konusu da, şimdi artık kesin bir önem kazanmıştır. Sendika yetkililerinin yukarıdan tayin edilmesi, giderek artan bir dirençle karşılaşmaya mahkumdur. Onun da ötesinde, parça başı ödeme sistemi altında, işçi, fabrika yönetiminin doğru düzenlenmiş olmasıyla doğrudan ilgilidir. Stahanovistler üretimdeki organizasyon bozukluklarından giderek daha yüksek bir sesle şikayet etmektedirler. Direktör, mühendis, vb. atanmasında bürokratların kendi akrabalarını kayırması, giderek daha da dayanılmaz hale gelmektedir. Kooperatifler ve devlet elindeki ticaret daha öncesine göre, alıcıya, çok daha fazla bir bağımlılık göstermektedir. Kollektif çiftlikler ve kollektif çiftçiler, devletle aralarındaki ilişkiyi rakam diline çevirmeyi öğrenmektedirler. Tek meziyetleri yerel bürokratik kliğe yakınlık olan liderlerin, kendilerine yukarıdan bil-

dirilmesine sessizce katlanmayı istememeye başlamaktadırlar. Ve nihayet ruble, o en esrarengiz bölgeye ışık tutmayı vaadettmektedir: bürokrasinin yasal ve yasa dışı gelirlerine. Böylelikle siyasi olarak boğulmuş bir ülkede para dolaşımı, muhalefet kuvvetlerinin seferber edilmesi için önemli bir kaldıraç olmakta ve “aydınlanmış” mutlakliyetin sonunun gelmeye başladığına işaret etmektedir.

Bir yandan sanayinin büyümesi ve tarımın devlet planlaması kapsamına alınması liderliğin işini son derece karmaşık bir hale getirirken, bir yandan da *kalite* sorunu ön plana getirildiğinde, bürokratizm yaratıcı inisiyatif ve sorumluluk duygusunu yok etmektedir ve bunlarsız, kalitede ilerleme olmamaktadır, olamaz da. Bürokratizm ülseri belki büyük sanayilerde çok açıkça görülmemektedir ancak kooperatiflerle birlikte, hafif endüstriyi ve gıda endüstrisini kolektif çiftlikleri ve yerel küçük endüstrileri kemirmektedir —yani halka en yakın olan tüm ekonomi dallarını.

Sovyet bürokrasisinin ilerici rolü, Sovyetler Birliği'ne kapitalist teknolojinin en önemli öğelerini getirmeye ayrılmış döneme tekabül eder. Ödünç alma taklit etme, nakletme ve aşılama gibi kaba işler, devrimin hazırladığı zemin üzerinde başarılmıştı. O döneme kadar teknoloji, bilim ya da sanat konusunda herhangi bir yenilik söz konusu değildi. Bürokratik kumanda sayesinde Batı'nın hazır modellerine uygun dev fabrikalar kurmak olanaklıdır —kuşkusuz normal maliyetin üç katına. Ancak daha ileriye gidildikçe, ekonomi, kalite sorunları ile karşılaşmakta, bunlar da bir gölge gibi bürokrasinin ellerinden sıyrılmaktadır. Sovyet ürünleri sanki umursamazlığın kara etiketi ile markalanmış gibidir. Ulusal bir ekonomide *kalite*, üretici ve tüketicilerin demokrasisini, eleştiri ve inisiyatif özgürlüğünü talep eder; bu koşullar, korku, yalan ve yaltaklanma ile dolu totaliter rejimle bağdaşmaz.

Kalite sorununun arkasında daha karmaşık ve büyük bir problem yatmaktadır ki bu problem *bağımsız teknik ve kültürel yaratıcılık* kavramı altında toplanabilir. Eskinin filozofu tartışma herşeyin babasıdır demiştir. Özgür fikir çatışmasının olanaksız olduğu yerde

yeni değerler de yaratılamaz. Kuşkusuz devrimci diktatörlük kendi özü itibariyle kesin özgürlük kısıtlamaları anlamını taşır. Ama tam bu nedendir ki devrim çağları hiç bir zaman kültürel yaratıcılık için doğrudan doğruya olumlu olmamıştır: Onlar yalnızca meydanı açmışlardır. Proletarya diktatörlüğü diktatörlük olmaktan ne ölçüde çıkarsa o ölçüde de insan dehası için geniş bir alan açar. Sosyalist kültür yalnızca devletin ortadan kalkması oranında yeşerecektir. Bu basit ve sarsılmaz tarihsel yasa, Sovyetler Birliği'nde şimdi var olan siyasal rejimin ölüm fermanını içermektedir. Sovyet demokrasisi soyut bir politikanın talebi değildir, soyut bir ahlak anlayışının talebi hiç değildir. O, ülkenin ölüm-kalım gereksinmesi haline gelmiştir.

Eğer yeni devletin toplum çıkarlarından başka bir çıkarı olmasaydı, baskı işlevinin sönümlenmesi tedrici ve parıltısız olurdu. Ama devlet saf ruh değildir. Belirli işlevler belirli organlar yaratmıştır. Bütünüyle ele alındığında bürokrasi pek o kadar işlevi ile değil, bu işlevin getirdiği haraçla ilgilidir. Kumanda kast'ı baskı organlarını pekiştirmeye ve kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. İktidarda kalmak ve gelirini güvenceye almak uğruna hiç kimseye ve hiç bir şeye acımamaktadır. Gelişmenin doğrultusu ne denli ona karşı olmaya başlarsa, o da nüfusun ileri katmanlarına karşı o denli acımasız olur. Katolik Klisesi gibi çöküş döneminde yanılmazlık doktrinini öne sürmüş ama Roma'daki papanın hayal bile etmediği bir mertebeye yükseltmiştir bu doktrini.

Tüm karitakür elemanlarına karşın Stalin'in giderek artan inatla tanrılaştırılması rejimin gerekli bir ögesidir. Bürokrasinin dokunulmaz bir üsthakeme, bir imparatora değilse bile, birinci konsüle gereksinmesi vardır ve her kim beylik istemine en iyi yanıt verirse, onu omuzları üstünde yükseltir. Batılı edebiyat meraklılarını o denli saran liderin "karakter gücü" gerçekte, kendi konumunu savunmada hiç bir şeyden kaçınmayacak olan bir kast'ın birleşik baskısının toplamından başka bir şey değildir. Oturdıkları yerde her biri şöyle düşünmektedir: *l'état-c'est moi*. Stalin'in kişiliğinde her biri kolaylıkla kendisini bulmaktadır. Ama Stalin de her birinde kendi ruhunun

küçük bir parçasını bulmaktadır. Stalin bürokrasinin kişileşmesidir. Onun siyasal kişiliğinin özü budur.

Sezarizm, ya da onun burjuva biçimi Bonapartizm, iki kamp arasındaki keskin çatışmanın, devlet gücünü, sözün gelişi, ulusun üzerine çıkarttığı ve görüntüde ona sınıflardan tam bir bağımsızlık garantilediği tarihsel anlarda sahneye çıkar —gerçekte bu bağımsızlık yalnızca ayrıcalıkların korunması için gerekli olan özgürlüktür. Siyasal olarak atomize edilmiş bir toplum üzerinde yükselen, polis ve subay birliklerine dayanan ve hiç bir biçimde denetime izin vermeyen Stalin rejimi, açıkça Bonapartizmin bir çeşitlemesidir; tarihte daha önce görülmemiş, yeni bir tip Bonapartizm.

Sezarizm, iç kavgalarla sarsılan bir köle toplumu temelinde ortaya çıkmıştır. Bonapartizm, kritik döneminde kapitalist rejimin silahlarından biridir. Stalinizm aynı sistemin bir çeşitidir ama örgütlü ve silahlı Sovyet aristokrasisi ile silahsız emekçi yığınları arasındaki uzlaşmazlıklarla dopdolu bir işçi devleti temeli üzerinde.

Tarihin tanıklık ettiği gibi Bonapartizm, evrensel, ve hatta gizli oy ile çok güzel sürdürülebilmektedir. Bonapartizmin demokratik ayini *plebisittir*. Zaman zaman vatandaşlara şu soru sunulmaktadır: Lider *tarafında* mı yoksa ona *karşı* mı? Ve seçmen namlunun soğukluğunu omuzları arasında hissetmektedir. Şimdi artık taşralı bir yarı aydın gibi görünmekte olan Napolyon III zamanından bu yana bu teknik olağanüstü bir gelişme göstermiştir. *Plebisit temeli üzerinde Bonapartizmi* yerleştiren yeni Sovyet anayasası, sistemin gerçek tacıdır.

Son çözümlemede Sovyet Bonapartizmi doğuşunu dünya devriminin gecikmişliğine borçludur. Ama kapitalist ülkelerde aynı neden faşizme yol açmıştır. Böylelikle ilk bakışta beklenmeyen ama gerçekte kaçınılmaz olan şu sonuca varıyoruz ki mutlak bir bürokrasi tarafından Sovyet demokrasisinin ezilmesi ile faşizm tarafından burjuva demokrasisine son verilmesi hep aynı nedenle çıkmıştır: Dünya proletaryasının, tarihin kendisine yüklediği sorunları çözmemeyi süruncemede bırakması. Stalinizm ve faşizm, toplumsal temellerindeki derin farklılıklara karşın simetrik olaylardır. Özelliklerinin çoğunda

ölümcül bir benzerlik gösterirler. Avrupa'da başarılı olacak bir devrimci hareket yalnızca faşizmi değil, Sovyet Bonapartizmini de derhal sarsacaktır. Uluslararası devrime sırt çevirmekte Stalinist bürokrasi kendi açısından haklıydı. Yalnızca kendini koruma çağrısına itaat ediyordu.

2. Bürokrasinin “Sınıf Düşmanı” İle Mücadelesi.

Sovyet rejiminin ilk günlerinden itibaren bürokratizmin karşı ağırlığını parti oluşturunuyordu. Eğer bürokrasi devleti idare ediyorduyorsa bile, parti gene de bürokrasiyi denetliyordu. Eşitsizliğin zorunlu olan boyutları aşamaması için titizlik gösteren parti, bürokrasisi ile daima açık ya da üstü kapalı bir mücadele içindeydi. Stalin hizbinin tarihsel rolü, bu ikiliği yok ederek partiyi kendi kadrolarının boyunduruğuna sokmak ve bu ikincisini devlet kadroları ile birleştirmek oldu. Böylelikle şimdiki totaliter rejim yaratılmıştı. Stalin'in zaferini garantileyen, bürokrasiye yaptığı bu önemli hizmetti.

Mücadelesinin ilk on yılı içinde Sol Muhalefet, Parti'ye karşı iktidarı ele geçirmek uğruna Parti'nin ideolojik olarak ele geçirilmesi programını terketmedi. Sloganı: Devrim değil, reformdu. Ancak o zamanlarda bile bürokrasi, kendisini demokratik reforma karşı korumak için herhangi bir devrime hazırды. Mücadelenin özellikle keskin bir aşamaya vardığı 1927 yılında Muhalefete hitap eden Stalin, Merkez Komitesinin bir toplantısında şöyle diyordu: “O kadrolar ancak iç savaş ile yerlerinden alınabilirler!” Stalin'in sözcüklerindeki bu tehdit, Avrupa proletaryasının bir dizi yenilgisi sayesinde tarihsel bir olguya dönüştü.

Parti ve Sovyet örgütlerinde yapılan sürekli tasfiyeler, kitlelerin hoşnutsuzluğunun tutarlı bir siyasal ifade bulmasını önlemek amacına yöneliktir. Ama baskı düşüncüyü öldürmez; yalnızca yer altına inmesine yol açar. Parti dışı vatandaşlar olduğu kadar geniş komünist çevreler de iki düşünce sistemi barındırırlar, birisi resmi, ötekisi gizli. Casusluk ve ihbarcılık her yanda toplumsal ilişkileri

aşındırmaktadır. Bürokrasi daima kendi düşmanlarını sosyalizm düşmanları olarak sunmaktadır. Artık normal bir şey haline gelen yargı sahtekarlıkları yardımı ile bunlara canının istediği her suçu yüklemektedir. Ölüm mangası tehdidi altında, zayıflardan kendi hazırladığı itirafları almakta ve sonra bu itirafları daha kuvvetli olanlara karşı suçlamalarının temeli haline getirmektedir.

Sınıfların ortadan kaldırılmış olmasına karşın "sosyalizme düşman sınıf güçlerinin yenilgiye razı olacaklarını" varsaymak "affedilmez bir aptallık ve suç olurdu... Mücadele sürmektedir," diye açıklıyor 5 Haziran 1936 günlü *Pravda* —"dünya üzerindeki en demokratik anayasa"dan söz ederken. Bu "düşman sınıf güçleri" kimlerdir? *Pravda* yanıtıyor: "Karşı devrimci grupların kalıntıları, her renkten Beyaz Muhafız, özellikle Troçkist-Zinovievistler." "Casusluk, komplo ve terörist eylemlere" (Troçkist-Zinovievistler tarafından!) kaçınılmaz bir göndermeden sonra Stalin'in organı şu vaadde bulunmaktadır: "Gelecekte de halkın düşmanlarını, Troçkist sürüngenleri ve kudurganları, kendilerini ne denli beceriyle maskeleyeseler de yenecek ve titremeyen bir elle yok edeceğiz." Böylesi tehditler ki Sovyet basınında hergün tekrarlanmaktadır, yalnızca G.P.U.'nun işinin ayrılmaz bir parçasıdır. 1918 yılından beri parti üyesi olan, iç savaşa katılan, sonradan Sovyet tarım uzmanı ve Sağ Muhalefet'in üyesi olan, 1936 yılında sürgünden kaçan Petrov adlı biri, liberal bir göçmen gazetesindeki yazısında Troçkist denilenleri şimdi şöyle nitелеmektedir: "Solcular? Psikolojik olarak son devrimciler, gerçek ve ateşli. Ne kara pazarlıklar, ne de tavizler. Son derece takdire şayan insanlar. Ama sersemce fikirler —ateş içinde bir dünya ve benzeri çılgınlıklar." "Fikirleri" sorununu bir yana bırakacağız. Solun sağdaki düşmanları tarafından böyle manevi ve siyasal bir değerlendirmesi açıklama gerektirmez. "Son devrimciler, gerçek ve ateşli" bu kişilerdir ki G.P.U. generalleri ... emperyalizm çıkarına karşı devrim eylemcileri olarak yargılamaktadır.

Bolşevik Muhalefete karşı bürokratik nefret histerisi, burjuva kökenli insanlar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ile birlikte

özellikle keskin bir siyasal anlam kazanmaktadır. Bunların işe alınmalarına, çalışmalarına ve eğitimlerine ilişkin ödün verici karar-nameler, eski hakim sınıfların direncinin yeni düzenini stabilitesi açıklığa kavuştuğu ölçüde ortadan kalktığı düşüncesine dayanmaktadır. “Artık bu kısıtlamalara gereksinme yoktur” açıklamasında bulundu Molotov Merkez Yürütme Komitesi’nin Ocak 1936’daki bir toplantısında. Ancak aynı anda en melun “sınıf düşmanları”nın yaşamları boyunca sosyalizm uğruna mücadele eden, başta Lenin’in en yakın çalışma arkadaşları Zinoviev ve Kamenev gibilerinin olduğu insanlar arasından toplandığı açıklanmıştı. *Pravda*’ya göre burjuvaziden farklı olarak “Troçkistler”, “sınıfsız sosyalist toplumun özellikleri ne denli açıkça çizilmekteyse” o denli umutsuzlaşmaktadır. Yeni ilişkileri eski formüllerle örtme gereğinden ortaya çıkan bu felsefenin çılgın karakteri kuşkusuz toplumsal uzlaşmazlıklardaki gerçek dönüşü gizleyemez. Bir yandan, bir “kibarlar” kastının yaratılması, burjuvazinin hırslıca çocukları için geniş kariyer fırsatları açmaktadır: onlara eşit hak vermekte herhangi bir riziko yoktur. Öte yandan aynı olay kitleler ve özellikle işçi gençliği arasında şiddetli ve son derece tehlikeli hoşnutsuzluklar üretmektedir. “Kudurganlara ve sürüngenlere” karşı yoketme kampanyasının nedeni budur. Bir zamanlar burjuvazinin ayrıcalıklarını geri getirmek isteyenleri yıkan diktatörlüğün kılıcı bu kez bürokrasinin ayrıcalıklarına karşı isyan edenlere karşı çevrilmektedir. Darbeler proletaryanın sınıf düşmanlarına değil, onun öncülerine isabet etmektedir. İşlevlerindeki bu temel değişikliğe uygun olarak, eskiden özellikle kendisini adanmış ve özverili Bolşevikler arasından toplanan siyasal polis artık bürokrasinin en bozuk ahlaklı kesiminden oluşmaktadır.

Devrimcilere yaptıkları zulümlerinde Termidorcular, kendilerine geçmişî anımsatanların üzerine bütün kinlerini kusmakta ve onların gelecekte dehşete düşmelerini sağlamaktadırlar. Hapishaneler, Sibiry ve Orta Asya’nın en ıssız köşeleri, hızla sayıları artan toplama kampları Bolşevik partisinin kaymağını, en kuvvetli en inanmış olanlarını barındırmaktadır. Sibiry’nin hücre hapislerinde bile

Muhalefetçiler hâlâ aramalarla, posta ablukalarıyla ve açlık zulmü ile karşı karşıyadır. Sürgündeyken karılar kocalarından zorla ayrılmaktadır, tek bir amaçla; direnci kırmak ve pişmanlık bildirisi alabilmek için. Ama pişman olduğunu, döndüğünü söyleyenler bile kurtulamamaktadır. İlk şüphe, ya da bir ihbarcının en ufak karşı imasıyla, yeniden, bu kez iki katı cezaya çarptırılmaktadırlar. Akrabaları tarafından sürgündekilere yardım edilmesi de suç sayılıp cezalandırılmaktadır. Karşılıklı yardımlaşma komplo olarak cezalandırılmaktadır.

Bu koşullar altında tek kendini savunma aracı açlık grevidir. G.P.U.'nun buna yanıtı ya zorla besleme ya da ölme özgürlüğü sunmaktır. Bu yıllar süresince yüzlerce gerek Rus gerek yabancı devrimci ya öldürölmüş, ya açlık grevi sonucu ölmüş, ya da intihara başvurmuştur. Son oniki yıl içinde yetkililer defalarca Muhalefetin nihai olarak kökünün kazındığını dünyaya ilan etmişlerdir. Ama 1935 yılının son ayında ve 1936'nın ilk yarısındaki "tasfiyeler" sırasında yüzbinlerce parti üyesi bir kez daha partiden atılmıştı ve bunların arasında onbinlerce "Troçkist" vardı. En faal olanlar hemen tutuklanmış ve hapishanelere, toplama kamplarına atılmıştı. Gerisine gelince, *Pravda* aracılığıyla Stalin, yerel organlara, bunlara iş vermemeleri için açıkça öğüt verdi. Tek işverenin devlet olduğu bir ölkede bunun anlamı, açlıkla, yavaş yavaş öldürmektir. Eskinin: çalışmayan yemeyecek, ilkesi bir yenisiyle değiştirilmiştir: itaat etmeyen yemeyecektir. Bonopartizm çağının başladığı 1923 yılından bu yana tam olarak kaç tane Bolşevik'in atıldığını, süröldüğünü, tutuklandığını, öldüröldüğünü Stalin'in siyasal polisinin arşivlerini incelediğimiz zaman öğreneceğiz. Kaç tanesinin yer altında olduğu ise bürokrasi gemisi karaya oturmaya başladığı zaman öğrenilecektir.

İki milyonluk bir parti için yirmi ya da otuz bin kişilik bir Muhalefetin ne kadar önemi olabilir? Böyle bir soru üzerinde yalnızca rakamların birbirlerine vurulması hiç bir anlam ifade etmez. Kor halindeki bir siyasal atmosfer içinde bir alayda varolacak on devrimci, onu halkın tarafına çekmeye yeterlidir. Genel Kurmayın küçücük yeraltı çevrelerinden ya da hatta tek tek bireylerden ölümcöl korku

duyması boşuna değildir. Stalinist bürokrasiyi alabildiğine sarmış olan bu gerici genel kurmay korkusu, onun zulmünü ve zehirli iftiralarının çılgın karakterini açıklamaktadır.

Sovyetler Birliği'ndeki tüm baskı aşamalarını yaşamış olan Victor Serge, devrime sadakatları ve onun mezarcılarına düşmanlıkları nedeniyle her türlü işkenceyi çekmekte olanlardan ürkütücü haberler getirmiştir batı Avrupa'ya.

“Hiç bir şeyi abartmıyorum,” diye yazıyor. “Her sözü tartarak sarfediyorum. Söylediklerimin her birisini trajik kanıtlar ve isimlerle destekleyebilirim. Çoğunlukla suskun olan bu şehitler ve muhalifler arasında bir kahraman azınlık, enerjisi, derinliği, metaneti, büyük çağın Bolşevikliğine adanmışlığıyla kıymet kazanan bir grup bana diğer hepsinden daha yakındır. Bu ilk saat Komünistlerin binlercesi, Lenin ve Troçki'nin yoldaşları, Sovyetler henüz varken Sovyet Cumhuriyeti'ni kurmuş olanlar, rejimin içinden çürümesine karşı sosyalizmin ilkelerini öne sürmekte, yapabildiklerince (ki yapabildikleri, olası her özveriye razı olmaktır), işçi sınıfının haklarını savunmaktadırlar...Orada hapiste tutulandan size haber getiriyorum. Ne pahasına olursa olsun sonuna dek dayanacaklardır. Yeni bir devrimci şafak söktüğünde bunu görmek için hayatta olmasalar bile...Batı'nın devrimcileri onlara güvenebilirler. Meşale, yalnızca hapishanelerde bile olsa, söndürülmeyecektir. Aynı şekilde onlar da size güvenmektedirler. Dünya üzerinde işçi demokrasisini savunmak için, proletarya diktatörlüğünün kurtarıcı imajını yeniden canlandırmak için ve günün birinde Sovyetler Birliği'ne, ahlak üstünlüğünü ve işçilerin güvenini iade etmek için onları savunmak zorundasınız, savunmak zorundayız.”

3. Yeni Bir Devrimin Kaçınılmazlığı.

Lenin, devletin sönümlenmesini tartışırken, toplumsal yaşam kurallarına uyma alışkanlığının türlü baskı gereksinmesini yitirebileceğini yazıyordu, “eğer infial, protesto ve isyanı tahrik eden ve dolayısıyla

da baskı gereğini yaratan hiç bir Şey yoksa." Sorunun bütün özü o eğer sözcüğünde yatmaktadır. Şimdiki Sovyetler Birliği rejimi, her adımda, muhalefeti tahrik etmektedir, öyle bir muhalefet ki, baskı altında olduğu için büsbütün alevlidir. Bürokrasi yalnızca bir zorlama mekanizması değil, aynı zamanda sürekli bir provokasyon kaynağıdır. Ağgzl, yalancı ve müstehzi bir kast'ın kendi varlığı, kaçınılmaz olarak gizli bir infial yaratmaktadır. İŞçilerin maddi koşullarındaki düzelme, onları yetkililerle uzlaŐtırmamakta, tersine kendilerine saygılarını arttırmak ve genel siyaset sorunları için düşüncelerini zgr bırakmak yoluyla, onların bürokrasi ile açık çatışmaya girmelerinin yolunu hazırlamaktadır.

Yerlerinden alınamayan "liderler"; "ğrenme", "teknik bilgi ye ulaşma", "kültür edinme" ve diğer takdire Şayan Şeylerin gereği konusunda, bildiriler yayınlamaya bayılırlar. Ama iktidar tabakasının kendisi kr cahil ve hemen hemen kltrszdir; hiç bir Şeyi ciddi olarak incelemeyiz, toplumsal temaslarında kaba ve güvenilmezdir. Bu nedenle de toplumsal yaşamın her alanında büyüklük taslaması, yalnızca kooperatif dükkanlarının değil, müzik bes-telerinin komutasını da eline alması, büsbütün dayanılmazdır. Sovyet nüfusu kendisini gasbedici bir kast'ın bu alçaltıcı boyunduruğundan kurtarmadan, daha yüksek bir kültür düzeyine eriŐemez.

Bürokrat, işçi devletini yiyip bitirecek midir yoksa işçi sınıfı bürokrati temizleyecek midir? Sovyetler Birliği'nin kaderinin bağlı olduğu karar bu sorunun cevabıyla verilecektir. Sovyet işçilerinin ezici bir çoğunluğu Şimdiden bürokrasiye düŐmandır. Köylü kitleleri ondan, sağlıklı *pleb* kini ile nefret etmektedirler. Eğer köylülerin tersine işçiler Şimdiye dek hemen hemen hiç açık mücadele meydanına ık-mamıŐ ve böylelikle itiraz eden köyleri karmaşa ve kısırlığa mahkum etmemiŐerse, bunun nedeni yalnızca baskı değildir. Bürokrasiyi devirdikleri zaman, kapitalist restorasyonun yolunu aacaklarından korkmaktadır işçiler. Devletle sınıf arasındaki karşılıklı ilişkiler, kaba "demokratlar"ın ortaya koyduğundan çok daha karmaşıktır. Planlı bir ekonomi olmaksızın Sovyetler Birliği onlarca yıl gerilere atılır. Bu

anlamda bürokrasi gerekli bir işlevi yerine getirmeye devam etmektedir. Ama bunu öyle bir biçimde yerine getirmektedir ki tüm sistemin devrimin sonuçlarını tamamen silip süpürecek bir patlamasını hazırlamaktadır. İşçiler gerçekçidir. İktidar grubuna ilişkin olarak — en azından onun, kendilerine en yakın alt kademelerine ilişkin olarak— kendilerini kandırmaksızın, onda şimdilik kazanımlarının belli bir kısmının bekçisini görmektedirler. Başka bir olanak gördükleri anda ahlaksız, küstah ve güvenilmez bekçiyi kaçınılmaz olarak kaldırıp atacaklardır. Bunun için Batı'da ya da Doğu'da bir başka devrimci şafağın sökmesi gereklidir.

Görünür siyasal mücadelenin durması, Kremlin'in dostları ve ajanları tarafından rejimin "stabilizasyonu" olarak gösterilmektedir. Gerçekte ise bu, bürokrasinin yalnızca geçici bir stabilizasyonunu simgelemektedir. Çok derinlere inen yaygın hoşnutsuzlukla yeni kuşak, bu "aydınlanmış mutlakiyet" in boyunduruğunu özel bir acı içinde duymaktadır ki bunda aydınlanmışlıktan çok daha fazla mutlakiyet payı vardır. Herhangi bir yaşayan düşünce ışınına karşı bürokrasinin giderek artan uğursuzluktaki uyanıklığı ve "lider" in kişiliğinde kutsal bir ilaha yöneltilen ilahi ve övgülerin dayanılmaz şiddeti, benzer biçimde toplum ile devlet arasında artmakta olan ayrışmaya tanıklık etmektedir. Bunlar, iç çelişkilerin sürekli yoğunlaştığına, duvarları üzerindeki bu baskı nedeniyle devletin bir çıkış yolu aradığına ve kaçınılmaz olarak da bulacağına tanıklık etmektedirler.

Durumun doğru bir değerlendirmesi yapıldığında, iktidar temsilcilerine karşı sık sık girişilen terörist eylemlerin çok yüksek bir önemi vardır. Bunların en ünlüsü, kurnaz ve vicdansız bir Leningrad diktatörü, şirketinin tipik bir temsilcisi olan Kirov'un katledilmesidir. Kendi başlarına terörist eylemler Bonapartist bir oligarşiyi devirmek için en az yeterli olanlardır. Her ne kadar birey olarak bürokrat, tabancadan dehşete düşerse de, bir bütün olarak bürokrasi, kendi şiddetini haklı göstermek için ve bu arada sırası gelmişken, kendi siyasal düşmanlarını cinayete karıştırmak için (Zinoviev, Kamenev ve ötekiler olayı) bir terör eylemini sömürme olanağına sahiptir.

Bireysel terör sabırsız ve umutsuz bireylerin silahıdır, en sık olarak da bürokrasinin kendi genç kuşağına aittir. Ama çarlık zamanında da olduğu gibi siyasal cinayetler, fırtınalı bir atmosferin kesin belirtileridir ve açık bir siyasal krizin başlangıcını haber verirler.

Yeni anayasayı getirmekle bürokrasi bu tehlikeyi duymakta olduğunu ve önleyici tedbirler aldığını göstermektedir. Ancak birden fazla kez görölmüştür ki, "liberal" reformlarla selamete ulaşmaya çalışan bir bürokratik diktatörlük, yalnızca kendisini zayıflatmıştır. Yeni anayasa bir yanda Bonapartizmi teşhir ederken bir yandan da ona karşı mücadele için yarı yasal bir kılıf yaratmaktadır. Seçimlerde bürokratik klikler arası rekabet, daha geniş bir siyasal mücadelenin başlangıcına dönüşebilir. "Kötü çalışan iktidar organları"na karşı olan kamçı, Bonapartizme karşı bir kamçıya dönüşebilir. Gelişmelerin daha da ilerlemesiyle kaçınılmaz olarak halkın kültürel gelişkinliğe ulaşmış güçleriyle bürokratik oligarşi arasında bir çatışmaya gidileceği konusunda, tüm göstergeler hemfikirdir. Bu krizden barışçı bir çıkış yoktur. Şimdiye dek hiç bir iblis kendi isteğiyle pençelerini kesip atmamıştır. Sovyet bürokrasisi de savaşıksızın kendi pozisyonlarını teslim etmeyecektir. Gelişme açıkça devrim yolunu göstermektedir.

Halk kitlelerinden gelen enerjik baskı ve bu durumlarda kaçınılmaz olan hükümet aygıtının çözölmesi ile iktidardakilerin direncinin şimdi göröldüğünden çok daha az olduğu ortaya çıkabilir. Ama bu konuda yalnızca hipotezlere olanak vardır. Ne olursa olsun bürokrasi ancak devrimci bir kuvvetle yerinden atılabilir. Ve her zamanki gibi saldırı ne denli yürekli, ne denli kararlı olursa, kurban o denli az olacaktır. Bunu hazırlamak ve olumlu tarihsel bir durumda kitlelerin başında yer almak: Dördüncü Enternasyonal'in Sovyet Seksiyonu'nun ödevi budur. Bugün hâlâ zayıftır ve yer altına itilmiştir. Ancak bir partinin yasa dışı varoluşu onun varolmayışı değildir. Yalnızca zor bir varoluş biçimidir. Sahneden çekilmekte olan bir sınıfa karşı baskı tamamen etkili olabilir —bu 1917-1923 arası devrimci diktatörlük ile tamamen kanıtlanmıştır— ama devrimci bir öncüye karşı şiddet eylemleri, eğer Sovyetler Birliği'nin kaderinde genel olarak daha derin

bir gelişme varsa, kendi yaşamını aşmış bir kastı kurtaramaz.

Bürokrasinin kendisine karşı hazırlamakta olduğu devrim, 1917 yılının Ekim Devrimi gibi toplumsal bir devrim olmayacaktır. Bu kez sorun toplumun ekonomik temellerini değiştirmek ya da belli mülkiyet biçimlerini başkalarıyla değiştirmek değildir. Başka yerlerde tarih yalnızca feodal rejimin yerine burjuva rejimini getiren toplumsal devrimler değil, aynı zamanda toplumun ekonomik temellerini değiştirmeksizin eskinin üst iktidar tabakasını silip süpüren politik devrimler de görmüştür. (Fransa'da 1830 ve 1848, Rusya'da Şubat 1917,vb.) Bonapartist kast'ın devrilmesi elbette derin toplumsal sonuçlar getirecektir ama kendi başına politik bir devrimin sınırları içinde kalacaktır.

İşçi devriminin sonucu olarak ortaya çıkan bir devlete tarihte ilk kez rastlanmaktadır. Geçmek zorunda olduğu aşamalar hiçbir yerde kayıtlı değildir. Sovyetler Birliği'nin yaratıcı ve teorisyenlerinin tamamen saydam ve esnek Sovyet sisteminin, devletin barış içinde kendisini dönüştürmesine, erişmesine ve toplumun ekonomik ve kültürel evriminin aşamalarına uygun olarak yokolup gitmesine izin vereceğini umdukları doğrudur. Ancak burada da yaşam, teorinin öngördüğünden daha karmaşık olduğunu kanıtlamıştır. Geri bir ülke proletaryası, ilk sosyalist devrimi gerçekleştirmek zorunda kaldı. Bu tarihsel ayrıcalık için, büyük ihtimalle, ikinci bir devrim —bürokratik mutlakiyetçiliğe karşı— bedelini ödemek zorundadır. Yeni devrimin programı, çok büyük bir ölçüde patlak verdiği zamana, o zaman ülkenin varmış olduğu düzeye ve gene büyük bir ölçüde de uluslararası duruma bağlıdır. Programın temel öğeleri zaten açıktır ve bu kitabın tüm akışı içinde, Sovyet rejiminin çelişkilerinin çözümlemesinden yapılacak nesnel çıkarsamalar olarak verilmiş bulunmaktadır.

Sorun bir iktidar kliğinin yerine bir başkasını getirmek değil, ekonomiyi yönetmek ve ülke kültürünü yönlendirmek yöntemlerinin ta kendilerini değiştirmektir. Bürokratik otokrasi yerini Sovyet demokrasisine bırakmak zorundadır. Eleştiri hakkının geri gelmesi ve gerçekten özgür seçimler, ülkenin daha fazla gelişmesi için gerekli

koşullardır. Bu Sovyet partilerinin ve en başta Bolşevik Partisi'nin öz-gürlüğünün canlanması ve sendikaların yeniden doğmasını varsaymaktadır. Sanayiye demokrasinin getirilmesi, planların, emekçilerin yararına olmak üzere köklü bir revizyondan getirilmesi demektir. Ekonomik sorunların özgürce tartışılması bürokratik yanlış ve zig-zagların getirdiğı genel giderleri düşürecektir. Pahalı oyuncaklar — Sovyet sarayları, yeni tiyatrolar, göstermelik metrolar— işçi konutları yararına bir kenara itilecektir. "Burjuva dağıtım standartları" kesin gereklilik sınırları içinde hapsedilecek ve toplumsal servetteki artışa ayak uydurarak sosyalist eşitliğe yer verecektir. Rütbelere derhal kaldırılacaktır. Teneke madalyalar, eritme potasına atılacaktır. Gençliğe özgürce soluk alma, eleştirme, yanlış yapma ve büyüme fırsatı verilecektir. Bilim ve sanat zincirlerinden kurtarılacaktır. Ve nihayet dış politika devrimci enternasyonalizm geleneklerine dönecektir.

Ekim Devrimi'nin kaderi şimdi her zamandan daha çok Avrupa'nın ve tüm dünyanın kaderiyle iç içedir. Sovyetler Birliği'nin sorunları, şimdi artık, İspanyol Yarımadası'nda, Fransa'da, Belçika'da karara bağlanmaktadır. Bu kitap çıktığı zaman, Madrid duvarları içinde iç savaşın sürmekte olduğu şimdiye göre, durum karşılaştırılamayacak kadar daha açık olacaktır. Eğer Sovyet bürokrasisi hain "halk cepheleeri" politikası ile İspanya ve Fransa'da gericiliğın zaferini güvenceye almayı başarır —ki Komünist Enternasyonal bu yönde elinden geleni yapmaktadır— Sovyetler Birliği kendisini mahvolmanın eşiğinde bulacaktır. Bürokrasiye karşı işçilerin isyanı yerine bir burjuva karşı devrimi gündeme gelecektir. Eğer reformcuların ve "Komünist" liderlerin birleşik sabotajına karşın batı Avrupa proletaryası iktidar yolunu bulursa, Sovyetler Birliği tarihinde yeni bir bölüm açılacaktır. Avrupa'da bir devrimin ilk zaferi Sovyet yığınları arasından bir elektrik şoku gibi geçecek, onları dikleştirecek, bağımsızlık morallerini yükseltecek, 1905 ve 1917 geleneklerini uyardırarak, Bonapartist bürokrasinin konumunu sarsacak ve Dördüncü Enternasyonal'e Üçüncüsüne Ekim Devrimi'nin kazandırdığından aşağı kalmayan bir önem kazandıracaktır. İlk İşçi Devleti'nin sosyalist gelecek için korunabilmesi ancak bu yolla olanaklıdır.

EK:

1. “Tek Ülkede Sosyalizm”

Otarşının gerici eğilimleri, tarihin önüne sürdüğü ödevle karşı bunak kapitalizmin savunma reflekslerinden birisidir; bu ödev ekonomisini özel mülkiyet ve ulusal devlet zincirlerinden kurtarmak, bütün dünya üzerinde onu planlı bir biçimde örgütlemektir.

Lenin’in “Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi”nde —Halk Komiserleri Sovyet’i tarafından onayı için kısa yaşamı içinde Kurucu Meclise sunulan bildirge— yeni rejimin “temel ödevi”ni şöyle tanımlıyordu: “Tüm ülkelerde toplumun sosyalist örgütlenmesinin ve sosyalist zaferin yerleştirilmesi.” Devrimin uluslararası karakteri böylelikle yeni rejimin temel belgesinde kayda geçiyordu. O zamanlar hiç kimse sorunu başka türlü koymaya cesaret edemezdi! 1924 Nisan’ında Lenin’in ölümünden üç ay sonra Stalin, Leninizmin Temelleri adlı derleme broşüründe şöyle yazıyordu: “Burjuvazinin devrilmesi için bir ülkenin çabaları yeterlidir —buna kendi devrimimizin tarihi tanıklık eder. Sosyalizmin nihai zaferi için, sosyalist üretimin örgütlenmesi için, bir ülkenin çabası, özellikle bizimki gibi bir köylü ülkesininki, yeterli değildir; bunun için birçok ileri ülke proletaryasının çabalarına gereksinmemiz vardır.” Bu satırlara söylenecek söz yoktur. Ancak yazılı oldukları baskı, dolaşımdan kaldırılmıştır.

Avrupa proletaryasının büyük ölçekli yenilgileri ve Sovyetler Birliği’nin ilk, çok mütevazı ekonomik başarıları, 1924 sonbaharında Stalin’in aklına Sovyet bürokrasisinin tarihsel misyonunun tek ülkede sosyalizmi inşa etmek olduğu fikrini getirdi. Bu sorun etrafında öyle bir tartışma gelişti ki, bu birçok yapay kafaya akademik ya da skolastik geldi, ama gerçekte Üçüncü Enternasyonal’in başlayan dejenerasyonunu yansıtıyor ve Dördüncüsünün yolunu hazırlıyordu.

Kendisinden daha önce alıntı yaptığımız eskilerin komünisti, şimdilerin Beyaz göçmeni Petrov, genç kuşak yöneticilerinin, Sovyetler Birliği'nin uluslararası devrime bağımlılığı doktrinine ne denli şiddetle karşı çıktıklarını kendi hatıralarından anlatmaktadır. "Nasıl olur da biz kendi ülkemizde mutiu bir yaşam kurmanın çaresini bulamayabiliriz?" Eğer Marx böyle demiyorsa, demek ki "biz Marksist değiliz, biz Bolşevik Ruslarız —işte bu kadar!" Yirmilerin ortasındaki bu anlaşmazlık anılarına, Petrov şunu ekliyor: "Bugün, tek ülkede sosyalizm kurma teorisinin yalnızca bir Stalinist buluştan ibaret olmadığını düşünmekten başka bir şey yapamam." Tamamen doğru! Bu, kesinlikle bürokrasinin ruh halini ifade etmektedir. Sosyalizmin zaferinden söz ettikleri zaman kendi zaferlerini kastediyorlardı.

Marksist enternasyonalist gelenekten kopmasını haklı göstermeye çalışırken Stalin, Marx ve Engels'in sözümona Lenin tarafından keşfedilen eşitsiz gelişme yasasına aşına olmadıklarını söyleyecek kadar dikkatsizdi. Entelektüel gariplikler kataloğunda bu söz gerçekten ilk sıraya konulmalıdır. Eşitsiz gelişme insanlık tarihinin ve özellikle kapitalizm tarihinin tamamına damgasını vurmuştur. Genç Rus tarihçisi ve iktisatçısı Solntzev, Sol Muhalefet üyesi olduğu için Sovyet bürokrasisinin zindanlarında işkenceyle öldürülen bu olağanüstü yetenekli ve moral değerere sahip adam, 1926 yılında Marx'taki eşitsiz gelişme yasası üzerine mükemmel bir çalışma sunmuştu. Kuşkusuz, bu çalışma Sovyetler Birliği'nde basılamazdı. Tersine karşıt nitelikli nedenlerle olmakla birlikte gene bu yasağın kapsamına giren bir çalışma daha var: Çoktan ölmüş ve unutulmuş Alman Sosyal Demokratı Vollmar'ın daha 1878 yılında geliştirmiş olduğu "izole sosyalist devlet" —Rusya değil, Almanya için— perspektifi, Lenin'e kadar sözde bilinmeyen bu eşitsiz gelişme "yasa"sına referanslar içermektedir.

"Sosyalizm kayıtsız şartsız ekonomik olarak gelişmiş ilişkiler varsayar", diye yazıyor George Vollmar, "ve eğer sorun yalnız bunlarla sınırlı olsaydı, ekonomik gelişmenin en yüksek olduğu yerde sosyalizm de en kuvvetli olurdu. Ama durum hiç de böyle değildir.

İngiltere hiç kuşkusuz ekonomik olarak en gelişmiş ülkedir ama gene de görüyoruz ki sosyalizm burada gayet ikincil bir rol oynamaktadır; bunun yanında ekonomik gelişmesi daha düşük olan Almanya'da sosyalizmin artık o denli gücü vardır ki eski toplumun bütünü artık istikrar duygusu içinde değildir." Olayların akışını belirleyen çok sayıdaki tarihsel ögeye değinen Vollmar devam ediyor: "Böylesine sayısız kuvvetin karşılıklı ilişkileriyle, herhangi bir genel insan hareketinin gelişmesinin, zaman ve biçim açısından, değil tümünde, iki ülkede bile özdeş olamadığı, olamayacağı açıktır —Sosyalizm de aynı yasaya uyar. Tüm uygar ülkelerde birden sosyalizmin zafere ulaşacağı varsayımına yer yoktur; bunun gibi ve aynı nedenlerle, sosyalistçe örgütlenmiş devlet örneğinin geri kalan tüm uygar uluslarca derhal izleneceği ve benimseneceği varsayımına da yer yoktur..." Böylelikle —Vollmar sonuca varıyor— "izole sosyalist devlet'e geliyoruz ki sanırım bunun tek olmamakla birlikte en büyük olasılığı oluşturduğunu kanıtlamış bulunuyorum." Lenin sekiz yaşındayken yazılmış bulunan bu çalışmada, eşitsiz gelişme yasasına, 1924 sonbaharından başlamak üzere Sovyet kopyacıları arasında bulunabilecek olandan çok daha doğru bir yorum getirilmektedir. Bu arada belirtmemiz gerekir ki gayet ikinci sınıf bir teorisyen olan Vollmar incelemesinin bu bölümünde yalnızca Engels'in —öğrendiğimize göre kapitalist gelişmenin eşitsizliği kendisi için "bilinmedik" kalan Engels'in— düşüncelerini başka sözcüklerle nakletmektedir. "İzole sosyalist devlet" çoktan bir hipotez olmaktan çıkmış, bir olgu haline gelmiştir —kuşkusuz Almanya'da değil, Rusya'da. Ama bu izole edilmişlik olgusunun ta kendisi aynı zamanda dünya kapitalizminin görece kuvveti, sosyalizmin görece zayıflığının kesin bir ifadesidir. İzole "sosyalist" bir devletten, bütünüyle kurtulmuş sosyalist topluma kadar uzun bir tarihsel yol vardır ve bu yol uluslararası devrim ile birebir çakışmaktadır.

Beatrice ve Sydney Webb bizleri temin ediyorlar ki Marks ve Engels izole bir sosyalist toplum yaratmanın olasılığına inanmıyorlardı. Bunun da tek nedeni ikisinden birinin "hiç bir zaman" dış ticaret

tekeli gibi güçlü bir silahı “hayal” etmediği idi. Yaşlı yazarların bu satırlarını okurken insanın utanç duymasına hemen hemen olanak yoktur. Ticari bankaların ve şirketlerin, demiryollarının, deniz ticaretinin devlet tarafından devralınması, sosyalist devrimin, endüstrinin dışsatım dallarındaki araçları dahil üretim araçlarının ulusallaştırılması kadar gerekli bir önlemdir. Dış ticaret tekeli, dışalım ve dışsatım maddi araçlarının devlet eliyle yoğunlaşmasından başka bir şey değildir. Marx ve Engels’in “hiç bir zaman” dış ticaret tekeli “hayal” etmediğini söylemek onların hiç bir zaman sosyalist devrimi akıllarına getirmediklerini söylemektir. Resmi tamamlamak için belirtelim ki yukarıda kendisinden alıntı yaptığımız Vollmar’ın çalışmasında dış ticaret tekeli, oldukça doğru olarak “izole sosyalist devlet”in en önemli araçlarından birisi olarak sunulmaktadır. Eğer Vollmar bunları Marx ve Engels’ten öğrenmemişse, onlar bu sırrı Vollmar’dan öğrenmiş olmalıdır.

Tek ülkede sosyalizm “teorisi” —sırası gelmişken, Stalin’in kendisi tarafından hiç bir zaman yorumlanmamış ya da temelleri belirtilmemiş olan bir “teori”— yeterince kısır ve tarih boyutundan yoksun şu anlayıştan ibarettir: ülkenin doğal zenginlikleri sayesinde Sovyetler Birliği’nin coğrafi sınırları içinde sosyalist bir toplum kurulabilir. Aynı başarıyla, dünya nüfusu şimdi olduğunun onikide biri kadar olsaydı sosyalizmin zafere ulaşabileceğini de teyid edebilirdiniz. Ancak gerçekte bu yeni teorinin amacı toplumsal bilince çok daha somut bir fikirler sistemi getirmektir, şöyle ki: devrim tamamen bitirilmiştir; toplumsal çelişkiler giderek yumuşayacaktır: kulak yavaş yavaş sosyalizme alışacaktır; dış dünyadaki olaylar ne olursa olsun, gelişme bütünüyle barışçıl ve planlı bir karakteri koruyacaktır. Teoriye bir temel vermeye çalışan Buharin, “ülkemizdeki sınıf farklılıklarından ve teknik geriliğimizden dolayı yok olmayacağımızın, bu yoksul teknik zemin üzerinde bile sosyalizmi kurabileceğimizin, sosyalizmin bu büyümesinin çok daha yavaş olacağının, kaplumbağa temposuyla emekleyeceğimizin ve bunlarla birlikte sosyalizmi kurmakta olduğumuzun ve kuracağımızın” sarsılmaz bir biçimde kanıtlandığını

beyan etti. “Yoksul bir teknik zemin üzerinde bile sosyalizmi kurmak” formülüne dikkat çekip genç Marx’ın dahiyane sezgisini bir kez daha anımsıyoruz: düşük bir teknik zemin üzerinde “ancak yokluk genelleştirilecektir ve yoklukla birlikte gereksinmeler için mücadele yeniden başlayacak, eskinin tüm pislikleri yeniden canlanmak zorunda kalacaktır.”

Nisan 1926’da bir Merkez Komite genel toplantısında, kaplumbağa temposu teorisine Sol Muhalefet tarafından şu düzeltme getirilmişti: “Kapitalist bir çevrede sosyalizme doğru keyfi bir tempo ile ilerleyebileceğimizi düşünmek temel bir yanlış olur. Sosyalizme daha da yaklaşmamız ancak endüstrimizi ileri kapitalist endüstriden ayıran mesafenin artmaması, ancak açıkça ve belirgin bir biçimde kısılması koşulu ile garanti edilecektir.” Stalin gayet anlaşılır nedenlerle bu düzeltmeyi, tek ülkede sosyalizm teorisine karşı “maskeli” bir saldırı olarak ilan etti ve içerdeki inşa temposu ile uluslararası gelişme koşullarını birbirine bağlama eğiliminin ta kendisini kategorik olarak reddetti. Toplantı tutanaklarındaki kayıtlara göre, söyledikleri kelimesi kelimesine şunlardı: “Her kim buraya uluslararası bir faktör sokuşturmaya çalışıyorsa sorunun bizzat biçimini anlamamaktadır. Ya anlamadığı için bu konuda karmaşa içindedir ya da bilinçli olarak meseleyi bulandırmaya çalışmaktadır.” Muhalefetin düzeltme önerisi reddedildi.

Ama kaplumbağa temposu ile, yoksul bir zemin üzerinde ve güçlü düşmanlarla çevrilmiş olarak kurulacak sosyalizm yanılısaması, eleştiri darbelerine çok uzun dayanamadı. Aynı yılın Kasım ayında XV. Parti Konferansı, basında herhangi bir hazırlayıcı söz yer almaksızın “görelî olarak (?) asgari bir tarihsel dönem içinde, ileri kapitalist ülkelerin endüstriyel gelişme düzeyine varmak ve bu düzeyi aşmak” gerekeceğini kabul etti. Burada en azından Sol Muhalefet “aşılmıştı” Ama bu sloganı —“asgari bir dönem içinde” tüm dünyaya yetişip geçmek sloganını— ileri sürmekle dünün kaplumbağa temposu teorisyenleri, Sovyet bürokrasisinin son derece batıl bir korku duyduğu uluslararası faktörün esiri olmuşlardı. Böylelikle sekiz ay gibi bir süre içinde Stalinist teorinin ilk ve en saf versiyonu tasfiye edilmişti.

Sosyalizm kaçınılmaz olarak her alanda kapitalizmi “aşmak” zorundadır —diye yazıyordu Sol Muhalefet Mart 1927’de yasa dışı dağıtılan bir belgede— “Ama şimdiki halde sorun genel olarak kapitalizme karşı sosyalizm ilişkisi değil, Almanya, İngiltere ve Birleşik Devletler’e karşı Sovyetler Birliği’nin ekonomik gelişmesi ilişkisidir. ‘Asgari tarihsel dönem’ deyiminden ne anlaşılmalıdır? Gelecekteki bütün bir beş yıllık planlar dizisi bizi Batı’nın ileri ülkelerinin düzeyinden gerilerde bırakacaktır. Bu sırada kapitalist dünyada neler olacaktır?... Onlarca yıllık bir dönem için onun yeniden yeşerme olanağı bulunduğunu kabul ediyorsanız, o zaman bizim geri ülkemizde sosyalizmden söz etmek acınacak kadar saçma olur. O zaman bütün bu çağı bir kapitalist çürüyüş çağı olarak değerlendirmekte yanılmış olduğumuzu söylememiz gerekecektir. O zaman Sovyet Cumhuriyeti, Paris Komünü’nden sonra proletarya diktatörlüğünün ikinci bir deneyi olarak kanıtlanmış bulunacaktır, daha kapsamlı ve daha verimli ama yalnızca bir deney...Ancak çağımızın bütününü ve uluslararası bir devrimin bir halkası olarak Ekim Devrimi’nin anlamını böylesi kesin bir biçimde yeniden gözden geçirmemiz için herhangi ciddi bir neden var mıdır? Hayır!...Az ya da çok eksiksiz ölçüde (savaştan sonra) yeniden inşa dönemlerini tamamlayan...kapitalist ülkeler, savaş öncesi çelişkilerin hepsini, hem ulusal hem uluslararası olanları canlandırmaktadırlar, hem de karşılaştırılamayacak kadar kesin biçimde. Proleter devrimin temeli budur. Sosyalizmi kurmakta olduğumuz bir olgudur. Ancak daha küçük değil daha büyük bir olgu —çünkü genelde, bütün, parçalarından büyüktür—, bir Avrupa ve dünya devriminin hazırlanmasıdır. Parça ancak bütün ile birlikte kazanabilir...Avrupa proletaryasının iktidarı ele geçirmek için kalkış noktasına varmasına kadar gereksinme duyduğu süre bizim teknik açıdan Avrupa ve Amerika’ya yetişmek için gereksinme duyduğumuz süreden çok kısadır....Bu arada biz, sistematik olarak, kendi emeğimizin üretkenliği ile dünyanın geri kalan kısmındaki emek üretkenliği arasındaki mesafeyi kısaltmak zorundayız. Biz ne denli ilerlersek, düşük fiyatlar ve dolayısıyla da ordular tarafından olası bir müdahale tehlikesi de o denli azalır İş-

çi ve köylülerin yaşam standartlarını ne denli yükseltirsek, Avrupa'da proleter devrimi de o denli gerçekten hızlandırmış olacak, o devrim de bizi dünya teknolojisi ile o denli daha çabuk zenginleştirecek ve bizim sosyalist inşamız Avrupa ve dünya inşasının bir parçası olarak o denli gerçek ve doğru olarak ilerleyecektir." Ötekiler gibi bu belge de yanıtlanmadı —eğer partiden atılma ve tutuklamaları yanıt saymazsanız.

Kaplumbağa temposu fikrinin terkedilmesinden sonra onunla iç içe olan kulak'ın sosyalizme alışması fikrinden de vazgeçmek gerekli oldu. Ancak kulaklığın yönetsel bir biçimde ortadan kaldırılması, tek ülkede sosyalizm teorisine yeni gıda sağladı. Bir kez sınıflar "temel olarak" ortadan kaldırılmışsa, bu, sosyalizm "temel olarak" başarılmış demektir (1931). Özünde bu formül, "yoksul bir zemin" üzerine kurulu sosyalist toplum anlayışını geri getiriyordu. Anımsadığımız gibi resmi bir gazetecinin bebekler için süt bulunmayışı nedeninin sosyalist sistemin yetersizliğinden değil, ineklerin yokluğundan olduğunu açıklaması o günlerdeydi.

Ancak emeğin verimliliği kaygısı, 1931'in bu uyuşturucu formülüne herhangi uzunca bir süre için dayanmasına engel oldu; bu formül tam kollektifleşmenin kasıp kavurmaları üzerine manevi tazminat hizmeti görmek zorundaydı. Stahanov hareketi ile ilgili olarak Stalin beklenmedik bir açıklamada bulundu: "Yoksulluk zemini üzerinde halk arasında belli bir maddi eşitliğin sağlanmasıyla sosyalizmin kuvvetleneceğini sanıyor bazıları. Bu doğru değildir....Gerçekte sosyalizm ancak yüksek bir emek verimliliği ile, kapitalizmde olduğundan da yüksek olanla zafere ulaşabilir." Tamamen doğru! Ancak tam aynı zamanda Komünist Gençlik yeni programı —1936 Nisan ayında, Komünist Gençliğin siyasal haklarının son kalıntısını da kaldıran kongrede kabul edildi— Sovyetler Birliği'nin sosyalist karakterini şu kategorik terimlerle tanımlıyordu: "Ülkenin tüm ulusal ekonomisi sosyalist olmuştur." Bu çelişkili kavrayışları uzlaştırmak zahmetinde kimse bulunmuyor. Her birisi o anki durumun isteklerine göre dolaşıma sokulmaktadır. Önemi de yoktur çünkü kimse eleştirmeye cesaret etmez.

Kongredeki konuşmacı, Komünist Gençlik yeni programının bizzat gereğini aşağıdaki sözcüklerle açıkladı. “Eski program, Rusya’nın *‘sosyalizme ancak dünya proleter devrimi yolu ile varabileceği’* yolunda son derece yanlış anti-Leninist bir iddia içermektedir. Programın bu noktası temel olarak yanlıştır. Troçkist görüşleri yansıtmaktadır” —Nisan 1924’te Stalin’in hâlâ savunmakta olduğu görüşlerin aynısı. Bundan başka, 1921 yılında Buharin tarafından yazılan, Lenin’in de katılımıyla Politbüro tarafından titizlikle incelenen bir programın nasıl olup da onbeş yıl sonra “Troçkist” olduğunun anlaşıldığı ve tam tersi bir yolda revizyondan geçirilmek zorunda kalındığı açıklanmamış bulunmaktadır! Ama çıkarların sözkonusu olduğu yerde mantıksal savlar güçsüzdür. Kendi ülkelerinin proletaryasından bağımsızlığını kazanmış olan bürokrasi, Sovyetler Birliği’nin dünya proletaryasına bağımlı olmasını kabul edemez.

Eşitsiz gelişme yasası, kapitalizmin mülkiyet ilişkileri ile teknoloji arasındaki çelişkinin, dünya zincirindeki en zayıf halkayı kopartmasına yol açtı. Dünya kapitalizminin iflası için ilk ödeme yapacak olan geri Rus kapitalizmiydi. Tarihin tüm akışı içinde *eşitsiz* gelişme yasası, *bileşik* gelişme yasası ile tamamlanmaktadır. Rusya’da burjuvazinin çöküşü proletarya diktatörlüğüne yol açtı; yani geri bir ülkenin, ileri ülkelerin önüne sıçramasına. Ancak geri bir ülkede sosyalist mülkiyet biçimlerinin yerleşmesi, teknoloji ve kültürün düşük düzeyine geldi dayandı. Kendisi dünya üretici güçlerinin yüksek düzeyi ile kapitalist mülkiyet biçimleri arasındaki çelişkiden doğan Ekim Devrimi de ulusal üretici güçlerinin düşük düzeyi ile sosyalist mülkiyet biçimleri arasında bir çelişki ortaya çıkardı.

Kuşkusuz Sovyetler Birliği’nin tecrit edilmesi hemen korulabilecek tehlikeli sonuçlara varmadı. Kapitalist dünya, potansiyel gücünün açılımına yer vermek için, fazlaca örgütsüz ve felce uğramış bir haldeydi. “Soluk alma” süreci eleştirel bir iyimserliğin umuda verdiği cesareten daha uzun oldu. Ancak tecrit edilmek ve kapitalist temeller üzerinde olsa bile dünya ekonomisinin kaynaklarını kullanma olanaksızlığı (dış ticaret hacmi 1913’ten bu yana dört, ya da beş

kat azalmıştır) askeri savunma için dev harcamalarla birlikte üretici güçlerin son derece olumsuz biçimde tahsisini ve kitlelerin yaşam standartlarının yavaş yükselmesini beraberinde getirdi. Ama gerici-lik ve tecrit edilmişliğin daha habıs bir ürünü bürokratizm ahtapotu olmuştur.

Devrimin koyduğu hukuksal ve siyasi standartlar geri ekonomi üzerinde ilerici bir eylem uyguladı ama öte yandan bunlar da o geriliğin zararlı etkisini duydu. Sovyetler Birliği kapitalizm ile çevrelenmeye ne kadar devam ederse, toplumsal dokunun dejenerasyonu da o kadar ilerler. Uzatılmış bir tecrit dönemi, kaçınılmaz olarak, ulusal komünizmle değil, kapitalizmin restorasyonu ile bitecektir.

Nasıl burjuvazi barışçıl olarak sosyalist demokrasiye geçemezse, sosyalist bir devletin barışçıl olarak dünya kapitalist sistemi ile birleşmesine de olanak yoktur. Tarihsel gündemde “tek ülkenin” barışçıl sosyalist gelişmesi değil, uzun bir dizi dünya sarsıntısı vardır: savaşlar ve devrimler. Sovyetler Birliği’nin iç yaşamında da sarsıntılar kaçınılmazdır. Eğer planlı ekonomi için mücadelesinde bürokrasi kulak’ı kulak’lıktan çıkarmak zorunda kalmışsa, işçi sınıfı da sosyalizm mücadelesinde bürokrasiyi bürokrasi olmaktan çıkarmak zorunda kalacaktır. Bu sonuncusunun mezar taşında şu sözler kazılmış olacaktır: “Burada tek ülkede sosyalizm teorisi yatmaktadır.”

2. Sovyetler Birliği’nin “Dostları”.

İlk kez güçlü bir hükümet yabancı basına, saygın sağ basına değil, sol ve aşırı sol basına bir teşvik kaynağı olmaktadır. Büyük devrim için halk yığınlarının duyduğu sempati, Sovyet bürokrasisinin değirmenine büyük bir beceriyle kanalize edilmekte ve akıtılmaktadır. Batı’nın “sempati duyan” basını, Sovyetler Birliği’ndeki iktidar tabakasını üzebilecek herhangi bir şey basma hakkını farkında olmadan yitirmektedir. Kremlin’in hoşuna gitmeyecek kitaplardan kasıtlı olarak söz edilmemektedir. Gürültülü ve sıradan savunucuların kitapları bir çok dilde basılmaktadır. Baştan sona kadar bu

çalışma içinde resmi “dostların” özgöl prodüksiyonlarından alıntı yapmaktan kaçındık; kaba orijinalleri, stilize yabancı versiyonlara tercih ettik. Ancak, en aptalca ve kaba kısmı olan Komünist Enternasyonal’inki dahil, “dostların” edebiyatı metre küp olarak ölçüldüğünde etkileyici bir hacim tutmakta ve siyaset sahnesindeaz önemsiz bir rol oynamamaktadır. Bu edebiyata birkaç sayfa ayırdetmek gerekecek.

Şu sırada düşünce hazinesine başlıca katkı olarak Webb’lerin *Sovyet Komünizmi* adlı kitabı ilan edilmektedir. Başarılmış olanın ne olduğu ve bunun ne yönde gelişmekte olduğunu anlatmak yerine yazarlar binikiyüz sayfa boyunca neyin tasarlandığını, bürolarda nelerin belirtildiğini ya da yasaların neleri açıkladığını anlatmaktadırlar. Vardıkları sonuç şöyledir; Projeler, planlar ve yasalar uygulandığı zaman Sovyetler Birliği’nde komünizm gerçekleşmiş olacaktır. Moskova bürolarının raporlarını ve Moskova basınının yıldönümü makalelerini tekrarlayan bu kasvetli kitabın içeriği böyledir.

Sovyet bürokrasisine dostluk, proletarya devrimine dostluk değil, ona karşı isyandır. Kuşkusuz Webb’ler, komünist sistemin şu ya da bu zaman dünyanın geri kalan kısmına yayılacağını kabul etmeye hazırdırlar. “Ama nasıl, ne zaman, nerede, hangi modifikasyonlarla, zorlu devrimlerle mi yoksa barışçıl süzülmeyle mi ya da hatta bilinçli taklit yoluyla mı soruları bizim yanıtlayabileceğimiz sorular değildir.” Yanıt vermeyi bu diplomatça reddetme —ya da daha doğrusu bu kesin yanıt— “dostlar” için son derece karakteristiktir ve dostluklarının gerçek fiyatını göstermektedir. Eğer devrim sorusunu 1917’den önce herkes böyle yanıtlasaydı, ki o zaman soru çok daha güç yanıtlanır durumdaydı, yeryüzünde bir Sovyet devleti olmaz ve İngiliz “dostlar” dostça duygu fonlarını başka nesnelere harcamak zorunda kalırlardı.

Webb’ler yakın gelecekte bir Avrupa devriminin boşunalığından sanki doğalmış gibi söz etmekte ve bundan da tek ülkede sosyalizmin doğruluğu hakkında rahatlatıcı kanıtlar çıkarmaktadırlar. Ekim Devrimi kendileri için tamamen ve dahası tatsız bir sürpriz olmuş

olan insanların otoritesi ile, başka perspektiflerin yokluğunda, Sovyetler Birliği sınırları içinde sosyalist bir toplum kurma gereği üzerine bizlere dersler vermektedirler. Biraz terbiyesizce omuz silmekten kendimizi almak zordur! Gerçekte Webb'lerle olan anlaşmazlığımız, Sovyetler Birliği'nde fabrikalar kurmak gereğine ve kolektif çiftliklerde mineral gübre kullanılmasına ilişkin değil, Büyük Britanya'da bir devrim hazırlama gereği olup olmadığına ve bunun nasıl yapılacağına ilişkindir. Bilge sosyologlar bu soruya şöyle yanıt vermektedirler: "Bilmiyoruz" Kuşkusuz sorunun ta kendisini "bilim" ile çatışır görmektedirler.

Lenin, kendisini sosyalist sanan tutucu burjuva ve özellikle İngiliz Fabianlarına karşı hırslı bir düşmanlık duyardı. "Eserleri"nin sonuna eklenen biyografik sözlükten, tüm eylemli yaşamı boyunca Webb'lere karşı tavrının değişmeyen şiddetli bir düşmanlık olduğunu anlamak zor değildir. 1907 yılında ilk kez Webb'ler hakkında yazarken şöyle diyordu: "İngiliz işçi hareketinin devrimci çağı olan Chartism'i bir çocukluktan ibaretmiş gibi göstermeye çalışan, İngiliz filistenizminin kalın kafalı methiyecileri." Ancak Chartism olmasaydı Paris Komünü de olmazdı. Her ikisi de olmasaydı Ekim Devrimi de olmazdı. Webb'ler Sovyetler Birliği'nde yalnızca bir yönetim mekanizması ve bir bürokratik plan bulmuşlardır. Ne Chartism'i, ne komünizm'i ne de Ekim Devrimi'ni bulmuşlardır. Eskiden olduğu gibi bugün de onlar için devrim yabancı ve düşmanca bir konudur, tabii eğer "yalnızca çocukluk" değilse.

İlyce bilindiği gibi oportünistlere karşı polemiklerinde Lenin salon adabına pek önem vermezdi. Ama onun hakaret dolu sıfatlandırmaları ("burjuvazinin uşakları", "hainler", "yaltakçılar") yıllar boyunca, Fabianizmin —yani geleneksel saygınlığın ve varolana tapmanın— incilcileri olarak Webb'lerin, titizlikle tartılmış bir değerlendirmesini ifade etmiştir. Son yıllar içinde Webb'lerin görüşlerinde herhangi bir değişikliğin olduğundan söz edilemez. Savaş sırasında kendi burjuvazilerini desteklemiş ve daha sonra Kralın elinden Lord Passfield ünvanını kabul etmiş olan bu insanlar, tek ülkede ve dahası

yabancı bir ülkede komünizmi benimsemekle hiçbir şeyden vazgeçmemiş, en küçük ölçüde bile değişmemişlerdir. Sidney Webb, yaşamının bizzat Sovyet bürokrasisine yaklaşmakta olduğu, onun bürolarından malzeme aldığı ve böylelikle de iki ciltlik derlemeleri üzerinde çalıştığı döneminde, Sömürgeler Bakanıydı —yani İngiliz emperyalizminin baş gardiyanıydı.

1923 yılına gelindiğinde bile Webb'ler, Bolşeviklik ile Çarlık arasında büyük bir fark görmüyorlardı (örneğin Kapitalist Uygarlığın Çürümesi, *The Decay of Capitalist Civilization*, 1923 kitabına bakınız). Ancak şimdi Stalin rejiminin “demokrasisini” tamamen tanımaktadırlar. Burada herhangi bir çelişki aramaya gerek yoktur. Devrimci proletarya “tahsilli” toplumun eylem özgürlüğünü elinden alınca Fabianlar infial içindeydi ama bürokrasi proletaryanın eylem özgürlüğünü elinden alınca bunu pekala kitabına uygun bulmaktadırlar. İşçi partili işçi bürokrasisinin işlevi daima bu olmamış mıdır? Webb'ler, örneğin, Sovyetler Birliği'nde eleştirinin alabildiğine özgür olduğuna yemin etmektedirler. Bu insanların espri yapması beklenemez. Bütün ciddiyetleri ile, kişinin resmi görevlerinden biri olarak yerine getirilmekte olan ve sınırları olduğu gibi yönü de daima doğrulukla önceden bilinebilen o meşum “öz eleştiri”den söz etmektedirler.

Saflik mı? Ne Engels ne de Lenin, Sidney Webb'i saf buluyordu. Saygılı davranmışlar. Nihayet sorun, yerleşmiş bir rejim ve misafirperver ev sahipleri sorunudur. Webb'ler tavırlarında varolana karşı Marksist eleştiriye kesinlikle onaylamamaktadırlar. Ekim Devrimi'nin mirasını Sol Muhalefet'ten koruma görevinin kendilerine verilmiş olduğuna inanmaktadırlar. Eksik kalmasın diye belirtelim, Lord Passfield (Sidney Webb) İşçi Partisi hükümetinde bakan olduğu sırada o hükümet, bu çalışmanın yazarına İngiltere'ye giriş vizesi vermeyi reddetmişti. Böylelikle tam o sırada Sovyetler Birliği hakkındaki kitabı üzerinde çalışmakta olan Sidney Webb teorik olarak Sovyetler Birliği'nin baltalanmasına karşı onu savunmakta ama pratik olarak Majestelerinin İmparatorluğunu korumaktadır. Hakkını vermek gerekir ki her iki durumda da kendisine sadık kalmaktadır.

Eli ne kalem ne de fırça tutan küçük burjuvaların bir çoğu için Sovyetler Birliği'ne karşı resmi kayıtlı bir "dostluk", yüce manevi çıkarların bir cins belgesidir. Mason localarında ya da pasifist klüplerde üye olmakla "Sovyetler Birliği'nin Dostları" topluluğunun üyesi olmanın ortak yanı çoktur, çünkü aynı anda iki yaşamı sürdürmeye olanak verir: sıradan çıkarlar arasında günlük bir yaşam ve ruhu yükselten bir tatil yaşamı. Zaman zaman "dostlar" Moskova'yı ziyaret ederler. Anıları arasına traktörleri, kreşleri, Genç Öncüleri, resmi geçitler, paraşütçü kızları not ederler —tek kelimeyle yeni aristokrasiden başka herşeyi. İçlerinde en iyi olanlar, kapitalist gericiğe karşı düşmanca duygularından dolayı bu olguya gözlerini kapatırlar. André Gide bunu açıkça kabul etmektedir: "Sovyetler Birliği'ne karşı aptalca ve ahlaksızca saldırılar şimdi bizim onu belli bir inatla savunmamıza yol açmıştır. Ama insanın düşmanlarının aptallığı ve ahlaksızlığı onun kendi körlüğünü haklı göstermez. Ne olursa olsun emekçi yığınların açık görüşlü dostlara gereksinmesi vardır."

Burjuva radikallerinin ve sosyalistimsi burjuvaların Sovyetler Birliği iktidar tabakası için duyduğu salgın halindeki sempatisinin önemsiz olmayan nedenleri vardır. Profesyonel politikacılar çevresinde, tüm program farklılıklarına karşın, zaten başarılmış olan ya da kolaylıkla başarılabilir türden olan "ilerleme"ye yakın olanlar daima ağır basarlar. Yeryüzündeki reformcuların sayısı devrimcilerin kat kat üstünde, uyumcuların sayısı uzlaşmazların çok ötesindedir. Yalnızca istisnai tarihsel dönemlerde, kitleler harekete geçince devrimciler yalnızlıklarından sıyrılır ve reformcular daha çok sudan çıkmış balığa dönerler.

Şimdiki Sovyet bürokrasisi çevresinde bir tek kişi yoktur ki Nisan 1917 öncesinde ve hatta çok daha sonra Rusya'da proletarya diktatörlüğünü hayal olarak görmüş olsun. (O zamanlar bu hayalin adına Troçkizm deniyordu.) Yabancı "dostlar"ın eski kuşağı onyıllar boyu liberallerle "halk cephesini" savunan ve diktatörlük fikrini katıksız çılgınlık olarak reddeden Rus Menşeviklerini reel politikacı

olarak gördü. Artık başarıldıktan ve hatta bürokratik pislige bulaştıktan sonra bir diktatörlüğü tanımak —o başka bir iştir. O tam bu “dostlar”ın kafalarına yatkin bir iştir. Şimdi yalnızca Sovyet devletine saygılarını sunmakla kalmayıp, onu düşmanlarına karşı korumaktadırlar da, kuşkusuz eskiyi özleyenlerden çok geleceği hazırlamakta olanlara karşı, Fransız, Belçikalı, İngiliz ve öteki reformcuların durumunda olduğu gibi bu “dostlar”ın eylemli yurtsever oldukları yerlerde, burjuvaziyle dayanışmalarını, Sovyetler Birliği’ni savunma kaygısı altında saklamak işlerine gelmektedir. Dünün Alman ve Avusturyalı sosyal yurtseverlerinin durumunda olduğu gibi bunların bozguncuya dönüştükleri yerlerde, Fransa’nın Sovyetler birliği ile ittifakının, kendilerinin Hitler ya da Schuschnig ile anlaşmalarına yardımcı olabileceği ümit edilmektedir. Kahramanlık döneminde Bolşevizmin düşmanı olan ve *Le Populaire* sayfalarını Ekim Devrimi’ni sırf alenen eziyet etmek amacıyla açan Leon Blum şimdi artık Sovyet bürokrasisinin gerçek suçlarını teşhir eden tek satır bile basmayacaktır. Nasıl kutsal kitapta Yehova’nın yüzünü görmek için yanıp tutuşan Musa’nın, ilahi vucudun yalnızca arka kısımlarına selâm durmasına izin verilmişse, saygıdeğer reformcular, oldu bittiye tapanlar da bir devrimin ancak etli bürokratik gerisini bilme ve kabul etme yeteneğindedirler.

Şimdiki komünist “liderler” de özünde aynı tiptendirler. Uzun bir dizi maymun sıçramalarından ve yüz ekşitmelerinden sonra birden oportünizmin dev avantajlarını keşfetmiş ve kendilerini daima ayıran cehalete özgü tazelikle buna dört elle sarılmışlardır. Kremlin üst çevreleri önünde bunların kölece ve hiç de ilgisiz olmayan el pençe divan duruşları, kendi başına, bunların devrimci insiyatifi ele almalarına kesinlikle olanak vermemektedir. Eleştirel savlara hırlama ve havlamadan başka verecek yanıtları yoktur; ve dahası, kuyruk saldıkarı patronun kamçısı altında. Tehlike saatinde dört bir yana dağılacak olan en itici topluluk bizi ateşli “karşıdevrimciler” olarak görmektedir. Ne olacak? Müsamahasız karakterine karşın tarih, arada sırada bir fars olmaksızın ilerleyemez.

Hiç değilse başbaşa konuşmaları sırasında “dostlar”ın daha dürüst ve gözü açık olanları Sovyet güneşinde bir leke olduğunu teslim etmektedir. Ama diyalektik yerine fatalistik bir analiz koyarak kendilerini, verili koşullarda “belli” bir bürokratik dejenerasyonun tarihsel olarak kaçınılmaz olduğu düşüncesiyle avutmaktadırlar. Öyle bile olsa! Bu dejenerasyona karşı direnme de gökten zembille inmemiştir. Gerekliliğin iki ucu vardır: Gerici ve ilerici. Tarih, bir gerekliğin karşıt uçlarından çeken insanların uzun dönemde kendilerini barikatların karşı taraflarında bulduklarını öğretmektedir.

“Dostlar”ın son savı, gericilerin Sovyet rejimine karşı her eleştiriyi fırsat bileceğidir. Bunda hiç kuşku yoktur! Varsayabiliriz ki bu kitap-tan kendilerine birşeyler çıkaracaklardır. Başka türlü ne zaman olmuştur? *Komünist Manifesto*, feodal gericiliğin liberalizme karşı sosyalist eleştirinin oklarını kullanmaya çalışması olgusundan küçümsemeyle söz ediyordu. Bu olgu devrimci sosyalizmin kendi yolunu izlemesine engel olmadı. Bize de engel olmayacak. Komünist Enternasyonal basınının, eleştirilerimizin Sovyetler Birliği’ne karşı askeri müdahaleyi hazırlamakta olduğunu söyleyecek kadar ileri gittiği doğrudur. Bunun anlamı açıkça Sovyet bürokrasisinin dejenerasyonunu çalışmalarımızdan öğrenen kapitalist hükümetlerin, hiç zaman kaybetmeden Ekim’in ayaklar altında ezilen ilkelerinin öcünü almak için cezalandırıcı seferlere girişeceğidir! Komünist Enternasyonal polemikçileri ince uzun kılıçlarla değil, ağır dillerle, ya da daha bile az tetik bir araçla silahlanmışlardır. Gerçekte ise olguların adını koyan Marksist bir eleştiri, burjuvazinin gözünde Sovyet diplomasisinin tutucu kredisini ancak artırabilir.

İşçi sınıfı ve onun aydınlar arasındaki içten savunucuları için durum böyle değildir. Burada, çalışmamız fiilen kuşkulara neden olacak, güvensizlik uyandıracaktır —devrime değil, onu gasbedenlere karşı. Ama kendimize seçtiğimiz hedef bizzat buydu. İlerlemenin itici kuvveti (motoru) doğrulardır, yalanlar değil.

Troçki 'nin marksizmin gelişmesine yaptığı başlıca katkılardan biri de Sovyet toplumunun ve Sovyet devletinin toplumsal yapısını ve de bunların temel çelişkileri ile dinamiğini hasas bir şekilde tahlil etmesiydi. Bu tahlil birtakım diğer faktörlerle birlikte, Sovyet bürokrasisini, ne "eski" (kapitalist) ne de "yeni" bir hakim sınıf olarak değil, katılaşmış bir toplumsal tabaka ya da kast olarak ele alan derin ve hasas bir başka tahlille bütünleşiyordu.

Ernest Mandel

Sovyet bürokrasisinin doğasına yönelik açıklamasının her noktasında, Troçki bunu Marx, Engels ya da Lenin'den miras aldığı, kendilerine karşılık gelen sınıf iktidarları ve siyasal rejimlerle birlikte, birbirini izleyen üretim tarzları ile bunlar arasındaki geçişlerin mantığı içine yerleştirir...Stalinizmin ortaya çıkışı ve pekişmesini çağa damgasını vuran bir tarihsel zaman içinde düşünebildiğinden dolayı, şipşak gazeteciliğin açıklamalarından kaçınabilmiş ve birçok çağdaşını şaşkınlığa düşürerek, tarihsel materyalizmin içinde izi bulunmayan yeni sınıfların veya üretim tarzlarının çerçevesini çizebilmiştir.

Perry Anderson